

Tampereen yliopisto

Jussi Lahtinen

DUUNARIN TARINOITA MURROKSEN YHTEISKUNNASTA

**Romaanihahmojen arkisia käsityksiä ja kokemuksia suomalaisesta palkkatyöyhteiskunnasta
1960–1970-lukujen työläiskirjallisuudessa**

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Historian pro gradu -tutkielma
Tampereen 2013

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Lahtinen, Jussi. Duunarin tarinoita murroksen yhteiskunnasta - Romaanihakmojen arkisia käsityksiä ja kokemuksia suomalaisesta palkkatyöyhteiskunnasta 1960–1970-lukujen työläiskirjallisuudessa

Pro gradu –tutkielma, 156 s. + 3 Liitettä

Historia

Toukokuu 2013

1960-luvun loppu ja 1970-luvun alku oli keskeinen murroskausi modernin suomalaisen sosiaalivaltion sekä modernin palkkatyöyhteiskunnan kehityksessä. Sosiaalipoliitikko Pekka Kuusen 1960-luvun alussa popularisoima ajatus suomalaisesta hyvinvointivaltiosta oli tällöin perusrakenteiltaan valmis. Samalla työväenliikkeen eheytyminen, nopea teollisuus- ja palvelusektorin kasvu sekä presidentti Urho Kekkosen edesauttama poliittinen kompromissihakuisuus niin puoluepolitiikassa kuin työmarkkinaosapuolten välillä muuttivat suomalaisia työmarkkinoita radikaalisti. Moderni suomalainen palkkatyöyhteiskunta oli syntynyt.

Pro gradu -tutkielma analysoi 1960–70-lukujen vaihteen työelämää realistisen kirjallisuuden näkökulmasta. Varsinkin 1970-luku oli realistisen työläiskirjallisuuden kulta-aikaa, jolloin esimerkiksi Alpo Ruuth, Lassi Sinkkonen ja Hannu Salama julkaisivat lukuisia teoksia, joiden päätarkoitus oli kuvata oman aikansa palkansaajan arkista elämää. Päähenkilöinä kirjailijat käyttivät suurten kasvukeskusten palkansaajia, muun muassa rakennustyömiehiä ja metallityöläisiä. Tutkimuksen perimmäinen tarkoitus on vastata kysymykseen: *Miten 1960–1970-lukujen vaihteessa työelämässä toimineet romaanihakmot kokivat ja käsittivät palkkatyöyhteiskunnan keskeiset rakenteet ja ilmiöt omassa arjessaan?* Lähdeaineistoksi on rajautunut noin 15 romaania aikansa tunnustetuimmilta työläiskirjailijoilta.

Työläiskirjallisuus on perinteisesti ollut yhteiskuntakriittinen ja valtiovaltaa vastustava realistisen kirjallisuuden tyylilaji. Tutkimus käsittelee työläiskirjallisuutta niin sanottuna toisena tietona, jolloin kirjallisuuden kuvaukset suomalaisesta arjesta haastavat ja täydentävät virallisen, tilastoihin ja mielipidekyselyihin painottuvan, tiedon kautta tehtyä historiantutkimusta. Tutkimus on korostuneesti laadullista tutkimusta. Työläiskirjailijoiden tarinoita käytetään kuin ne olisivat kommentaareja aikansa yhteiskunnallisesta todellisuudesta.

Työläiskirjallisuuden henkilöhakmot, niin sanotut työläishakmot, elävät materiaalisesti yltäkylläistä 1960–70-lukujen vaihdetta, jossa kesämökit, asunnot, autot ja televisiot kuuluvat aktiivisesti työelämässä toimivien henkilöhakmojen arkeen. Taloudellinen yltäkylläisyys ja yksilöllinen itsenäisyys ovat kuitenkin suurelta osin lumetta, koska suuret investoinnit ovat tarinoissa ostettu poikkeuksetta velkarahalla. Tutkimuksessa tulee selvästi ilmi kaksijakoinen suhtautuminen uuteen hyvinvointiin. Työläisen arki kuvataan materiaalisesti tyydyttävänä, mutta henkisesti raskaana. Arkea rikkovat ilmiöt, kuten parisuhdeongelmat, sairaudet ja työttömyys, aiheuttavat työläishakmoille suuria haasteita. Velan luoma elintaso osoittautuu usein ylitsepääsemättömäksi henkiseksi taakaksi, jolloin työläishakmot ratkeavat usein alkoholin suurkuluttajiksi. Alkoholismi onkin teoksissa suurin yksittäinen yhteiskunnallinen ongelma. Myös lääkkeiden väärinkäyttö ja vaarallisten työympäristöjen aiheuttamat onnettomuudet rikkovat hyvinvoivien työläishakmojen arkea.

Tarinat korostavat kaksijakoista kuvaa Suomen yhteiskunnasta. Toisaalta Suomi mielletään hyvinvointivaltioksi, jossa kansalaisten kokemukset omasta elintasostaan ja turvallisuudestaan ovat historiallisesti muuttaneet muotoaan. Toisaalta taas työläishakmojen mielikuvissa suomalainen kansainvälistyvä markkinatalous on ennen kaikkea suurpääomaa, talouseliittiä ja oikeistolaista kansanosaa hyödyttävä talousjärjestelmä, jossa pienyritykset, palkansaajat ja yksiasuvat naiset ovat

alisteisessa, jopa riistoa vastaavassa, asemassa. Suomi ei vastaa yhteiskunnallisena järjestelmänä ihannevaltiota, vaan on ensisijaisesti kylmä ja ankara markkinatalousmaa. Näkökulmasta riippuen suurimmat makrotason yhteiskunnalliset ongelmat nähdään joko kapitalistisen järjestelmän tai liialliseen verotukseen kaatuvan holhousyhteiskunnan kautta. Työläiskirjailijoiden tarinoista huokuu ristiriita tavallisen palkansaajan ja suomalaisen eliitin välillä. Toisaalta työläishahmot eivät näe myöskään Neuvostoliiton reaaliosialismia ihanteellisena yhteiskuntajärjestelmänä. Neuvostoliitto koetaan ongelmallisena jättiläisenä, joka on jäänyt niin hyvinvoinnin tasossa kuin oikeusvaltion periaatteissakin Suomen jalkoihin. Vain pieni joukko dogmaattisia kommunisteja muodostavat poikkeuksen ihailemalla estoitta reaaliosialismia.

Vasemmistolainen työväenliike on työläiskirjallisuudessa korostuneesti esillä. Puoluepoliittisten ristiriitojen kautta on havaittavissa, että suomalainen vasemmisto on erittäin heterogeeninen joukko toimijoita. Perinteinen jaottelu radikaaleihin kommunisteihin ja maltillisiin sosialidemokraatteihin ei pysty määrittelemään aikakauden vasemmistolaisuutta. Suomalainen vasemmistoliitto kuvataan tarinoissa epäilyttävänä ryhmittymänä. Eliittiin, johon kuuluu niin vasemmistupuolueiden kansanedustajia ja puoluejohtoa kuin ay-liikkeen keskusjohtoaakin, suhtaudutaan samantapaisella raivolla kuin oikeistopoliitikkoihin ja talouseliittiin. Palkansaajien oma etujärjestötoiminta, ammattiyhdistysliike, sen sijaan nähdään ensisijaisesti positiivisessa kontekstissa. Toisaalta työläishahmot problematisoivat ay-liikkeen roolia byrokraattisen työmarkkinajärjestelmän yhtenä osapuolena. Ay-liike on kadottanut kansanliikkeille ominaisen dynaamisuutensa ja keskittyy pelkästään ennestään saavutettujen etuisuuksien turvaamiseen. Ay-liike ja perhe luovat kuitenkin työläishahmoille ensisijaisen taloudellisen ja sosiaalisen turvaverkon. Valtiovallan tarjoamat julkiset sosiaalipalvelut problematisoidaan kokonaisvaltaisesti. Sosiaalipalvelut eivät ole tarinoissa päässeet köyhäinhoidon leimasta irti.

1960–70-lukujen murroksen yhteiskunta näyttäytyy tutkimuksen kautta erittäin ristiriitaisena kokonaisuutena. On kuitenkin korostettava, että työläiskirjallisuus antaa suomalaisesta sosiaali- tai palkkayhteiskunnasta päällisin puolin vähintäänkin siedettävän kuvan. Työssä olevien työläishahmojen tarinoissa ongelmien ydin ei ole yhteiskunnan rakenteet, vaan yksilölliset heikkoudet, joista suurin osa liittyy tavalla tai toisella alkoholiin. Henkilökohtaisten heikkouksien kautta kumpuava katkeruus ja viha taas kohdistuvat yhteiskunnan rakenteisiin, ennen kaikkea yhteiskuntajärjestelmään. Toisin sanoen tutkimuksessa prosessoitu työläiskirjallisuus antaa kuvan varsin hyvinvoinnista yhteiskunnasta, jossa kokemus pahoinvoinnista on korostuneesti henkistä.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimuskysymyksen asettelu.....	6
1.2. Palkkatyöyhteiskunnan arkista kokemus- ja käsityshistoriaa.....	9
1.3. Aiemman tutkimuksen esittely.....	12
2. 1960- JA 1970-LUKUJEN TYÖLÄISKIRJALLISUUS.....	16
2.1. Lähdeaineiston rajaus.....	17
2.2. Työläiskirjallisuus historiatieteen lähteen.....	22
2.3. Työläishahmot – Tutkimuksen päähenkilöt.....	26
3. TARINOITA KORKEAN ELINTASON SUOMESTA.....	36
3.1. Nuoret työläishahmot ja suomalainen nousukausi.....	39
3.2. Vanhempi työläispolvi muistaa pulan ja kurjuuden.....	46
3.3. Palkkatyöyhteiskunta tuottaa fyysisiä ja henkisiä ongelmia.....	52
4. AJATUKSIA SUOMALAISESTA KAPITALISMISTA.....	63
4.1. Nousukauden vaurastama markkinatalous ei näyttäydy ihannevaltiona.....	64
4.2. Monimuotoista vihaa porvarieliittiä kohtaan.....	79
4.3. Työläishahmojen enemmistö ei haikaile reaalisosialismin perään.....	84
5. TYÖLÄISHAHMOT JA TYÖVÄENLIKE.....	89
5.1. Työläisyhteisöjen puoluepoliittiset erimielisyydet.....	92
5.2. Työläishahmot ja akateeminen vasemmisto.....	97
5.3. Vasemmistolainen eliitti ei kerää työläishahmoilta sympatiaa.....	103
5.4. Ammattiyhdistysliike.....	108
6. ELÄMÄ TYÖELÄMÄN ULKOPUOLELTA.....	120
6.1. Työläishahmojen kokemuksia ja käsityksiä työttömyydestä.....	120
6.2. Mielikuvat luovat kuvaa työttömästä sosiaalipummista.....	130
6.3. Kun työ loppuu - Työläishahmot vanhuuseläkkeelle.....	135
7. YHTEENVETO.....	142
8. JÄLKISANAT.....	147
9. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO.....	150
10. LIITTEET.....	157

1. JOHDANTO

”Nyt 1960-luvulle ehdittyä voimme todeta, että ihmiskunnan pitkällä vaellustiellä viime vuosikymmenet ovat olleet täysin poikkeukselliset. Ihmiskunnan historiassa mitkään vuosikymmenet eivät erotu kaikesta edellä olleesta siten kuin nämä viimeiset. Maapalloa kiertävä avaruusihminen ei tällöin riitä oman uljaan aikamme tunnuksiksi. Oman aikamme tunnus on köyhyydestään kohoava ihminen.”¹

Sosiaalipoliitikko Pekka Kuusen juhlalliset sanat vuonna 1961 ilmestyneen menestysteoksensa *60-luvun sosiaalipolitiikkaa* johdannossa kuvaavat suurta edistysuskoa, joka toisen maailmansodan jälkeen täytti länsieurooppalaisten päättäjien retoriikan.² 1960-luvun lopulle mentäessä retoriikka aktualisoitui todelliseksi yhteiskunnallisiksi muutoksiksi myös harvinaislaatuisen pitkään maatalousvaltaisena pysyneessä Suomessa.³

1960-luvun lopulta 1970-luvun puoleenväliin kestänyt aikakausi on Suomen historiassa tärkeä murroskausi, joka muutti Suomen yhteiskunnallista, sosiaalista sekä kulttuurista todellisuutta merkittävästi.⁴ Aikakautta on usein historiantutkimuksessa analysoitu nuorisokulttuuria ja yleisradikalismia korostaen ja varsinkin 1970-luku kuvattu vähemmistökommunismien, Neuvostoliittoa estotta ihailleen taistolaisuuden, kautta ylipolitisoituneena aikakautena. Kuten historioitsija Jorma Kalela on asian ilmaissut, aikakaudesta on jäänyt elämään muutakin:

”EU-ajan suomalaisessa julkisuudessa tuodaan kuusikymmentä- ja seitsemänkymmentälukujen Suomesta esiin suomettuminen⁵ ja kulttuuriradikalismi. Nämä aivan todelliset ilmiöt ovat saaneet lievästi ilmaisten suhteettoman merkityksen. Niiden varjoon on jäänyt yhteiskunnan oikeastaan kaikkien rakenteiden uudistuminen, yhteiskuntapolitiikan syvälinen muutos ja suomalaisten valtaenemmistön arkisen elämän saama kokonaan uudenlainen ilme.”⁶

Historiallisesti merkittävin murros tapahtui Suomen elinkeinorakenteessa. Maaseudun pientilallinen omavaraisuus, jota vielä 1960-luvun alussa korostettiin kansakunnan henkisenä selkärankana, menetti dramaattisesti merkityksensä. Maaseudun rakennemuutos ei tapahtunut kitkattomasti, vaan purkautui hallitsemattomaan Pohjois- ja Itä-Suomen pientilojen tyhjenemiseen 1960–1970-lukujen vaihteessa. Etelä-Suomen ja Ruotsin taajamat täyttyivät elinkeinostaan luopuneista suomalaisista. Tämä niin sanottu *suuri muutto* edesauttoi merkittävästi kehitystä, jonka seurauksena Suomi muuttui kokonaisvaltaisesti moderniksi *palkkatyöyhteiskunnaksi*. Yhteiskunnaksi, jossa

¹ Kuusi 1961, 8.

² Luoma & Siipi 1967, 145.

³ Tuomioja, Erkki 2002: *Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipolitiikka Suomen suunnannäyttäjänä*.

<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1077&category=2>. Viitattu 11.9.2012.

⁴ Kalela 2008, 219–221.

⁵ Suomettuminen (Finnlandisierung) = Tarkoittaa voimakkaamman valtion vaikutusvaltaa heikomman naapurimaan asioihin, josta Suomen ja Neuvostoliiton suhde oli kylmän sodan aikana tyypiesimerkki. Käsite esiteltiin alun perin Itävallassa mutta sitä käytettiin runsaasti esimerkiksi Saksan liittotasavallassa 1960-luvun lopulta alkaen.

⁶ Kalela 2008, 221.

ylivoimaisesti suurin osa työikäisestä väestöstä kuului palkkapolitiittisten sopimuskäytäntöjen piiriin. Näin iäkkäiset ideat omavaraisuudesta ja luontaistaloudesta jäivät kansakunnan marginaaliin.⁷

Maaseudun dramaattinen tyhjeneminen liittyi olennaisesti toisen maailmansodan jälkeen kiihtyneeseen yhteiskunnan modernisaatioprosessiin. Suomi kaupungistui, koulututtui ja teollistui. Todelliseksi teolliseksi yhteiskunnaksi Suomi muuttui vasta 1960-luvulla, kansainvälisesti verrattuna myöhään. Tähän teollistumisprosessiin liittyy erittäin vahvasti valtioninterventiot, joita toteutettiin valtio-omisteisten teollisuusyritysten kautta.⁸ Elintason nousua sekä teollisuuden pakonomaista modernisaatiota edesauttoi 1950-luvun lopulta alkanut integraatio länsieurooppalaiseen vapaakauppa-alueeseen sekä varsin tuottoisa kahdenvälinen kauppa Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan kansandemokratioiden⁹ kanssa. 1960-luvulta alkaen viennin monipuolistuminen, erityisesti metalliteollisuuden vientiosuuden jyrkkä kasvu, loi pohjaa uudennlaiselle hyvinvoinnille.¹⁰

Eurooppalaisessa kontekstissa Suomen yhteiskunnallinen kehitys oli erikoislaatuista, koska teollisuuden rinnalla kasvoi samanaikaisesti suuri julkinen palvelusektori. Suomesta ei tullutkaan perinteistä teollisuusvaltiota, vaan Suomi siirtyi maatalouden hegemoniasta suoraan jonkinasteiseen jälkiteolliseen vaiheeseen, jossa talous- ja *sosiaalipoliittiset*¹¹ intressit kohdistuivat sekä palvelu- että teollisuussektoriin.¹² Sosiaalipoliittiset toimet ja koveneva verotus tasasivat tuloeroja pohjoismaalaisten esikuvien tapaan.¹³ Jorma Kalelan mukaan varsinkin vasemmistolaisesta näkökulmasta Suomessa oli 1970-luvun alkuun mennessä onnistuttu yhdistämään ihanteellisesti kapitalistinen tehokkuus ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus.¹⁴ Palatakseni Pekka Kuusen 1960-luvun alun retoriikkaan:

⁷ Suuresta muutosta esim. Mäkelä 1986, 10–16, Karisto, Takala & Haapola 1998, 65–67, Snellman 2008, 127–141 & Mylly 2008, 167–168 & Kalela 2008, 213–214.

⁸ Karisto, Takala & Haapola 1998, 59–60.

⁹ Itä-Euroopan kansandemokratioilla tarkoitetaan valtioita, jotka 1940-luvun lopulla tapahtuneiden vallankaappausten kautta päätyivät marxilais-leniniläisten puolueiden yksinvaltaisesti hallitsemiksi. Näitä valtioita olivat Unkari, Tšekkoslovakia, Puola, Romania ja Saksan itäinen osa, josta lopulta muodostui Saksan demokraattinen tasavalta. Myös Jugoslavia ja Albania olivat kansandemokratioita, joiden erimielisyydet Neuvostoliiton kanssa katkaisi poliittiset yhteydet muihin Itä-Euroopan kansandemokratioihin.

¹⁰ Alasuutari 1996, 74–75 & 108–111 & Mylly 2008, 153–154.

¹¹ Sosiaalipolitiikalla tarkoitan julkisia toimia, joilla pyritään takaamaan tietyn valtion kansalaisille kohtuullinen elintaso, turvallisuus ja viihtyvyys. Toisin sanoen sosiaalipolitiikassa on ennen kaikkea kysymys kansalaisen hyvinvoinnin mahdollisuuksien turvaamisesta poliittisin keinoin. Luoma & Siipi 1968, 143–145.

¹² Kalela 2008, 205, Alasuutari 1996, 38–39 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 63–65.

¹³ Karisto, Takala & Haapola 1998, 78.

¹⁴ Kalela 2008, 219.

*”Sosiaalisen tasoituksen tietä edetessään ihmiskunta on joutunut kokemaan ihmeen: yleiseen kasvukehitykseen siirtymisen. Ensi kertaa on kansojen keskuudessa virinnyt usko siihen, että köyhyys voidaan todella karkottaa. Kansanvalta, sosiaalinen tasoitus ja taloudellinen kasvu näyttävät nyky-yhteiskunnassa kytkeytyvän onnellisella tavalla toisiinsa.”*¹⁵

Modernista Suomesta on vaikea puhua ilman yhteiskuntateoreettista termiä *hyvinvointivaltio*.¹⁶ Vuonna 1968 julkaistussa *Talous- ja sosiaalitieteiden käsikirjassa* hyvinvointivaltio selitetään seuraavasti:

*”Hyvinvointivaltio (engl. welfare state), nimitys ja osin poliittinen iskusana, jota on käytetty sosiaalipoliittisesta järjestelmästä, jossa valtion varoja laajassa mitassa käytetään sosiaalivakuutuksiin ja –avustuksiin, terveydenhoitoon, asumistason nostamiseen yms. Kansalaisten hyvinvointi ja nimenomaan sosiaaliturva on asetettu hallitsevaksi tavoitteeksi. Varojen hankinta tapahtuu verojen, työnantajien ja kunnan maksuosuuksien avulla.”*¹⁷

Yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen modernisaatioon liittyikin olennaisesti julkisen sektorin tuottamat sosiaalista yhdenvertaisuutta edistävät rakenteet, joiden popularisoimiseen liittyy vahvasti edellä mainittu sosiaalipoliitikko Pekka Kuusi.¹⁸ Kuusen tavoite oli luoda Suomeen radikaali reformiohjelma ruotsalaista *kansankotiohjelmaa*¹⁹ ja brittiläistä *beveridge-ohjelmaa*²⁰ mukailleen. Kuusen kokonaisvaltaista sosiaalipoliittista uudistussuunnitelmaa voidaan pitää suomalaisen hyvinvointivaltion tärkeimpänä julistuksena, vaikka kirjaimellisesti malli ei toteutunutkaan täydellisesti.²¹

Suomalaiseen yhteiskuntaan oli jo 1930-luvulta lähtien kehittynyt modernin sosiaalivaltion piirteitä juuri ruotsalaisten ja angloamerikkalaisten esikuvien mukaisesti. Kuitenkin vasta 1960-luku ja sitä seuranneet kaksi vuosikymmentä olivat hyvinvointivaltion, tai toiselta nimeltään *sosiaalivaltion*²²,

¹⁵ Kuusi 1961, 8.

¹⁶ Anttonen & Sipilä 2000, 16.

¹⁷ Luoma & Siipi 1968, 44.

¹⁸ Kalela 2008, 216 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 61–62 & 286–288.

¹⁹ Lähtökohtana ruotsalaisessa hyvinvointimallissa (Folkhemmet program) oli valtion ensisijainen rooli yksilön perustarpeiden turvaajana. Laajat tulonsiirrot ja ammatillisesti tuotetut palvelut siirsivät historiallisesti perheelle kuulunutta vastuuta yhä enemmän valtiolle. Perimmäinen tavoite tässä mallissa on ollut valtion hyvinvointitehtävän korottaminen ensisijaiseen asemaan. Toisen maailmansodan jälkeen tämä pohjoismainen hyvinvointivaltiomalli vakiinnutti asemansa keskitienä kapitalismin ja sosialismin välissä. Anttonen & Sipilä 2000, 55.

²⁰ Vuonna 1942 laadittu Beveridge-ohjelma oli yhdessä John Maynard Keynesin ajatusten kanssa brittiläisen hyvinvointivaltion keskeisimpiä lähtökohtia. Beveridge-ohjelman tavoite oli taata tietty perustoimentuloturva kaikille kansalaisille riippumatta kansalaisen yhteiskunnallisesta asemasta. Ohjelma pyrki ennen kaikkea sosiaalivakuutusten ja ilmaispalveluperiaatteen mukaan toimivan julkisen terveydenhuollon kautta turvaamaan kansalaisen toimeentulon sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden, vanhuuden tai perhekustannuksien varalta. Anttonen & Sipilä 2000, 54 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 285.

²¹ Pekka Kuusen sosiaalipoliittisen ohjelman onnistumisen arviointia esim. artikkelissa Saari, Juho 1994:

Kokonaisvaltainen, kiinteä ja ihmiskeskeinen. Toteutuiko Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipoliittikkaa.

²² Tutkimuksessani käytän suomalaisesta sosiaalipoliittisesta kokonaisuudesta usein myös termiä sosiaalivaltio, joka käytännössä on synonyymi termille hyvinvointivaltio. Esimerkiksi entinen Kansaneläkelaitoksen yhteiskuntatutkimuksen päällikkö Jouko Kajanoja painottaa, että pohjoismaisen mallin mukaiselle yhteiskuntarakenteelle paras nimi on juuri sosiaalivaltio, koska on kiistelyn alaista tuottaako hyvinvointivaltio todella hyvinvointia. Kajanoja, Jouko 2008: *Hyvinvointivaltio oli käänkövirhe.*

todellista rakennusaikaa. Modernin sosiaalivaltion perusrakenteet, ennen kaikkea eläke-, sairaus- ja työttömyysvakuutuksien osalta, olivat valmiit 1970-luvun alkuun mennessä.²³ Vuonna 1967 sosiaalipolitiikan tutkija Jouko Siipi julkaisi teoksen *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*, jossa hän totesi Suomen olevan *nyt kansainvälisesti mitaten hyvinvointivaltio*²⁴. Todellisuudessa pohjoismaalaisen hyvinvointivaltion rakennustyö oli Suomessa tällöin vasta alkanut ja vasta 1980-luvulta lähtien Suomi on yleisesti kategorisoitu pohjoiseurooppalaisten hyvinvointivaltioiden joukkoon.²⁵

Myös suomalaiset työmarkkinat rakentuivat uudelle pohjalle. 1960-luvun lopulta lähtien poliittisten puolueiden ja työmarkkinaosapuolten²⁶ asenteiden muutos konsensushakuisemmaksi antoi palkkatyölle uudet raamit. Aina 1940-luvulta asti, jolloin suomalaisesta ammattiyhdistysliikkeestä tuli varteenotettava yhteiskunnallinen voima, politiikassa vaikutti jyrkät aatteelliset ja ideologiset erot niin oikeisto-vasemmisto akselilla kuin vasemmiston sisälläkin. Ammattiyhdistysliike, työntäjäosapuoli ja valtiovalta olivat osaltaan korostaneet jyrkkää ilmapiiriä. Yhteiskunnalliset vastakkainasettelut olivat vuosikymmeniä padonneet tai vähintäänkin hidastaneet uudistuksia, jotka 1960-luvun aikana lähtivät toteutumaan valtavana vyörynä.²⁷

1960-luvun lopulla työntekijä- ja työntäjäjärjestöt sekä valtio löysivät toisensa tavalla, joka mahdollisti uudet laajemmat, palkkapolitiikasta sosiaalipolitiikkaan ulottuvat, työehtosopimukset. Kuten SAK:n historiaa tutkinut Tapio Bergholm toteaa, 1960-luvun lopulla suomalainen *sopimusyhteiskunta*²⁸ oli syntynyt.²⁹ Tähän uudenlaiseen ilmapiiriin liittyy olennaisesti suomalaisten kommunistien päästäminen hallitusvastuuseen vuonna 1966 ensimmäistä kertaa sitten 1940-luvun. Muiden poliittisten puolueiden toimeenpaneva 20 vuotta kestänyt kommunistien eristäminen päätäntävällästä oli päättynyt.³⁰

Toisaalta on korostettava poliittisen kulttuurin kokonaisvaltaista murrosta. Samalla kun kommunistit nostettiin salonkikelpoisiksi kumppaneiksi, eristettiin suomalaisen oikeiston suurin voima, Kansallinen Kokoomus, poliittiseen paitsioon 20 vuodeksi³¹. 1960-luvun lopulla presidentti

<http://uudistuva.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/net/170908122346pb>. Viitattu 7.5.2013.

²³ Urponen 1994, 228–240 & Kalela 2008, 219.

²⁴ Siipi 1967, 256.

²⁵ Anttonen & Sipilä 2000, 15–16.

²⁶ Työmarkkinaosapuolet = Työntekijöiden keskusjärjestö SAK, Työntäjien keskusjärjestö STK sekä maataloustuottajien keskusjärjestö MTK.

²⁷ Kalela 2008, 205–224, Mertanen 2004, 334–345 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 60–61.

²⁸ Lähtökohtaisesti sopimusyhteiskunnalla tarkoitetaan jo toisen maailmansodan aikana muotonsa saanutta työmarkkinailmapiiriä, jossa työnantaja- ja työntekijäosapuolet pitävät toisiaan tasa-arvoisina neuvottelukumppaneina työehtosopimuksia laadittaessa. Niemelä 1993, 88.

²⁹ Bergholm 2007, 12–17.

³⁰ Kalela 2008, 208–209.

³¹ Kansallinen Kokoomus oli vuoden 1966 jälkeen seuraavan kerran Suomen hallituksessa vuonna 1987.

Urho Kekkosen vakiinnutti asemansa kansakunnan johtajana. Kekkosesta tuli varsinkin 1970-luvulle mentäessä instituutio, joka jätti alleen demokratiaan kuuluvan ajatuksen vaihtoehtoista. Varsinkin 1970-luku oli Kekkosen kiistämätön valtakausi.³²

Kaiken yhteiskunnallisen kehityksen lisäksi suomalaiskansallisten ja isänmaallisten asenteiden hegemoninen asema haastettiin radikaalien kulttuurinäkemysten toimesta. Suomi seurasi 1960-luvun yleislänsimaalaista kulttuuriradikalismia, jossa perinteiset arvot kyseenalaistettiin kauttaaltaan. *Suurten ikäluokkien*³³ kasvaminen nuoriksi aikuisiksi muutti asennemaailmaa monimuotoisempaan suuntaan. Aikakausi jakaantui erikoislaatuiseksi kahtia. Toisaalta suurten ikäluokkien kulutustottumukset olivat lähellä amerikkalaista massakulutusyhteiskuntaa, mutta toisaalta, varsinkin akateemisessa maailmassa, radikaalit *uusvasemmistolaiset*³⁴ ajatukset nousivat julkisessa keskustelussa keskeiseen asemaan.³⁵

Uusvasemmistolaisuuteen liittyi vahvasti unelma maailmanparantamisesta, jota uusi ja nopea tiedonvälityskanava, televisio, edesauttoi merkittävästi. Ensi kertaa maailman konfliktin ja ilmiöt, kuten Vietnamin sota ja Afrikan nälänhätä, välittyivät suoraan suomalaisten koteihin.³⁶ Nuoret ja innokkaat radikaalit osallistuivat yhteiskunnan muuttamiseen järjestötoiminnan sekä kansalaisliikkeiden kautta, joista useimmiten nostetaan esille sukupuoliroolien problematiikkaan keskittynyt *Yhdistys 9* sekä mielisairaiden ja poikkeavien yksilöiden oikeuksia puolustanut *Marraskuun liike*.³⁷ Kansalaisaktivismi, uusvasemmistolaisuus ja kulttuuriradikalismi määritellään usein koko aikakauden kuvaksi, niin sanotuiksi *60-lukulaisuudeksi*.³⁸

Murroksenyhteiskunta oli yhdestä näkökulmasta suuri murhenäytelmä, jossa valtava maaseudun ihmisjoukko joutui jättämään enemmän tai vähemmän pakon sanelemana kotipaikkakuntansa ja suuntaamaan urbaaneihin kasvukeskuksiin tai ulkomaille. Toisaalta 1960-luku ja 1970-luvun alku olivat käytännössä kaikkien yhteiskuntaa mittaavien kehityskäyrien mukaan valtavaa edistyksen aikaa. Reaalipalkkojen nousu oli päätähuimaavaa, maassa vallitsi lähes täystyöllisyys ja

³² Roos J.P.: *Kun Suomi putosi puusta: Suomi 1970-luvulla*.

<http://www.mv.helsinki.fi/home/jproos/70-luku.htm>. Viitattu 7.5.2013.

³³ Sodan jälkeisinä vuosina Suomessa, kuten muuallakin maailmassa, oli historiallisen korkea syntyvyys. Näitä noin vuosina 1945–1950 syntyneitä ikäluokkia kutsutaan yleisesti suuriksi ikäluokiksi. Karisto, Takala & Haapola 1998, 58.

³⁴ Uusvasemmistolaisuudella tarkoitetaan 1960-luvulla Länsi-Euroopasta Suomeen rantautunutta epäyhtenäistä poliittista liikettä, jonka oppi isänä pidetään saksalais-amerikkalaista filosofia, Herbert Marcusea. Hän hylkäsi perinteisen marxilaisen luokkataistelun ja korosti työväenluokan sulautuneen vallitsevaan järjestelmään, niin länsieurooppalaisissa teollisuusmaissa kuin Neuvostoliitossakin. Kumouksellisuus lähti Marcusea mukaan yhteiskunnan ulkopuolisista ryhmistä, sivullisista, hyljeksityistä, toisiin rotuihin kuuluvista ja työttömistä. Kallio 1982, 46.

³⁵ Alasuutari 1996, 10–11, Peltonen, Kurkela & Heinonen 2003, 6–15, Kalela 2008, 214 & Vihavainen 2004, 397, Heinonen 2005, 145–150 & 152–159.

³⁶ Laitinen 1981, 570.

³⁷ Kallio 1982, 46–47.

³⁸ Miettunen 2009, 19–21.

suomalainen suuri enemmistö pääsi käsiksi moderneihin kulutushyödykkeisiin.³⁹ Talous- ja sosiaalhistorian dosentti Hanna Kuusi on korostanut, että todellisuuden murroksen ymmärsi myös aikalaiset. Kuusen mukaan on tärkeää huomata, että: ”*aikalaiset tuolloin kokivat elävänsä murroksen keskellä. Muutos puhutti erilaisilla jokapäiväisillä elämän foorumeilla.*”⁴⁰

2010-luvulta katsottuna 1960-luvun lopulta alkanut aikakausi oli todellinen arjen murros, jonka voidaan oikeutetusti nähdä olevan nykyaikaisen suomalaisen todellisuuden alkupiste. Todellisuuden, joka verrattuna aikaisempaan, oli monessa mielessä käsittämättömän edistyksellinen niin yksilöllisen elintason, työelämän, kulttuurin monimuotoisuuden kuin sosiaalipoliittisten rakenteidenkin näkökulmasta. Mutta miten tähän kaikkeen suhtautuu murroksen objekti, toiminnan kohde, eli suomalainen palkansaaja? Tunsiko työväenluokkaan kuuluva toimija, Pekka Kuusen sanoin, *kohonneensa alamaisesta kansalaiseksi ja sitten yhteiskuntapolitiikan liikkeelle panevasta voimasta sen ylimmäksi kriteeriksi*⁴¹? Tämä kysymyksenasettelu toimii lähtökohtana pro gradu – tutkielmalleni.

1.1. Tutkimuskysymyksen asettelu

Historiatieteen pro gradu –tutkielmassani analysoin sitä, *minkälaisia mielikuvia 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun keskeiset työelämään vaikuttavat rakenteet ja ilmiöt, herättivät aikalaisissa.* Näitä rakenteita ja ilmiöitä olivat esimerkiksi reaali-palkkojen nousu, uudistunut sosiaalijärjestelmä sekä konsensushakuinen poliittinen kulttuuri. Lähteinä käytän omaa aikaansa kuvaavaa realistista kaunokirjallisuutta, tarkemmin sanottuna 1960–1970-luvuilla julkaistua *työläiskirjallisuutta.*

Palkkatyöyhteiskunnalla tarkoitan yhteiskuntajärjestelmää, jossa suurin osa työkykyisestä kansanosasta on palkkatyössä. Palkkatyön vastapariksi voidaan asettaa perinteinen maanviljely sekä erityisesti pienviljelyyn liitettävä ajatus luontaistaloudesta, jossa korostuu pyrkimys omavaraisuuteen. Modernissa palkkatyöyhteiskunnassa laaja sosiaalijärjestelmä turvaa kansalaisten inhimilliset perusoikeudet, varsinkin eläke-, sairaus- ja työttömyysvakuutuksien kautta, ja työmarkkinaosapuolet sopivat tasavertaisesti työehtosopimuksien sisällöstä. Suomea voidaan pitää tällaisena yhteiskuntana 1960-luvun lopulta alkaen.⁴²

Työläiskirjallisuudella tarkoitetaan varsin löyhää kirjallista koulukuntaa, jonka perusraamit määritteli vasemmistolaisorientoitunut kirjallisuuskriitikko Raoul Palmgren vuonna 1965

³⁹ Arjen murroksesta tarkemmin esim. Kalela 2008, 213–219, Häggman Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008: *Suomalaisen arjen historia 4 – Hyvinvoinnin Suomi* sekä Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna 2004: *Suomen kulttuurihistoria 4 – Koti, kylä, kaupunki.*

⁴⁰ Kuusi 2004, 20–21.

⁴¹ Kuusi 1961, 4.

⁴² Bergholm 2007, 12–17.

julkaistussa väitöskirjassaan *Työläiskirjallisuus*. Palmgren tarkoittaa termillä realistista kirjallisuutta, jota luo juuriltaan ja kokemusmaailmaltaan työväenluokkainen henkilö. Tällä henkilöllä tulee olla kokemusta fyysisestä tai sitä vastaavasta palkkatyöstä sekä henkilön tulee olla omaksunut ainakin jollain tasolla työväenluokan peruseriaatteen.⁴³ Näitä kirjailijoita ovat muun muassa 70-luvun merkittävimiksi suomalaisiksi kirjailijoiksi usein mainitut Hannu Salama sekä Lassi Sinkkonen.⁴⁴

Työläiskirjallisuus on realistista kaunokirjallisuutta. Realismi määritellään pyrkimykseksi objektiiviseen, asialliseen ja täsmälliseen todellisuuden kuvaukseen.⁴⁵ Kirjallisuustutkija Alex Matson, jonka on katsottu olleen suuri teoreettinen innoittaja esimerkiksi Väinö Linnan tapaan luoda realistista kirjallisuutta⁴⁶, määrittelee nykymuotoisen romaanitaiteen isäksi espanjalaisen Miguel de Cervantesin ja hänen 1600-luvun alussa luomansa *Don Quijoten*. Matson nostaa romaanitaiteen totuudellisuudessaan korkealle taiteiden hierarkiassa:

”[Cervantes] luo naturalistisen taidelajin⁴⁷ – filosofisessa mielessä naturalistisen – naturalistisemmän kuin maalaustaide ja kuvanveisto, koska se ei tyydy käyttämään hyväkseen vain esineiden ulkonäköä, vaan anastaa mallikseen koko koetun elämän, josta näkyvä maailma on vain osa [...] hän luo taidelajin, joka on kaikista taiteista vähimmin sidottu ja yleistajuisin ja samalla kertaa ankarassa totuudenvaatimuksessaan lähimpänä länsimaista tiedettä – romaanitaiteen.”⁴⁸

Matsonin ylevät ajatukset modernista kaunokirjallisuudesta kuvaavat ansiokkaasti sitä, mitä realistinen kaunokirjallisuus pyrkii olemaan. Kirjallisuustieteessä realismi luokitellaan kuitenkin fiktiivisen kirjallisuusperinteen alle ja vaikka fiktiivinen tarina pyrki totuudellisuuteen, ei sen kautta voi tehdä suoria johtopäätöksiä todellisesta kokemus- ja käsitysilmapiiristä.⁴⁹ Tarkoitukseni ei olekaan tutkia todellisten historiallisten yksilöiden todellisia tunteita ja käsityksiä tai tehdä yleistyksiä palkansaajien kollektiivisesta ajatusmaailmasta. Pyrkimykseni on ennemminkin löytää 1960- ja 1970-luvuilla kirjoitetuista tarinoista erilaisia näkökulmia ja vivahteita siitä miten historiallisessa ajassa ja paikassa toiminut yksilö *saattoi* kokea oman aikansa. Lähtökohtani on, että realistiset, omaan aikaansa sidotut, tarinat voivat antaa tuoreita näkökulmia tietystä aikakaudesta.

⁴³ Palmgren 1965, 222–223.

⁴⁴ Analysoin työläiskirjallisuutta ja sen sopivuutta historiatieteen lähteeksi tarkemmin luvussa 2.

⁴⁵ *Suomen sivistyssanakirja* (1998).

⁴⁶ Varpio 1975, 78–83.

⁴⁷ Naturalismi = Taidehistoriassa suunta, jonka mukaan taiteen tehtävänä on mahdollisimman uskollisesti kuvata todellisuutta karttamatta sen satunnaisia tai epämiellyttäviä puolia. *Suomen sivistyssanakirja* (1998).

⁴⁸ Matson 1947, 20.

⁴⁹ Varpio 1982, 50.

Lähdeaineistoni on siis työväenluokkaan itsensä identifioivien kirjailijoiden luomat realistiset tarinat, joissa kuvaillaan 1960–1970-lukujen taitteen suomalaista kaupunkilaisarkea palkansaajien näkökulmasta. Kuvaan näitä fiktiivisiä palkansaajahahmoja termillä *työläishahmo*. Tarinoiden työläishahmot asuvat Suomen suurimmissa kasvukeskuksissa ja työskentelevät lähes poikkeuksetta teollisuus-, korjaus- ja rakennusalalla. Tutkimukseni on ennen kaikkea työläishahmojen kokemusten ja käsityksien analysointi.

Tutkin suomalaisen palkansaajan arkea neljän aikakautta määrittelevän yhteiskunnallisen ilmiön kautta. Ensimmäinen analyysiosio keskittyy työläishahmojen henkilökohtaisiin kokemuksiin omasta taloudellisesta tilanteestaan kasvavan elintason Suomessa. Tässä osiossa olennaista on kahden eri sukupolven, sodan aktiivikansalaisina kokeneen vanhemmanpolven sekä heidän lapsiansa, kokemusten vertailu. Pohdin samalla myös sitä, mitkä ovat palkkatyössä toimivien romaanihahmojen suurimmat haasteet arkisessa elämässä.

Työläishahmojen henkilökohtaisten kokemusten jälkeen siirryn tutkimaan käsityksiä suomalaisesta markkinataloudesta. Minkälaisia mielikuvia suomalainen markkinatalous romaanihahmoissa tuottaa? Kysymyksenasettelussa nousee esille selvä vastakkainasettelu niin sanotun tavallisen kansan ja suomalaisen taloudellisen eliitin välille. Minkälaisia ajatuksia suomalainen talouseliitti herättää palkansaajamassaa kuvaavien työläishahmojen mielikuvissa? Toisaalta minkälainen rooli vasemmistomielisten työläishahmojen elämässä on Neuvostoliitolla ja sen talousjärjestelmällä? Eli järjestelmällä, joka vielä 1960- ja 1970-lukujen Suomessa nähtiin markkinatalouden haastajana?

Kolmas analyysiosio keskittyy puoluepolitiikan ja ammattiyhdistysliikkeen kautta tapahtuvaan palkansaajien etujärjestötoimintaan. Miten jakaantunut vasemmistolainen *työväenliike*⁵⁰ kuvataan työläiskirjallisuudessa? Miten työläishahmot kokivat ay-liikkeestä kumpuavat työelämän reformit henkilökohtaisessa elämässään? Analyysiosion keskeisin teema on palkansaajien suhde konsensusyhteiskuntaan. Kokevatko työläiskirjallisuuden päähenkilöt ay-liikkeen omakseen vai koetaanko byrokraattinen ja kompromissihakuinen työmarkkinaosapuoli mahdollisesti ruohonjuuritasosta vieraantuneena instituutiona?

Viimeinen analyysiosio keskittyy suomalaisen julkisen sektorin tarjoamaan sosiaaliseen ja taloudelliseen turvaverkkoon. Tässä analyysiosiossa keskeisessä asemassa on ennen kaikkea julkiset työttömyystoimien modernisaatio⁵¹ sekä eläketurvan uudistuminen⁵². Nämä kaksi merkittävää

⁵⁰ Työväenliike jaetaan perinteisesti kahteen pääosaan, jotka ovat ammatillinen työväenliike sekä poliittinen työväenliike.

⁵¹ Toisin sanoen työlinjan muuttuminen rahalliseksi korvauslinjaksi työttömyyden hoidossa.

⁵² Eli ansiosidonnaisen eläketurvan korostuminen eläkejärjestelmän selkärangan.

sosiaalipoliittista uudistusta, yhdessä yleisen sairausvakuutuksen ohella, muuttivat palkansaajien suhdetta omaan elintasoonsa. Samalla yhteiskunnan turvaverkko muutti yksilöiden riippuvuussuhdetta omaan perheeseensä. Minkälaisia kokemuksia työläishahmoilla on uudistuvasta sosiaalijärjestelmästä?

Uskon, että keskittymällä edellä esiteltyihin neljään yhteiskunnalliseen ilmiöön, eli (1) elintason nousuun, (2) moderniin markkinatalouteen, (3) palkansaajien poliittiseen etujärjestötoimintaan ja (4) uudistuneeseen julkiseen sosiaalijärjestelmään, minulla on mahdollisuus tarkastella suomalaista palkkatyöyhteiskuntaa laaja-alaisesti ja kokonaisvaltaisesti. Korostan, että en lähde analysoimaan näihin ilmiöihin liittyviä rakenteita yksityiskohtaisesti. En näe, että esimerkiksi tiettyjen lakialoitteiden, ay-liikkeen johdossa tapahtuneiden muutosten, kansainvälisten vapaakauppasopimusten tai vaikkapa taloudellisten suhdannevaihteluiden nostaminen analyysin keskeiselle sijalle olisi tutkimuskysymyksen kannalta loogisesti järkevää. Uskon, että realistinen kaunokirjallisuus tarjoaa ennen kaikkea mielenkiintoisia näkökulmia aikakauden suurista, ajassa ja paikassa ymmärrettävistä, linjoista eikä niinkään linjojen yksityiskohdista, joiden vaikutukset kokonaisuuteen näkyvät paremmin vasta historiantutkimuksen kautta.

1.2. Palkkatyöyhteiskunnan arkista kokemus- ja käsityshistoriaa

Pro gradu –tutkielmassani fiktiivisen palkkatyöläismassan jäsenet saavat yksilöllisen äänensä kuuluviin työläiskirjailijoiden kautta. Tutkimuksen voidaan lähtökohtaisesti katsoa kuuluvan 1960-luvulta lähtien vaikuttaneen uuden sosiaalhistorian piiriin. Sosiaalhistorian professori Matti Peltonen määrittelee uudenlaisen sosiaalhistorian peruseräatteen ja eron klassisempaan sosiaalhistoriaan:

”Joskus varhemmin varsinaiseen sosiaalhistorian määritelmään kuului kiinnostus laajoista kansankerroksista, massoista ja massojen elämästä. Nykyisin se ei enää riitä. Parhaisiin tuloksiin pääsevät ne tutkijat, jotka työnsä lähtökohtana jo olettavat massatkin koostuviksi yksilöistä, ajattelevista ja toimivista ihmisistä.”⁵³

Historiantutkija Markku Hyrkkänen teoksessaan *Aatehistorian mieli* toteaa laadukkaan sosiaalhistorian tutkimuksen olevan sekä rakenne- että kokemushistoriaa. Hyrkkäsen näkökulmasta modernin ihmisen toimintaa näyttävät säätelevän voimakkaasti yhteiskunnalliset rakenteet, ennen kaikkea markkinat, valtio ja muut instituutiot. Tällöin yksilöiden keskinäisten suhteiden tärkeys heikkenee.⁵⁴ Niinpä rakenteiden kehityksen tutkiminen on olennainen osa sosiaalhistoriaa. Kuitenkin silloin kun halutaan selittää mitä yksilö ajattelee, ei ole olennaista se millaisessa

⁵³ Peltonen 1988, 4.

⁵⁴ Hyrkkänen 2002, 31–33.

yhteiskunnallisessa todellisuudessa hän elää, vaan se millaisena yksilö itse kokee ja käsittää todellisuutensa.⁵⁵

Hyrkkänen mukaan aate- ja sosiaalihistoria tutkivat inhimillisen toiminnan ulottuvuuksia, jolloin aatehistoria keskittyy toiminnan ajatuksellisiin ja sosiaalihistoria toiminnan sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Aatehistoria tutkii siis asioiden käsittämistä tulkitsemalla asioille annettuja merkityksiä.⁵⁶ Hyrkkäsen määritelmän mukaan pro gradu –tutkielmani on siis ennemminkin aatehistoriaa kuin perinteistä sosiaalihistoriaa, koska tutkimukseni kohteena ovat kirjailijoiden kuvaamat historiallisessa ajassa ja paikassa⁵⁷ tapahtuvat käsitykset ja kokemukset.

Tutkimukseni historiallisteoreettinen ajatusmalli lähtee Hyrkkästä mukaillen siitä, että modernin kansalaisen elämässä yhteiskunnalliset rakenteet ovat saaneet korostetun merkityksen. Varsinkin 1960-luvun lopulta lähtien palkansaajien arki, elämän sattumanvaraisuus sekä tulevaisuuden suunnittelu ovat olleet korostuneesti yhteydessä yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Lähes kaikkeen normaaliin inhimilliseen toimintaan kuuluu kokemus yhteiskunnan rakenteista. Tämä liittyy korostetusti mielikuvaan pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta.

Suomalaisen yhteiskunnan rakenteet voidaan katsoa suurimmaksi osaksi lisäävän kansalaisten hyvinvointia ja helpottavan arkista elämää, toisin kuin esimerkiksi stereotyyppisissä *diktatuurimaissa*⁵⁸, joissa yhteiskunnan rakenteet ovat usein väkivaltaisia, alistavia ja kansalaisten arkea merkittävästi hankaloittavia. Rakenteellisesti suomalainen sosiaalivaltio on analysoitu varsin onnistuneeksi yhteiskuntamalliksi, jossa pienen kansakunnan resurssit on saatu käyttöön tehokkaasti.⁵⁹ Oma tutkimukseni haastaa ja täydentää tilastojen kautta saatua sosiaalihistoriallista kuvaa Suomen yhteiskuntarakenteesta.

Työläiskirjallisuutta historiatieteen lähdeaineistona voidaan pitää niin sanottuna *toisena tietona*. Folkloristiikan dosentti Ulla-Maija Peltonen erottaa tämän tiedon tyypin niin sanotusta virallisesta tiedosta, jolle on tyypillistä moraalisten kannanottojen välttäminen, tilastoihin keskittyminen ja yksilön omakohtaisten kokemusten sivuuttaminen.⁶⁰ Virallinen tieto katsoo kohdettaan etäältä ja silloinkin kun se haluaa kuulla tutkimuskohteensa mielipiteitä, esimerkiksi gallupkyselyiden tai haastattelujen pohjalta, luottaa virallinen tieto vakiintuneisiin ja sen itsensä määrittelemiin

⁵⁵ Hyrkkänen 2002, 41.

⁵⁶ Hyrkkänen 2002, 57.

⁵⁷ Toisin sanoen 1960- ja 1970-lukujen urbaanissa Suomessa.

⁵⁸ Diktatuuri = Poliittisen järjestelmän muoto, jonka ominaispiirre on vallan voimakas keskitys. Nykyään nimitystä käytetään etupäässä valtiojärjestelmistä, joissa jokin poliittinen suunta tai puolue on valtiovallan haltijana turvaten valtansa ehkäisemällä vapaan poliittisen toiminnan. *Suomen Sivistyssanakirja* (1998).

⁵⁹ Julkunen 2004, 184.

⁶⁰ Peltonen 2009, 17–18.

kysymysmalleihin. Toinen tieto haastaa ja täydentää virallista tietoa.⁶¹ Artikkelikokoelman *Toinen tieto – Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta* johdantoluvussa toinen tieto määritellään tiedoksi, joka on *mahdollisimman yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa*⁶².

Kirjallisuustieteessä 1960–70-lukujen työläiskirjallisuuden on katsottu kurkottavan *hyvinvoinnin kulissien taakse*⁶³. Toisin sanoen työläiskirjallisuuden nähdään haastavan erilaisten henkilöhahmojen kautta virallisen mantran suomalaisesta hyvinvoinnista. Kirjallisuustieteen professori Kai Laitisen mukaan 1960–70-lukujen työläiskirjallisuuden kuva yhteiskunnasta on korostuneen ankea ja harmaa. Tyypillisenä pyrkimyksenä tarinoissa on kuvata yksilön arkista elämää realistisesti, mutta samalla kyseenalaistaen suomalaisen hyvinvoinnin kokonaisvaltaisuus.⁶⁴ Laitisen mukaan työläiskirjallisuuden henkilöhahmot ”*eivät ole yksinäisiä työläisfilosofoja [...] eivät liioin työväenliikkeen sankareita, vaan tavallisesti aika heikkoja ja epävarmoja ihmisiä, jotka ponnistelevat työttömyyden ja köyhyyden kourissa ja putoavat joskus yhteiskunnan laidalle marginaali-ihmisiksi.*”⁶⁵ Samalla Laitinen tiivistää työläiskirjallisuuden suhteen vallitsevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen:

”[Työläis]Kirjailijoiden yhteiskuntakritiikkiä on ruokkinut samantapainen eetos kuin suomalaisen kansankuvauksen klassikoita [Joel] Lehtosen, [Ilmari] Kiannon tai [Frans Emil] Sillanpään päivinä: he ovat rehellisesti pyrkineet näyttämään pienen ihmisen aikansa tapausten tai yhteiskunnallisten muutosten puristuksessa ja tähdentäneet samalla koko ajan vähäpätöistenkin henkilöiden ihmisarvoa.”⁶⁶

Laitisen määritelmässä työläiskirjallisuus sopii hyvin uuden sosiaalishistorian ja toisen tiedon lähdemateriaaliksi, koska se kuvaa yhteiskunnan yleistä kehityskulkua kritisovia hahmoja, jotka yksilöityvät kirjailijoiden kautta massasta. Hahmoja, joiden kokemukset ovat usein ristiriidassa hyvinvointivaltion suuren kuvan kanssa ja joiden käsitykset poikkeavat yleisesti hyväksytyistä ilmiöiden selitysmalleista.

⁶¹ Hänninen, Karjalainen & Lahti 2006, 3-4.

⁶² Hänninen, Karjalainen & Lahti 2006, 4.

⁶³ Laitinen 1981, 570.

⁶⁴ Laitinen 1981, 590–597.

⁶⁵ Laitinen 1981, 591–592.

⁶⁶ Laitinen 1981, 597.

1.3. Aiemman tutkimuksen esittely

Tutkimukseni tarkoitus on esitellä kaunokirjallisuuden kautta ilmaistuja, usein hyvinkin provokatiivisia, kokemuksia ja mielikuvia suomalaisesta palkkatyöyhteiskunnasta aikana, jolloin moderniin palkkatyöyhteiskuntaan kuuluvat perusrakenteet olivat upouudet. Uskon, että tietyssä ajassa ja paikassa luotujen fiktiivisten työläisyksilöiden kokemukset ja käsitykset yhteiskunnasta antavat oivan vertailukohdan esimerkiksi muistitiedon tai lehdistöanalyysin varaan rakennetulle tutkimukselle. Oman käsitykseni mukaan urbaaniin palkkatyöhön keskittyvää arkirealistista 1960–70-lukujen työläiskirjallisuutta ei ole historiatieteessä käytetty lähteenä. Näin ollen tutkimukseni antaa tuoreen näkökulman modernin suomalaisen työväen historian tutkimukseen. Aiemmassa historiantutkimuksessa aikakauden yhteiskuntaa on analysoitu korostuneesti kulttuurimurroksen, nuorisokulttuurin, ulkopoliittisten suhteiden ja poliittisen radikalismien näkökulmasta.

Katja-Maria Miettusen vuonna 2009 tarkastettu väitöskirja *Menneisyys ja historiakuva – Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentama ajanjaksona* on yksi keskeisistä teoksista, jotka sivuavat oman tutkimukseni aikakautta. Miettusen tutkimus analysoi ansiokkaasti muistitiedon kautta sitä historiakuva, joka 1960-luvusta on jäänyt tiettyjen muistelijoiden näkökulmasta. Toisin sanoen Miettunen ei ole pyrkinyt tutkimaan historiallista 1960-lukua, vaan sitä, minkälainen historiakuva 60-luvusta on aikalaisten mieliin jäänyt.

Miettunen on ottanut mukaan tutkimukseensa tarkoituksellisesti 60-lukuun liitettyihin ilmiöihin, yleisradikalismiin, populaarikulttuuriin sekä vasemmistolaiseen politiikkaan, keskeisesti liittyviä muistelijoita. Näihin kuuluu muun muassa pitkänlinjan SDP poliitikot Erkki Tuomioja ja Paavo Lipponen sekä muusikot M.A. Numminen ja Tuomari Nurmio. Miettusen tutkimus korostaa niin sanotun *60-lukulaisuuden* tärkeyttä ryhmässä, joka on elänyt nuoruuttaan tänä aikana. 60-lukulaisuus, jolla tarkoitetaan ennen kaikkea 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun yhteiskunnallista ilmapiiriä, on itse asiassa suurelta osin muistelijoiden identiteetin vahvin rakennusaine, johon muita elämänvaiheita verrataan.⁶⁷

Myös Matti Peltosen, Vesa Kurkelan ja Visa Heinosen vuonna 2003 toimittama artikkelikokoelma *Arkinen kumous – Suomalaisen 60-luvun toinen kuva* antaa 1960-luvun murrokselle radikaalisuutta, nuorisokulttuuria, modernia populaarimusiikkia ja kulutusyhteiskunta-ajattelua korostavan ilmeen. Artikkeleissa keskitytään muun muassa suomalaisen huumekulttuurin nousuun⁶⁸, olutmainonnan problematiikkaan⁶⁹, sähkökitaran mullistavaan vaikutukseen popmusiikissa⁷⁰, tietokoneiden

⁶⁷ Miettunen 2009, 235–266.

⁶⁸ Salasuo, Mikko 2003: *Tajunnan kumous? – Ensimmäinen huumeaalto.*

⁶⁹ Soikkeli, Mari 2003: *Olutmainonta – ”raikas, pehmeää ja täyteläistä”.*

⁷⁰ Korvenpää, Juha 2003: *Säröinen 1960-luku.*

läpimurtoon⁷¹ sekä Hymylehden sensaatiohakuiseen journalistiikkaan⁷². Oma tutkimukseni lähtee purkamaan aikakauden ilmiöitä sekä suurten ikäluokkien identiteettiä hyvin eri lähtökohdista, kuin Miettusen väitöskirja tai Arkinen kumous -artikkelikokoelma.

Omassa tutkimuksessa niin sanottu radikaali 60-lukulaisuus on luonnollisesti olemassa, mutta ajatus aikakauden vallankumouksellisesta luonteesta ei ole tutkittavien romaanihahmojen identiteettiä hallitseva ilmiö. Itse asiassa tutkimukseni tarinoissa 60-luvun lopun suuret sukupolvikokemukset, kuten Vietnamin sodan näkyvä vastustaminen, Helsingin Vanhan ylioppilastalon valtaus, Marraskuun liikkeen sosiaalinen aktivismi tai Underground-kollektiivin poikkitaiteelliset performanssit, olivat yhdentekeviä ilmiöitä palkkatyöläisiksi itsensä identifioiville työläishahmoille. On myös tärkeää painottaa tutkimukseni ensisijaista lähtökohtaa eli aikalaiskuvausta. Oma tutkimukseni onkin ensisijaisesti muistitietoon perustuvan tutkimuksen haastaja sekä täydentäjä.

Tutkimustani voidaan pitää poikkitieteellisenä, koska tutkin sosiologiaa sivuavasta näkökulmasta tiettyjen tekstien antamaa kuvaan yhteiskunnallisista rakenteista ja näissä rakenteissa toimivista, tässä tapauksessa fiktiivisistä, henkilöistä. Varsinkin sosiaalipolitiikan professori J.P. Roosin 1970–1980-lukujen vaihteessa keräämä elämäkertamateriaali on varsin lähellä omaa aineistoani. Roos johti 70-luvun lopulla yhtä aikansa huomattavimmista suomalaisista yhteiskuntatieteellisistä tutkimusprojekteista, jonka tarkoituksena oli kerätä suomalaisen elämäntavan muutosta kartoittavaa elämäkertamateriaalia.⁷³ Tätä materiaalia tuotti esimerkiksi 130 vantaalaista, jotka osallistuivat vuonna 1979 elämäkertakirjoituskilpailuun.⁷⁴

Elämäkertojen kautta Roos kokosi kuuluisan sukupolvi- jaottelunsa, jossa nykysuomalaiset jaoteltiin neljään eri sukupolveen.⁷⁵ Roosin tutkimukset ovat olennaista taustoitusta suomalaisen arjen murroksesta ja henkilökohtaisen kokemuksen analysoinnista. Toisaalta elämäkertojen kautta saatu elämäntietoa kuvaava tieto eroaa varsin paljon kaunokirjallisuudesta, jossa kuvaukset liittyvät vahvasti tiettyyn aikaan ja paikkaan. Arkea kuvaavassa realistisessa kaunokirjallisuudessa ihmisen elämän kokonaisvaltainen kehitys ei tule niin korostuneesti esille kuin elämäkertakirjallisuudessa, jossa lähtökohta on ajatella omaa elämäänsä kronologisena kertomuksena.

Kaunokirjallisiin lähteisiin nojautuvaa historiantutkimusta 1960- ja 1970-luvuista on tehty lähinnä maaseudun rakennemuutoksesta. Kirjailija Matti Mäkelä on julkaissut vuonna 1986 tutkimuksen

⁷¹ Suominen, Jaakko 2003: *Tiedon kumous – kansalaiset ja ATK*.

⁷² Aho, Markku 2003: *Hymylehti ja uusi sensaatiojournalismi*.

⁷³ Vuonna 1987 Roos julkaisi elämäkertamateriaalin pohjalta teoksen *Suomalainen elämä – Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäntarinoista*.

⁷⁴ Roos 1987, 35–38.

⁷⁵ Roosin sukupolvianalyysistä enemmän luvussa 2.3.

Suuri muutto: 1960–1970-lukujen suomalaisen proosan kuvaamana. Mikko Järvinen on tutkinut pro gradu –tutkielmassaan⁷⁶ samaa teemaa. Lähemmäksi omaa aihettani on tullut talous- ja sosiaalishistorian dosentti Hanna Kuusi artikkelissaan *Työväestö 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa elokuvassa*⁷⁷, jossa Kuusi analysoi toisen arkirealistisen taidemuodon, fiktiivisen elokuvan, kautta sitä miten työläiset kuvataan 1960–70-lukujen Suomessa. Kuusen analyysin keskeinen huomio on, että työläiskuvaukset olivat hyvin marginaalinen osa elokuvateollisuutta, jota näytti kiinnostavan enemmän keskiluokkaisen elämän kuvaaminen. Työläisen arjen kuvaamista ei juuri löydy 1970–1960-lukujen elokuvataiteesta.⁷⁸

Kirjallisuuskriitikko Raoul Palmgren sivuaa tutkimusaineistoani vuonna 1989 julkaistussa teoksessaan *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa*, jossa Palmgrenin pyrkimys on ollut systemaattisesti esitellä suomalaisen kaunokirjallisuuden antamaa kuvaa kaupungeista ja teollisuuteen keskeisesti liittyvästi tekniikasta. Palmgren ei kuitenkaan analysoi tai kontekstoi löytämiään kuvauksia kovinkaan syvällisesti, vaan tyytyy luetteloimaan ja kuvailemaan erilaisia kaunokirjallisia tapoja kuvailla urbaania miljöötä sekä teollisuustekniikkaa. Palmgrenin tutkimus onkin ensisijaisesti laaja ja mielenkiintoinen kirjallisuuskatsaus, eikä niinkään analyttinen historiantutkimus.

Oleennaista tutkimuksessani relevanssin näkökulmasta on lähdemateriaalini luomisajankohta. Tutkin suomalaisen työelämän rakenteita ennen rakenteiden uudelleenorganisointia, ennen 1990-luvun alun lamaa, jonka on katsottu merkinneen suomalaisen hyvinvointivaltiokehityksen pysähtymistä.⁷⁹ 1960–70-lukujen vaihde oli ainutlaatuinen kehityskausi, jolloin talouden kasvu, yhteiskunnallinen kehitysusko, kulttuurinmurros ja poliittinen konsensus olivat päällekkäisiä, ja toisiaan tukevia sekä haastavia ilmiöitä. Vaikka 1990-luvun laman jälkeen suomalaisen työelämän ja sosiaalijärjestelmän rakenteita on purettu, kyseenalaistettu ja arvosteltu, on 70-luvulla lopullisen muotonsa saanut yhteiskuntarakenteiden perusta säilynyt hämmästyttävän stabiilina.⁸⁰ Yhä edelleen Suomi rinnastetaan sosiaalivaltioiden perheeseen, jossa työmarkkinat ja politiikka ovat korostetun kompromissihakuisia.

Työläiskirjallisuuden yhteiskunnallinen konteksti eroaa merkittävästi 2000-luvun suomalaisesta palkkatyöyhteiskunnasta. Toisaalta sosiaalipoliittinen todellisuus ja työmarkkinalogiikka toimivat varsin yhteneväisesti. Neljäkymmenen vuoden takaiset kokemukset ja käsitykset antavatkin

⁷⁶ Järvinen, Mikko 2003: *Muuttajien sopeutuminen kaupunkiin 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa maaltamuuttoromaaneissa.*

⁷⁷ Julkaistu artikkelikokoelmassa Hannikainen, Matti (toim.) 2005: *Työväestön rajat.*

⁷⁸ Kuusi 2005, 122–139.

⁷⁹ Anttonen & Sipilä 2000, 89–96.

⁸⁰ Julkunen 2004, 184–185.

mielenkiintoisen kontrastin nykyiseen palkkatyöyhteiskuntaan. Tutkimustyön edetessä olen usein pysähtynyt pohtimaan: *Kuinka paljon yleiset käsitykset ja kokemukset sekä julkisen ja yksityisen keskustelun retoriikka ovat todella muuttuneet viimeisten vuosikymmenten aikana?* Elinkeinoelämän rakennemuutos on muuttanut konkreettista työnkuvaa radikaalisti, mutta onko työn takaa löytyvät kokemukset ja käsitykset palkkatyöyhteiskunnasta muuttuneet?

2. 1960- JA 1970-LUKUJEN TYÖLÄISKIRJALLISUUS

Työläiskirjallisuuden katsotaan olevan sekä aikakautensa tuote, että historiallisten perinteiden jatkaja. Ennen lähdeaineiston tarkempaa käsittelyä onkin syytä analysoida sitä, mitä keskeisiä kirjallisuustieteellisiä teemoja liittyy 1960–70-lukujen työläiskirjallisuuteen. Raoul Palmgrenin määritelmän mukaan työläiskirjallisuuden ja työväenliikkeen, toisin sanoen vasemmistolaisuuden, välillä on läheinen suhde.⁸¹ On totta, että useat työläiskirjailijat olivat julkikommunisteja sekä sympatisoivat sosialismia. 1970-luvun työläiskirjallisuutta tutkineen Milla Peltosen mukaan tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että suomalaiset työläiskirjailijat olisivat luoneet marxismi-leninismistä ammentanutta *sosialistista realismia*⁸². Peltosen mukaan sankarillista kommunistia saa suomalaisesta työläiskirjallisuudesta etsiä. Lukijoiden ideologinen kasvattaminen ja vallankumousromantiikka eivät kuuluneet 1960–1970-lukujen suomalaisen proosan kaanoniin. Aikakauden työläiskirjallisuus olikin Peltosen mukaan lähempänä 1800-luvun Venäjällä vallalla ollutta kriittisen realismin koulukuntaa, jossa päähenkilöt olivat ongelmallisia, ristiriitaisia hahmoja ja jossa yhteiskunnan vallitsevat ristiriidat tuotiin esiin eikä suinkaan esitetä niitä jo ennestään teoreettisesti ratkaistuina.⁸³

Kirjallisuuden tutkija Yrjö Varpion mukaan 1800–1900-lukujen vaihteen yksi keskeisistä kirjallisuusilmiöistä Suomessa oli varhaisen työläiskirjallisuuden synty. Olennaista tässä sosialistiväritteisessä ja naturalismiin kallellaan olevassa kirjallisuustyyliässä oli, että se syntyi työväenluokan omassa piirissä ja sen näkökulmasta käsin. Suomalainen varhainen työläiskirjallisuus ajautui umpikujaan vuoden 1918 sisällissodan tapahtumien seurauksena, jonka jälkeen merkittävin työläiskirjallisuus muuttui epäpoliittiseksi. Varsinkin 1920-luvulta lähtien aktiivisena toimineen Toivo Pekkasen teokset nousivat merkittävään asemaan. Pekkasen teoksissa esiin nousee epäpoliittiset ja itsenäistä ajattelua harrastavat työläisindividualistit.⁸⁴ 1960–70-lukujen työläiskirjallisuuden voidaan katsoa olleen jatkumoa sekä Toivo Pekkasen popularisoimalle epäpoliittiselle realismille että vuosisadan vaihteen sosialismiin kurkottavalle poliittiselle työläiskirjallisuudelle.

1960–70-lukujen realistinen työläiskirjallisuus oli myös hyvin vahvasti 60-luvulla alkaneen kulttuuriradikalismien tuote. Itse asiassa yhdellä tutkimukseni kohteista, Hannu Salamalla, on merkittävä rooli 60-luvun kulttuurielämän murroksessa. Salaman kiroilua, uskonnonpilkkua ja vapautuneita seksuaalisia kuvauksia sisältänyt teos *Juhannustanssit* nosti ilmestyessään vuonna

⁸¹ Palmgren 1965, 128–153.

⁸² Sosialistinen realismi = Neuvostoliiton ja toisen maailmansodan jälkeen myös kansandemokraattisten maiden virallinen taiteen ja kirjallisuuden suunta, jonka perustana on marxilainen elämäntutkimus. *Suomen sivistyssanakirja* (1998).

⁸³ Peltonen 2010, 15.

⁸⁴ Varpio 1999, 58–60.

1964 valtavan mediahuomion. Salama sai lopulta osakseen syytteen jumalanpilkasta, josta kirjailija myös tuomittiin ehdonalaiseen vankeuteen. Salaman ympärille kietoutuneen julkisen keskustelun on analysoitu toimineen katalysaattorina, joka päästi pitkään jatkuneet jännitteet maan kulttuurielämässä purkautumaan.⁸⁵ Oikeudenkäynnin jälkeen oli lopullisesti selvää, ettei kenelläkään, ei vanhemman polven kulttuurikonservatiiveilla eikä myöskään 60-lukulaisilla radikaaleilla, ollut valtaa määrittellä suomalaisen kulttuurin lopullista merkitystä.⁸⁶

Suuri osa suomalaisista koki siirtymisen 1960-luvulle kulttuurisen paradigman vaihdoksena, ajattelutavan vallankumouksena.⁸⁷ Jos toisen maailmansodan jälkeinen aika muutti suomalaisen yhteiskunnan perusrakenteita, voidaan samantapainen suomalaisen kulttuurin murros ajoittaa 1960-luvulle. Kuten todettua työläiskirjallisuus on myös aikakautensa tuote. 1960-luvulta lähtien realistinen tyyli oli muuttunut rajummaksi ja monessa mielessä brutaalimmaksi. Tämä näkyy esimerkiksi slangin, murteen ja voimasanojen lisääntymisen kautta. Erityisesti seksuaalikuvaukset olivat korostuneen suoraviivaisia ja naturalismiin kurkottavia. Tabuja rikottiin kokonaisvaltaisesti. Myös alkoholismi ja yleinen alkoholinkulutus ovat korostuneesti läsnä.⁸⁸ Nämä kirjallisuustrendit näkyvät myös aikansa työläiskirjallisuudessa.

Kai Laitinen toteaaakin, että työläiskirjallisuus ei miellyttänyt kaikkia. Jo Salaman jumalanpilkka-oikeudenkäynti osoitti, että Suomessa oli piirejä joille rosoinen ja kaunistelematon kieli ei sopinut. 70-luvun realistista työläiskirjallisuutta on, osin aiheestakin, kutsuttu pilkallisesti *rentturealismiksi*. Laitisen mukaan työläskuvaukset ovat usein korostuneen ankeita ja harmaita, henkilöhahmot stereotyyppisiä ja yhteiskuntakritiikki yksipuolista. Samalla hän kuitenkin korostaa, historiatieteen näkökulmasta kyseenalaisesti, että realistiset teokset säilyttivät silti totuudenmukaisuutensa.⁸⁹

2.1. Lähdeaineiston rajaus

Koska pro gradu -tutkielma on varsin suppea opinnäytetyö, olen rajannut lähdeaineistoni käsittämään vain kaikkein tunnetuimmat ja tunnustetuimmat työläiskirjailijat. Lähdeaineiston rungon muodostaa Kai Laitisen määrittelemät kuusi kulttuurihistoriallisesti merkittävintä 1970-luvun työläiskirjailijaa: Hannu Salama (s. 1936), Alpo Ruuth (1943–2002), Jorma Ojajarju (1938–2011), Samuli Paronen (1917–1974), Keijo Siekkinen (s. 1948) ja Lassi Sinkkonen (1937–1976).⁹⁰ Tutkimukseen mukaan olen ottanut Laitisen määritelmän ulkopuolelta Kaiho Niemisen (s. 1941)

⁸⁵ Kallio 1982, 46.

⁸⁶ Salaman oikeudenkäynnistä sekä muista 1960-luvun kulttuuririidoista tarkemmin esim. artikkelissa Arminen, Ilkka 1999: *Kirjasodat*.

⁸⁷ Rikama 2011, 81.

⁸⁸ Laitinen 1981, 591–597.

⁸⁹ Laitinen 1981, 597.

⁹⁰ Laitinen 1981, 591.

sekä Pentti Holapan (s. 1927).⁹¹ Tästä lähtien tutkimuksessani termi työläiskirjailija viittaa edellä mainittuun ryhmään. Kirjailijat ovat kaikki, Samuli Parosta ja Pentti Holappaa lukuun ottamatta, syntyneet 1930-luvun loppupuolella tai 1940-luvulla. Toisin sanoen lähdeaineistoni on suurimmalta osin suurten ikäluokkien näkökulmasta luotuja tarinoita.

Tutkimukseeni valikoidut kirjailijat ovat ennen kaikkea oman aikansa ja lähihistoriansa kaupunkielämän kuvaajia, joiden tarinoissa ei kaihdeta vaikeita ja usein hyvinkin groteskeja teemoja. Työläiskirjailijoita pidetään itsenäisinä, joskin sosialistisiin ajatusmalleihin kallistuneina, ajattelijoina, joilla ei ollut merkittävää roolia missään poliittisessa puolueessa.⁹² On huomionarvoista, että toisin kuin 1970-luvulla runsaasti julkaistussa maaseudun rakennemuutosta kuvaavassa maaseutuproosassa, ei työläiskirjailijoilla ollut yhtenäistä suurta päämäärää. 70-luvun maaseutuproosaa tutkineen Matti Mäkelän mukaan maaseutukuvausten yhtenevä päämäärä oli eräänlainen yleisprotesti maaseudun arvojen puolesta.⁹³ Tämän tapaista tematiikkaa ei työläiskirjallisuudesta löydy.

1970-lukua voidaan pitää suomalaisen kaunokirjallisuuden kulta-aikana, jolloin suomalaista proosaa myytiin ja julkaistiin enemmän kuin koskaan. Myös proosaa, joka voidaan luokitella työläiskirjallisuudeksi, julkaistiin 70-luvulla valtava määrä.⁹⁴ Potentiaalisen tutkimusmateriaalin runsauden takia ja tutkimukseni mielekkyyden turvaamiseksi olen joutunut rajaamaan tutkimusaineistoni käsittämään vain murto-osan aikansa työläiskirjallisuudesta. Olen käynyt läpi edellä mainittujen kirjailijoiden tuotannon vuosilta 1966–1979 ja valinnut tiettyjen rajausten avulla noin viisitoista tarinaa tutkimusmateriaaliksi. Lähdemateriaalin rajauksen suoritin kolmen vaatimuksen kautta.

Ensinnäkin romaanin tarinan pitää ajoittua 1960-luvun loppuun tai 1970-luvun alkuun. Tarinan tulee siis kuvata omaa aikaansa tai lähimenneisyyttä⁹⁵. Tarkemmin sanottuna tutkimukseni kannalta relevantti ajanjakso alkaa vuodesta 1966 ja päättyy 1970-luvun puoleenväliin. 1966 oli

⁹¹ Kaiho Niemisen ja Pentti Holapan mukaanotto kaipaa lyhyen selityksen. Kaiho Nieminen oli yksi 70-luvun tuotteliaimmista työläiskirjailijoista. Hänen teoksensa antavat mielenkiintoisen kontrastin Suomen suurimmissa kaupungeissa vaikuttaneisiin työläiskirjailijoihin, koska Niemisen tapahtumat sijoittuvat lähes poikkeuksetta selvästi pienempään urbaaniin kasvukeskukseen, Lappeenrantaan. Pentti Holapan taas erottaa muista työläiskirjailijoista se, että hänellä oli merkittävä rooli poliittisessa puolueessa, SDP:ssä. Hän toimi 1970-luvun alussa hetken jopa Suomen kulttuuriministerinä. Olen ottanut Holapalta mukaan teoksen *Pitkän tien kulkija*, jota pidetään hänen yhteiskuntakriittisenä työläiskirjana. Pitkän tien kulkijassa Holappa on pyrkinyt analysoimaan suomalaista yhteiskuntaa ruohonjuuritasolta, tässä tapauksessa tamperelaisten tehdastyöntekijöiden kautta. Kirjassa on myös mukana suuri määrä kritiikkiä suomalaista poliittista eliittiä kohtaan, jonka uskon kumpuavan Holapan omista ministerikokemuksista.

⁹² Peltonen 2010, 14–15.

⁹³ Mäkelä 1986, 33

⁹⁴ 1970-luvun kirjallisuudesta esim. Hyphen, Kaisa (toim.) 2010: *1970-luku suomalaisessa kirjallisuudessa*.

⁹⁵ Lähimenneisyydellä tarkoitan sitä, että teoksen julkaisemisajankohdan sekä teoksessa kuvattavan aikakauden välillä ei saa olla ajallista eroa kuin muutama vuosi.

vedenjakajavuosi Suomessa varsinkin poliittisesti, koska tällöin ensimmäistä kertaa sitten 1940-luvun kommunistien hallitsema Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, SKDL, pääsi hallitusvastuuseen. Tästä alkoi pitkä niin sanottujen *kansanrintamahallitusten*⁹⁶ aikakausi, joissa päävastuun kantoi Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, SDP. Kansanrintamahallitusten on katsottu edistäneen merkittävästi suomalaista sosiaalivaltiokehitystä.⁹⁷ Tutkimukseni päättyy 70-luvun puoleenväliin, jonka jälkeen kansainvälisen taantumun vaikutuksesta Suomi ajautui taloudelliseen taantumaan ja massatyöttömyyteen. Tällöin suomalaisen hyvinvointivaltion perusrakenteet olivat valmiit ja keskustelu julkisten palvelujen organisoinnista muutti muotoaan.⁹⁸

Toinen rajaus liittyy suomalaiseen yhteiskuntarakenteeseen. Tarinoiden pitää kertoa kaupunkilaisista palkkasuhteessa olevista työntekijöistä tai henkilöistä jotka ovat menettäneet vastoin tahtoaan työpaikkansa. Toisin sanoen tutkin vain tarinoita joiden fokus on tietyssä suomalaisessa yhteiskuntaryhmässä, teollisuuden- ja rakennusalan palkkatyöläisissä. Tämä vaatimus rajaa suuren osan varsinkin Hannu Salaman ja Jorma Ojajarjun teoksista tutkimukseni ulkopuolelle. Salaman ja Ojajarjun tarinoissa esiintyy lähes poikkeuksetta puolifiktiiviset hahmot, jotka identifioivat itsensä enneminkin taiteellisiksi boheemeiksi kuin palkkatyöläisiksi.⁹⁹

Kolmanneksi tutkin teoksia, joita voidaan pitää ennen kaikkea perinteisenä *yhteiskunnallisena realismina*¹⁰⁰. Tälle realistisen kirjallisuuden koulukunnalle on ominaista kaikkitietävä kertoja, yhteiskunnallisten ilmiöiden kommentointi sekä tavallisen, usein heikon ja epävarman, ihmisen nostaminen päähenkilöksi. 70-luvulla työläiskirjailijoista varsinkin Lassi Sinkkonen¹⁰¹ ja Hannu Salama¹⁰² olivat osaltaan uudistamasta realistisen kirjallisuuden kenttää niin sanotun *jälkirealism*in ehdoin. Kirjallisuuden tutkija Milla Peltosen mukaan jälkirealismissa on kyse niin temaattisesta kuin rakenteellisesta muutoksesta perinteiseen kerrontaan verrattuna. Jälkirealismille on ominaista todellisuuden hahmottuminen kaoottiseksi tapahtumien vyöryksi, joista henkilöt eivät saa otetta. Kaikkitietävän kertojan tilalle on tullut usein äärisubjektiiivinen minämuotoinen kertoja.¹⁰³ Omassa tutkimuksessani jätän työläiskirjailijoiden jälkirealistiset teokset sivuun, koska niiden kaaosmaisesta

⁹⁶ Kansanrintamahallitus = Suomen hallitus, jossa päähallituspuolueet ovat SDP, SKDL ja Maalaisliitto/Keskusta.

⁹⁷ Kalela 2008, 220 & Kalela 1989, 176.

⁹⁸ Kananen 2011, 273–280.

⁹⁹ Esim. Salama, Hannu: *Tapausten kulku* (1969) ja *Minä, Olli & Orvokki* (1966) sekä Ojajarju, Jorma: *Amok* (1970).

¹⁰⁰ Suomeen yhteiskunnallisen realismin ja naturalismin piirteet rantautuivat ensimmäisen kerran 1880-luvulla. Läpimurtonsa realistinen tyyli teki noin vuonna 1885, jolloin ilmestyivät sekä Minna Canth teos *Työmiehen vaimo* että Juhani Aho teos *Papin tytär*. 1800-luvun suomalaisen realismin tunnuspiirteiksi nousivat köyhälistö- ja nais-sympatiat, kylmä ulkokohtaisuus ja vihamielinen suhtautuminen säätyläisiin, etenkin papistoon. Myös historiallisten aiheiden vieroksunta ja rumuuden korostaminen totuuden tähden olivat yleisiä ilmiöitä. Jyrkkiä naturalistisia piirteitä suomalaisessa realismissa ei kuitenkaan yleensä ollut. Aiheet olivat synkkiä ja murheellisia, joista kuitenkin paistoi läpi myös yhteiskunnallinen ja eettinen idealismi. Laitinen 1981, 228–231.

¹⁰¹ Esim. teoksellaan *Sirkkelisirkus* (1975).

¹⁰² Erityisesti 5-osaisella kirjasarjallaan *Finlandia* (1976–1983).

¹⁰³ Jälkirealismista esim. Peltonen, Milla 1998: *Jälkirealismi 1970-luvulla - realismi ja postmoderni(smi)n haasteet*.

jäsentyvästä maailmasta on haastavaa saada tietoisia kommentteja yhteiskunnan rakenteista ja ilmiöistä.

Keskittymällä nimenomaan yhteiskunnallisen realismin tutkimiseen ohitan myös 1960-luvun lopulta asti uudeksi trendiksi nousseen *dokumentti- ja raporttikirjallisuuden*. Tässä varsinkin 1970-luvun alussa suosioon nousseessa kirjallisuudenlajissa tarinat saavat sisältönsä aidoista sosiologiaa sivuavista haastatteluista. Haastattelujen kautta tehdyt kirjalliset teokset olivatkin tyyli- ja postmodernia faktan ja fiktion sekoittamista. Raportti- ja dokumenttikirjallisuuden edelläkävijöitä olivat muun muassa työläiskirjailijoiksi identifioituneet Jorma Ojajarju¹⁰⁴ ja Marja-Leena Mikkola^{105, 106}. Kuten jälkirealistisen kirjallisuuden kanssa, myös dokumentti- ja raporttikirjallisuudesta saadun tutkimusaineiston yhteensovittaminen yhteiskunnallisen realismin kanssa on haastavaa. Painotan, että sekä jälkirealistinen kirjallisuus että dokumentti- ja raporttikirjallisuus olisivat mielenkiintoista historiantutkimuksen lähdemateriaalia, joiden kautta tehty yhteiskunta-analyysi tukisi omaa tutkimustani.

Edellä vaatimusten kautta olen rajannut primääriseksi lähdemateriaaliksi 11 työläistarinaa. Primäärisen aineiston lisäksi olen prosessoinut tutkimusta varten työläiskirjailijoiden muuta kaunokirjallista tuotantoa, joita käytän tarpeen vaatiessa. Näitä teoksia on esimerkiksi Hannu Salaman *Lokakuun päiviä*, Samuli Parosen *Huone puutalossa* ja Alpo Ruuthin esikoisteos *Naimisiin*. Sekundaarilähteet eivät täytä kaikkia lähdeaineistolle asetettuja ehtoja, mutta niissä on jaksoja, jotka olen sisällyttänyt tutkimukseeni.¹⁰⁷ Taulukko 1 on lista lopullisesta primäärilähdeaineistosta, jonka varaan tutkimukseni on rakentunut.

¹⁰⁴ Erityisesti teoksellaan *Telakalta – Raportti laivatelakoiden sosiaalisesti lainsuojattomista työntekijöistä* (1974).

¹⁰⁵ Erityisesti teoksellaan *Raskas puuvilla – Raportti puuvillatehtaan naistyöntekijöistä* (1971)

¹⁰⁶ Peltonen 2010, 17–18.

¹⁰⁷ Liitteessä 3 on lista työläistarinoista, jotka eivät ole tutkimuksen primäärisiä lähteitä, mutta jotka olen prosessoinut edellä esitettyjen kriteerien valossa tätä tutkimusta varten.

Taulukko 1: Primäärilähdeaineisto

<i>Kirjailija</i>	<i>Teos</i>	<i>Julkaisuvuosi</i>
Kaiho Nieminen	Lovistoori	1972
Kaiho Nieminen	Valtakunta	1976
Kaiho Nieminen	Tavallinen Impi	1973
Keijo Siekkinen	Reinon veljenpoika	1978
Keijo Siekkinen	Betoniraudoittaja Eino Helminen	1974
Keijo Siekkinen	Naisen mies	1973
Keijo Siekkinen	Raskaat miehet	1976
Hannu Salama	Joulukuun kuudes	1968
Alpo Ruuth	Nousukausi	1977
Lassi Sinkkonen	Sumuruisku	1968
Pentti Holappa	Pitkän tien kulkija	1976

Olen tehnyt tietoisesti päätöksen sisällyttää tutkimukseeni vain mieskirjailijoiden teoksia. Tästä johtuen tarinoiden keskeisimmät päähenkilöt ovat lähes poikkeuksetta miehiä. Tutkimuksen näkökulma on siis maskuliininen. Tämä on pakon sanelema raja, koska työläiskirjailijoiksi miellettyjen naiskirjailijoiden, kuten Aulikki Oksasen, Pirkko Saision ja Marja-Leena Mikkolan, ottaminen mukaan tutkimukseen olisi paisuttanut suppeaa opinnäytetyötä tarpeettoman laajaksi. Korostan, että naiskirjailijoiden teoksien tutkiminen toisi mielenkiintoinen vertailukohdan oman tutkimukseni tuloksiin nähden.

On myös tärkeää painottaa, että tutkimukseni liittyy vahvasti vain yhden suomalaisen osakulttuurin piiriin. Varsinkin 1960-luvulla, mutta vielä 1970-luvulle mentäessä Suomessa erottui selvästi kolme toisistaan poikkeavaa osakulttuuria: maanviljelyksestä ansionsa saava haja-asutusalueen väestön, kaupungeissa toimivan heterogeenisen keskiluokan sekä niin kaupungeissa kuin haja-asutusalueella työskentelevän työväenluokan osakulttuurit. 70-luku mursi tätä vanhaa osakulttuurimallia. Voidaan sanoa, että suuren muuton jälkeen maaseudulle jääneiden maatalousyrittäjien sekä kaupungeissa toimivien teollisuustyöntekijöiden elämäntavat keskiluokkaistuivat.¹⁰⁸

Työläiskirjallisuudessa jako osakulttuureihin on kuitenkin jopa ylikorostuneen vahva. Työläistarinat kuvaavat yhteiskuntaa työväenluokan näkökulmasta, joten niin maaseudun väestö kuin keskiluokkakin kuvataan työväestön kautta. Tutkimuksestani onkin korostuneesti työväen historian tutkimusta. Tutkimuksessani olennaista ei kuitenkaan ole itse konkreettinen työ, vaan ne yhteiskunnalliset rakenteet ja ilmiöt, jotka määrittelevät sitä arkea, jossa palkkatyötä tehdään.

¹⁰⁸ Penttilä 2006, 21–27.

2.2. Työläiskirjallisuus historiatieteen lähteenä

Fiktiivinen kaunokirjallisuus on historian tutkimuksen lähteenä kiistanalainen ja haastava. Suomalainen kaunokirjallisuus on kuitenkin lähtökohdiltaan erityisen mielenkiintoinen historiatieteen lähdeaineisto, koska suomalaisessa lukemis- ja kirjallisuuskulttuurissa totuudellisuuden korostaminen on ollut keskeisessä asemassa sekä lukijoiden että kirjailijoiden piirissä. 1960-luvulta asti on Suomessa julkaistu kirjallisuustilastoja, joiden perusteella on voitu selvittää sitä, minkä tyyppistä kirjallisuutta suomalainen suuri massa on suosinut. Sosiologi Kimmo Jokisen mukaan tutkimuksissa on tullut esille, että modernissa Suomessa on poikkeuksellisen vahva kirjallinen yhtenäiskulttuuri, johon liittyy totuuden kaipuu.¹⁰⁹

Jokisen mukaan Suomessa vaaditaan totuudellisuutta: ”*Kirjan on kerrottava todellisuudesta sellaisena kuin se on, tietenkin mahdollisuuksien mukaan kielteisiä asioita välttäen. Jos tarina on keksitty, ainakin yksityiskohtien on pidettävä paikkaansa ja tapahtumien on oltava periaatteessa mahdollisia.*”¹¹⁰ Jokisen analyysi korostaa väitettä, että Suomessa kaunokirjallisuus on pyrkinyt tuottamaan todellisuutta vastaavaa kuvaa yhteiskunnasta.¹¹¹ Myös kirjallisuudentutkija Yrjö Varpio on korostanut kaunokirjallisuudella olevan vahva yhteiskunnallinen asema Suomessa.¹¹² Nuoremman polven kirjallisuudentutkija Milla Peltonen taas korostaa 1970-luvun suomalaisen kaunokirjallisuuden olleen korostuneesti totuuteen pyrkivää.¹¹³ Vaikka suomalaisen kaunokirjallisuuden kaanoniin kuuluu vaatimus totuudellisuudesta, on tutkimukseni haastavin teoreettinen sekä metodologinen ongelma silti siinä, kuinka kaunokirjallisuuteen tulisi suhtautua historiatieteen lähteenä.

Kuten Pertti Alasuutari toteaa: ”*Jos haluttaisiin nimetä yksittäinen seikka, joka on ominainen ihmislaajille ja inhimilliselle todellisuudelle kokonaisuudessaan, se olisi kiistämättä kieli.*”¹¹⁴ Arkijärjellä kieli on irrallaan todellisuudesta, jolloin kieltä käytetään todellisuudesta kertomiseen ja kiistelyyn. Kielen vaikutusta inhimilliseen todellisuuteen voidaan kuitenkin myös laajentaa esimerkiksi liittämällä ajatus merkeistä ja symboleista kielen perusrakenteeseen. Tällöin kieli muuttuu nopeasti todellisuutta ratkaisevasti muokkaavaksi ilmiöksi. Samalla kielianalyysi muuttuu inhimillisen todellisuuden analyysiksi.¹¹⁵ Omassa tutkimuksessani en lähde syvällisemmin problematisoimaan itse kielen tai suomen kielellä luotujen tarinoiden suhdetta todellisuuteen esimerkiksi foucault'laisen diskurssianalyysin, uuden retoriikan tai strukturalistisen kielitieteen

¹⁰⁹ Jokinen 1989, 33–38 & 55.

¹¹⁰ Jokinen 1989, 55.

¹¹¹ Jokinen 1989, 37–58.

¹¹² Varpio 1982, 48.

¹¹³ Peltonen 2010, 13.

¹¹⁴ Alasuutari 2007, 82.

¹¹⁵ Alasuutari 2007, 84–88.

kautta. Käytän kieltä perinteiseen tapaan, jolloin kielellä pyritään ensisijaisesti kuvailemaan maailmaa ja maailman ilmiöitä.

Alkoholikuvauksia suomalaisessa kaunokirjallisuudessa¹¹⁶ tutkineen Pirjo Paakkasen mukaan kaunokirjallisuus voidaan sosiaalishistorian lähdeaineistona rinnastaa samaan kategoriaan henkilökohtaisten dokumenttien ja tapainkuvausten¹¹⁷ kanssa. Tällöin kaunokirjallisuuden nähdään perustuvan ensisijaisesti kirjailijan omiin kokemuksiin sekä havaintoihin, oli kyseessä sitten kirjailijan suhde yhteiskuntaan, luontoon tai muihin ihmisiin.¹¹⁸ Tämän tapaisten henkilökohtaisten dokumenttien käyttämistä sosiaalitieteiden lähteenä on kritisoitu muun muassa siitä, ettei sitä voida soveltaa tilastolliseen käsittelyyn, että sen validiteetti¹¹⁹ on aina jossain suhteessa epäluotettavaa sekä siitä, että sen totuusarvo on vaikeasti hahmotettavaa.¹²⁰ Paakkanen painottaakin henkilökohtaisten dokumenttien olevan sosiaalitieteiden lähdeaineistona hyväksyttäviä vain silloin, kun:

”[...] niitä käytetään ongelmia kartoittavassa ja muussa kuin tilastollisessa tarkoituksessa; oivallusten kehittämiseen ja havainnollistamiseen pikemmin kuin hypoteesien hyväksymiseen tai hylkäämiseen; mieluummin yhdessä muiden menetelmien kanssa kuin yksinään. [...] Aineiston etuna on pidetty sitä, että se tarjoaa mahdollisuuden vertailla kulttuurista muutosta. Tämänlaista aikaulottuvuutta on joskus vaikea saavuttaa muita aineistomenetelmiä käyttämällä. Avuna on pidetty myös sitä seikkaa, että tutkija pääsee näiden kautta näkemään ilmiön tutkittavien näkökulmasta”¹²¹

Historioitsija Kalle Pihlasen mukaan perinteisessä historiantutkimuksessa kaunokirjallisuutta on käytetty lähteenä olettaen että fiktiivisistä tarinoista löytyy vähintäänkin mielenkiintoisia mielipiteitä aikansa ilmiöistä:

”[Kaunokirjallisten] tekstien on oletettu tarjoavan mielipiteitä aikansa poliittisista ja taloudellisista tapahtumista ja aatteista, ja niitä on luettu näitä tapahtumia ja aatteita silmälläpitäen. Parhaimmillaankin tähän lähtöasetelmaan on sisältynyt ajatus, että kirjallisten teosten, ideologisten ilmiöiden ja laajempien yhteiskunnallisten sekä poliittisten ilmiöiden väliset suhteet voidaan määritellä vertaamalla tekstejä näiden syntykontekstissa vallinneisiin olosuhteisiin.”¹²²

Tämä ei ole tuottanut metodologisia ongelmia niin kauan kun kaunokirjallisuuden ei ole oletettu poikkeavan muista menneisyyden teksteistä.¹²³ Pihlasen mukaan:

¹¹⁶ Paakkanen, Pirjo 1982: *Alkoholi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1911–1912 ja 1972*.

¹¹⁷ Tapainkuvaus = tapojen kuvaus.

¹¹⁸ Paakkanen 1982, 4.

¹¹⁹ Validiteetti (tilastotieteissä) = Se miten hyvin testi mittaa sitä asiaa, jota sen pitäisi mitata.

¹²⁰ Paakkanen 1982, 4-5.

¹²¹ Paakkanen 1982, 5.

¹²² Pihlanen 2001, 304.

¹²³ Ibid.

”Vaikka historiantutkimuksessa onkin jo enimmäkseen hylätty ajatus täysin objektiivisten tulkintojen mahdollisuudesta, kaunokirjalliset teokset määritellään edelleen lähes poikkeuksetta paikannettaviksi kuvitellun todellisuussuhteen kautta. Teosten elementtien vertailukohtana pidetään reaalista historiallista tilannetta, jonka kuva muodostetaan muun lähdeaineiston avulla ja jonka puitteissa tekstin sisältö pyritään erottelamaan tosiasioihin ja sepitteeseen. Kun kaunokirjallista tekstiä käytetään samanlaisena lähteenä kuin muita dokumentteja, tällainen perinteinen lähdekriittinen tarkastelu on pitkälti hyväksyttävää - mikäli tekstile halutaan antaa erillistä arvoa taideteoksena tulisi sitä kuitenkin lähestyä toisin.”¹²⁴

Oma tutkimukseni lähtee Pihlaseen hyväksymästä lähtökohdasta eli siitä, että kaunokirjallisuus sopii historiatieteen lähteeksi perinteisen lähdekriittisen tarkastelun kautta. Tutkimukseni on ennen kaikkea sisällön *laadullista tutkimusta*, jossa kielellisten merkitysten, narratiivisten rakenteiden, jälkistrukturalistinen taideanalyysi sekä retoriikan syvällisempi tarkastelu ei ole tarpeellista. Toisin sanoen pitäydyn tutkimuksessani perinteisen lähdekriittisen alueella, jolloin kaunokirjallisuuden erillisyyden ja arvo taideteoksena eivät tule tutkimuksessani korostuneesti esille.

Käytän työläistarinoita kuin ne olisivat yhteiskunnallisia kommentaareja aikansa taloudellisesta, sosiaalisesta sekä kulttuurisesta ilmapiiristä. Tutkimukseni metodologia tulee lähelle Kalle Pihlaseen ja Pirjo Paakkasen ajatuksia perinteisestä lähdekriittisestä tutkimuksesta. Tällöin oletukseni on, että kommentoidessaan tiettyä yhteiskunnallista rakennetta tai ilmiötä romaanihenkilöiden välityksellä, realistikirjailija on tietoisesti pyrkinyt miettimään romaanihenkilön luonnetta ja kokemuksia kuin ne vastaisivat jotain tiettyä todellista toimijaa. Tämä on kuitenkin silloinkin vain kirjailijan omien henkilökohtaisten kokemusten ja käsitysten kautta suodatettua tietoa.

Lähdeaineiston temaattinen jaottelu

Tutkin työläistarinoita temaattisen jaottelun kautta. Toisin sanoen analysoin työläistarinoita tiettyjen teemojen kautta. Näitä teemoja on esimerkiksi työläishahmojen suhtautuminen suomalaiseen kapitalismiin tai puoluepolitiikkaan. Temaattinen jaottelu on varsin haastavaa metodologinen lähtökohta, kun kyseessä on kaunokirjallisuuden tapainen taidelaji. 1960–1970-lukujen suurta muuttoa kaunokirjallisuuden näkökulmasta pro gradussaan tutkineen Mikko Järvisen mukaan temaattisessa tutkimuksessa kaunokirjallinen lähdeaineisto saattaa kadota tutkijan taakse, lukijan ulottumattomiin. Tällöin yhdessä tutkimusluvussa voi olla viittauksia kymmeniin eri romaaneihin, jolloin lukija ei kykene hahmottamaan romaanien yksilöllistä luonnetta.¹²⁵

¹²⁴ Pihlaseen 2001, 303.

¹²⁵ Järvisen 2003, 4.

Myös sosiologi Pertti Alasuutari on problematisoinut temaattista tutkimuskysymyksen asettelua silloin, kun lähdeaineistona käytetään kaunokirjallisuutta, tai mitä tahansa muuta juonellista taidetta. Alasuutari on arvostellut esimerkiksi Pasi Falkin ja Pekka Sulkusen tapaa tutkia alkoholikulttuuria ja juomatapoja suomalaisen elokuvataiteen näkökulmasta¹²⁶. Falk ja Sulkunen keskittyvät analysoimaan elokuvakohtauksia, joissa kuvataan konkreettisia juomatilanteita. Alasuutarin mukaan tutkimus olisi saanut uusia ulottuvuuksia, jos se olisi keskittynyt myös elokuvataiteeseen olennaisesti liittyvään juonellisuuteen. Falkin ja Sulkusen tutkimustulokset eivät ota huomioon juomiskohtausten suhdetta elokuvien tarinan kokonaisuuteen. Näin analyysistä jää pois juomiseen olennaisesti kuuluvia juonen kautta muodostuvia tärkeitä nyansseja.¹²⁷ Toisin sanoen pitäytyminen temaattisesti juomakuvausten analyysissä ovat Sulkunen ja Falk ohittaneet elokuvataiteelle ominaisen tarinallisuuden.

Omassa tutkimuksessani olen sisäistänyt temaattisen jaottelun problematiikan. Uskon, että analysoidessani 1960–70-lukujen työläiskirjallisuutta on juonellisuuden sivuuttaminen kuitenkin perusteltua. Kuten todettua tutkimukseeni rajattu työläiskirjallisuus on niin sanottua yhteiskunnallista realismia, jolle on tyypillistä juonen ohuus ja avoimet loppuratkaisut. Samalla juonirakenteissa ei useinkaan ole selvää draaman kaarta, vaan kirjallisuuden realistista perinnettä kunnioittaen tarinat pysyvät lähes poikkeuksetta arjen kuvauksissa. Työläistarinoissa henkilöhahmot eivät merkittävästi kehity tarinan aikana eikä heillä ole juonen kannalta olennaista tehtävää tai ongelmaa ratkottavanaan. Tarinat eivät myöskään lopu selvään loppuratkaisuun, vaan lähes poikkeuksetta tarinoissa on avoin loppu, jolloin päähenkilöiden motiivit jäävät epäselviksi. Tarinat keskittyvät kuvaamaan yksityiskohtaisesti palkansaajien arkista toimintaa ja arkisia sosiaalisia kanssakäymisiä.

Tarinoinen dramatiikkaan ei siis liity suuria normaalista elämästä poikkeavia ilmiöitä kuten ryöstöjä, murhia tai terrorismia, vaan juonellisen rungon muodostaa työläishahmojen haasteet elää tasapainoista perhe-elämää ja samalla kestää henkisesti ja fyysisesti suhteellisen raskasta työelämää. Työläishahmojen arkeen liittyy korostuneesti epävarmuus työn pysyvyydestä sekä ongelmat työyhteisöjen henkilökemioissa. Tarinoissa arkea muokkaavat muun muassa parisuhdekriisit, työttömyys, poliittiset riidat, eläkeiän läheneminen, perheenjäsenten vieraantumisen toisistaan, työnjohtajien ja ay-aktiivien ristiriidat, yksinäisyys sekä alkoholismi. Dramaattisimmillaan tarinat kuvaavat onnettomuudessa menehtyneitä työläisiä tai pahoinpitelyjen uhreja.

¹²⁶ Sulkunen, Pekka & Falk, Pasi 1980: *Suomalainen humala valkokankaalla - Suomalaisen miehen myyttinen fantasia*. Sosiologia 17, 257–270.

¹²⁷ Alasuutari 2011, 127–128.

Uskon, että edellä esitetty aineisto antaa mahdollisuuden myös temaattiselle kysymyksenasettelulle. Luonnollisesti pohdin eri teemoja ottaen huomioon kirjailijoiden henkilöhahmoille luomat peruspiirteet eli toisin sanoen henkilöahmojen luonne, ikä, aatteellisuus, menneisyys ja esimerkiksi parisuhdestatus tulevat esiin analyysiä tehdessä. Tästä selvin esimerkki on poliittinen aktiivisuus. Luonnollisesti analysoidessani esimerkiksi suomalaista kapitalismia, otan huomioon romaanihenkilöiden aatteellisen taustan.

2.3. Työläishahmot – Tutkimuksen päähenkilöt

Tutkimukseeni valitut tarinat ovat sidottu voimakkaasti 1960–1970-luvun yhteiskunnalliseen ilmapiiriin esimerkiksi historiallisten tapahtumien¹²⁸, paikkojen¹²⁹, rakennusten¹³⁰ ja henkilöiden¹³¹ kautta. Päähenkilöinä tarinoissa esiintyy palkkatyösuhteessa teollisuus-, korjaus- ja rakennustöissä työskenteleviä hahmoja. Tarinat ovat korostuneesti modernin kaupunkielämän kuvausta, johon 1960–1970-luvun maaseudun voimakas rakennemuutos liittyy vain välillisesti. Toisin sanoen työläiskirjailijoiden henkilöahmot ovat palkkatyöhön, kulutus- ja palveluyhteiskuntaan sekä moderniin kaupunkielämään sidottuja toimijoita, joille maaseudun suhteellinen luontaistalous on vieras tai menneisyyteen jäänyt elämäntapa.¹³² Maaseutu-suomi tulee kuitenkin tarinoissa esille muun muassa työläishahmojen maalla asuvien vanhempien kautta¹³³.

Lähdeaineistoksi valikoitunut työläiskirjallisuus on varsin homogeeninen joukko teoksia, joissa henkilögalleriat ovat yllättävän yhtenevät. Olen pyrkinyt hahmottamaan tarinoissa toistuvia yhteiskunnallisia ryhmiä. Työläishahmot voidaankin kategorisoida erilaisiin yhteiskunnallisiin ryhmiin aatemaailman, iän tai ammatin kautta. Näiden ryhmien sisällä kokemukset ja käsitykset yhteiskunnallisista ilmiöistä ovat usein varsin yhteneväisiä.

¹²⁸ Esim. Chilen vallankaappaus 1973, Kreikan sotilasjunta vuodesta 1967, Prahan kevät 1968, Münchenin olympialaisten lentokonekaappaus 1972, Kokoomuksen Matti Virkkusen presidentinvaalikampanja 1968, Vietnamin sota vuodesta 1965, Suomen Maaseudun Puolueen eduskuntavaalivoitto 1970, Kansanrintamahallitukset vuodesta 1966, Francon Espanjan kaivosmellakat.

¹²⁹ Esim. Helsingin Lauttasaaren ja Kallion, Tampereen Tammelan ja Messukylän, Jyväskylän Mäki-Matin, Kivistön ja Vajakoskelle ja Lappeenrannan Voisaaren kautta.

¹³⁰ Esim. Jyväskylässä Harjun sairaala ja Helsingin Kulttuuritalo.

¹³¹ Esim. Urho Kekkonen, Che Guevara, Rafael Paasio, Mauno Koivisto, Veikko Vennamo, Aarne Saarinen, Taisto Sinisalo, Richard Nixon ja diktaattori Franco.

¹³² Vain yhdessä tutkimuksessa esiintyvässä teoksessa maalaisuus tulee selvästi esille. Kaiho Niemisen teoksessa *Tavallinen Impi* kirjan päähenkilö, Impi, pitää ujoa luonnettaan maaseutukasvatuksen syynä. Nieminen 1973, 23.

¹³³ Erityisesti teoksissa Ruuth, Alpo 1977: *Nousukausi* ja Nieminen, Kaiho 1973: *Tavallinen Impi*.

Aatteellisesti heterogeeniset työläishahmot

Tarinoiden henkilöiden toimintaa ja käyttäytymistä ohjaa voimakkaasti se ovatko he poliittisesti passiivisia vai aktiivisia toimijoita. Poliittisesti aktiiviset hahmot ovat poikkeuksetta vasemmistolaisia, joihin kuuluu muun muassa Suomen Kommunistisen Puolueen jäseniä, sosialidemokraatteja sekä erityyppisiä itsenäisiä sosialisteja. Eri aatesuuntien välillä on luonnollisesti konflikteja. 1960-luvulla tapahtunut kommunistisenliikkeen aatteellinen kahtiajakautuminen näkyy selvästi työyhteisöjen dynamiikassa. Poliittisesti aktiivisten toimijoiden välillä on suuria eroja siinä, ovatko he ammattiyhdistysaktiiveja vai järjestötoiminnan ulkopuolella olevia aatteellisia toimijoita. Toisin sanoen se, mikä suhde työläishahmoilla on institutionaaliseen työväenliikkeeseen on usein ratkaisevassa asemassa siihen nähden miten he toimivat työyhteisössä.

Toinen ryhmä on puoluepoliittisesti passiiviset työläishahmot. Tähän ryhmään kuuluu työyhteisöissä ulkopuoliseksi jääviä toimijoita, joiden suhde poliittisesti aktiiveihin työläisiin on usein ongelmallinen. Puoluepoliittisesti passiivisille työläishahmoille tyypillinen kokemus on tunne yksinäisyydestä ryhmän ulkopuolella. Nykyisen historiantutkimuksen mukaan varsinkin 1970-luku voidaan nähdä, varsin nurinkurisesti, joko ääripolitisoituneena aikakautena tai aikakautena, jolloin työväenliike sekä palkansaajamassat vieraantuivat toisistaan. Toisin sanoen palkansaajat keskiluokkaistuivat.¹³⁴ Työläishahmoissa on lukuisia toimijoita, joiden elämäkatsomus ei lähde vasemmistolaisesta perinteestä, vaan ennemminkin hyvin hedonistisesta ja yksilöllisestä perspektiivistä. Näin ollen heidän käsityksensä suomalaisesta markkinataloudesta ovat lähtökohtaisin erilaisia kuin poliittisesti aktiiveille vasemmistolaisilla.

1960–70-lukujen sukupolviaalyysiä

Tutkimukseeni liittyy vahvasti käsitteeseen sukupolvi, vaikka itse sukupolviaalyysi ei tutkimukseen liity kuin välillisesti. Sosiaalipolitiikan professori J.P. Roosin kuuluisan sukupolvi-teorian mukaisesti lähdeaineistossa esiintyvät romanihahmot kuuluvat suurimmaksi osaksi kolmeen eri sukupolveen, joiden elämäkokemuksen pohjalta 1970-luvun sosiaalivaltio näyttäytyy varsin eri näkökulmista. Vanhin sukupolvi on sekä Suomen sisällissodan että toisen maailmansodan kokenut ryhmä, joiden elämän aktiivivaihe sijoittui maailmansotien väliselle ajalle. Toinen sukupolvi on elänyt nuoruutensa tai lapsuutensa talvi- ja jatkosodan aikana. Tämä ikäpolvi on Roosin mukaan se, joka loi sodan jälkeisen yhteiskunnan perusrakenteet ja joka vielä 1970-luvulla hallitsi Suomea niin talouden kuin politiikan saralla.¹³⁵

¹³⁴ Martikainen & Yrjönen 1991, 57.

¹³⁵ Roos 1985, 24–25.

Kolmas sukupolvi on sodan jälkeen syntynyt niin sanottu suuren murroksen sukupolvi, jonka lapsuuden ja nuoruuden aikana Suomi jälleenrakennettiin ja ensimmäiset hyvinvointivaltion piirteen ilmestyivät arkiseen todellisuuteen.¹³⁶ Roosin mukaan suuret ikäluokat ovat erikoislaatuinen sukupolvi, koska: ”Enimmäistä kertaa ei-kokemukset tulevat vahvasti kuvaan: tämän sukupolven elämässä ei ole sairauden, katastrofien, suoranaisten puutteen, äkillisten muutosten, sotien ja sen sellaisen kokemuksia.”¹³⁷ Siitä mitä suuret ikäluokat tarkkaan ottaen tarkoittavat, on monia mielipiteitä. Demografisesti suuret ikäluokat tarkoittavat ikäluokkia, jotka ovat syntyneet vuosien 1945–1950 välisenä aikakautena. Tällöin ikäluokat olivat selvästi suurempia kuin koskaan sitä ennen tai sen jälkeen.¹³⁸ Sukupolvikäsitteen kautta voidaan kuitenkin suuret ikäluokat määritellä esimerkiksi vuosina 1945–1955 syntyneiksi, koska näiden ikäryhmien kokemusmaailma ja yhteiskunnallinen todellisuus ovat olleet yhtenevät.¹³⁹

Matti Virtanen on tutkinut suomalaisten sukupolvien välistä dynamiikkaa mannheimilaisen tutkimusperinteen kautta.¹⁴⁰ Hän korostaa sodankokeneen väestön ja heidän lapsiensa suhdetta. Suuret ikäluokat Virtanen tiivistää osuvasti sodasta hengissä selvinneiden sotilaiden lapsiksi. Toisin sanoen sotaa ennen tai sodan aikana syntyneet lapset olivat usein sotaorpoja tai vähintäänkin joutuivat ikätovereidensa kautta todistamaan välillisesti mitä sotaorpoisuus tarkoittaa. Tätä 1930–1940-lukujen taitteessa syntynyttä polvea yhdistää Virtasen mukaan pysyväksi jäänyt kollektiivinen kokemus juuri sotaorpoudesta, kun taas suurten ikäluokkien lapsuudesta kumpuavat kokemukset ovat varsin toisenlaiset. Heidän isänsä olivat tulleet sodasta hengissä.¹⁴¹

Omassa tutkimuksessani juuri ennen sotaa, sodan aikana tai sodan jälkeen syntyneiden ikäpolvien dynamiikan analyysi ei ole keskeisessä asemassa, koska 1960–1970-lukujen taitteen työelämäkuvauksissa lapsuuden ajan traumat eivät tule näkyvästi esille. Tutkimukseni työläiskirjallisuudessa sukupolvien väliset eroavaisuudet ovat varsin selviä, mutta hieman J.P. Roosin tai Matti Virtasen malleista poikkeavia. Tutkimukseni on korostuneesti tietystä ajasta ja paikasta toimivien työläishahmojen analysointia. Tällöin yksilön elämänkaaren kokonaisvaltaisuus ei tule korostuneesti esille. Romaanihahmojen identiteetit ovatkin ennen kaikkea sidoksissa aikaan ja paikkaan, toisin sanoen 1960–1970-lukujen vaihteeseen.

Työläistarinoissa sukupolvien välinen dynamiikka on korostetusti kahden toisistaan eroavan polven välistä. Ensimmäinen ryhmä on sodan aktiivikansalaisena kokenut ryhmä. Tarinoissa tämän ryhmän

¹³⁶ Roos 1985, 24–25.

¹³⁷ Roos 1985, 25.

¹³⁸ Erola, Wilska & Ruonavaara 2004, 13–15.

¹³⁹ Karisto 2005, 17–29.

¹⁴⁰ Virtanen 2001, 15–18.

¹⁴¹ Virtanen 2001, 269–271.

kokemuksia ja käsityksiä yhteiskunnasta ei niinkään ohjaa sodan kauhut vaan 1930-, 1940- tai 1950-luvulla alkanut työelämä. 1970-luvun alkuun mennessä he ovat tyypillisesti tehneet pitkän ja fyysisesti raskaan työuran, rakentaneet talon ja perustaneet perheen. Tarinoissa tämän sukupolven avainkokemus onkin yhtenevät kokemukset työelämästä. Käytän tästä ryhmästä termiä *vanhempi työläissukupolvi*.

Toinen ryhmä on sodankokeneiden aktiivikansalaisten lapset, joista suurin osa on suurten ikäluokkien jäseniä. Tähän ryhmään kuuluu kuitenkin myös 1930-luvun lopulla syntyneitä ja 1950-luvun alussa syntyneitä suomalaisia. Heille 1960-luvun loppu ja 1970-luvun alku ovat aktiivista nuoruuden aikaa niin perhe- kuin työelämässäkin. Konkreettinen sukupolvia erottava tekijä onkin se, että nuoremmat työläishahmot ovat toimineet aktiivisesti työelämässä vasta 1960-luvulta alkaen. Tällöin suomalaisen yhteiskunnan voimakas rakennemuutos oli jo käynnissä. Näin ollen heidän käsityksiään siitä, mitä on olla palkansaaja teollisuuden tai rakennusalan palveluksessa, ei hämärä jälleenrakennuskauden poikkeusolot eikä varsinkaan sota-aika.

Tutkimuksessani esiin tulevat suurten ikäluokkien jäsenet ovat siis nuoria palkansaajia, joiden maailmassa työ, asuntolainan hakeminen ja perheen perustaminen ovat tyypillisiä avainkokemuksia. Hieman kärjistäen voin sanoa, että nuorille työläishahmoille ei tullut edes mieleen identifioida itseään 2000-luvun taloudellisen huoltosuhteen ongelmatapauksiksi, joiden toimintaa sukupolvena voisi kritisoida esimerkiksi syyttämällä heitä *ahneeksi sukupolveksi*¹⁴². Koska tarinat ovat fiktiivistä kaunokirjallisuutta, ei romaanihenkilöiden todellista ikää voida tietää, jos kirjailija ei ole sitä varta vasten tuonut esille. Oletukseni kuitenkin on, että nuoret työläishahmot kuuluvat suurimmalta osin suuriin ikäluokkiin. Tästä johtuen käytän ryhmästä tutkimuksessani nimitystä *suuret ikäluokat*, vaikka minulla ei ole täyttä varmuutta ovatko nuoret työläishahmot todella sodan jälkeisten valtavien ikäryhmien jäseniä.

Semi Purhonen jakaa suurten ikäluokkien jäsenet neljään erilaiseen perustyyppiin. Kuten Katja-Maria Miettusen väitöskirjassa, myös Purhosen analyysissä 60-lukulaisuus tulee vahvasti esille. Purhosen mukaan kaksi selvästi toisistaan erottuvaa suurten ikäluokkien tyyppiryhmää ovatkin juuri 60-lukulaiset sekä heitä vastustavat anti-60-lukulaiset. 60-lukulaisille aikakauden radikaalit murrokset ovat identiteetin peruspilareita, kun taas heidän vastustajille aikakauden kulttuurinen uudelleenarviointi on lähes maanpetoksenomaista Suomen historian ja kansallisen tapakulttuurin häpäisemistä. Toisin sanoen suhteellisen suuri joukko suurten ikäluokkien jäsenistä ei omaksunut

¹⁴² *Ahne sukupolvi: suurten ikäluokkien varjo* on vuonna 2006 julkaistu SDP poliitikko Osku Pajamäen kirjoittama pamfletti, jossa Pajamäki analysoi suurten ikäluokkien ja heidän jälkeläistensä, Pajamäen termein patkätyösukupolven, eturistiriitoja.

modernin elämäntyylin tuomia muutoksia, vaan kiintyivät yhä voimakkaammin perinteiseen ”koti, uskonto ja isänmaa” –ajatusmalliin.¹⁴³

Purhosen kaksi muuta perustyyppiä suhtautuvat 60-luvun murrokseen kiihottomammin. Toinen näistä ryhmistä on aatteellisesti ja poliittisesti sitoutumaton suomalainen eliitti, toisin sanoen toimijat, jotka menestyivät suomalaisessa yhteiskunnassa taloudellisesti erittäin hyvin, mutteivät osallistuneet aikakautta määrittäneisiin ilmiöihin. Heille esimerkiksi Neuvostoliiton ja Suomen hyvät kaupalliset suhteet tai länsieurooppalainen taloudellinen yhdentyminen olivat ennen kaikkea taloudellisia mahdollisuuksia, joihin ei ollut mitään syytä suhtautua tiukan aatteellisuuden tai tietyn ideologian kautta.¹⁴⁴ Purhosen määritelmän viimeinen ryhmä on ylivoimaisesti suurten ikäluokkien suurin yksittäinen perustyyppi: niin sanotut tavalliset kansalaiset, jotka eivät identifioineet itseään suomalaiseen poliittiseen, kulttuurilliseen tai taloudelliseen eliittiin, mutteivät myöskään karsastaneet aikakauden uutta yhteiskunnallista todellisuutta.¹⁴⁵

Purhosen neljästä perustyyppistä juuri tämä niin sanottujen tavallisten kansalaisten ryhmä on lähimpänä tutkimuksen kohdetta. Tutkimuksen työläishahmot ovat teollisuus- ja rakennusalalla toimivia palkansaajia, joilla ei ole konkreettista poliittista, kulttuurista tai taloudellista valtaa. He eivät siis kuulu suomalaiseen eliittiin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki työläishahmot olisivat passiivisia ja aatteettomia hedonisteja, vaan suuri osa tuntee huolta esimerkiksi kolmannen maailman köyhistä, osallistuu aktiivisesti vasemmistolaiseen politiikkaan ja pyrkii omalla toiminnallaan edesauttamaan palkansaajien oikeuksia. Työläishahmot eivät kuitenkaan identifioi itsensä samaan uusvasemmistolaiseen 60-lukulaiseen kontekstiin, johon kuuluvat muun muassa akateemiset kulttuuriradikaalit.

Työyhteisöt voidaan siis jakaa kahteen toisistaan erottuvaan sukupolveen: toisen maailmansodan aktiivisena toimijana kokeneeseen sukupolveen sekä heidän lapsiinsa, jotka pääsääntöisesti ovat suuria ikäluokkia. Kahden erityyppisen sukupolven erilaiset elämäkatsomukset ja -asenteet näkyvät niin työ- kuin perhepiirissäkin.¹⁴⁶ Sodankokeneelle sukupolvelle tuottaa ongelmia esimerkiksi nuorempien työtovereiden erilainen suhtautuminen työntekoon, mutta ennen kaikkea omien, usein korkeasti koulutettujen, lastensa asenteet työväenluokkaista elämää kohtaan. Nuoremman sukupolven kohdalla keskeisimmät ristiriidat löytyvät sukupolven sisältä. Työläisnuoret joutuvat punnitsemaan suhdettaan koulutettuihin ikätoverihinsa ja varsinkin siihen

¹⁴³ Purhonen 2008, 200–205.

¹⁴⁴ Purhonen 2008, 200–205.

¹⁴⁵ Purhonen 2008, 200–205.

¹⁴⁶ Perhepiirin konfliktit ovat keskeisessä asemassa mm. teoksissa Siekkinen, Keijo: *Betoniraidoittaja Eino Helminen (1974)* & *Raskaat miehet (1976)*, Nieminen, Kaiho: *Tavallinen Impi (1973)* sekä Ruuth, Alpo: *Nousukausi (1977)*.

suhteelliseen suureen opiskelijoiden joukkoon, joka 1960-luvun lopulla innostui työväenliikkeestä ja erityisesti dogmaattisesta vähemmistökommunismista.

Teollisuus-, korjaus sekä rakennusalan ammattilaisia

Työläishahmot työskentelevät korostuneesti miesvaltaisilla rakennus-, korjaus- ja teollisuusalalla. Tarkemmin sanottuna tarinoiden työympäristöinä toimivat helsinkiläiset ja tamperelaiset rakennustyömaat¹⁴⁷, lappeenrantalainen vaneritehdas¹⁴⁸, jyvaskyläläiset matkamuiستohdas¹⁴⁹, metallivalimo¹⁵⁰ ja saha¹⁵¹ sekä helsinkiläinen maalaamo¹⁵². Alpo Ruuthin teos *Nousukausi* poikkeaa muista teoksista työmiljöönä osalta, joka on helsinkiläisen ammattiyhdistyslehden toimitus.

Ruuthin teoksessa eletään 1970-luvun alkua ja päähenkilönä tarinassa toimii vasta vaimostaan eronnut ay-liikkeen toimittajaksi kouluttama Alexis Mäenpää. Tarinassa häntä kutsutaan lempinimellä Ale. Alen on kommunistisen ammattiyhdistysjaoston¹⁵³ julkaiseman lehden kenttätoimittaja, jonka työnkuvaan kuuluu raportoida sosiaalisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista ongelmista eri työmailla ympäri Etelä-Suomea. Tutkimukseni kannalta Alen tarinassa on olennaista Alen haastattelemien työntekijöiden mielipiteet Suomesta, sekä Alen itsensä kaoottinen elämä eroprosessin ja hektisen työn puristuksissa. Alen tarina on tutkimukseni rakenteen kannalta olennainen, koska tarina sivuaa käytännössä kaikkia ilmiöitä, joita tutkimus käsittelee. Ale tarinassa analysoidaan muun muassa suomalaisen sosiaalivaltion rakenteita, nousukauden tuottamaa elintasoja, työttömyyttä, terveyden ongelmia, eroprosessia, uusioperheen ongelmia ja alkoholismia.

Muut työläishahmot ovat ammattinimikkeiltään varsin heterogeeninen joukko. Heidän joukostaan löytyy niin hitsareita, betoniraidoittajia, vanerinpakkaajia, sekatyömiehiä kuin metallivalajiakin. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että käytännössä jokainen työläishahmo identifioi itsensä työväenluokkaan kuuluvaksi.¹⁵⁴ Tarinoissa tyypillistä on ammattiyhdistys-aktiivien tärkeä rooli työyhteisön kehittämisessä, joka merkitsee sekä sopimustyhteiskuntaan kuuluvaa taistelua omista oikeuksistaan omistajia ja työnjohtajia vastaan että henkistä taistelua työväenliikkeen sisällä eri

¹⁴⁷ Teoksissa Nieminen, Kaiho: *Lovistori* (1972) & *Valtakunta* (1976), Siekkinen, Keijo: *Betoniraidoittaja Eino Helminen* (1974), Salama, Hannu: *Joulukuun kuudes* (1968) sekä Holappa, Pentti: *Pitkän matkan kulkija* (1976).

¹⁴⁸ Nieminen, Kaiho 1972: *Tavallinen Impi*.

¹⁴⁹ Siekkinen, Keijo 1978: *Reinon veljenpoika*.

¹⁵⁰ Siekkinen, Keijo 1976: *Raskaat miehet*. Raoul Palmgren sijoittaa Siekkisen tarinan Valmetin Jyvaskylän valimoon. Palmgren 1989, 304.

¹⁵¹ Siekkinen, Keijo 1973: *Naisen mies*.

¹⁵² Sinkkonen, Lassi 1968: *Sumuruisku*.

¹⁵³ Romaanissa ei tarkenneta mihin ay-jaostoon lehti kuuluu, mutta kontekstista tulee ilmi, että lehti liittyy kommunistien hallinnoimaan jaostoon, joka on läheisessä suhteessa rakennusliittoon.

¹⁵⁴ Poikkeus tähän löytyy Kaiho Niemisen teoksesta *Tavallinen Impi*. Impin vankilasta vapautunut ex-poikaystävä Eino tuntee katkeruutta rikollisesta taustasta johtuvasta työttömyydestään, jonka takia hän ei tunne kuuluvansa edes työväenluokkaan. Nieminen 1973, 199.

aatesuuntien välillä. Toinen tyypillinen ilmiö työyhteisöissä on ay-liikettä vieroksuvien toimijoiden suuri määrä.

Työyhteisöön liittyy työtätekevän joukon lisäksi luonnollisesti myös alemmaa johtoa. Työläishahmojen ristiriidat alemman johtoportaana kanssa on useassa tarinassa näkyvästi esillä. Toisaalta työläisten ja johtoportaana välit eivät aina ole täysin kylmät, vaan useassa tarinassa ystävyyssuhteet ylittävät työhierarkiat.¹⁵⁵ Tarinoissa myös usein kuvaillaan varsin neutraalisti ja ymmärtäväisesti johtoportaana motiiveja ja tunteuksia.¹⁵⁶ Vaikka työläistarinoissa on runsaasti alemman johtohenkilökunnan kokemusten ja käsitysten kuvausta, en ole analyysissäni nostanut näitä henkilökuvia keskiöön yksinkertaisesti siksi, että tutkimukseni prioriteetti on selvittää työväentaustaisten ja kouluttautumattomien työläishahmojen käsityksiä ja kokemuksia palkkatyöyhteiskunnasta. Alemman johtohenkilökunnan ottaminen mukaan olisi laajentanut tutkimusta tarpeettomiin mittoihin.

Keskeisimmät teollisuus- ja korjausalaan keskittyvät tarinat ovat Pentti Holapan *Pitkän tien kulkija*, Lassi Sinkkosen *Sumuruisku*, Kaiho Niemisen *Tavallinen Impi* ja Keijo Siekkisen teokset *Raskaat miehet*, *Reinon veljenpoika* ja *Naisen mies*. Sinkkosen tarinassa helsinkiläinen työtön automaalari Heinonen saa uuden työn lauttasaarelaisesta autokorjaamosta. Poliitikkaan vieroksuvasti suhtautuvan Heinosen tarinassa keskiöön nousee hänen ongelmansa korjaamon puoluepoliittisten tahojen kanssa sekä lopulta Heinosen sosiaalista asemaa radikaalisti muuttava ylennys maalaamon päälliköksi.

Kaiho Niemisen romaani *Tavallinen Impi* on lähdeaineistossani erikoistapaus, koska siinä päähenkilö on nuori lappeenrantalainen nainen, Impi. Hänen elämä vaneritehtaan työntekijänä päättyy irtisanomiseen, jonka jälkeen velat ja parisuhdeongelmat tuottavat henkisiä paineita. Impin tarinan tekee erikoislaatuiseksi verrattuna muihin lähdekirjoihin ensinnäkin päähenkilön sukupuoli, mutta myös tapahtumapaikka. Lappeenranta kuvataan Kaiho Niemisen teoksissa varsin epädynaamiseksi talousalueeksi, jossa jopa nousukauden aikana työ vähenee.

Pentti Holapan *Pitkän tien kulkija* kuvaa kahden tamperelaisen sukupolven ay-aktiiveja, jotka työskentelevät metalliteollisuuden palveluksessa. Keskiöön tarinassa nousee nuori ja idealistinen

¹⁵⁵ Varisinkin teoksessa Holappa, Pentti 1976: *Pitkän tien kulkija*.

¹⁵⁶ Esim. jyväskyläläisen metallivalimon käyttöpäällikkö Koskisen avioelämä kuvataan korostuneen onnettomaksi kotiäitinä toimivan alkoholistivaimon kanssa. Tehtaan entinen käyttöpäällikkö taas on joutunut mielisairaalaan liiallisen työstressin takia. Samassa tarinassa valimon työterveyslääkäri joutuu kokemaan valtavaa henkistä ahdistusta työvirheen takia. Siekkinen, Keijo 1976: *Raskaat miehet*.

Toisessa tarinassa tamperelaisen insinöörin, Sirenin, mielenterveys järkkyy yhteiskunnan paineiden alla. Holappa, Pentti 1976: *Pitkän tien kulkija*.

sosialidemokraatti Jaakko Sinivirta, hänen kovan linjan kommunistiystävänsä Antti Ranta sekä eläkeikää lähestyvä sosialidemokraattinen ay-aktiivi Artturi Salmela. Tarina keskittyy kuvaamaan näiden kolmen poliittisen toimijan elämää ja yhteiskunnallisia asenteita 1970-luvun alun Tampereella.

Keijo Siekkisen tarinoissa tapahtumapaikkoina toimivat jyvaskyläläiset metallivalimo, matkamuistotehdas sekä saha. Raskaat miehet -romaani käsittelee metallivalimon¹⁵⁷ työyhteisöä. Tässä työyhteisössä tutkimukseni kannalta keskeisimpiin rooleihin nousee vähemmistökommunisti Liisa Saarinen sekä hänen poliittisesti passiivinen miehensä Pentti Saarinen, sosialidemokraattinen ay-veteraani Veikko Hakkarainen sekä enemmistökommunistinen pääluottamusmies Matti Kivimaa. Tarinassa kuvataan tarkasti valimon toimintaa sekä työyhteisön jännitteitä, niin työ- kuin perhepiirissä. Dramatiikkaa tarinaan tuo työyhteisössä esiintyvä alkoholismi, riidat työnjohdon ja työntekijöiden välillä, poliittiset ristiriidat palkansaajien välillä sekä raskaan valimotyön aiheuttamat onnettomuudet ja sairaudet. Siekkisen toinen teollisuusromaani Naisen mies kertoo jyvaskyläläisestä pariskunnasta, Aulis ja Sinikka Tervasesta. Aulis Tervanen on saha-teollisuuden palkkalistoilla oleva kommunisti ja Sinikka kirjastossa työskentelevä sosialidemokraatti. Tarinan sisältö on lähinnä Auloksen ja Sinikan yhteiskunnallista pohdiskelua ja sahan arkipäiväinen toiminta.

Romaanissa Reinon veljenpoika päähenkilönä toimii matkamuistotehtaan iskulauserunoilijaksi palkattu Armas Ketola ja hänen vaimonsa, akateeminen opiskelija Sinikka. Tarinan pääpaino on Armaksen, Sinikan ja heidän lapsuudenystävänsä, matkamuistotehtaan johtajan veljenpojan Kalervon suhde. Armaksen ja Sinikan parisuhdetta rasittaa akateemisen Sinikan ja työväenluokkaan itsensä identifioivan Armaksen elämäntyylien ristiriidat. Oman osansa tarinaan tuo Kalervo, jota hämmäntävästi kutsutaan tarinassa Nukeksi. Kalervo on skitsofreniaan jo nuorena diagnosoitu alkoholisti, jonka elämässä yhteiskunnan asettamat normit eivät vaikuta juuri lainkaan. Nukke elää lähes anarkistisessa mielentilassa ja saa samalla Sinikan ja Armaksen pohtimaan omaa suhdettaan yhteiskuntaan.

Yllä esitellyissä viidessä tarinassa toimii noin kymmenen työläishahmoa, joiden käsityksiä ja kokemuksia tutkimuksessa analysoidaan. Nämä romaanihenkilöt antavat näkökulman suomalaisen

¹⁵⁷ Raoul Palmgren on kuvannut Siekkisen Raskaat miehet –teosta seuraavasti: ”*Siekkisen [...] romaani Raskaat miehet on elävä muistomerkki työkollektiiville, Valmetin Jyvaskylän-valimon 500-päiselle työläisjoukolla. Teoksen henkilögalleria käsittää kymmeniä työläisiä ja toimihenkilöitä (päähenkilöä ei oikeastaan ole). Kuin ivana romaanin alkulehdille kasatuille työläisiä luonnehtiville fraaseille se vilisee eläviä, persoonallisia ihmisiä eri työtasoilta ja poliittisista leireistä, ja vaikuttaa siltä, että sen paremmin työnjohtajat ja insinöörit kuin puoluetoimistotkaan eivät pääse raskaan teollisuuden miehiä (eikä naisia) pahemmin määräämään; määräilyt kilpistyvät itsetietoisuuteen, huumoriin, kokkapuheisiin. Kutkuttava huumori hallitsee romaanin työläiskuvausta, samalla kun se on sodanjälkeisen kirjallisuuden mittavimpia teollisuus- ja työpaikkakuvauksia.*” Palmgren 1989, 304.

teollisuustyöväestön räjähdysmäisesti kasvaneen joukon mielenmaisemaan. Tarinat pureutuvat yksityiskohtaisesti suomalaisen poliittiseen todellisuuteen, elintason materiaaliseen kohoamiseen sekä nousukauden sekä valtiovallan teollistamissuunnitelmien tuomaan nosteeseen suomalaisen teollisuuden saralla. Työläiskirjallisuuden teollisuustyöväestön jälkeen toinen suuri ammattiryhmä on rakennustyöläiset, joita käsitteleviä tarinoita tutkimuksessani esiintyy viisi.

Rakennustyöläisistä kertovia tarinoita tutkimuksessani on Hannu Salaman *Joulukuun kuudes*, Kaiho Niemisen teokset *Lovistoori* ja *Valtakunta* sekä Keijo Siekkisen teos *Betoniraidoittaja Eino Helminen*. Rakennustyömaille sijoittuvat tarinat erottuvat lähtökohdiltaan varsin selvästi teollisuustyöntekijöiden tarinoista. Rakennustyöläisten tarinoissa kausityöttömyys, joka riivasi rakennustoimintaa talvisin myös taloudellisen nousukauden aikana, esiintyy luonnollisena osana elämää.¹⁵⁸ Työttömyyden saa kokea varsinkin Kaiho Niemisen nuoret rakennustyöläiset. Niemisen teoksessa *Valtakunta* nuori Jaska kyllästyy Lappeenrannan huonoon työllisyystilanteeseen ja päätyy Helsinkiin asumaan opiskelijatyttö Marjan kanssa.

Niemisen toisessa rakennustyöläisistä kertovassa romaanissa *Lovistoori* teoksen päähenkilö, pääkaupunkiseudulla hitsarina työskennellyt Riku, irtisanotaan. Tarina keskittyy työttömän Rikun ja hänen raskaana olevan vaimonsa Liisan arkisen elämän kuvaukseen, jonka täyttävät ainainen huoli työpaikan saannista, rahan puute sekä henkinen ahdistus. Hannu Salaman tarinassa *Joulukuun kuudes* tunnelma on varsin erilainen. Tarinassa helsinkiläinen rakennusalan sekatyömies Ristonen elää työntäyteistä ja materiaalisesti hyvinkin siedettävää elämää. Ristosen elämässä haasteita tuottavat työttömyyden sijaan mielenterveysongelmat sekä alkoholin suurkulutus.

Keijo Siekkisen betoniraidoittaja Eino Helmisen¹⁵⁹ tarina poikkeaa oleellisesti muista rakennusalan kuvauksista. Tarina kertoo eläkeikää lähestyvistä rakennustyömailta työskennelleestä betoniraidoittajasta. Siekkinen keskittyy kuvaamaan kommunisti Helmisen pohdintoihin eläkeläisen identiteetistä, työväenliikkeestä sekä yhteiskunnasta. Ongelmia Helmiselle tuottaa ennen kaikkea omien lapsiensä keskiluokkaistuminen sekä ahdistava ajatus eläköitymisestä.

Tutkimuksessa keskeiseen osaan nousee noin kymmenen rakennusalalla työskentelevää toimijaa, joiden elämäntilanteet ja –tyylit eroavat toisistaan huomattavasti. Joukossa on niin nuoria kuin vanhojakin ay-aktiiveja eri puolelta vasemmistolaisista kenttää. Toisaalta rakennustyöläisistä löytää

¹⁵⁸ Sosiaalipolitiikan tutkija Jouko Siipi näki 1960-luvun puolenvälin jälkeen ilmentyneen rakennustyöntekijöiden työttömyyden johtuvan rakennusalan rationalisoimisesta. Toisin sanoen työttömyyttä ilmeni, koska rakennukset valmistuvat nopeammin kuin ennen. Siipi 1967, 228.

¹⁵⁹ Raoul Palmgrenin mukaan Eino Helmisen hahmo on Siekkisen muodostama henkilökuva isästään. Palmgren määrittelee teoksen olevan *yhden ihmisen, yhden työmiehen monumentti*. Palmgren 1989, 303–304.

monta poliittisesti passiivista toimijaa, joiden elämänasenteet poikkeavat ratkaisevasti ay-aktiivien asenteista. Rakennustyöläisistä löytyy myös sukupolvien välisiä ristiriitoja. Eläkeikää lähestyvien toimijoiden sekä heidän lapsiensa elämäkokemukset eroavat toisistaan radikaalisti, jolloin tarinoissa tulee esiin usein konflikteja vanhemman ja nuoremman sukupolven arvojen ja yhteiskunnallisten käsityksien välillä. On myös muistettava, että verrattuna teollisuudesta elantonsa saaviin työläishahmoihin, on työttömyys rakennustyömiehille arkipäiväisempi yhteiskunnallinen ilmiö, johon lähes kaikilla tarinoissa esiintyvillä rakennusalan ammattilaisilla on jonkinasteinen henkilökohtainen kokemus.

Liitteeseen 1 olen kerännyt perustiedot tässä luvussa esitellyistä työläishahmoista, tutkimukseni päähenkilöistä. Taulukon tarkoitus on antaa lukijalle tiiviissä muodossa keskeisimmät tiedot analyysikohteena olevista työläishahmoista, jotta lukijan on helpompi seurata tutkimuksen edistymistä. Tutkimukseeni liittyy myös suuri ryhmä romaanihahmoja, jotka ovat tavalla tai toisella päähenkilöiden elämään vaikuttavia toimijoita. Näitä hahmoja ovat esimerkiksi päähenkilöiden vanhemmat, ystävät, työtoverit tai sisarukset. *Liitteeseen 2* olen tehnyt tiivistelmän analyysissäni esiintyvistä sivuhahmoista.

Kuten todettua, analyysin kohteena olevat työläishahmot ovat heterogeeninen joukko eri-ikäisiä henkilöitä, joita yhdistää työväenluokkainen perhetausta sekä työväenluokkaan mielletty nykyinen ammatti. Homogeenistä yhtenäiskulttuuria, tässä tapauksessa työväenkulttuuria, eivät työläishahmot kuitenkaan erityisesti edusta. Analyysiosion ensimmäinen luku keskittyy työläishahmojen henkilökohtaisiin kokemuksiin omasta elintasostaan taloudellisesti ennennäkemättömän hyvinvoivassa Suomessa.

3. TARINOITA KORKEAN ELINTASON SUOMESTA

Markku Hyrkkäsen *Aatehistorian mielessä* korostetaan, että ”*tieteellisesti pätevää käsitys- ja kokemushistoriaa voi tehdä vain rakennehistoriallisten tutkimustulosten perusteella.*”¹⁶⁰ Näin ollen 1960–1970-lukujen yhteiskuntarakennetta ja yhteiskunnallista ilmapiiriä on vaikea analysoida ilman syvempää ymmärrystä Suomen historiallisesta kehityksestä toisen maailmansodan jälkeen. Sota oli suomalaista yhteiskuntaa, yhteiskunnan paradigmoja ja jopa käsitystä suomalaisuudesta muokannut ilmiö, jonka jälkeen yksilön normaali arki, yhteiskunnan kehitys ja poliittinen ilmapiiri muuttuivat radikaalisti. Kuten Jorma Kalela toteaa, käytännössä jokaisella 1940-luvulla eläneellä suomalaisella oli omat kokemuksensa, jotka todistivat yhteiskunnallisen kokonaisvaltaisen muutoksen todellisuutta.¹⁶¹ Toisin sanoen mentaalitason murros oli todellinen yksilön mielessä tapahtunut kehitys, eikä historioitsijoiden jälkikäteen muodostama analyysi aikakaudesta. Ero sotaa edeltäneen ja sodan jälkeisen yhteiskunnallisen tilanteen välillä oli niin suuri, että sodasta jälleenrakentunutta Suomea voidaan oikeutetusti nimittää *toiseksi valtakunnaksi*¹⁶², vaikka itse perustuslaissa ei tapahtunutkaan muutoksia.¹⁶³

Kuten todettua sodan jälkeisinä vuosikymmeninä Suomi muuttui hitaasti agraarivaltiosta palveluihin ja teollisuuteen painottuvaksi moderniksi kulutusyhteiskunnaksi, joka integroitui myös läntisen Euroopan yhteyteen. Tämä ei kuitenkaan ollut selvä ja vakaa yhteiskunnallinen prosessi, vaan voimakkaiden poliittisten puolueiden ja etujärjestöjen taistelua vallasta, joka lopulta muutti muotoaan konsensushakuisella 1970-luvulla.¹⁶⁴ Tutkimukseni edessä taustoitan ennen kaikkea sitä, minkälaisen poukkoilevien ja ristiriitoja täynnä olleiden prosessin tulos 1960–70-lukujen yhteiskunta perusteiltaan oli. Historiallisesti merkittävä prosessi oli pientilavaltaisuuden uusi nousu 1940–1950-luvuilla ja lähes totaalinen tuho 1960–1970-luvuilla.

Suomalainen yhteiskunta selvisi hämmästyttävän nopeasti sodan jälkeisistä haasteista, joista suurimmat olivat Neuvostoliiton puolelle jääneiden evakkojen asuttaminen sekä Neuvostoliitolle maksettujen sotakorvausten järjesteleminen. Suomalainen tuotanto saavutti sotia edeltäneen tason keskimäärin jo vuonna 1948, mutta elintarvikkeiden säännöstely jatkui vielä vuosia.¹⁶⁵ Valtiovalta piti tärkeänä, että sekä sodan takia kotinsa menettänyt siirtoväki että entiset rintamamiehet saatiin nopeasti työhön, jotta toimeentulo ja yhteiskunnallisesta tyytymättömyydestä kumpuava

¹⁶⁰ Hyrkkänen 2002, 28.

¹⁶¹ Kalela 1993, 74.

¹⁶² Pertti Alasuutari nimittää toista tasavaltaa vuosien 1946–1994 väliseksi ajanjaksoksi. Toinen tasavalta syntyi siis toisen maailmansodan jälkijärityksien seurauksena ja päättyi Neuvostoliiton romahtamiseen. Aikakautta leimaava piirre on Alasuutarin mukaan hyvinvointivaltion rakenteiden pystyttäminen. Alasuutari 1996, 11–12.

¹⁶³ Kallio 1982, 36 & Kuisma 2008, 11–14.

¹⁶⁴ Sodan jälkeisen Suomen yhteiskunnallisesta kehityksestä esim. Kuisma, Markku 2008: *YYA Suomesta Euroopan Unioniin*.

¹⁶⁵ Mylly 2008, 154–157.

kommunismien uhka pystyttäisiin patoamaan nopeasti. Ratkaisu oli laajat maareformit, jotka synnyttivät eurooppalaisesta näkökulmasta erikoislaatuisen tilanteen. Vielä 1950-luvulla pientilojen osuus maataloudesta kasvoi. Sodan jälkeen useimmat suomalaiset näkivät tulevaisuutensa maanviljelijöinä ja aikana, jolloin Suomessa ei harjoitettu laajaa sosiaalipolitiikkaa, antoi jonkinasteinen omavaraisuus sosiaalista turvaa.¹⁶⁶ Pientilallisuuden korostamisessa voidaan nähdä suora yhteys 1960–1970-lukujen suureen muuttoon.¹⁶⁷

1960-luvulle mentäessä maaseudun pientilallisten köyhyys ja taloudellinen jälkeenjääneisyys verrattuna kaupunkien palkkatyöläisiin nousi ajankohtaiseksi yhteiskunnalliseksi ongelmaksi. Jo 1950-luvun puolessavälissä jopa Suomen Sosialidemokraattinen Puolue, jonka pääpyrkimys oli edistää teollisuustyöväestön asemaa, myönsi todellisen proletarin asuvan maaseudulla.¹⁶⁸ 1960-luvun aikana niin poliittinen tahto kuin taloudelliset ja teknilliset uudistukset¹⁶⁹ ajoivat pientilavaltaisen Suomen ahtaalle. 1970-luvun alussa oli jo selvää, että kansallisen säätelyn ja omavaraistalouden suojaamisen avulla hengissä pysynyt pienmaanviljely ei voinut jatkaa vanhaan malliin. Lopullisen kuoliniskun pientilavaltaiselle Suomelle antoi vuoden 1969 pellonvarausjärjestelmä, jonka tarkoitus oli rajoittaa maataloustuotteiden ylitarjontaa. Muutamassa vuodessa 1960–70-lukujen vaihteessa noin miljoona suomalaista muutti maaseudulta kaupunkialueelle ja ulkomaille, erityisesti Ruotsiin. Suuri muutto oli lähtökohtaisesti toisen maailmansodan jälkeisen maatalouspaineitteen poliittikan epäonnistunut joutsenlaulu, mutta myös uudenlaisen sosioekonomisen tilanteen luoma ilmiö.¹⁷⁰ 1960-luvun loppuun mentäessä Suomi oli lopullisesti muuttunut kokonaisvaltaisesti palkkatyöyhteiskunnaksi.

Kohti modernia elintasa

Suomalaisen elintason kasvuun liittyi elinkeinoelämän rakennemuutoksen lisäksi teollisuuden tekninen kehitys, vientiteollisuuden kasvu ja monipuolistuminen, sosiaalipoliittiset uudistukset sekä kiihtyvä yhteiskunnan urbanisoituminen. Kaikki edellä mainitut ilmiöt liittyvät olennaisesti 1960–1970-luvun vaihteeseen. Tällöin sosiaalisen rakenteen muutosnopeuden on kuvailtu ylittäneen *kaiken mitä Suomessa on koskaan tapahtunut*¹⁷¹. Tätä kehitystä kuvaa ennen kaikkea 1960-luvulta lähtien yleistynyt bruttokansantuote-ajattelu, joka suurta muuttoa tutkineen Matti Mäkelän mukaan

¹⁶⁶ Palomäki 2007, 224–225.

¹⁶⁷ Mylly 2008, 150–151 & 154–161.

¹⁶⁸ Eskelinen 1966, 228.

¹⁶⁹ Teknisistä uudistuksista on korostettava moottorisahan yleistymistä 1950-luvun lopulta lähtien. Moottorisaha loi ammattimaisten metsurien ammattiryhmittymän, jolloin pienviljelijöiden elintärkeät metsätöistä saadut sivutulot romahtivat. Moottorisaha oli siis osaltaan nopeuttamassa suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan rakentumista. Moottorisahan vaikutuksesta suomalaiseen yhteiskuntarakenteeseen enemmän esim. artikkelissa Snellman, Hanna 1999: *Moottorisahavallankumous*.

¹⁷⁰ Mylly 2008, 160–161, Mäkelä 1986, 10–12 & Kallio 1982, 47.

¹⁷¹ Kortteinen 1982, 11.

määritteli kansalaisen parhaan *markkoina, penneinä ja kulutukseen jäävinä rahasummina*¹⁷². Suomen bruttokansantuote asukasta kohden lähes kaksinkertaistui vuosien 1960 ja 1970 välisenä ajanjaksona. Samalla yksityisen kulutuksen volyymi sekä teollisuuden reaalityöt korvasivat merkittävästi. Erityisen nopeaa reaalityökoron kasvu oli 1960-luvun lopulta 1970-luvun puoleenväliin asti.¹⁷³

Konkreettisesti elintaso näkyi arjessa, mutta myös lomalla ja vapaa-ajalla, jota toisen maailmansodan jälkeen oli suomalaisille kertynyt yhä enemmän. Vuoden 1946 lomalain mukaan suomalaisilla oli työsuhteen pituudesta riippuen 12–14 lomapäivää työvuoden aikana. Vuonna 1959 työviikko lyheni 45 tuntiin ja vuoden 1960 vuosilomalaki antoi yhä useammalle 18–24 päivää lomaa vuodessa. 1960-luvun työaikauudistukset huipentuivat vuonna 1965 säädettyyn ja asteittain voimaan tulleeseen viisipäiväiseen työviikkoon, joka on yhä edelleen viimeinen työaikaa kokonaisvaltaisesti mullistanut reformi Suomessa.¹⁷⁴

Palkkojen nousu ja vapaa-ajan lisääntyminen näkyivät. Suomi autoistui, järvien rannat täyttyivät kesämökkeistä¹⁷⁵, lomamatkat ulkomaille eivät olleet enää vain etuoikeutettujen ajanvietettä ja arkea mullistavat käyttötavarat, kuten televisio, yksityispuhelin ja jääkaappi, yleistyivät.¹⁷⁶ Samalla yhä suurempi osa urbaaneista suomalaisista pääsi muutamaankin moderniin asuntoon. Uusissa asunnoissa oli ylivertaiset kodinhoidolliset ja materiaaliset varustukset verrattuna vanhoihin puutalokortteleihin.¹⁷⁷ Toisaalta uudenlainen elementtirakentaminen ja puutarhakaupungin ideaa konkreettisesti toteuttavat lähiöt jakoivat kansalaisten mielipiteitä.¹⁷⁸ Pientila-suomen tilalle oli tullut elementtitalo-suomi, jonka keskellä myös työläishahmot elävät.

¹⁷² Mäkelä 1986, 11.

¹⁷³ Hannikainen 2008, 79–80.

¹⁷⁴ Anttila 2008, 177–179.

¹⁷⁵ Suomessa kesäasuntojen kiihtyvä tuotanto alkoi jo 1940-luvun lopulla. 1950-luvulla kesämökkeily laajeni koko väestön vapaa-ajan viettotavaksi. Tällöin rakennettiin enimmäkseen pieniä, yksinkertaisia ja vaatimattomia kesämökkejä. viisipäiväiseen työviikkoon siirtyminen 1960-luvun lopulla monipuolista vapaa-ajan ja lomavietto tapoja. Muun muassa mökkeily, telttailu ja tilauslentoturismi löivät yhtäaikaista läpi. 1970-luvulla kesämökkien varustus modernisoitua ja kesämökkeilystä tuli lopullisesti kokokansan kesäviettotapa. Saarikangas 2004, 63.

¹⁷⁶ Arjen murroksesta tarkemmin esim. Kalela 2008, 213–219, Häggman Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008: *Suomalaisen arjen historia 4 – Hyvinvoinnin Suomi* sekä Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna 2004: *Suomen kulttuurihistoria 4 – Koti, kylä, kaupunki*.

¹⁷⁷ Vanhojen huonokuntoisten puutalokorttelien viimeisiä vaiheita tarkastellaan erityisesti teoksessa Paronen, Samuli 1971: *Huone puutalossa*, joka kertoo purku-uhan alla olevan puutalokorttelin köyhien asukkaiden elämästä. Paronen romaanin perusteella voi yksinkertaistaa seuraavasti: ”*Tuloerot näkyvät avoimesti, peittelemättä, köyhien ja varakkaiden kaupunginosalla on eri nimi, ne ovat kuin eri kaupunki [...] Ihmisillä on siellä lupa asua varojensa mukaan. Meillä taloja rakennetaan vain varakkaille, halvat puretaan, koetetaan näyttää hyvinvoivalta demokratialta kieltämällä vähätuloisilta mahdollisuudet elää tässä maassa.*” Paronen 1971, 40.

¹⁷⁸ Suomalaisen asumisen murroksesta esim. Kortteinen, Matti 1982: *Lähiö – Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*, Saarikangas, Kirsi 2008: *Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus* & Salokorpi, Asko 1984: *Kaupunkirakentaminen*.

3.1. Nuoret työläishahmot ja suomalainen nousukausi

*"Hyväpalkkaista köyhälistöä. Vipeltävät autoillaan nälkäisten lastensa tykö."*¹⁷⁹

Työläishahmot ovat integroituneet vahvasti urbaaniin palkkatyöyhteiskuntaan, jossa työstä maksetaan sopimusten mukainen palkka ja jossa sosiaalivaltion rakenteet turvaavat kansalaisen perusoikeuksia sekä edesauttavat talouskasvua. Tutkimukseni ensimmäinen analyysiosio liittyy uudenlaiseen materialistiseen hyvinvointiin. Kuinka tilastojen valossa kyseenalaistamaton taloudellinen ja materiaallinen kasvu näkyi työläishahmojen henkilökohtaisissa kokemuksissa?

Tarinat sijoittuvat ajanjaksoon, jolloin Suomessa vallitsee yksi historian voimakkaimmista nousukausista ja suomalaisella teollisuudella menee taloudellisesta erittäin hyvin. Keijo Siekkisen *Raskaissa miehissä* Suomen taloudellista tilaa kuvaa jyväskyläläisen metallivalimon käyttöpäällikkö Koskisen kommentti, jossa hän harmittelee liian hyviä suhdanteita, jotka vievät nuoria kevyempiin ja mukavampiin töihin:

*"[...] oli noususuhdanne metalliteollisuudessa ja Koskisen huolena oli vielä kolmekymmentä miestä, jotka olisi pitänyt löytää jostakin töihin. Kaikki nuoret miehet tuntuivat kaikkoavan lihakauppoihin ja huonekaluliikkeisiin! Valimoon ei ollut tulijoita. Suhdanteet olivat liian hyvät."*¹⁸⁰

Käyttöpäällikön näkökulmasta talouden kokonaisvaltainen nousukausi asetti fyysisiä teollisuustöitä tarjoavat työpaikat haasteelliseen tilanteeseen. Nuorien aikuisten ei tarvinnut olosuhteiden pakosta tai palkan takia pyrkiä raskaaseen teollisuustyöhön, koska palvelusektorilla oli avoimia ja houkuttelevia työpaikkoja, jotka eivät rasittaneet ruumiillisesti yhtä paljon kuin esimerkiksi metallivalajan työ.

Työläishahmot olivat kuitenkin osa sitä kasvavaa joukkoa, joka syystä tai toisesta oli päätynyt fyysisiin teollisuus- ja rakennustöihin. Taloudellisesti fyysinen työ ei ollut epätydyttävää, vaan enemmistö työläishahmoista mieltää elävänsä hyvinvoivassa valtiossa. Valtion suunnitelmatalouden sekä markkinavoimien yhteistuloksena syntyneen nousukauden joutuvat myöntämään jopa työläishahmot, jotka identifioivat itsensä kapitalismivastaisiksi kommunisteiksi. Eräs kommunisti löytää kommunistisen puolueen hajaantumisen¹⁸¹ perimmäisen syyn taloudellisesta nousukaudesta:

"[...] On niillä [kommunistien keskinäisillä riidoilla] kai niitä kuuluisia ideologisia pohjiakin, mutta minä kyllä luulen että perimmäinen syy oli se ettei me [kommunistit] osattu ottaa oikein

¹⁷⁹ Siekkinen 1973, 21.

¹⁸⁰ Siekkinen 1976, 68–69.

¹⁸¹ Kommunistien hajaantumisesta radikaaliin vähemmistösiipeen ja kompromissihakuisen enemmistösiipeen enemmän tutkimuksen luvussa 5.

ensimmäistä isompaa nousukautta. Kun oli koko ajan sanottu että kurjistuu kurjistuu ja haettu tikulla kurjistumisen merkkejä, jäi näkemättä että elintaso nousi.”¹⁸²

Tyypillinen kuvaus työssäkäyvistä palkansaajasta liittyy jonkinasteiseen turvallisuuden tunteeseen, jota elintaso tuottaa. Lappeenrantalaisen perheen elämä kuvataan turvalliseksi: ”*Omat asunnot heillä on heillä [..] ja lapset terveitä. Vaikka velkaa nyt taitaa olla heillä siellä, mutta töissä hyö on molemmat, ja työteliäs mieshän se tuntuu olevan.*”¹⁸³ Myös yksinelävän palkansaajan henkilökohtainen talous on turvattu. Esimerkiksi lappeenrantalainen rakennustyömies Paavo voi suunnitella kesämökin ostoa: ”*Sitä kun yksinäisellä miehellä niin kulujakaan, asuntokin velaton ollu kesäkuusta lähtien.*”¹⁸⁴

Materiaalisen elintason nousu koskettaa periaatteessa jokaista tervettä työläishahmoa, oli hän missä työtehtävässä tahansa. Korkean elintason mahdollistaa ensisijaisesti kohoava tulotaso, mutta myös velka ja julkiset palvelut. Tamperelainen teollisuuden palveluksessa työskentelevän kommunistin, Antti Rannan, esimerkki on tyypillinen:

”Antti Rannalla oli nykyaikainen asunto ja auto. Kesämökki oli rakennettu niemen kärkeen kirkasvetisen järven rannalle, kyljittäin muitten kesämökkien kanssa, joita alkoi totta vie olla liian tiheässä. Antti Rannalla oli velkaa, ei kai hän muuten olisi pystynyt omaisuuttaan hankkimaan. Hänellä oli kasvamassa kaksi poikaa, jotka olivat päivähoitossa silloin kun vaimon työ vaati. Inflaatio auttoi velanmaksussa. Enää ei tarvinnut laskea joka markkaa.”¹⁸⁵

Kohtuullisesta palkasta nauttivat jopa ammattitaidottomat sekamiehet, kuten helsinkiläinen rakennustyöläinen Ristonen. Hän kuvaa omin sanoin elintasoaan seuraavasti:

”Sain yli tonniviisisataa pankkiin jo paljon ennen kuin [rakennustyömaan] talot oli valmiit [..] minä en erityisemmin pihistellyt elämisessäni, mutta kun rahaa tuli niin etten tiennyt mihinkä sitä muuallekaan ajaisin kuin pankkiini. Ajattelin auton ostamista vähittäismaksulla, miksei se voisi olla minulla kuin muillakin.”¹⁸⁶

Edellä mainitut lappeenrantalainen perhe, rakennustyömies Paavo, kommunisti Antti Ranta ja sekayömiestä Ristonen ovat työläishahmojen perustyyppisiä, joiden elämän materialistiset tarpeet tulevat tyydytetyksi. Heidän kokemuksissaan palkan, osamaksujen ja pankkilainojen avulla palkansaajan oli mahdollista toteuttaa moderniini elämäntyyliin kuuluvat hankinnat ilman suurempia uhrauksia. Toisaalta Antti Rannan tapauksessa myös yhteiskunnan sosiaalipoliittiset uudistukset,

¹⁸² Ruuth 1977, 136.

¹⁸³ Nieminen 1973,

¹⁸⁴ Nieminen 1973, 278.

¹⁸⁵ Holappa 1976, 75.

¹⁸⁶ Salama 1968, 9.

hänen tapauksessaan erityisesti kunnallinen päivähoito, auttoivat tekemään elämästä vaivattomampaa.

Ale Mäenpää ja Heinonen nousevat keskiluokkaan

Edellä mainitut työläishahmot työskentelevät rakennustyömailla ja teollisuudessa ilman suurempaa vastuuta. He ovat toisin sanoen palkansaajia, joiden urakehityksessä ei ollut tapahtunut merkittävää muutosta. Työläistarinoissa tulee eteen myös toimijoita, jotka pelkällä ammattikoulutuksella onnistuivat hankkimaan itselleen keskiluokkaa vastaavaan työtehtävän. Tällaisia työläishahmoja ovat erityisesti helsinkiläisen ammattiyhdistyslehden toimittaja Ale Mäenpää sekä niin ikään Helsingissä asuva maalari Heinonen. Ammattikoulussa metallilinjan suorittanut Ale päätyy ilman yliopistollista koulutusta ammattiyhdysaktiivisuutensa kautta toimittajan ammattiin.¹⁸⁷ Alelle toimittajan ammatti on intohimo. Hänet kuvataan tarinassa työnarkomaaniksi.¹⁸⁸

Toisin sanoen metallimies Ale nousi poliittisen ay-aktiivisuutensa kautta ammattiin, jonka hän kokee kutsumusammattikseen. Vastaeronnut Ale eli kokonaisvaltaisen keskiluokkaista elämää niin työnsä kuin elintasonsa puolesta ennen avioeroaan. Taloudelliset ja psyykkiset vaikeudet nousevat esiin epäonnisen avioliiton ja kärjistyneen alkoholiongelman, ei palkan pienuuden tai työn yksitoikkoisuuden takia. Alen toimittajakollega kysyy Alelta: ”*Ottaaks se ero tosiaan noin helvetin koville?*”¹⁸⁹ Alen vastaus kysymykseen kertoo paljon tarinan ilmapiiristä: ”*Ottaa kovemmalle kuin luulet, niin että pitää suus supussa.*”¹⁹⁰

Lassi Sinkkosen *Sumuruiskussa* maalari Heinosen tarina alkaa henkisesti raskaasta työttömyyskaudesta ja loppuu ylennykseen helsinkiläisen autokorjaamon maalaamon työnjohtajaksi. Aktiivisen ja hyvän tilannetajun omaava Heinosen tarina kuvaa alemmasta palkkaluokasta johtoasemaan nousevan henkilön elämää. Poliitiikkaa vierastavalle Heinoselle työnteon motiivi on yksinkertaisesti turvata oma ja perheen taloudellinen tulevaisuus. Heinonen ei välittänyt työväenluokasta, maalaamon henkilökunnasta eikä maalaamon tuottavuudesta. Tarinan lopulla hänet kuvataan yksinäiseksi alemman luokan johtajaksi, jonka ainoa prioriteettinsa oli maksimoida oma elintaso. Heinosen omien sanojen mukaan vakiintunut asema maalaamossa mahdollisti elintason, josta hän oli haaveillut. Edes yksinäisyys ei Heinosta suuremmin haitannut. Heinosen kuvailee elämäntilannettaan seuraavasti:

¹⁸⁷ Ruuth 1977, 20.

¹⁸⁸ Alen intomielistä suhdetta työhönsä kuvaa osuvasti lyhyt dialogi Alen ja hänen tyttärensä välillä:

”- Äiti sano, että sä et ollut meidän kanssa naimisissa.

- Kenen kanssa mä sitten olin?

- Työn, sano äiti.” Ruuth 1977, 35.

¹⁸⁹ Ruuth 1977, 26.

¹⁹⁰ Ruuth 1977, 26.

”Saatuani maalaamon asiat lopullisesti vakiintumaan päätin ruveta kohentamaan perheen taloutta. Pyysin palkankorotusta ja sain. Säästimme vuoden ja ostimme auton.

[...] Sitten ryhdyimme säästämään omaa asuntoa. Kymmenen vuoden päästä voisimme toteuttaa aikeemme ja ostaa osakkeen tai omakotitalon. Ehkä meidän ei tarvitsisi odottaa niinkään kauaa. Olihan meillä Korjaamo takanamme. Pyytäisimme vaikka lainaa kunhan pohjavarat olisivat koossa. Mikä tässä enää sitten olisi ollessa. Jotainhan ihmisen pitää uhrata vapauksiensa ja hyvinvointinsa edestä. Ja mikä uhraus se nyt oli, että sitoi itsensä vakituiseen työpaikkaan ja menestyvään liikeyritykseen.”¹⁹¹

Heinosen ja Ale Mäenpään tarinat antavat elintason nousulle myös sosiaalisen ulottuvuuden. He ovat raivanneet kovalla työllä ja omaa ammattitaitoaan apuna käyttäen itsensä työväenluokasta keskiluokkaan ilman korkeampaa koulutusta. Varsinkin Alen kohdalla ihmetellään sitä, onko todellista että suomalaisessa yhteiskunnassa voi päästä toimittajan ammattiin pelkän ammattikoulun rakennuslinjan kautta.¹⁹² Ale itsekin ymmärtää olevansa erityisessä yhteiskunnallisessa asemassa kuin hänen vanhat työtoverinsa rakennustyömailla:

”Paremmassa asemassa [Ale] on kuin ne kaverit aikoinaan [rakennus]työmailla, niillä ei ollut muita vaihtoehtoja kuin pomon tarjoamat kympin tai kahden keikat ja koko ajan silmien edessä oli pakkoloma tai talon valmistuminen. Hänhän on suorastaan onnellisessa asemassa, hän senkun lyö muutaman lauseen.”¹⁹³

Heinosen tapauksessa suomalainen työelämä oli tarjonnut mahdollisuuden, jonka kautta tulevaisuus näytti olevan turvattu. Sitoutuminen korjaamoon oli tiettyssä mielessä uhraus, mutta taloudelliselta näkökulmalta juuri työn kautta oli mahdollista saavuttaa tietty vapaus ja hyvinvointi.¹⁹⁴ Työelämä oli toden totta kohdellut Alea ja Heinosta taloudellisesti hyvin.

Edellä käsitellyt työläishahmot olivat kaikki sodan aktiivisena kokeneen sukupolven lapsia, suuri osa niin sanottuja suuria ikäluokkia. Heille peruskokemukset omasta elintasosta 1960–1970-lukujen vaihteessa ovat positiivisia. Tarinoissa tulee korostuneesti esille nuoren ja terveen työläisen taloudellinen menestys suomalaisessa palkkatyöyhteiskunnassa. Olennaista on huomata, että työläishahmojen poliittisella tai aatteellisella vakaumuksella ei tässä tilanteessa ole väliä. Niin kommunistit kuin puolueettomat hedonistitkin myöntävät työläisen realistiset mahdollisuudet saavuttaa varsin yltäkylläisen elintason.

Verrattuna aikaisempiin vuosikymmeniin työtätekevä nuori palkansaaja elää elämäänsä taloudellisesti tyydyttävässä yhteiskunnassa. Televisiot, kesämökit ja autot kuuluvat luonnollisena

¹⁹¹ Sinkkonen 1968, 248.

¹⁹² Ruuth 1977, 182.

¹⁹³ Ruuth 1977, 450.

¹⁹⁴ Sinkkonen 1968, 248.

osana työläishahmojen elintasoon, eivätkä työläishahmot valita nälkää tai puutetta. Enemmistö työläishahmoista onkin tyyppiesimerkki siitä materialistisesta keskiluokkaistumisesta, jota historiantutkimus pitää ominaisena 1970-luvun työväenluokan jäsenille.¹⁹⁵ Palatakseni ajatukseen työläiskirjallisuudesta virallisen historiantutkimuksen ja tilastotiedon haastajana ja täydentäjänä, on ensimmäinen analyysiosioni korostuneesti vallitsevien tutkimustulosten vahvistaja. Työläiskirjallisuudessa tulee selvästi ilmi teollisuudessa ja rakennusalalla työskentelevien palkansaajien taloudellinen hyvinvointi. On kuitenkin välittömästi todettava, että hyvinvointi on osin lumetta, koska suurimmat investoinnit ovat ostettu velkarahalla.

Työläishahmojen ongelmallinen suhde velanottoon

”- Meidän opettaja sanoi, että mun pitää kertoa millainen on työmiehen joulu.

- Minkä takia?

- No kun se sano että mun vanhemmat on [työläisiä].

- Mitäs muuta se sano?

- Se kerto kaikkee ja se sano että työmiehen palkka on liian huono. Onko sulla liian huono palkka [isä]?

- Ei. Se on ihan hyvä. Mutta se on liian pieni. Sano opelles, että palkka on hyvä mutta liian pieni. Sano silleen.”¹⁹⁶

Jyväskyläläisen metallivalaja Pentti Saarisen ja hänen lapsensa dialogi kuvaa työläshahmojen arkista käsitystä siitä, minkälainen palkansaajan taloudellinen asema on suomalaisilla työmarkkinoilla. Teollisuus-, rakennus- ja korjaustöissä tienaa tarpeeksi, jotta velalla ja osamaksuilla hankittua elintaso on mahdollista ylläpitää ja lyhentää. Rikastumaan työläisen palkoilla ei kuitenkaan pääse.

Sahalla työskentelevä Aulis Tervanen ja hänen vaimonsa, kirjastotyöntekijä Sinikka, eivät voi tehdä suuria taloudellisia investointeja yksinkertaisesti siksi, että he ovat *sen verran rikkaita ettei riitä rahat*¹⁹⁷. Elämän perustarpeiden, *ruuan, vaatteiden ja toissijaisten pakollisten menojen*¹⁹⁸, kustantamiseen Tervasten palkat kuitenkin riittävät. Palkasta säästäminen voisi antaa nuorelle pariskunnalle mahdollisuuden *”päästä jonnekin kerrostaloon. Vaikka yksiöön vuokralle.”*¹⁹⁹ Tämä vaatisi kuitenkin pitkän ja raskaan henkilökohtaisen taloussuunnitelman, joka vaatisi radikaalia arkisen elintason laskua. Toisin sanoen Tervasten ansiot ovat tarpeeksi suuret pitääkseen elintaso pystyssä, mutta liian pienet mahdollistamaan todellisen varallisuuden kartuttamisen.

¹⁹⁵ Martikainen & Yrjönen 1991, 57.

¹⁹⁶ Siekkinen 1976, 187.

¹⁹⁷ Siekkinen 1973, 134.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

Käytännössä jokaisessa työläistarinassa sivutaan velallisen elämää. Velka mahdollistaa työläishahmojen suuret henkilökohtaiset investoinnit. Ilman asuntolainaa ei työläishahmo voisi unelmoida omistusasunnosta. Televisiot, mökit ja autot ovat osamaksuilla kustannettuja. Jorma Kalela pitää kansakunnan kiihtyvää velkaantumista yhtenä 1960–1970-lukujen keskeisistä ilmiöistä. Kalelan sanoin:

”Palkkatyötä tekevien reaaliensiot nousivat koko 1960-luvun ajan, mutta niin kasvoivat myös elintasolle asetetut vaatimukset [...] Suuri osa tuotteista hankittiin osamaksulla tai muutoin velaksi. Selvitäkseen sitoumuksistaan ja voidakseen kuluttaa enemmän, palkkatyötä tekevän oli pakko sopeutua työtahdin kiristymiseen, tehdä ylitöitä ja käyttää vapaa-aikaansa sivuansioden hankkimiseen. Suomalainen elämäntapa alkoi nopeasti amerikkalaistua.”²⁰⁰

Tarinoissa kasvanut elintaso on ennen kaikkea konkretisoitunut mahdollisuudella ottaa velkaa ja osamaksuja. Kuten ay-toimittaja Alen ex-vaimo toteaa: *”Jokaisella on nykyisin velkaa, ei me olla ainoat.”²⁰¹* Velanotto ja osamaksusopimukset kuvataan modernin elintason näkökulmasta pakollisina toimina, mutta samalla tarinoissa tulee ilmi velallisen elämään liittyvä epävarmuus. Jyväskyläläisen metallivalaja Pentti Saarinen tilanne on tyypillinen: *”Hyvässä lykyssä [Pentti Saarisella] olisi ensi syksynä talo melkein asuttavassa kunnossa ja velkaa puoleksi iäksi.”²⁰²* Oman velan lyhentäminen on Saarisen mukaan *”kumminkin toista kun maksaa helvetin korkeeta vuokraa. Siitä ei jää mitään itelle.”²⁰³* Toisesta näkökulmasta Saariselle todella on velkaa puoleksi iäksi, jolloin sattumanvarainen elämäntilanteen muutos saattaa romahduttaa elintason nopeasti. Saaristen perheessä ongelmia aiheuttaa Pentin liiallinen alkoholinkäyttö, joka on lähellä tuhota talonrakennusprojektin.

Asuntolainan lyhentäminen ei ole edes ammattimiehelle ongelmatonta. Esimerkiksi eräs rakennusalalla työskentelevä suurperheen elättäjä näkee laittoman viinan myynnin järkevämpänä vaihtoehtona kuin palkkatyön, jolla ei pysty lyhentämään valtion takaamaa aravalainaa: *”Omakotitalo ja kuusi alaikäistä [lasta] pistelemässä suihin sen millä piti maksaa aravaa, mitäs semmoisesta tuli, yhtä kaikki, teki tai seiso, parempi jättää koko arava ja työt ja ruveta myymään viinaa pitkin katuja.”²⁰⁴* Asuntolaina ahdistaa myös lappeenrantalaista pariskuntaa, kukkakauppaa pyörittävää Almaa ja Anttonia. Heidän ainainen riidanaiheensa on se, *”kumman ajatus oli ollut rakentaa kallis talo, jonka velkoihin ja miinuksilla pyörivään kukkakauppaan kaikki näytti [taloudellisesti] kaatuvan.”²⁰⁵*

²⁰⁰ Kalela 2008, 214.

²⁰¹ Ruuth 1977, 45.

²⁰² Siekkinen 1976, 31.

²⁰³ Siekkinen 1976, 17.

²⁰⁴ Paronen 1969, 132.

²⁰⁵ Nieminen 1976, 196.

Velan ja osamaksujen paineessa esimerkiksi yllättävä lisävero voi aiheuttaa työläishahmoille ylitsepääsemättömiä huolia. Helsinkiläinen hitsari vitsailee lisäveroista: ”*Illalla mentiin nukkumaan proletaareina, aamulla tulivat lisäverolaput ja huomattiin että ollaan keskiluokkaa.*”²⁰⁶ Ay-toimittaja Ale Mäenpäälle lisävero ei ole naurun asia, vaan viimeinen askel kohti henkistä ja fyysistä romahtamista. Avioeron jälkeen Alelle jää huolehdittavaksi suuri asuntolaina sekä muita osamaksuvelkoja, jolloin alkoholisoituneen Alen taloudellinen ja psyykkinen kontrolli pettää. Ale ei pysty normaalin elämään, vaan hänen ajatuksensa palaavat jatkuvasti ex-vaimoon ja *sitä kautta laukkaavaan velkaan*²⁰⁷. Velkojen tuottamat taloudelliset huolet ajavat työstressistä kärsivän Alen itsetuhon partaalle.²⁰⁸

Varoittava esimerkki on myös lappeenrantalainen nuori nainen, vaneritehtaassa työskentelevä Impi, joka poikaystävänsä painostuksesta hankkii osamaksusopimuksella television. Impin poikaystävän vähättelyt, ”*noi osamaksujutut kuule, niistä aina selviää. Kunhan joskus aina laitat niille jonkun markan lauhdukkeeksi, jos laitat mitään sitten*”²⁰⁹, luovat kuvaa osamaksujen autuudesta. Todellisuudessa vaneritehtaan irtisanoessa Impin ja poikaystävän kadottua kaupungista muodostuu television osamaksuista suuri rasite rahapulasta kärsivälle nuorelle naiselle.²¹⁰ Toisella lappeenrantalaisella, Harri Kapasella, velka ja pelko terveyden heikkenemisestä aiheuttavat elämään jatkuvaa ahdistusta:

*”Harri oli ostanut aravakaksion, osa-aravan Voisalmen taloista, ja pääsee muuttamaan syyskuun puolella; kaulaansa myöten velassa ja nalkissa porvarin ojentaman silmukan päässä, oltuaan jatkuvasti yksin hankkeissa kun Tarjan [Harrin vaimon] piti hoitaa kotona lapsia: ”silti perkele, jos vaan paikat ei rupea pettämään...”*²¹¹

Velka ei aiheuta elämään suurta huolta niin pitkään kun elämäntilanne on stabiili. Niin lappeenrantalaisten Impin ja Harri Kapasen, ay-toimittaja Alen sekä metallivalaja Pentti Saarisen tilanteessa elämän sattumanvaraisuus luo kuitenkin tilanteen, jossa velkataakasta tulee arkeen negatiivisesti vaikuttava taloudellinen taakka. Harri Kapasen fyysisen terveyden ongelmat, Impin yllättävä työttömyys, Alen avioero ja siitä johtuvat henkilökohtaiset ongelmat sekä Pentti Saarisen kausittaisen alkoholismien kärjistyminen, yhdessä suuren velkataakan kanssa, saavat aikaan nuorten työläishahmojen henkiset ja fyysiset ongelmat.

²⁰⁶ Ruuth 1977, 450.

²⁰⁷ Ruuth 1977, 244.

²⁰⁸ Ruuth, Alpo 1977: *Nousukausi*.

²⁰⁹ Nieminen 1973, 112.

²¹⁰ Nieminen, Kaiho 1973: *Tavallinen Impi*.

²¹¹ Nieminen 1976, 339.

Työläistarinoissa velka on korostuneesti nuoremman sukupolven taakka. Vanhempi sukupolvi oli lyhentänyt suuria velkojaan jo vuosikausia. Toisaalta, jos terveys petti, saattoi vanhemmankin työläishahmon arki muuttua velkapaineiden alla. Esimerkiksi lappeenrantalaisen nuoren rakennustyömiehen, Jaska Nykäsen, perhe joutui taloudellisesti haastavaan tilanteeseen perheen isän joutuessa sairaalaan: *”Isä tuli kolmannelta sairaalareissulta totisena poikana; mökkivelat niskassa, Ramilla ammattikoulu vielä kesken ja Veka jankkasi alimpia lyseossa.”*²¹² Nykäset selvisivät sillä, että perheen äiti otti harjan kauniiseen käteen ja pääsikin pari vuotta myöhemmin pinnalle siistiin, varmaan säännölliseen paikkaan.”²¹³

Velka on yksi oleellisimmista eroista vanhemman ja nuoremman työläissukupolven välillä. Kun suuret ikäpolvet vasta aloittelevat asuntolainan maksamista, on vanhempi ikäpolvi suurimmaksi osaksi maksanut tämän suuren suomalaisen velkansa. Tarinoissa vanhempi ikäpolvi kokee velan hyvin erilaisilla kuin nuorempi työläissukupolvi. Vanhemmat työläishahmot kertovat velkataakan kevenemisestä helpottuneina ja onnellisina. Eräs työläishahmo toteaa asuntolainansa olevan jäljellä enää *tämän vuoden loppuun*²¹⁴. Toinen taas toteaa, ettei velkaa *mahottomia enää ole. Mitä on likalle [tyttäreille] perintöä perkele*²¹⁵. Jälleenrakennuskaudella suureksi osaksi itse rakennetut asuintalot ja muu materiaallinen hyvinvointi ovat vanhojen työmiesten ylpeydenaihe. Helsinkiläinen rakennusalan kommunisti ja ay-aktiivi Vehkajärvi osoittaa oikeutettua itsetyytyväisyyttä: *”Kahdeksankymmentä neliötä kapitalistista mammonaa*²¹⁶. *Viisi vuotta sitten rätkäytetty viimeisetkin velat pankille sujaksi.*”²¹⁷

3.2. Vanhempi työläspolvi muistaa pulan ja kurjuuden

”[Vaimo] sano että rakennetaan mökki. Ja niin myö rakennettiin. Olis kuule tehny väliin mieli ryypätä. Perkele niin kun miehet. Vaan kun ei ollu rahaa pussissa rahaa millä olis ryypänny. [vaimo] piti huolen että talo laitettiin kuntoon. Kyllä minä kuule kirosin.”²¹⁸

Jyväskyläläisen metallivalajavanhuksen muistelut toisen maailmansodan jälkeiseltä jälleenrakennuskaudelta korostaa eroa vanhemman työläispolven ja suurten ikäluokkien elämäkokemuksien välillä. Lähtökohtaisesti myös vanhempi sukupolvi on tietoinen uuden ajan tuomasta elintasosta. Tarinoissa sukupolvien väliset erot eivät näy elämän perustarpeiden ristiriitoina. Keskeytyneet nuoret työläishahmot halusivat perheen, kesämökin, oman asunnon ja auton eli periaatteessa samantapaisen materialistisen elintason, jonka vanhempi työläissukupolvi oli

²¹² Nieminen 1976, 14.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Siekkinen 1974, 25.

²¹⁵ Siekkinen 1976, 17.

²¹⁶ Viittaa omistusasuntoon.

²¹⁷ Nieminen 1972, 199.

²¹⁸ Siekkinen 1976, 13.

suurelta osin saavuttanut. Materialistinen keskiluokkaistuminen näkyy myös vanhemman sukupolven elämänlaadussa. Vuosikymmenten raskas työ on tuottanut tulosta ja suuri osa vanhemmasta työläispolvesta on onnistunut lunastamaan itselleen modernin elintason.

Tarinoissa vanhemmat työläishahmot korostavat sitä suurta murrosta, joka heidän elinaikanaan on suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut. Kaikkein vanhimmat työläiset muistelevat 1930-luvun lamaa, jolloin ei ollut töitä ja vajavainen suomalainen sosiaalijärjestelmä ei tarjonnut työttömälle mahdollisuuksia ruokkia perhettään. Helsinkiläisen korjaamon porttivahti muistelee 30-lukua: ”Silloin kolmekymmenluvulla minäkin kävelin²¹⁹ kuule kaksi vuotta. Ei mitään töitä. Silloin ei saanut mistään ruplia [toimeentuloa], piti elää millä onnistu. Ei maksettu työttömyysavustuksia eikä kuntakaan juur mitään antanut.”²²⁰ Samaa muistelee eräs rakennustyöläisvanhus:

”Voi jumalauta kolmekymmentälukuki, puoltoista vuotta käveltiin, ettei mitään hommia ollu. Kun se sillo oikeen huonoks alko mennä, minähä veinki akan ja kakarat maalle, pysy ne siellä ees hengissä. Silloin kyllä kierrettiin, saatana. [...] Jumalauta asuttiin rautatievaunussa ja kierrettiin työnhaussa, ja mitään ei ollu.”²²¹

1970-luku on kaukana vanhemman ikäluokan nuoruudesta, 1930-luvun alun taantumasta, toisesta maailmansodasta tai 1940–1950-lukujen jälleenrakennuskaudesta. Sota-ajan kokemuksista vanhemmat työläishahmot eivät kovinkaan usein puhu. Jos sodasta puhutaan, on aiheena usein katkeruus siitä, että yhteiskunta ei avustanut tarpeeksi sodasta palanneita sotilaita. Sotakokemukset antavat myös mahdollisuuden levitellä enemmän tai vähemmän miellyttäviä juoruja työyhteisön sota-ajan kokeneista jäsenistä.²²² Betoniraidoittaja ja sotaveteraani Eino Helminen tiivistää sota-ajan lyhyesti: ”Jos minun pitäisi puhua sodasta, niin kävisi hyvinkin niin että jäisi puhumatta. Olin kolmenkymmenen kahden kun se alkoi ja kolmenkymmenen seitsemän kun se loppui.”²²³

Monelle vanhemmalle työläishahmolle kokemukset 1940–1950-luvuilta ovat korostuneesti 1960–70-lukujen elämässä esillä. Heille elämän avainkokemukset eivät liittyneet sotaan, vaan sodan jälkeiseen työelämään. Sodan jälkeisen ajanjakson täytti ammattiin opiskelu, perheen perustaminen ja valtion aktiivisen tuen avulla oman talon rakentaminen. Varsinkin oman talon, niin sanotun *rintamamiestalon*, rakentaminen on työläistarinoissa esillä. Sodan jälkeen Suomessa oli voimissaan omakotiasumiseen tähtäävä asumisideologia. Karjalasta tulleita evakkoja sekä rintamalta palanneita sotilaita pyrittiin valtiovoimien toimesta ohjaamaan omakotitaloasumiseen kerrostalojen sijasta.

²¹⁹ Kävellä = Olla työttömänä.

²²⁰ Sinkkonen 1968, 12.

²²¹ Nieminen 1972, 182.

²²² Esimerkiksi jyväskyläläisestä metallivalajasta ja intomielisestä sosiaalidemokraattista, Veikko Hakkaraisesta, levitellään huhuja, joiden mukaan hän olisi kylmäverisesti murhannut liian oikeistolaisen suomalaisen upseerin sodan aikana. Siekkinen 1976, 76–77.

²²³ Siekkinen 1974, 69.

Rintamamiestaloista tulikin jälleenrakennuskauden avainsymboleita.²²⁴ 1960–1970-lukujen vanhemmat työläishahmot asuttivat suureksi osaksi näitä taloja.

Pehkonen, Vehkjärvi, Salmela, Helminen ja Sinivirta – Vanhenevat työläishahmot

Vanhemmat työläishahmot kuvataan tarinoissa usein varsin tyytyväisiksi elämään. Suurten ponnistusten aika oli ohi. Keskisuomalaisen sahan työntekijä Pehkonen oli suurimman henkilökohtaisen haasteen suorittanut jo heti sodan jälkeen, oman rintamamiestalon rakentamisen:

"[Pehkonen] oli saanut pihistettyä maapalan hinnan ja alkanut rakentaa. Talo syntyi niin kuin se mieheltä syntyy, joka ei pääätä mitään vaan rupeaa ja tekee. Se oli tavallinen puolitoistakerroksinen omakotimökki, sellainen joita sodan jälkeen rakennettiin. Piippu keskelle ja huoneet ympärille, kaksi ikkunaa keittiöön, yksi makuuhuoneeseen, kaksi kammariin."²²⁵

Omakotitalossaan Pehkonen oli perheineen asunut aina 1970-luvulle asti. Pehkosen elämä kuvataan kokonaisvaltaisen leppoisaksi:

"[...] Pehkosella meni hyvin, niin hyvin kuin pystyt ajattelemaan. Ei ollut työstä epävarmuutta. Se tarkoitti että tuli ajattelematta toimeen, ei ollut rinkiä alituisen perseen alla. Ei ollut hirmuisia velkoja, sopivasti vain. Valtion pitkäaikaista [...] Hän oli ja teki töitä ja asui taloa. Puuhasi iltaisin jotakin, korjasi työvehkeitä, meni kahville ja uutisille, katseli eukon kanssa televisiota ja köllähti sänkyyn."²²⁶

Tamperelainen sosialidemokraattiveteraani Artturi Salmelan kokemukset sodan päättymisestä 1970-luvun alkuun kuvaavat sitä suurta murrosta jonka vuosikymmenet ovat tuoneet työmiehen arkeen. Salmela oli omakotitalonsa rakentanut jo 1930-luvulla. Sota-ajan jälkeinen maailma oli hänelle korostuneesti raskaan työn aikakausi, jolloin protestanttinen työetiikka ja pyyteetön auttamisen halu oli yleisempää kuin 1970-luvulla. Työläisten elämä oli raskasta ja vapaa-aika joskus jopa raskaampaa:

"Talonsa Artturi siis rakensi omin käsin. Se tapahtui kolmekymmentäluvun puolivälissä heti suuren pulakauden jälkeen. Rakennusmaa oli silloin halpaa, sillä ympärillä ei ollut juuri muuta asutusta, vain peltoa ja näreikköistä mäkeä. Puutavaran sai edullisesti sukulaistalosta maalta ja siellä se myös sahattiin pienellä sahalla puoli-ilmaiseksi. Sellaisia sahoja ei enää ollut eivätkä isännät lahjoitelleet tukkipuuta kaupunkilaissukulaisille, jotka olivat lähteneet samoista taloista tyhjin käsin maailmalle onnea luomaan. Ajat olivat kovettuneet. Vuosikymmenien kuluessa, ennen toista maailmansotaa ja sen jälkeen, Tampereen kaikille laidoille kohosi omakotitalojen meri. Työläiset rakensivat normaalin työpäivän jälkeen, pyhäisin ja kesälomalla. He puristivat rakennustarvikkeet kokoon melkein tyhjästä, etsivät ja kuulostelivat. [...] Rautakauppaan mentiin vain hätätilassa, kun oli kova kiire.

²²⁴ Junkala 2005, 131–133.

²²⁵ Siekkinen 1973, 24.

²²⁶ Siekkinen 1973, 24.

Pyrittiin pois keskikaupungin vuokrataloista. Ne olivat epävarmoja tai niissä oli sidottu työnantajaan. Niinpä työläiset rakensivat ja säästivät kaikessa muussa. Talot maalattiin ja ympärille suunniteltiin puutarha. Se oli heidän ainoa ajatuksensa, elämän tarkoitus.”²²⁷

Salmelan näkökulmasta tamperelaista jälleenrakennuskautta kuvasi työläisten lähes maaninen into työntekoon, jolloin henkiset harrastukset, tai harrastukset ylipäättään, jäivät sivuun:

”Tampereella oli kunnollisia työläisiä, sen kunnollisempia ei ollut muualla Suomessa, tuskin laajalla maailmalla. Laiskuria halveksivat omat työtoverit eniten. Viinaan pani rahaa vain hullu. Harrastuksia ei ollut. Nuoret pojat urheilivat sotaväki-ikään saakka. Sen jälkeen siirryttiin todellisuuteen, jossa ei ollut tilaa leikille. Harvat osallistuivat politiikkaan niin kuin Artturi Salmela. Sitäkin pidettiin kummallisuutena, samoin kuin liikaa uskovaisuutta.”²²⁸

1970-luvun ja sodan jälkeisen elämäntyylin ero on huikea. 70-luvun nuoret aikuiset elivät Salmelan näkökulmasta selvästi tiiviimmin kiinni markkinataloudessa ja kulutusyhteiskunnassa kuin 1940- ja 50-luvuilla. Enää ei ollut mahdollista rakentaa kaupunkialueelle rintamamiestaloa talkoohengellä:

”Enää ei rakennettu itse. Työläisetkin ottivat velkaa ja muuttivat kerrostaloihin. Vanhemmat moittivat uutta sukupolvea, joka ei yrittänyt, joka ei jaksanut, joka tahtoi kaiken valmiina. He tiesivät, mutta eivät tahtoneet tietää, ettei työläinen päässyt enää puskemallakaan vastusten läpi ja kiinni omaan asuntoon. Maa maksoi, rakennustarpeet oli ostettava kovalla rahalla, pankit ja kauppa kantoivat veroa jokaisesta hankinnasta.”²²⁹

Itse Artturi Salmelalle 70-luku merkitsee ennen kaikkea eläkkeelle siirtymistä. Artturille yhteiskunta oli loppujen lopuksi ollut suotuisa. Hän oli pysynyt vanhuuden pävilleen asti terveenä raskaassa tehdastyössä, mahdollistanut lapsiensä kouluttautumisen tohtoreiksi ja lääkäreiksi sekä rakentanut omakotitalon, jossa voi vaimonsa kanssa elää vanhuudenpäiviä.²³⁰

Myös jyväskyläläiselle betoniraidoittaja ja ay-kommunisti Eino Helmiselle sodanjälkeiset vuosikymmenet olivat olleet raskaita. Helmiselle perhe, valtion tukema oma asunto sekä sekatyömiieselämän jälkeen vakiintunut ammatti sementtimiehenä ja betoniraidoittajana ovat korostuneesti elämän tärkeimpiä asioita. Hänelle työelämän kannalta tärkeä etappi oli ennen kaikkea vakinaistaa ammatti. Vielä 1950-luvulla Eino Helminen oli ollut *sekatyömies, koska oli otettava se työ joka tarjottiin*²³¹. Helmisen kohtalon kannalta olennaista oli suomalaisen sosiaalipolitiikan kehitys: ”Vasta sen jälkeen kun oli saatu ajettua sellainen [laki]pykälä läpi, että esimerkiksi raidoittajana ei ollut pakko lähteä Tie- ja vesirakennushallituksen virkaa tekeväksi

²²⁷ Holappa 1976, 86–87.

²²⁸ Holappa 1976, 87

²²⁹ Holappa 1976, 87.

²³⁰ Holappa 1976, 85–87.

²³¹ Siekkinen 1974, 16.

*hellapuidenpilkkojaksi*²³², *alkoi Vanhalle* [Eino Helmiselle] *vakiintua ammatti.*”²³³ Helmisen onni oli ollut siis ay-liikkeestä kumpuavat työelämän reformit, joiden kautta hänen sosiaalisen asemansa muuttui sekatyömiehestä ammattilaiseksi.

Oma rintamamiestalo oli Helmiselle *kuin takuupaperi, takasi sen että saisi asua kohtuullisissa tiloissa ja yhdessä paikassa*²³⁴. Helmiselle 1970-luvun alku merkitsi varsin varakkaana ammattilaisena eläköitymistä, koulutettujen lastensa itsenäistä elämää kaukana perinteisestä työväenluokasta sekä asunnon viimeisten velkarästien maksamista. Toisin sanoen sodan kauhujen ja jälleenrakennuskauden pula-ajan jälkeen Helminen oli onnistunut haalimaan itselleen ja perheelleen modernin elämän perustarpeet, lapsille koulutuksen ja itselleen ja puolisolleen velattoman asunnon.

Myös toinen ay-kommunisti, helsinkiläinen hitsari Vehkjärvi, kuvaa sodanjälkeistä Suomea varsin samantyyllisesti kuin Artturi Salmela ja Eino Helminen. Vehkjärvi muistelee ylpeänä nuoruuttaan, jolloin Helsinkiin köyhänä miehenä tullut kommunisti onnistuu hankkimaan ammatin: *”Näillä handuilla [käsillä], jumalauta! Vehkjärvi roikotti käsiään. Näillä petalleilla polkastiin orpopojanvalssi. Kaksikymmentä vuotta sitten tähän kylään*²³⁵ *niin perseää tulleenä kuin orpo kulkukoira tulee, ja kolmen vuoden kituminen valtion ilmaisessa ammattikoulussa.*”²³⁶

Kuten Eino Helmisen tapauksessa, myös Vehkjärvi onnistuu vakinaistamaan ammattikoulussa opitun ammatin, jonka jälkeen 1950-luvun työelämä näyttäytyi positiivisessa valossa, jolloin Vehkjärven mukaan *kaikki oli nousua [...] hitsari, kova sana työmarkkinoilla, ja markka löysällä*²³⁷. 1970-luvun alku on vanhalle kausityöttömyydestä kärsivälle rakennustyöläiselle ammatillisesti huonoa aikaa. Nousukauden Suomea Vehkjärvi analysoi: *”Nyt ajat oli huonot, palkat olivat myös, eivät ne paljon avustusmarkkoja ylittäneet.*”²³⁸

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että Vehkjärvi olisi jäänyt ilman materiaalista hyvinvointia. Hänelle taloudellisen ja henkisen tuen toivat ammattiyhdistysliike ja hyvin tienaava vaimo, Raili.²³⁹ Vehkjärven elämä pyörikin kommunistisen ammattiyhdistysliikkeen ja perheen ympärillä. Vehkjärven ja hänen onnellinen avioliitto vaimonsa Railin kanssa oli tyypillinen luokkarajat ylittävä liitto. Korkeakoulutettua ja valtion virkailijana työskentelevää vaimoa ja hitsari Vehkjärveä

²³² Viittaa 1950–1960-luvuilla käytettyyn hätäaputyö-järjestelmään, jolla Suomen valtiovalta pyrki hoitamaan työttömyysongelmaa. Lisää aiheesta tutkimuksen luvussa 6.

²³³ Siekkinen 1974, 16.

²³⁴ Siekkinen 1974, 71.

²³⁵ Viittaa Helsinkiin.

²³⁶ Nieminen 1972, 199–200.

²³⁷ Nieminen 1972, 200.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

yhdisti kommunistinen aate.²⁴⁰ Vehkjärvillä oli kaksi poikaa, molemmat oppikoulussa.²⁴¹ Edes vanhuuden päville sattuneet työttömyyskuukaudet eivät häiritse Vehkjärvien elämää vaan heillä elämä on taloudellisesti turvattua ja vaikka heidän lapsensa eivät olleet sisäistäneet aatteen paloa, näytti lapsien tulevaisuus oppikoulun kautta valoisalta.

Sekä Salmeloiden, Vehkjärvien että Helmisten elämät olivat olleet perusonnellista. Heille lasten kouluttautuminen, terveyden säilyminen ja parisuhde olivat taanneet tasapainoisen ja monessa suhteessa onnellisen vanhuuden. Artturi Salmelan tamperelainen kollega Kalle Sinivirta sekä hänen vaimonsa Martta olivat samassa tilanteessa kuin Helminen ja Salmela, mutta heidän elämäkokemuksiaan sääтели ennemminkin katkeruus eletystä elämästä kuin ajatus tasapainoisesta vanhuudesta. Vaikka tamperelaiset Kalle ja Martta eivät olleet rakennuttaneet omaa omakotitaloaan, vaan asuivat kantakaupungin huonokuntoisessa puutalokorttelissa, olivat he Martan näkökulmasta lähtökohtaisesti *parempaa väkeä*²⁴². Martan ja Kallen onni oli ollut se, ettei Kalle metalliteollisuuden työmiehenä joutunut sotaan. Metallityöntekijöille oli riittänyt töitä myös kotirintamalla.

Heillä ei sodan jälkeenkään ollut suuria takaiskuja elämässä, eikä esimerkiksi ruuasta Sinivirroilla ollut koskaan pulaa. Myös nykyajan mukavuudet, kuten televisio ja radio, ostettiin varhaisessa vaiheessa. Martan ja Kallen elämässä tärkeintä oli, ettei heillä ollut ollut suurempia ongelmia elämän varrella. Martan näkökulmasta heidän asuinkorttelissaan kaikilla naapureilla tuntui olevan jotain henkilökohtaisia ongelmia, esimerkiksi sairauksia ja alkoholismia. Naapurustossa *oli leskiä, yksinäisiä äitejä ja kuihtuneita vanhojapiikoja eivätkä ihmiset osanneet järjestää elämänsä*²⁴³. Tätä mielikuvaa vasten Kalle ja Martta Sinivirta olivat taloudellisesti ja fyysisesti erityisen onnellisessa asemassa. Tämä sosiaalisesti hyvä asema oli Martan näkökulmasta elämän perusarvo.

Taloudellinen onni ei kuitenkaan tarkoittanut onnellista elämää, vaan Martan ja Kallen parisuhde-elämä oli henkilökohtaisista syistä katkeraa ja onnetonta. Martan näkökulmasta elämässä katkerinta oli oman poikansa, Jaakon, kesken jäänyt oppikoulu. Tästä hän syyttää miestänsä Kallea, joka houkutteli nuoren Jaakon metallitöihin ja sosialidemokraattiseen puolueeseen.²⁴⁴ Sinivirtojen perheen 70-luvun kokemukset olivatkin ratkaisevasti negatiivisävytteisempiä kuin Salmeloilla, Vehkjärvillä ja Helmisillä. On kuitenkin korostettava, että perheiden erot eivät liittyneet

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Nieminen 1972, 198.

²⁴² Holappa 1976, 9.

²⁴³ Holappa 1976, 9.

²⁴⁴ Holappa 1976, 8-10.

taloudellisiin edellytyksiin. Jokainen näistä neljästä perheestä oli elänyt samantapaisen elämän ja onnistuneet vaalimaan taloudellisesti suhteellisen turvaton vanhuuden.

Työläistarinat korostavat ehkä hieman yllättäen suomalaisen teollisuus- ja rakennusalalla työskentelevän palkansaajan olevan peruslähtökohdiltaan onnellisessa asemassa. Vaikka työläiskirjailijat ovat yhteiskuntakriittisiä ja varsinkin markkinatalouskriittisiä kirjailijoita, ei yhdessäkään tarinassa tule alleviivatuksi ilmi palkansaajan taloudellisesti alisteinen asema suhteessa keski- tai yläluokkaan. Tutkimusaineistoni antaa varsin yksiselitteisen kuvan siitä, kuinka työelämään sodanjälkeisinä vuosikymmeninä integroituneet työläishahmot ovat onnistuneet haalimaan historiallisesta näkökulmasta katsottuna ennenäkemättömän materiaalsen elintason. Elintason, johon kuuluu itsestäänselvyytenä mahdollisuus omistaa omistusasunto, mökki, auto ja televisio. Aineiston pohjalta on tärkeää huomata, että elintason nousu ei ollut vain virallinen ja tilastollinen tosiasia, vaan työläishahmot itse kokivat taloudellisten olojensa parantumisen.

3.3. Palkkatyöyhteiskunta tuottaa fyysisiä ja henkisiä ongelmia

Luonnollisesti 1960–70-lukujen vaihteen työelämää ei voi analysoida yksipuolisesti reaaliensioiden kasvun näkökulmasta. Absoluuttisen köyhyyden kadottua suomalaisesta todellisuudesta²⁴⁵ ja palkansaajan reaaliensioiden noustessa kumpuavat työläishahmojen suurimmat ongelmat omista elintavoista sekä psyykeongelmista. 1960-luvun lopulla suomalaisessa julkisessa terveydenhuoltokeskustelussa alettiin puhua *hyvinvointisairauksista*, joihin laskettiin muun muassa sydänsairaudet, psyykkiset häiriöt, tapaturmat ja vanhenemiseen liittyvät kulumissairaudet. Epäterveelliset elintavat ja ruokailutottumukset, päihteiden käyttö, liikunnan puute ja liikennekuolemat olivat esimerkkejä modernille yhteiskunnalle tyypillisistä terveyttä vaarantavista ilmiöistä. Samalla kaupunkiympäristön katsottiin olevan terveydelle haitallisempaa kuin maaseutuympäristö. Nuoremmille ikäryhmille ennen aikaisen kuoleman aiheutti suurimmalla todennäköisyydellä väkivalta eli onnettomuudet ja itsemurhat.²⁴⁶ Työläistarinoissa hyvinvointisairaudet ovat korostuneesti esillä. Ennen psyykkisten sairauksien käsittelyä on kuitenkin syytä perehtyä työläiskirjallisuuden antamaan kuvaan konkreettisesta työstä.

Aikakauden työläiset elivät epäedullisessa välivaiheessa, jolloin työturvallisuus oli yleisen huolen aiheena, mutta riittäviä toimenpiteitä ei ollut työturvallisuuden parantamiseksi vielä tehty. Tapio Bergholm toteaa vielä 70-luvun alussa lukuisten töiden olleen hengenvaarallisia. Esimerkiksi

²⁴⁵ 1960-luvulta lähtien absoluuttinen köyhyys, eli köyhyys, joka on välitön uhka yksilön terveydelle ja fyysiselle toimintakyvylle, on ollut äärimmäisen harvinaista Suomessa. Köyhyys ei ole myöskään enää liity korostuneesti tiettyihin yhteiskuntaryhmiin, kuten 1800-luvulla teollisuustyöntekijöihin tai maaseudun tilattomiin. Sosiaalivaltiossa köyhyys on luonteeltaan tilapäisempää ja liittyy vain tiettyyn elämäntilanteeseen. Köyhyys onkin muuttunut suhteelliseksi, jolloin köyhyys vertautuu kansan keskimääräiseen elintasoon. Karisto, Takala & Haapola 1998, 83.

²⁴⁶ Harjula 2007, 104–106.

rakennustyöläiset altistuivat vaarallisten kaasujen, myrkkyjen ja pölyn takia vakaviin sairauksiin. Vain harvat pääsivät terveinä vanhuuseläkkeelle.²⁴⁷ Ammattitautien pelko ja konkretia tulevat usein esille työläistarinoissa. Keijo Siekkisen teoksessa *Raskaat miehet* jyväskyläläisen metallivalimon työterveyslääkäri toteaa valimon työympäristöksi, *jossa pitäisi tehdä paljon parannuksia. Se on epäterveellinen työympäristö*²⁴⁸.

Tarinoissa työ on usein raskasta ja vaarallista ja työläishahmojen hermot sekä terveys ovat koetuksella. Tarinoissa nousee esille työläishahmojen kyyninen ajatus siitä, etteivät he selviä terveinä eläkkeelle asti. Tapaturmat ja sairaudet rapauttivat kuntoa jo ennen eläkeikää. Tamperelainen Artturi Salmela on tyytyväinen, että hän itse on pysynyt terveenä ja pääsee parin vuoden päästä eläkkeelle. Samalla hän on katkera ja surullinen siitä, että moni työtoveri ei eläkkeelle ehtinyt: *”Sydänkohtaus löi yllättäen työpaikalla tai kotona keinutuolissa. Jäljelle jääneiden rivissä oli ympärillä paljon tilaa”*²⁴⁹, toteaa Salmela.

Vanhempi ikäpolvi oli elämässään joutunut sodan ja jälleenrakennuskauden aikana koville, jonka jälkeen olot olivat pikkuhiljaa helpottuneet. Raskas elämä oli tuhonnut monen vanhemman työläishahmon terveyden. Sairauseläkkeelle joutuessaan oli pitkänkin uran tehneellä työläishahmolla taloudellisia vaikeuksia. Lappeenrantalaisen kalkkitehtaan entisen työntekijän kohtalo on varsin tyypillinen:

*”[Sodan jälkeen] Kaupunkiin muutettuaan hän aikoi panna pystyyn verstaan, polkupyöräkorjaamon tai muuta vastaavaa. Mökkivelka pakotti varman päälle ja hän meni töihin kalkkitehtaalte, odotteli parempaa aikaa ja tilaisuutta. Uuden, isomman mökin teko alkoi kyteä heti; hän lyhenteli lainaa ja reuhtoi ylitöitä, vaikka sirpale lonkassa vaivasikin öiseen aikaan ja astma paheni. Viisi vuotta sitten se loppui äkkiä: lääkäri sanoi, että keuhkot on kivipölyn tukkimia molemmat. Silloin oli velkaa puolet jäljellä, kourat tyhjä, ja edessä anomus- ja paperisota, jota kestitin niin ettei puoleen vuoteen tullut muuta kuin Elsan [vaimon] luutimalla hankkimat markat, kunnes vaivainen eläke alkoi naputtaa. Pari vuotta meni että korkojen maksukin piteli tiukalla”*²⁵⁰

Rakennusalalla ikänsä työskennellyt Eino Helminen pohtii: *”[...] niin kauan kun meillä on olot sellaiset kun ne ovat, rakennustyömiehen elämä on epävarmaa, työ raskasta ja vie miehen lykyllään nopeasti hautaan”*²⁵¹. Sekatyömies Ristonen arvelee heikkenevän terveytensä johtuvan osittain rakennustyömaiden olosuhteista: *”Kai työlläkin oli osansa [terveyden heikkenemiseen]*

²⁴⁷ Bergholm 2012, 13–14.

²⁴⁸ Siekkinen 1976, 44.

²⁴⁹ Holappa 1976, 87.

²⁵⁰ Nieminen 1976, 35.

²⁵¹ Siekkinen 1974, 89.

talvisaikaan rakennustyö jäykistää kun on ainainen veto ja jonakin päivänä joutuu hikoilemaan pannuhuoneessa ja toisena taas palelemaan ulkoseinällä tai katolla.”²⁵²

Myös rakennussiivoojan ammatti pistää terveyden koviille. Rakennussiivooja lähti työmaalta jomotusta päässään, tinnerinkäry tuntui vieläkin hengessä [ja] sormenpäitä kirvelsi villahanskojen sisällä²⁵³. Eräät työläishahmot ymmärsivät tehdas- ja rakennustöiden vaarallisuuden terveyden kannalta ja vaativat muutoksia työturvaan. Esimerkiksi jyväskyläläisen tehtaan entinen luottamusmies Taisto, joka ”oli saanut tehtaan puolesta suojaimet, sille vähän taidettiin naureskellakin, mutta tosiasia oli että Taisto säästi kuulonsa. Sillä on ympärillään melua, sirkkeli ja pöytä vonkuu kummallekin korvalle. Taisto oli vaatinut ja Taisto oli saanut.”²⁵⁴

Varsinkin rakennusmaalareiden elämä on kuvattu lähes epäinhimilliseksi. Maalareiden kohdalla ei suomalainen sopimusyhteiskunta pystynyt takaamaan terveydelle edes kohtuullisen turvallista työympäristöä. Vanha maalari nauraa kyynisesti kysymykselle siitä, onko lakiasetusta, joka kieltäisi liiallisten myrkkyjen käytön maalarin toimessa:

”Perkeleenkö [laki]pykälää siitä on kirjassa. Maininta on, että ukon on tultava vetämään henkeä sopivin välein, ettei heitä veiviään ja homma tulee tehdyksi. Meillä on [ammatti]osasto koittanu jaakata myrkkyjä kieltoon kymmenen vuotta, muttei purkin purkkia kieltoon o saatu. Monilla ukoilla on lääkärit todennu kaikenmaailman keskushermosto- ja tasapainovaurioita, ihan noitten myrkkyjen jatkuvasta käytöstä juontuvaa vikaa, muttei ainutta virallista tutkimusta vielä ole pystyyn pantu. Liian isot rahat ja väritehtaan intressit jutussa takana. Siinä myllyssä ei muutaman tuhannen maalarin järki ole koiranpaskan arvonenkaan.”²⁵⁵

Traagisen kohtalon joutuu kokemaan myös jyväskyläläinen eläkeikää lähestyvä metallivalaja Veikko Hakkarainen. Hakkarainen ”oli ollut valimolla kolmekymmentä vuotta sulattajana ja sitten hänelle tuli asiaa lääkäriin. Hänellä ei kulkenut ilma keuhkoihin ja se oli pölykeuhko.”²⁵⁶ Työterveyslääkärin vastaanotolla hänet määrätään sairaalaan tarkempiin tutkimuksiin. Hakkaraiselle tämä on lopun alku. Sairaalan tutkimuksissa Hakkaraiselle todetaan silikoosi²⁵⁷, joka käytännössä tarkoittaa työkyvyttömyyttä ja vain muutamaa elinvuotta. Hakkarainen määrätään työkyvyttömyyseläkkeelle. Hakkaraiselle tämä ei kuitenkaan sovi vaan hän haluaa jatkaa työssään metallivalajana niin pitkään kuin fyysisesti kykenee.²⁵⁸ Hakkarainen ei suostunut myöskään

²⁵² Salama 1968, 7

²⁵³ Nieminen 1973, 238.

²⁵⁴ Siekkinen 1973, 166.

²⁵⁵ Nieminen 1976, 228–230.

²⁵⁶ Siekkinen 1976, 44.

²⁵⁷ Silikoosi = Kivipölykeuhkosairaus.

²⁵⁸ Siekkinen 1976, 122–130.

vaihtamaan työtehtäviään terveyttä vähemmän rasittaviin ulkotöihin. ”Kyllä se niin on, että minä en ulkotöihin lähe”²⁵⁹, on itsepäisen Hakkaraisen viimeinen mielenilmaus.

On tragikoomista, että Hakkarainen on vuosikymmeniä uurastanut sosialidemokraattisen työväenliikkeen puolesta, joka on omalta osaltaan ollut ajamassa työsuojeluastutuksia sekä järjestämässä ansiosidonnaista eläketurvaa, mutta hän itse ei pääse osalliseksi oman poliittiseen liikkeensä aikaansaamista työelämän reformeista. Hakkaraiseen yhdistyy se inhimillinen vääryys, jota suomalainen työntekijä on joutunut kokemaan. Hakkaraisen kautta kuvataan viimeistä sukupolvea, jonka koko työura on kestänyt vajavaisen työsuojelun piirissä. Työsuojelun valvontaorganisaatio rakennettiin Suomeen 1970-luvun alussa ja samaan aikaan työsuojelu kehittyi asiantuntijapainotteiseen suuntaan. Seuraavina vuosikymmeninä työsuojelu niin henkisten kuin fyysistenkin riskien kannalta kehittyi kiihtyvällä tahdilla.²⁶⁰ Hakkarainen ei tästä päässyt osalliseksi.

Hakkaraisen asennoitui monen muun työläishahmon tavoin työhönsä lähes maanisella innolla. Häntä voi pitää niin sanottuna työhulluna. Liiallinen työnteko olikin monen työläishahmon terveydelle haitallista. Työtovereiden näkökulmasta eräässä jyvaskyläläisessä sahatyöntekijässä ei ole muuta vikaa kuin on työhullu, painaa päälle kuin sonni ja on vihainen jos toiset yrittää säästää vähän itseäänkin²⁶¹. Tämän sahatyömiehen kohdalla todetaan: ”Ensin revitään niin perkeleesti rahaa ja ahnehditaan ja loppuelämä ostetaan lääkkeitä ja parannellaan vikoja.”²⁶²

Joillekin työläishahmoille onnettomuudet tai sairaudet saattavat muuttaa työnkuvaa radikaalisti. Jyvaskyläläisellä sahalla työskentelevä Pikku-Hilperi siirrettiin fyysisesti raskaasta työstä puutavaran tarkastajaksi vakavien sairauskohtausten jälkeen: ”[Pikku-Hilperillä] kaksi kertaa veritulppa sydämen läpi. Nuorempana hän oli [lauta]tarhalla²⁶³, siellä tullut sitten vikoja mitä niitä nyt tarhalla tulee, selkävikoja ja hänelle nyt veritulpat. Nyt Hilperi saa istua omassa kopissa.”²⁶⁴ Jyvaskyläläisessä metallivalimossa Olli Hannikainen nousee työnjohtajaksi räjähdysonnettomuuden johdosta: ”Hannikaisen Onnista tuli työnjohtaja, kun hän kerran sulattajana ollessaan työnsi vanhaa bensatynnyriä sulatusuuniin ja tynnyri pamahti uunista ulos ja sirpaleet veivät Onnilta silmän.”²⁶⁵

²⁵⁹ Siekkinen 1976, 46.

²⁶⁰ Kettunen 1994, 53–55.

²⁶¹ Siekkinen 1973, 173.

²⁶² Siekkinen 1973, 174.

²⁶³ Lautatarha = Sahatavaran kuivatus- ja varastointialue.

²⁶⁴ Siekkinen 1976, 169.

²⁶⁵ Siekkinen 1976, 9.

Muutamassa tarinassa työläishahmojen vaaralliset työolosuhteet konkretisoituvat kohtalokkaasti. Esimerkiksi jyväskyläläisessä metallivalimossa: ”valukehän nostokorva katkesi ja kuului pamaus ja kuorma iski Lauripojan lattiaan. Hän oli kuollut heti”²⁶⁶. Helsinkiläisessä maalaamossa kuolemantapauksen aiheuttaa räjähdysonnettomuus²⁶⁷ ja samaisen kaupungin eräällä rakennustyömaalla raskasta työtä tehnyt vanha lapiomies saa kohtalokkaan sydänkohtauksen²⁶⁸.

Kuten esimerkkitapauksista tulee esille, työläiskirjallisuuden antaa vähintäänkin puutteellisen kuvan suomalaisesta työturvallisuudesta. On kuitenkin selvää, että työläiskirjallisuudessa työtaturmat ja työn konkreettinen raskaus, eivät ole työläishahmojen arkisen elämän suurimpia haasteita. Arjen haasteet nousevat korostuneesti jo käsitellystä velan henkisestä painolastista, sosiaalisten suhteiden ongelmista sekä hyvinvointisairauksista, ennen kaikkea alkoholismista.

Alkoholin riivaamat elintaso-työläiset

*”Yhtenä lauantaina ostimme lastin viinaa ja lähdimme mökille saunomaan.”*²⁶⁹

Ylivoimaisesti suurin yksittäinen ongelma työläishahmojen elämässä on liiallinen alkoholinkulutus. Suomalaista alkoholikulttuuria tutkineen Hanna Kuusen mukaan 1960-luku oli Suomessa lisääntyvän alkoholinkulutuksen vuosikymmen, vaikkakin Suomessa juotiin selvästi vähemmän alkoholia henkilö kohden kuin keskimäärin Euroopassa. Kuusi korostaa vuotta 1969 suomalaisen alkoholinkulutuksen käännekohtana, jolloin uusi alkoholilainsäädäntö vapautti keskivahvan oluen ruokakaappoihin. Tämä lisäsi alkoholin, ja varsinkin oluen, kulutusta räjähdysmäisesti ja vaikutti voimakkaasti suomalaisten vapaamielisemmiksi muuttuneisiin alkoholiasenteisiin.²⁷⁰ Tutkija Pekka Hakkarainen korostaa varsinkin suurten ikäluokkien kasvanutta alkoholinkultusta, joka poikkesi selvästi vanhemman ikäpolven tavoista.²⁷¹ Pitää myös korostaa, että alkoholi on aina ollut kautta historian korostuneen merkittävässä roolissa suomalaisessa yhtenäiskulttuurissa.²⁷²

On kuitenkin hämmentävää kuinka kokonaisvaltaisesti alkoholi on työläiskuvauksissa läsnä. Työläistarinoiden päähenkilöistä suuri osa on alkoholisteja. Helsinkiläinen ay-toimittaja Ale Mäenpää, lappeenrantalainen Heksa Lund²⁷³, helsinkiläinen maalari Heinonen, keskisuomalainen

²⁶⁶ Siekkinen 1976, 21.

²⁶⁷ Sinkkonen 1968, 195–200.

²⁶⁸ Nieminen 1972, 188–189.

²⁶⁹ Sinkkonen 1968, 120.

²⁷⁰ Kuusi 2004, 34–39.

²⁷¹ Suurten ikäluokkien alkoholinkulutuksesta esim. artikkelissa Hakkarainen, Pekka 2004: *Suuret ikäluokat ja päihdekulttuurin muutos*.

²⁷² Paakkanen 1983, 38–39.

²⁷³ Teoksessa Nieminen, Kaiho 1973, *Tavallinen Impi*.

metallivalaja Pentti Saarinen, jyvaskyläläinen Kalervo²⁷⁴ ja helsinkiläinen sekatyömies Ristonen ovat työläistarinoiden keskeisiä päähenkilöitä ja samalla alkoholin suurkuluttajia. Aivan oman lukunsa tuovat Hannu Salaman ja Jorma Ojajarjun puolifiktiiviset hahmot, joiden identiteettiin boheemeina taiteilijoina kuuluu olennaisesti päihteiden väärinkäyttö. Nämä radikaalit alkoholistit ovat kuitenkin rajattu oman tutkimukseni ulkopuolelle.

Alkoholi kuvataan työläiskirjallisuudessa harvinaiseen tapaan varsin moralistisesti. Jyväskylän Kalervo tekee rappioalkoholistina itsemurhan, ay-toimittaja Ale ajaa humalassa *autonsa tuusan nuuskaksi*²⁷⁵ ja lopulta itsensä sairaalan teho-osastolle, myös metallivalaja Seppo Suhonen ajaa humalassa kolarin ja joutuu teho-osastolle ja työkyvyttömyyseläkkeelle²⁷⁶, maalari Heinonen on menettää työnsä alkoholin takia, valaja Pentti Saarisen talonrakennusprojekti sekä avioliitto ovat lähellä tuhoutumista alkoholin suurkulutuksen vuoksi, lappeenrantalainen Heksa Lund tekee humalassa henkirikoksen. Useassa tarinassa työläishahmot ovat humaltuneena tai vähintäänkin krapulaisina töissä.²⁷⁷ Myös lomat ovat haastavia työläishahmoille. Keskisuomalainen Aulis Tervanen kokee pitkän viikonlopun ennen kaikkea mahdollisuutena olla kolme päivää humalassa: ”*Kolme päivää omaa aikaa, se on jotakin, saa laittaa vaikka kaikki markkansa viinaan, olla kolme päivää taju vapaalla, rulla pois päältä niin ettei tiennyt aurinkoko paistoi vai kuuko kuumotti.*”²⁷⁸

Sekatyömies Ristonen taas kärsii mielenterveysongelmista osaksi alkoholin suurkulutuksen takia. Ristonen kuvataan yksinäiseksi ja alkoholisoituneeksi yksilöksi, joka sisäistää heikon tilanteensa. Ristonen tiivistää elämänsä yksinäisenä rakennustyömiehenä: ”*Yksin ryyppäminen ja humaltuminen oli ikävää, niin helppoa kuin olikin sitten puhua plätistä jollekulle. Ja kun en ole koskaan ollut oikein viinamies vaikka nuorempana ryyppäsin enemmänkin. Mutta se kuului vähän niin kuin ammattiin, juoda kanssa eikä vain kantaa maihin.*”²⁷⁹ Työläistarinoissa on tyypillistä, että myös naistyöntekijät juovat runsaasti, vaikka naisten juomista myös kummastellaan. Esimerkiksi erään vanhemman helsinkiläisen naisen alkoholin käyttöä arvostellaan: ”*[...] kummaa et naisihminen voi olla tollanen alkoholisti.*”²⁸⁰

Varsinkin työttömyys ajaa työläishahmot tarttumaan pulloon. Helsinkiläinen maalari Heinonen tiivistää yhden suhtautumistavan työttömyyteen seuraavasti: ”*Yksi sääntää suinpäin viinakauppaan*

²⁷⁴ Teoksessa Siekkinen, Keijo 1978, *Reinon veljenpoika*.

²⁷⁵ Ruuth 1977, 84.

²⁷⁶ Siekkinen 1976, 132–133.

²⁷⁷ Esimerkiksi jyvaskyläläinen sahatyöntekijä, Hippi, kuvataan työskentelevän *pienessä kankkusessa, ihan selvästi*.

Toisena päivänä Hipin kuvaillaan työpaikalla olevan *kännissä, selvästi kannissä. Valkosipuli leijuu tupaan*. Siekkinen 1973, 161 & 187.

²⁷⁸ Siekkinen 1973, 90.

²⁷⁹ Salama 1968, 9.

²⁸⁰ Nieminen 1972, 46.

tuhlaamaan viimeiset pennit ja jos viimeisiä pennejä ei ole, vie hän jotain sopivaa kaniin. Pää on saatava täyteen tempulla millä hyvänsä.”²⁸¹ Kaiho Niemisen teoksissa rakennusalan talvityöttömyys muuttaa monet ahkerat työntekijät hetkessä rappioalkoholisteiksi. Esimerkiksi helsinkiläisen rakennustyömies Ronkkosen, joka oli työmaan *suurisuusin poskisolisti. Pitkä tummakulmainen mies, teki aina lujasti urakkaa ja ylitöitä, ja ryyppäsi rahansa*²⁸². Erään työttömyystalven aikana Ronkkonen kuitenkin vajosi totaaliseen alkoholismiin ja lopulta syrjäytyi yhteiskunnasta.

Joskus alkoholin suurkulutus on leikinlaskun aiheena:

*”Se on näin. Että. Mies sai tilin käteen, se oli rakennuksilla hommissa. Siinä oli neljä satasen seteliä ja kolikot [...] ensin se mies jakoi rahat, istui lautakasalla, laittoi vasemmalle puolelle kolme satasta ja sanoi, nämä menee viinaan, ja satasen oikealle puolelle, ja tämä annetaan muijalle ruokaan. Ja sitten vasta se nainen, joka istui siinä vieressä, sanoi että eiköhän se mennyt niin kuin nurinpäin tuojako. Kuule, sinä et tiedä miten viina on kallista nykyään. Mies sanoi.”*²⁸³

Kuten esimerkkitapauksista tulee esille, työläiskirjallisuuden estetiikkaan liittyy vahvasti ylikorostunut alkoholikulttuuri. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että vaikka työläiskirjailijat kommentoivat teoksissaan mitä erilaisimpia yhteiskunnallisia ilmiöitä, ei suurinta yksittäistä suomalaiseseen alkoholikulutukseen liittyvää lakiasetusta, vuoden 1969 keskioluen vapauttamista, kommentoida yhdessäkään työlästarinassa. Toinen mielenkiintoinen huomion on työläishahmojen suhde muihin päihdyttäviin aineisiin, ennen kaikkea mietoihin huumausaineisiin. Huumausaineita ei työläiskirjallisuudessa tuoda usein esille, vaikka varsinkin miedot huumeet olivat tulleet sekä julkisen keskustelun että konkreettisen viihde- ja nuorisokulttuurin piiriin 1960-luvun lopulla.²⁸⁴

Suomalaista huumeekulttuuria tutkineen Mikko Salasuon mukaan 1960-luvun huumeekulttuurista voidaan puhua *ensimmäisen huumeaaltona* Suomessa. Salasuon mukaan Yhdysvalloista lähtenyt nuorison huumeekulttuuri, erityisesti kannabiksen käyttö, rantautui 1960-luvun lopulla Suomeen ja varsinkin 1970-luvun alussa huumausaineiden käyttö kasvoi voimakkaasti. Salasuon mukaan huumeidenkäyttö oli kuitenkin aikansa trendi, joka hävisi Suomessa lähes olemattomiin 1970-luvun lopulle mentäessä.²⁸⁵

²⁸¹ Sinkkonen 1968, 8.

²⁸² Nieminen 1972, 62.

²⁸³ Siekkinen 1973, 131.

²⁸⁴ Suomalaisesta huumausainekulttuurista enemmän esim. Poikolainen, Janne 2008: *Almost all you need is love – Hipit ja hippikulttuuri Suomessa* sekä Salasuo, Mikko 2004: *Huumeet ajankuvana – Huumeiden viihdekäytön kulttuurinen ilmeneminen Suomessa*.

²⁸⁵ Salasuo 2003, 84–85.

Tämä aikansa trendi ei kuitenkaan näkynyt työläiskirjallisuudessa juuri lainkaan. Ay-toimittaja Ale on yksi harvoista työläishahmoista, jolla on mielipiteitä huumausaineista. Nuoruudessaan Ale oli omissa fantasioissaan haaveillut huumeriippuvaisesta tyttöystävästä. Ale kuvailee:

”[Nuorena] *mä haaveilin huumegimmasta, siihen aikaan niitä oli muutamia ja ne käytti kovia aineita eikä mitään ruohoja. Mä haaveilin että mä pyyteettömällä rakkaudella pelastan sen. Mä näin pitkiä tarinoita miten se gimma välillä karkaa ja mä haen sen takasin ja vietän unettomia öitä sen punkan vieressä ja kuivaan hikeä sen otsalta.*”²⁸⁶

Hannu Salaman eräs alkoholisoitunut kirjailijahahmo kertoo marijuanän käytön jälkeen olleensa *matemaattinen nero*, jonka *valtimo surras kahtasataa*²⁸⁷. Lähiössä asuvan kuusilapsisen yksinhuoltaja Kaijan yksi lapsista taas on narkomaani.²⁸⁸ Vaikka yksittäisillä tapauksilla on kokemuksia huumausaineista, ei itse huume kulttuuri ole millään tasolla työläishahmojen elämänpiirissä esillä.

Aktiivisesti politiikassa toimivien työläishahmojen retoriikassa huumeet, sekä nuorten vapautunut seksuaalisuus, ovat esimerkkejä *länsimaisen näennäisvapauden irvokkaasta rappiosta*²⁸⁹. Esimerkiksi tamperelaisen kommunistin, Antti Rannan, mielestä *juuri kuriton seksi, alkoholi, kaupallinen ajanviette ja huumeet, sanalla sanoen nuorten ikäluokkien totaalinen vieraantuminen, estivät rauhanomaisen ja parlamentaarisen siirtymisen sosialismiin*²⁹⁰. Kaiken kaikkiaan huumausaineet ja niiden käyttö eivät kuuluneet vahvasti työläiskirjallisuuden retoriikkaan. Samaa ei voi sanoa lääkekulttuurista.

Työläishahmot ja yhteiskunnan orastava lääkemania

Lääkkeet ovat suuressa osassa työläistarinoita. Työläishahmot syövät balancidtabletteja ja rennietä närästyksen²⁹¹, rautatabletteja hengenahdistukseen²⁹², aspiriinia särkyyn²⁹³, penisilliiniä ja päänsärkypulveria krapulaan²⁹⁴, *kourakaupalla* masennuslääkkeitä henkilökohtaisiin traumoihin²⁹⁵ ja antabusta hillitsemään alkoholinhimoaan²⁹⁶. Ay-toimittaja Ale tarvitsee aamulla samariini, jotta pääsee sängystä ylös²⁹⁷ ja ylistää penisilliiniä *luojan lahjaksi ihmislapselle*²⁹⁸. Vanhemmat

²⁸⁶ Ruuth 1977, 228.

²⁸⁷ Salama 1971, 130.

²⁸⁸ Ruuth 1977, 165.

²⁸⁹ Holappa 1976, 246.

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Ruuth 1977, 22, 194, 277 & 323.

²⁹² Siekkinen 1976, 48.

²⁹³ Ruuth 1977, 30.

²⁹⁴ Ruuth 1977, 166 & Nieminen 1976, 190.

²⁹⁵ Ruuth 1977, 129 & 260.

²⁹⁶ Siekkinen 1976, 99–101.

²⁹⁷ Ruuth 1977, 289.

²⁹⁸ Ruuth 1977, 390.

työläishahmot käyttävät nitroja rintakipuihin²⁹⁹ ja työläishahmojen varhaisnuoret lapset aspiriinia päänsärkyyn³⁰⁰. Raskaana oleva helsinkiläisnainen syö rautatabletteja sekä vitamiineja.³⁰¹ Eräs jyväskyläläinen nuori salakuljettaa raskautta ehkäiseviä minipillereitä Neuvostoliittoon.³⁰² Mielisairaita hoidetaan *lisäämällä lääkitystä ja tuuppaamalla potilas täyteen ainetta*³⁰³.

Lääkkeitä syödään usein varsin holtittomasti ja muun muassa alkoholin ja lääkkeiden sekakäyttö on tarinoissa esillä.³⁰⁴ Esimerkiksi jyväskyläläinen peltiseppä *ottaa yleiseen vitutukseen neljäkymmentä unitablettia*³⁰⁵. Vain *salamavauhdilla vatsahuuhteluun vieneet*³⁰⁶ ensihoitajat pelastavat peltiseppän kuolemalta. Surullinen tapaus on helsinkiläisessä lähiössä asuva Kaija. Yksinhuoltaja Kaijan kaikilla kuudella lapsella on anemia puutteellisen ruokavalion takia.³⁰⁷ Kaijan ystävä, siivoojana työskentelevä Marja, järkyttyy kun hän huomaa Kaijan lääkekaapin:

*”[Marja] on lentää selälleen, yksi liinavaatekaapin hyllyistä on täynnä lääkepurnukoita. Niitä on kolme suurta ryhmää, joista suurin on penisilliinit, sitten rauhoittavat ja lopuksi särkylääkkeet. Penisilliinejä on varmasti satoja, v-peniä on joka lapselle ja muutamille vielä erikseen megaa, sitten on orisykliiniä, medisykliiniä, tetrasykliiniä, vibramysiiniä, tetralysalia, orimysiiniä ja stereomysiiniä. Lääkkeitä on lisäksi eri vahvuisina. Marja tuntee rauhoittavista valiumin ja libraxin, niitä on kolmea eri voimakkuutta ja jokaista sadan kappaleen pakkaus. Sitten on temestaa ja libriumia, diapamia ja sedipania. Rauhoittavia on parisentuhatta tablettia. Särkylääkkeitä on aspiriinin, fortalin ja optimalin lisäksi komfortidia, indometinia ja indesitiä ja niitäkin eri millimäärinä.”*³⁰⁸

Terveyskeskusta Kaisa luonnehtii laitokseksi, jossa jokainen saa penisilliiniä ja *rauhottavia tulee kauan päälle*³⁰⁹. Myös siivooja Marja pohtii omaa yksinäisyyttään ja ajattelee mennä valittamaan siitä terveyskeskukseen. Terveyskeskuksessa ne *rappaisivat varmasti rauhottavaa*, tuumii Marja, mutta hylkää lopulta ajatuksen, koska *pilleri ei puhu*³¹⁰. Työläishahmojen psyykeongelmien hoidosta työläistarinat antavat karun kuvan. Masentunut sekatyömies Ristonen pyrkii psykiatrin kautta ratkaisemaan ongelmiaan. Ristosen kokemukset psykiatripalveluista ei ole positiivinen:

²⁹⁹ Ruuth 1977, 60.

³⁰⁰ Ruuth 1977, 189.

³⁰¹ Nieminen 1972, 167, 186 & 251.

³⁰² Siekkinen 1976, 85.

³⁰³ Siekkinen 1976, 59.

³⁰⁴ Esim. Ruuth 1977, 13.

³⁰⁵ Siekkinen 1978, 136.

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Ruuth 1977, 165.

³⁰⁸ Ruuth 1977, 189.

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Ibid.

”Tammikuussa olin käynyt psykiatrilla ja saanut pillereitä, se [psykiatri] ei joko käsittänyt mitään tai sitten se käsitti kaiken, todennäköisimmin ensinmainittua. Tai sitten sillä oli vain kiire päästä kopeloimaan seuraavan komplekseja. Minä söin pillereistä viisi enkä mennyt uudelleen.”³¹¹

Ristosen tapauksessa tarina loppuu varsin kyyniseen toteamukseen: *”Olin yrittänyt selvittää ongelmiani lääketieteen avulla ja sen epäonnistuttua siirtynyt kahviloista kapakoihin.”³¹²* Myös vanhempi eläkkeelle siirtyvä betoniraidoittaja Eino Helminen ei osaa käsitellä lääkkeitä oikein:

”[Eino Helminen] otti yskänlääkettä ensin pullon kyljessä olevan ohjeen mukaan mutta kun se ei tuntunut auttavan, niin varsinkin illalla ennen maata menoa hän alkoi lisätä annostusta reippaasti yli ohjeen ja lääkettä alkoi pian mennä suoraan pullon suusta kurkkuun, kunnes hän kerran tuli ottaneeksi reippaat puoli pulloa kerralla ja huomasi ihmeekseen, että yskää lääke ei helpottanut mutta päähän se meni kuin parempikin viina. Ennen unen tuloa hänellä oli ollut sellainen olo niin kuin olisi kahlannut kainaloitaan myöten märässä sementissä. Sen jälkeen hän palasi annostusohjeeseen ja otti teelusikallisen lääkettä kolme kertaa päivässä silloin, kun yskä oikein rupesi vaivaamaan.”³¹³

Joidenkin työläishahmojen ratkaisut ovat dramaattisempia kuin Ristosella. Työn raskaus ja lääkärin huolimattomuus ajaa työläishahmot jopa itsemurhaan. Keski-suomalaisen Vaittisen tapauksessa raskaasta työstä johtuva unettomuus ja lääkärin kielteinen päätös antaa unilääkkeitä osoittautuvat liian raskaaksi henkiseksi taakaksi:

”Vaittinen kävi talvella pyytämässä unilääkettä. Kolmivuorotyö teki tepposet, ei ottanut uni tullakseen, ei valossa eikä yön sylissä. Mikään vaivaa, kyllä se siitä vielä unikin tulee, riski mies, lääkäri sanoi. Kellot alkoivat soittaa Vaittiselle joka sunnuntai, pim pom kyllä se siitä piium paum Bingo! [Vaitinen] ajoi vaimon ja lapset kaupunkiin ostoksille ja löi haulikon leuan alle ja veti liipasimesta. Ei soinut kellot.”³¹⁴

Lääketeollisuus ja suomalaiset psykyeongelmat ovat esillä työläiskirjallisuudessa. Toisaalta lääkkeet auttavat elintaso-ongelmiin, kuten vanhuuden sydänsairauksiin ja alkoholinhimon taltuttamiseen, toisaalta työläishahmojen käytöksestä taas voi havaita jopa maanista intoa käyttää arkea helpottavia lääkeaineita. Kuten alkoholi myös lääkkeet kuvataan työläiskirjallisuudessa moraalisesta näkökulmasta. Kirjailijat, erityisesti Alpo Ruuth, kyseenalaistavat kemiallisten psykyettä ja fyysistä oloa parantavien stimulanttien tarpeellisuuden arjen apuna.

³¹¹ Salama 1968, 66.

³¹² Salama 1968, 67.

³¹³ Siekkinen 1974, 8.

³¹⁴ Siekkinen 1973, 38–39.

Yhteenveto

Työläishahmojen psyykkiset ongelmat ovat kietoutuneet yhteen kasvavan elintason kanssa. Samalla teollisuus- ja rakennustyömaat kuvataan vaarallisiksi työympäristöiksi, joissa työntekijän terveys on todellisessa vaarassa. Työläiskirjoissa tuleekin mielenkiintoisesti esiin 1960–70-lukujen vaihteeseen liittyvät arkisen elämän ongelmat. Työelämä on yhä vaarallista ja raskasta sekä työturvাসäädökset puutteellisia, mutta samalla myös uudet hyvinvointisairaudet koettelivat työläishahmojen psyykkistä ja fyysistä kestävyyttä. Metallivalaja Pentti Saarinen on tästä tyyppiesimerkki. Saarisella on todettu alkoholiongelma, jota pyritään hillitsemään lääkityksen avulla. Samaan aikaan velka ja talonrakennusprojekti luovat tilanteen, jossa Saarinen toistamiseen ratkeaa juomaan alkoholia. Saarisen henkilökohtaiset ongelmat liittyvät välillisesti niin raskaan työn aiheuttamaan väsymykseen, kuin velkarahalla kustannetun elintason luomaan paineeseen rakentaa talo.

Psyykkiset ongelmat ja alkoholin suurkulutus ovat usein yhteydessä parisuhdeongelmiin sekä liialliseen velkaantumiseen. Varsinkin velan avulla luotu materiaallinen elintaso on usein suurin yksittäinen syy psyykkisiin ongelmiin. Kokemukset elämästä Suomessa koetaan taloudellisesti varsin hyviksi niin pitkään kun arki sujuu ilman suurempia yllätyksiä. Kun parisuhde toimii edes kohtuullisesti, työ on pysyvää ja terveys ei koe suuria muutoksia, on työläishahmojen elämä hyvinvointi-suomessa kuvattu perusturvalliseksi.

Tarinoissa korostetaan kuitenkin juuri niitä ilmiöitä, jotka rikkovat tämän turvallisuuden tunteen. Konkreettisen näläntunteen ja materiaallisen puutteen ovat korvanneet epävarmuus saavutetun materiaallisen elintason sekä parisuhteen pysyvyydestä sekä yltäkylläisen elämäntyylin tuomat hyvinvointisairaudet. Tutkimukseni toisessa osassa siirryn konkreettisen kokemuksen analysoinnista mielikuvien ja käsitysten analyysiin. Kuinka työläishahmot suhtautuvat vallitsevaan talous- ja yhteiskuntajärjestelmään, jonka rakenteet ovat mahdollistaneet materiaallisen elintason kasvun, kansan velkaantumisen ja psyykeongelmien muodonmuutoksen?

4. AJATUKSIA SUOMALAISESTA KAPITALISMISTA

Sosiologi Pertti Alasuutari näkee 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän olleen *suunnitelmatalouden*³¹⁵ vaiheessa. Aikakautta leimasi usko siihen, että yhteiskunnalliset ongelmat voitiin ratkaista tieteellisen suunnitelmallisuuden ja organisoinnin avulla. Aikakauteen liittyi myös korporatiivisen järjestelmän kehittyminen, joka näkyi varsinkin työmarkkinaosapuolien halussa tehdä kompromissihakuisia keskitettyjä hinta- ja palkkasopimuksia. Ajatus siitä, että kansantalouden tuloa jaetaan mahdollisimman oikeudenmukaisesti eri väestö- ja ammattiryhmien kesken laajeni käsittämään lähes kaikille yhteiskuntapoliittisille alueille.³¹⁶ Tämä laajalti hyväksytty käsitys edesauttoi suomalaisen sosiaalivaltion kehitystä merkittävästi. Toinen merkittävä ilmiö oli tilastoilla todistettava talouskasvu, jota vapautuva ulkomaankauppa edesauttoi.

Alasuutarin mukaan sodan jälkeinen Suomi on totuttu näkemään kansainvälisenä liikelaitoksena, niin sanottuna Suomi Oy:nä, jonka menestys riippuu ulkomaankaupan volyyymistä.³¹⁷ 1960-luvulla Suomessa tapahtui syvälinen muutos, joka käynnisti siirtymisen kansainvälisesti avoimeen talouteen. Prosessi alkoi 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa. Jo vuonna 1954 Pohjoismaiden väliltä poistettiin passipakko, joka osaltaan loi yhteispohjoismaalaiset työmarkkinat, jotka alkoivat pian houkutella suomalaisia työskentelemään varsinkin Ruotsiin.³¹⁸ Kapitalististen maiden tuontia vapautettiin vuonna 1957, jolloin kauppa muuttui kahdensivuisesta monenkeskiseksi. Vuonna 1961 Suomesta tuli lopulta Euroopan vapaakauppajärjestö EFTA:n liittäjäjäsen. Aikakauden viimeinen suuri integraatio tapahtui 1970-luvun alussa, jolloin Suomi solmi EEC:n kanssa vapaakauppasopimuksen.³¹⁹ Suomi oli muuttunut yhä avoimemmaksi taloudeksi.

Sodan jälkeisen länsieurooppalaisen integraation näkyvä vaikutus koski suomalaisten yritysten asemassa kansainvälisessä kilpailussa. 1950-luvun lopulta lähtien suomalaisia yrityksiä ei enää suojeltu kansainväliseltä kilpailulta, eikä länsivaluuttojen niukkuus enää estänyt tieteellisteknisen kehityksen leviämistä Suomeen. Monille yrityksille, ennen kaikkea metsätaloudessa, kilpailukyvyyn säilyttäminen kävi 1960-luvulla ylivoimaiseksi haasteeksi. Metalliteollisuuden vientiosuus nousi 30 prosenttiin ja muun teollisuuden 15 prosenttiin. Suomi ei ollut enää pelkkiä puujalostustuotteita vievä maa. 1970-luvun puoleenväliin mennessä Suomi oli ottanut läntisen Euroopan taloudellisen ja sosiaalisen etumatkan kiinni. Jorma Kalelan mukaan Suomessa tapahtui runsaassa

³¹⁵ Alasuutari jakaa sodan jälkeisen Suomen kolmeen vaiheeseen: Moraalitalouden vaihe (n. 1945–1960), suunnitelmatalouden vaihe (n. 1960–1975) ja kilpailutalouden vaihe (n. 1975-). Alasuutari 1996, 104–115.

³¹⁶ Alasuutari 1996, 108–111.

³¹⁷ Alasuutari 1996, 75.

³¹⁸ Siipi 1967, 181.

³¹⁹ Paavonen 2008, 231–238.

vuosikymmenessä sama taloudellissosiaalinen kehitys, joka Ruotsissa oli toteutettu vähitellen 1930-luvulta alkaen.³²⁰

Tapio Bergholm korostaa Ruotsin esimerkkiä suomalaisessa 60-luvun talouspolitiikassa. Vaikka Neuvostoliitto oli suomalaisen sisä- ja ulkopoliitiikan keskeinen vaikuttaja, jäi sen vaikutusvalta talous- ja sosiaalipoliittisesti varsin pieneksi. Bergholmin mukaan: ”*On katsottava länteen, jos haluaa tietää, miten ja miksi suomalainen yhteiskunta muuttui 1960- ja 1970-luvuilla, sillä Ruotsi oli suurempi välillinen ja välitön vaikutus työläisen arkeen [kuin Neuvostoliitolla].*”³²¹ Suomi oli taloudellisesti ja sosiaalisesti pohjoismaalainen markkinatalousmaa, joka tosin sai erityislaatuista vetoapua kahdenkeskisestä kaupasta Neuvostoliiton kanssa.

Suomalainen suunnitelmatalous ja sen myötä teollisuuden monipuolistuminen sekä vapautuvat länsimarkkinat olivat osaltaan avittaneet suomalaisen hyvinvoinnin kasvua. Vasemmistomieliset työläishahmot eivät kuitenkaan näe aikakauden kehityksen suuntaviivoja kokonaisvaltaisen positiivisina. Vaikka työläishahmot myöntävät, että aikakautta kuvastaa *köyhyydestä kohoava ihminen*³²², ei tämä tarkoita itse järjestelmän eriomaisuutta. Monissa tarinoissa elintaso on noussut enemminkin talousjärjestelmästä huolimatta.

4.1. Nousukauden vaurastama markkinatalous ei näyttäydy ihannevaltiona

*”Työtä ja viinaa ja työtä ja vitutusta. Mä rupean kyllästymään koko roskaan [...] tähän saatanan valtioon, jossa mikään ei pelaa niinkuin pitäisi. Jumalauta!”*³²³

Kuten todettua suomalaisessa 1960–1970-lukujen vaihteen taloudellissosiaalisessa ympäristössä työläishahmon omat yksilölliset ja henkilökohtaiset ongelmat nousevat kokemuksen keskiöön. Tarinoissa kuvataan epäonnisen avioliiton, velkataakan, kausityöttömyyden, yksinäisyyden tai yksinkertaisesti alkoholin himon romuttamia ihmiskohtaloita, joiden tarinoissa materiaallinen hyvinvointi ei ole tuottanut onnea. Joillekin työläishahmoille juuri tarve saavuttaa tietty elintaso on tehnyt elämästä tuskaisen velkahelvetin. Toisille taas kateus ja katkeruus ovat pilanneet vanhuuden päivät. Työläishahmon taloudellisen hyvinvoinnin takana piileekin usein moniongelmainen yksilö.

Henkinen pahoinvointi aktualisoituu katkeruutena yhteiskuntaa kohtaan. Taloudellisen nousukauden tuoman varallisuuden tunteen kautta olisi loogista, että työläishahmot olisivat perustyytyväisiä yhteiskuntarakenteeseen, jossa markkinataloutta säädellään monin kansallisin keinoin, jossa työväen etuja ajettiin vahvojen etujärjestöjen kautta, ja jossa tämä poliittinen

³²⁰ Kalela 2008, 212–213.

³²¹ Bergholm 2012, 16.

³²² Kuusi 1961, 8.

³²³ Sinkkonen 1968, 153.

painostus oli tuonut myös selviä ja kiistattomia tuloksia parantaen työväestön elinoloja merkittävästi. On korostettava, että jopa kommunistit, joita yhteiskunnan enemmistö oli vierastanut aggressiivisesta aina 1940-luvulta asti, olivat saaneet yhteiskunnan eliitin siunauksen toiminnalleen. SKDL:n pääsemisen hallitusvastuuseen vuonna 1966 on katsottu olleen uusi, varsinkin presidentti Urho Kekkosen ajama, ajatusmalli siitä, miten suomalainen yhteiskuntarauha säilytetään. Yhteiskunnan ristiriitojen ei enää katsottu vaarantavan suomalaisen yhteiskunnan rakenteita, vaan niiden tunnustaminen ja institutionalisointi nähtiin kiinteyttävän ja kehittävän yhteiskuntaa.³²⁴

Työläishahmojen mielikuvissa ja käsityksissä yhteiskunta ei kuitenkaan näyttäydy erityisen positiivisessa valossa. Kuten Pohjois- ja Itä-Suomen pientilallisten tapauksissa, myös työväestöön kuuluvilla henkilöhahmoilla on antipatioita suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. Pientilallisten kohdalla yhteiskunnan on katsottu pettäneen entiset lempilapsensa. Työväestön katkeruus on astetta monisyisempää. Työläishahmot kritisoivat ensisijaisesti suomalaisen markkinakapitalismin perusrakenteita, mutta myös vasemmistolaiseen politiikkaan keskeisesti liittyvät ilmiöt, yhteiskunnan pyrkimys yksilön perusturvan takaamiseen sekä tähän liittyvä korkea veroaste, saavat lähes raivokasta kritiikkiä urbaanien palkansaajahahmojen keskuudessa.

Monien työläishahmojen ajattelumaailmassa länsimainen kapitalismi on epäoikeudenmukainen järjestelmä, jossa palkansaajan oikeuksia poljetaan niin talouseliitin kuin valtiovallankin toimesta. Tarinoissa tulee ilmi työläishahmojen perustyytymättömyys kapitalistiseen järjestelmään. Tätä perustyytymättömyyttä ilmenee luonnollisesti erityisesti kommunistien piirissä. Kommunistihitsari Vehkjärvi myöntää, että Suomessa tavallisen palkansaajan on mahdollista omistaa osakkeita, asunto ja auto. Tämä ei kuitenkaan merkitse, että yhteiskuntajärjestelmä toimisi. Vehkjärvi saarnaa:

”Jos mä rupeen omia kamojani [osakkeita, asuntoa ja autoa] vertaamaan, ni se on huono vertailupohja näkemykselle. Ne vähät mä oon saanu rehkiyks ittelleni tässä järjestelmässä ja ei siinä mitään. Ja vaikka mulla jotain oliski, mulla olis jotain, ni se ei vielä poista epäkohtia tästä järjestelmästä. [...] tää surkee valtakunta on kuule täynnä ihmisiä mitkä tarviis suojelua tään järjestelmän terrorilta.”³²⁵

Myös maltillisemmat työläishahmot mieltävät Suomen keskeneräisenä yhteiskunnallisena raakileena. Esimerkiksi tamperelainen sosialidemokraatti Artturi Salmela näkee suomalaisen yhteiskunnan olevan vasta matkalla kohti ihanteellista hyvinvointivaltiota, jota hänelle rakas puolueensa, SDP, on vuosikymmeniä ajanut:

³²⁴ Kalela 2008, 209.

³²⁵ Nieminen 1972, 58.

”Artturi oli tutkinut tarkkaan Forssan ohjelman³²⁶ ja nykyisen [SDP:n] periaateohjelman ja oli yrittänyt seurata näitä viimeaikaisiakin papereita perustuslaeista ja teollistamisesta mitä niitä oli. Niissä oli hyvää tekstiä ja kaikki samansuuntaista, nimittäin että suomalaisen yhteiskunnan peruseremontti oli vasta alkamassa. Ei täällä ollut mikään valmista vaikka ei väheksyttäisi eläketurvaa, niin vajavainen kuin se olikin ja isopalkkaisille edullinen, ei vähäteltäisi kouluja eikä sairaaloita eikä työttömyyskorvausta.”³²⁷

Niin ikään tamperelainen kommunisti Antti Ranta korostaa, ettei Suomi ole ihannevaltio, koska:

”Asuminen oli täällä kalliimpaa kuin missään muualla ja Suomen ilmastossa oli pakko asua kunnolla. Rakentajat ja kiinteistökeinottelijat juhlivat, liikepankit etunenässä. Pienessä maassa se tuntui. Keinottelijat keräsivät voittonsa pienemmistä sijoituksista, ne ottivat omansa raskaalla kädellä. Jossain muualla olisi tehty kapina. Ei meillä. Suomalaiset sosialidemokraatit maksoivat asuntovelkaansa ja huokasivat. Ja työnantajat halveksivat meitä. Kun kauppa ei käynyt, niin työläiset saivat kävellä. Tehtaanportit lukittiin, pidettiin muutaman kuukauden loma. Täällä halveksittiin työmiestä [...]”³²⁸

Yhä kansainvälistyvä markkinatalous ei saa työläishahmojen sympatioita. Vapaakauppa ja työvoiman vapaampi liikkuvuus edistivät suomalaista kansantaloutta, mutta työläishahmojen keskusteluissa markkinaliberaalit toimet eivät saaneet hyväksyntää. Novellissaan *Töitä taas pitkästä aikaa* Hannu Salama kuvaa vapaakaupan laajenemisesta johtuvaa elinkeinorakenteen muutosta työttömän Laurin kautta:

”- Ja niin kuin toi Eftakin [...] Sinne piti päästä vaikka tupet tappelis. Ja tuskin oli kuultu että siellä ollaan niin tehtaita topataan toinen toisensa jälkeen, kenkätehtaitakin joitten tuotteet on maailman parhaita. Mutta toppiin vaan, mikäs siinä. [...] Ja kattele ny vaikka tätä vapaata työvoiman vaihtoo Pohjoismaitten välillä, en minä sitä, hyvähän se on että ne ainakin saavat töitä jotka vielä pystyvät lähteenkin, mutta se asia onkin kakspiippunen: saadaan se liikasakki pois työttömyysmaista, ja juur se nuorempi porukka joka pian pistäs ranttaliks ja siinähan vois valta luiskahtaa vaikka toisiin käsiin, noin vain huomaamatta. Ja pitäähän se taas kurissa noitten maitten palkkatasoo, joissa on työvoimasta puutetta.³²⁹ Ja sitten kun päästään siihen viimeeseen tippaan niin meitä ajetaan kuin joutokarjaa maasta toiseen ja sanotaan vaan että jollet mene. Se on leipä loppu kuin lasareetin suurus ja tuupataan jossain satamassa laivaan kuin orjat ennenvanhaan.”³³⁰

Salaman visio on inhorealinen näkökulma vapaan markkinatalouden luonteesta. Jopa tarinoiden yksi suurimmista hedonisteista, helsinkiläinen sekatyömies Ristonen, analysoi Suomen yhteiskuntarakenteen olevan epätasa-arvoinen ja julma. Suomi näyttäytyy valtiona:

³²⁶ Forssan ohjelma on Suomen Työväenpuolueen, sittemmin Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puolueohjelma, joka oli voimassa vuosina 1903–1952. Se hyväksyttiin Forssassa vuonna 1903 järjestetyssä puoluekokouksessa. Ohjemaan kuului muun muassa vaatimukset 8 tunnin työpäivästä, vähimmäispalkasta ja yleisestä kouluvelvollisuudesta.

³²⁷ Holappa 1976, 43.

³²⁸ Holappa 1976, 73–74.

³²⁹ Viittaa Ruotsiin.

³³⁰ Salama 1978, 508.

”[...] jossa työläisen todellakin oli kynsin ja hampain pidettävä kiinni saavuttamistaan eduista, lähdeittävä silmä kourassa leimuuttamaan tuntikorttiaan kunnes sanottiin että teissä on nyt syöpä terve. Oikeassahan ne luokkatietoiset [kommunistit] olivat siinä että tämä on roistojen maa ja järjestelmä jossa ihmisen hyväksi tehdyillä asiallisilla parannuksilla ei ollut sijaa, jos niitä ei väkipakolla vaadittu.”³³¹

Edelliset esimerkit luovat kuvaa elintaso-suomen surkeasta valtakunnasta, jota hallitsevat roistot, kiinteistökeinottelijat, pankkiirit ja rakentajat. Radikaalien käsitysten mukaan suomalaiset palkansaajat tulevat päätyämään eurooppalaisen vapaakaupan vapaasti siirrettäväksi orjatyövoimaksi. Valtiovalta halveksii palkansaajaa. Yhteiskunnassa mikään ei ole valmista, kapinan mahdollisuus nostetaan esille, sosialidemokraattien luokkasopuilla kritisoidaan ja työväenliikkeen omaa aggressiivista panosta yhteiskunnallisten reformien toimeenpanevana voimana³³² korostetaan. Kontrasti taloudellisesti tyydyttävän arjen ja yhteiskunnallisten mielikuvien välillä on räikeä.

Työläishahmot eivät näe pienyrittäjän arkea ruusuisena

Jos yhteiskunta on raaka palkansaajalle, on se sitä myös pienyrittäjälle. Itse asiassa työläistarinoissa keskiluokkaisen pienyrittäjän yhteiskunnallinen asema kuvaillaan hetkittäin jopa heikommaksi kuin palkansaajan. Tarinoissa tuleekin ilmi myös keskiluokan kriisi.³³³ Erästä työläishahmoa pelotellaan rupeamasta yksityisyrittäjäksi, koska moderni yhteiskunta ajaa enemmän palkansaajan asiaa kuin yksityisyrittäjän: ”Älä ala yksityisyrittäjäksi. Sulla on tällä hetkellä kaikki etuisuudet, yksityisyrittäjät on jäänyt kaikkien jalkoihin. Pysy vaan renkinä, se on parasta, en usko kuitenkaan että sun rehellisellä luonteella voitais kerätä sen verran omaisuutta, että voisit edes rauhassa sairastaa flunssan.”³³⁴ Myös lappeenrantalainen nuoruudessaan rakennustyömaille työskennellyt, mutta kauppiaksi ammattinsa vaihtanut, Timppa kiroaa suomalaisen järjestelmän yrittäjävihamieliseksi. ”Täällä ei rehellisen pikkuyrittäjän anneta pärjätä”³³⁵, manaa Timppa ja jatkaa: ”Meinaan sitäkin, ettei se duunarin jatkuva narina nykyisin aina pidä kutiaan”³³⁶.

Tarinoissa tulee eteen työläishahmoja, jotka näkevät elämänsä parempana työväenluokkaisena palkansaajana kuin keskiluokkaisena toimijana. Esimerkiksi jyväskyläläinen kansankoulunopettaja vaihtoi ammattinsa metallivalajaksi, koska uskoi valajana *tienaavansa paremmin*³³⁷.

³³¹ Salama 1968, 14.

³³² Työläishahmojen suhteesta ammattiyhdistysliikkeeseen tarkemmin tutkimuksen luvussa 5.4.

³³³ 1970-luvun katsotaan olleen keskiluokan yhteiskunnallisen vaikutusvallan hiipumisen aikaa. Kyseessä oli keskiluokan arvokriisi, jolloin niin sanotun porvariston katsottiin menettäneen mahdollisuutensa ohjata kansakunnan kehitystä. Keskiluokan kriisiin voidaan rinnastaa myös oikeistolaisen politiikan kriisi, joka aktualisoitui Kokoomuksen pitkään oppositio kauteen. Laitinen 1981, 597–598, Kalela 2008, 212 & Peltonen 2010, 19.

³³⁴ Ruuth 1967, 119.

³³⁵ Niemien 1976, 352.

³³⁶ Nieminen 1976, 352.

³³⁷ Siekkinen 1976, 137.

Lappeenrantalainen ylioppilas taas ei näe koulutuksen tuomaa taloudellista hyötyä itseisarvona: ”*Vaikka sais [opiskeluiden ansiosta] kaks tai kolme tonnii palkkaa, joskus kymmenen viiden vuoden päästä. Vaikka jo huomenna. Mitä sillä voittaa? Vaikka ois joskus hilkulla pitänykin, ei tässä näinkään nälkään olla ihan kuoltu.*”³³⁸ Samainen ylioppilas, Veka, päätyy lopulta vaneritehtaalle töihin, eivätkä jatko-opiskelut näytä kiinnostavan nuorta ylioppilasta jatkossakaan. Keskustellessaan veljensä, Jaskan, kanssa Veka painottaa suomalaisen yhteiskunnan kaksijakoista luonnetta. Toisaalta Suomessa on mahdollista kouluttautua, kehittyä ja etsiä itselleen ideaalista paikka yhteiskunnasta tai sitten tyytyä asemaansa, Vekan tapauksessa vaneritehtaantyöntekijänä, ja kehittää yhteisöä sieltä käsin. Vekalle kehittäminen tarkoittaa ennen kaikkea kommunistiseen työväenliikkeeseen liittymistä:

”Jaska kyseli ja kuuli, ettei Veka ollut vielääkään päättänyt, lähteekö syksyllä mihinkään jatkamaan [opiskeluita]. ”Voi olla väärinkin, muttei se tosiaan kaikille sovi”, Veka mutisi, Jaska ihmetteli, mikä saa miehen repimään persettä mieluummin tehtaalla kuin jatkamaan lukujaan. Veka sanoi asian johtuvan osittain rahan puutteesta, isolta osalta kuitenkin siitä, että täälläkin [vaneritehtaalla] tuntuu tekemistä riittävän tai tällä hetkellä paremminkin oppimista. Veka oli liittynyt [kommunistisen] Nuorisoliiton paikallisporukkaan, ja sanoi sen omalla kohdallaan olleen jokotahi-kysymys. Vaihtoehdot olivat, joko panna itsensä tekemään jotakin ja tajuta kenelle kellot on lyömässä, tai sitten jatkaa entistä jonkun loputtoman hakemista siihen saakka kun väsähtää.”³³⁹

Keskiluokkainen korkeakoulutus ei Vekaa kiinnosta. Tarinoissa työväenluokan keskiluokkaistuminen ei olekaan yksin positiivinen ilmiö. Veka kuvataan korostuneesti suoraselkäiseksi nuoreksi työmieheksi, jolla on vilpitön ja naiivi halu vaikuttaa palkansaajan asemaan yhteiskunnassa. Veka myös uskoo, että palkansaaja voi omalla toiminnallaan saada enemmän aikaa kuin koulutuksella ja *loputtomalla hakemisella*. Työläiskirjailijat sivuavat tarinoissaan palkansaajan suhdetta pienyrittäjiin sekä palkansaajien ajatuksia siitä, mitä koulutus voi työväenluokkaiselle toimijalle todella tarjota. Kuten palkansaajien kohdalla, myös pienyrittäjien elämä kuvaillaan hankalaksi suomalaisen kapitalismin piirissä. Työläistarinoissa tulee esille kuitenkin yksi suuri yhteisökunnallinen ryhmä, jonka voidaan katsoa olevan vielä huonommassa asemassa kuin edellä esitetyt toimijat: yksinasuvat naistyoiläiset.

Naistyoiläishahmot köyhyysloukussa

Hyvinvointivaltiota on kuvattu vahvan naisen projektiksi. Tällä korostetaan naisten aseman muutosta sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Historioitsija Pauli Kettusen mukaan varsinkin 1970-luvulta alkaen yhteiskuntarakenteiden muutos on merkinnyt naisten kaksitahoista riippuvuussuhdetta julkiseen sosiaaliseksiin. Ensinnäkin sen luomat sosiaalipalvelut, kuten

³³⁸ Nieminen 1976, 17.

³³⁹ Nieminen 1976, 291.

lastenpäivähoito, ovat vapauttaneet naisia työelämään. Toiseksi kasvava julkinen sektori on työllistänyt korostetusti naisia.³⁴⁰ Samalla naiset työllistyivät myös yhä monimuotoisemmin teollisuudenpalvelukseen.

Miehisessä työläiskirjallisuuden maailmassa todellisena työtätekevänä kaupunkiköyhälistönä esiintyvät yksinasuvat naiset. Tarinoissa kuvataan naisvaltaisia aloja, kuten sairaanhoitajan, siivoojan tai tarjoilijan työtä, maskuliinisesta näkökulmasta. Näissä kuvauksissa tulee korostuneesti esille nais- ja miespalkansaajien välinen taloudellinen epätasa-arvo. Suomalainen markkinatalous ei tarjoa naisille tasavertaisia mahdollisuuksia menestyä. Esimerkiksi ay-toimittaja Ale uskoo sairaanhoitajilla olevan *valtava elämisenhalu*, koska tekevät henkisesti ja fyysisesti raskasta työtä *helkkarin pienillä liksoilla*³⁴¹. Toisaalta Ale jatkaa toteamalla pienten ansioiden olevan sairaanhoitajien ”*oma asia kun eivät osaa vaatia, ehkä ne rakastavat valkoisia kaapujaan liikaa.*”³⁴²

Ristiriita tilastollisesti erinomaisen suomalaisen yhteiskunnan ja naistyöläishahmojen käsityksien välillä on suuri. Esimerkiksi siivoojana toimivan helsinkiläisen Marjan, ja tämän ystävän, opettajana työskentelevän Pekan, välinen dialogi kuvaa sitä miten tilastollinen tosiasia konkretisoituu erityyppisesti yksilöiden välillä. Pekka uskoo virallisten tilastojen kautta todistettavaan hyvinvointiin, Marja taas omakohtaiseen kokemukseen tästä niin sanotusta hyvinvoinnista. Marja suorittaa yhteenlaskun, joka kyseenalaistaa konkreettisen suomalaisen hyvinvoinnin:

*”Kun meillä nousi vuokra viime elokuussa seitsemänkymppiä ja me saatiin satanen lisää huhtikuussa ja vero nousi neljäkymppiä, niin sanos nyt tilastos mukaan montako prosenttia mun elintaso nousi. Ja mä jätin omasta mittaristani pois vielä tärkeemmän asian, ja tämä lyö sun mittaris laudalta vaikka sanositkin ettei veroja lasketa, ja mun mittari on parempi kuin hallituksen, STK:n tai pörssin mittari, ja se on mun kukkaro. Kun mulla tänään on satanen kukkarossa ja menen kauppaan niin siitä menee neljä kymppiä ja huomenna menee viis ja sen jälkeen saat tulla levittelemään kuinka valheellisia tilastoja tahansa. Kymppi on kymppi”.*³⁴³

Marja on nousukaudessa elävän ruuhka-suomen työtätekevää köyhälistöä, lähiössä asuva yksinhuoltaja, jonka tuloilla ei voida unelmoida autosta tai omistusasunnosta. Pentti Holapan *Pitkän tien kulkijassa* tarjoilijan ammatissa toimiva Pirkko joutuu kokemaan samantapaista köyhyyttä. Tarjoilija kustantaa elämäänsä osin prostituoituna. Pirkolla on inhorealinen suhde prostituutioon. Hänelle itsensä myyminen on olosuhteiden pakko, koska *baariapulaisen minimipalkalla*³⁴⁴ ei

³⁴⁰ Kettunen, Pauli 2011: *Oliko hyvinvointivaltio projekti?*
<http://www.ennentjannyt.net/4-01/kettunen.htm>. Viitattu 4.5.2013.

³⁴¹ Ruuth 1977, 220.

³⁴² Ibid.

³⁴³ Ruuth 1977, 187.

³⁴⁴ Holappa 1976, 218.

yksinkertaisesti voinut pärjätä. Pirkon tarinassa nais- ja miespalkansaajien erot tulevat räikeästi ilmi. Pirkko tiivistää huonosti palkatun palveluammatin kirot: ”Työmiehilläkin oli moninkertainen palkka, saatikka insinööreillä. Mutta baariapulaisen täytyi hankkia nättejä vaatteita, että miehet tykkäisivät. Ei niitä rahoja ansaittu pelkällä paastoamisella. Täytyi ottaa sieltä mistä sai, myydä sitä mitä oli ja vaikka kerjätä.”³⁴⁵

Lappeenrantalaisessa vaneritehtaassa työskentelevä Impi ei näe naisen asemaa suomalaisessa työelämässä ihailtavana. Impi pohtii kyynisesti suomalaisen sopimusyhteiskunnan ongelmia, kuten esimerkiksi sitä, ettei lakiasetuksia noudateta:

*”Sata naista tekemässä urakalla vaneria, kolmessa vuorossa vuorokaudet läpeensä: Ja laki muka olemassa, ettei sais naisilla yötyötä teettää. Paskan laki. Ne äkkiä sanoo sun tartte tehäkkään. Senkus alat vaan lätkiä muualle täältä. On niillä luvat aina anottuna sitä varten, millä ne juoksuuttaa, erikoisluvalla vaikka yökaudet yhtenään.”*³⁴⁶

Impi on tympääntynyt vaneritehtaan palkkapolitiikkaan. Hänen näkökulmasta työnantajat saivat *ees maksaa kunnolla vaneritehtaan raskasta reuhomista*³⁴⁷ tekeville naisille. Vaneritehtaan epätasa-arvoinen työilmapiiri konkretisoituu miesten ja naisten palkkaeroissa: ”Kyl ne jätkille maksaa, ja pakkohan niitten on, et saavat ees noi vähät jätkät pysymään puljussaan.”³⁴⁸ Vaneritehtaan naistyöntekijöiden asema vaikuttaa lähes epäinhimilliseltä. Esimerkiksi eräällä naistyöntekijällä *on kakarat ja jätkän velat riesana ja raskaana onneton, ja kolmee vuoroo pitää vaan siellä*³⁴⁹. Vaneritehtaan irtisanoessa Impin myös hän elättää itsensä osittain prostituutiolla.

Ammattiyhdistysliikkeessä toimivat naiset ovat tarinoissa harvoin esillä. Helsinkiläinen veteraanikommunisti Vieno Saari on heistä yksi. Vieno myös tarttuu naistyöntekijöiden aseman epäkohtiin. Hän muistuttaa ay-toimittaja Alen tekemässä haastattelussa ammattiyhdistyksessä piilevästä naiseen kohdistuneesta syrjinnästä:

*”[...] jos suoraan sanotaan niin tuo naisten tasa-arvoisuus on hoidettu luvattoman heikosti. Pitäs [ammatti]liiton herrat pistää vähäks aikaa hameisiin niin oppisivat nekin jotain, niin ja ei se sinullekaan*³⁵⁰ *pahaa tekis. Ei tekis muuten kenellekään. Älä nyt vaan ala luettelemaan tai vertaamaan johonkin toiseen maahan tai liittoon, jossa on vielä huonommin asiat. Ethän. Voit lähettää sinne [ammattiliittoon] terveisiä että samapalkkaisuus*³⁵¹ *toimeen*

³⁴⁵ Holappa 1976, 219.

³⁴⁶ Nieminen 1973, 32.

³⁴⁷ Nieminen 1973, 32.

³⁴⁸ Nieminen 1973, 32.

³⁴⁹ Nieminen 1973, 37.

³⁵⁰ Viittaa ay-toimittaja Aleen.

³⁵¹ Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa alkoi pitkään jatkunut julkinen keskustelu naistyöntekijöitä syrjivästä palkkapolitiikasta. Vuonna 1962 Suomen eduskunta ratifioi kansainvälisen sopimuksen sukupuolten välisestä samapalkkaisuudesta. Naispalkat poistuivat vähitellen työehtosopimuksista vuoteen 1966 mennessä. Tämä ei

viipymättä.”³⁵²

Työläistarinoissa sivutaan suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan epätasa-arvoa. Naisten asema työelämässä on järjestäen heikompi kuin miestyöläishahmojen. Stereotyyppisesti työläiskirjailijat luovat tilanteita, joissa naistyöläishahmoilla ei ole muuta mahdollisuutta kun myydä itseään. Työläistarinat korostavat käsitystä, jossa naiset olivat suomalaisessa työelämässä alisteisessa asemassa verrattuna miestyöntekijöihin. Naisnäkökulma jää luonnollisesti tutkimuksen sivuosaan, koska järjestäen tutkimuksen tarinat on kuvattu miestyöläisen näkökulmasta. Korostan edelleen, että naistyöläiskirjailijoiden tutkiminen pro gradu –tutkielmani metodeilla toisi oivan vertailukohdan 1960-70-lukujen työelämän analyysiin.

Sinikka ja Aulis kyseenalaistavat raadannan

*”Täällä uskotaan Raamattuun, otsasi hiessä sinun pitää leipäsi eteen vai miten se on. Se on tosi saatanan keksintöä koko idea ikuisesta raatamisesta.”*³⁵³

Sosiaalipolitiikan professori J.P. Roosin mukaan sodankokeneen sukupolven kollektiiviseen kokemukenttään liitetään perinteisesti *”ylpeys työstä, työn liittyminen elämän keskeisiin alueisiin ja saavutuksiin (esimerkiksi talon rakentamisen kautta) ja toisaalta jatkuva, herkeämätön työnteko.”*³⁵⁴ Nuoremmalle sukupolvelle elämän kiinnepisteiksi Roos nostaa työn sijaan koulutuksen ja ihmissuhteet.³⁵⁵ Päällisin puolin tutkimuksen työläishahmot sivuavat Roosin päätelmiä. Työläissukupolvien erot suhtautumisessaan työhön ovat silmiinpistäväää. Monet nuoret työläishahmot pitävät työtä ennen kaikkea pakollisena väylänä hankkia toimeentulo. Vanhempien työläishahmojen parissa työnteko on korostuneesti identiteettiä rakentava *elämän perusarvo*³⁵⁶.

Nuoressa työläispolvessa on muutama yksittäinen ajattelija, joka kyseenalaistaa suomalaisen ahkeruuden käsitteen ja nostavat vapaa-ajan ja arjesta nauttimisen elämän kiinnekehäksi. Heille suomalaisen markkinatalouden ehdoilla harjoitettu ahkeruuden ylistys ei ole järkevä elämän perusta. Keijo Siekkisen esikoisteoksessa *Naisen mies* jyväskyläläinen pariskunta, saamalla työskentelevä Aulis ja kirjastotyöntekijä Sinikka, pohtii 1960–70-lukujen vaihteen suomalaista yhteiskunnallista ilmapiiriä, kulutustottumusten murrosta ja sitä, mitä työnteko todella merkitsee modernille kansalaiselle.

kuitenkaan poistanut naisten ja miesten välisiä palkkaeroja, koska erilaiset koulutustaustat ja työtehtävät jakavat yhä edelleen nais- ja miesvaltaisia aloja. Bergholm 2001, 45–46.

³⁵² Ruuth 1977, 93.

³⁵³ Siekkinen 1973, 143.

³⁵⁴ Roos 1985, 25.

³⁵⁵ Roos 1985, 25–26.

³⁵⁶ Nieminen 1972, 216.

Heille suomalainen sosiaalivaltio, suomalainen kapitalismi ja työelämän reformit palvelevat erityisesti kulutusyhteiskuntaa ja sen kautta kaupanalaa. Heidän radikaalit ajatusmallinsa tekevät 1960–70-lukujen vaihteen suomalaisesta palkansaajasta ensisijaisesti sokean kuluttajan ja vasta toissijaisesti kansalaisen. Tällöin yksilön työnarvo mitataan sillä kuinka tehokkaasti ja nopeasti hän onnistuu kuluttamaan työstään saamansa rahallisen korvauksen. Auliksen ja Sinikan näkökulmasta suomalainen palkansaaja uhraa elämänsä abstraktin taloudellisen voiton välikappaleena:

”Juostaan vapaapäivät joka jumalan kauppa ja tuhlataan rahat [...] Meistä tulee kuluttajia. Meidän työ on kuluttaa, kasvattaa voittoa. Kuluttaa. Pyhät ja arjet. Meille käy sillain että kohta on jokainen pyhäpäivä arkipäivä. Kaupat auki. Sillain käy. Ilmaseksi meille ei annetta. Ja siksi lauantai on annettu vapaaksi³⁵⁷, että me kulutettaisiin enemmän. Me ei ehdittäis muuten tuhlata kaikkea. Meidän vapaapäivä on jo nyt kuudes työpäivä. Ei muuta kuin pyhät ja sunnuntait arkipäiviksi. Kaupat auki ja kansa kauppoihin. Tulisi jatkuva, keskeytymätön seitsenpäiväinen työviikko. On jotakin pahasti vialla, kun me tehdään työtä ja sitten joku idiootti saa määrätä mitä me sillä työllä saadaan ostaa ja milloin ja kuinka paljon meidän on tehtävä työtä.”³⁵⁸

Aulis jatkaa pohdintojaan suomalaisten suhteesta työntekoon:

”Miksi [...] kaikki haluavat tehdä niin jumalattomasti työtä, ei mitä tahansa, vaan jotakin määrättyä, alati tutumpaa työtä. Miksi työhön pureudutaan niin innokkaasti? Olisiko siihen jokin syy, jokin yksinkertainen selitys. Onko tämä kulttuurien yksi perkeleellinen tuntomerkki ahkera työskentely, intomielinen puurtaminen?”³⁵⁹

Myös Auliksen sosialidemokraattinen kirjastossa työskentelevä vaimo, Sinikka, problematisoi työhön korostuneesti keskittyvää suomalaista kulttuuria:

”Miksi kukaan ei anna neuvoja miten selvitä vähällä työllä, miten vähä työ on mukavaa ja terveellistä. Minä uskoisin siihen oitis. Se ei loukkaisi minua eikä työtä. Työ tehdään aina valmiiksi, mitä pienempi työ sitä valmiimmaksi tulee. Neljä tuntia päivässä ahkeraa työskentelyä! Se on terveellistä ja kehittävä. Tulette huomaamaan miten miellyttävää se on! Tuollaisista iskulauseista pitäisin. Niitä ei huudeta.

- [Aviomies Aulis vastaa] *Vähästä työstä pitäisi tietysti saada paljon palkkaa, vai?*

- *Ilman muuta [...] Jos kerta pystytään keksimään sellaisia mielettömyyksiä kuin kuinka vähällä rahalla saa hyvää ja maittavaa ruokaa, niin totta kai nyt olisi järkevämpää neuvoa kuinka vähällä työllä saadaan hyvää ja maittavaa hyvinvointia. Ei elintaso nouse pelkällä rehkimisellä. Eihän sitä jaksata työn päälle elääkään. Vai onko elintaso sitä että nukuttaa hyvin? Ei sitä pysty nauttimaan ruuasta ei naisista ei viinasta. Ei mistään.”³⁶⁰*

³⁵⁷ Viittaa vuonna 1966 säädettyyn lakiin, jonka jälkeen Suomessa siirryttiin asteittain 40-tunnin ja 5-päivän työviikkoon.

³⁵⁸ Siekkinen 1973, 143.

³⁵⁹ Siekkinen 1973, 111.

³⁶⁰ Siekkinen 1973, 140.

Samainen pariskunta, Sinikka ja Aulis, keskusteleivat myös metsätöiden murroksesta. Aulis kummastelee, miten moottorisahan edesauttama valtava muutos puunhakkuun tehokkuuteen ei näy juurikaan itse metsurin arkisessa elämässä:

*”Kuule, Kun metsätöissä käytettiin pokasahaa ja kirvestä [...] Äijät teki täysinäisiä päiviä, aamusta niin kauan kuin näköä riitti. Sitten kehiteltiin moottorisaha [...] Nyt ne jumittaa aamusta niin kauan kuin näköä riittää iltaan. Suurin piirtein saman ajan kuin pokamiehet ennen. Mutta puuta kaatuu enemmän.
[...] Entäpä jos jätkät olisivat lähteneet koteihinsa sen jälkeen kun olivat kaataneet moottorisahalla saman määrän kuin pokalla ennen? Entä jos ne olisi. Menneet pirtteihin lemmiskelemään. Eikö se olisi ollut oikein. Miksi niin ei tapahtunut?”³⁶¹*

Sinikka ja Aulis kyseenalaistavat yleisen käsityksen työn korostuneesta tärkeydestä ja asettavat muut arvot, ennen kaikkea vapaa-ajan ja siitä kumpuavan hyvinvoinnin, tehokkuuden edelle. Sinikalle ja Aulikselle suomalaista markkinataloutta määrittelevä ahkeruuden retoriikka on absurdia ja käsittämätöntä. Heidän näkökulmastaan taloudellinen nousukausi ja yltäkylläinen elintaso eivät korvaa vapaa-ajan tuomaa inhimillistä tyydytystä. He haluaisivat modernin teknologian olevan valjastettu palvelemaan ihmisen todellista henkistä hyvinvointia. Eräs riihimäkeläinen mies tiivistää saman asian seuraavasti: *”Minulle on tankattu monelta taholta päähän, että ihmisarvon mitta on työ. Jos niin on, niin ihmisarvoisimpia ovat koneet.”³⁶²*

On korostettava, että radikaalisti työnteon tärkeyttä kyseenalaistavia työläishahmoja on vain muutama. Suurin osa työläishahmoista ei näe kovalle työnteolle vaihtoehtoa. Työ on pakollinen paha, jota ilman *ei ihminen tule toimeen*³⁶³. Esimerkiksi Auliksen työtoveri, Kari, ei allekirjoita Auliksen ja Sinikan esittämää työn ja vapaa-ajan problematiikka:

”[...] siis mikä perkeleen into meillä, Suomessa. niin, mikä perkeleen into meillä on haukkua työtä. Niin kuin sinäkin [Aulis] teet. Mitä paha työssä on? Minä teen töitä, vedätän ylitöitäkin minkä irti saan, piruako minä kotona kyhjötän. Raha on tärkeä, siitä ei päästä mihinkään, ilman rahaa ei täälläkään istuttaisi. Asunto, en nyt kehu mutta minunkin kämppä, se on nähtävyyks, jumalauta minä tiedän että se on. Ja sen voin sanoa että vilppihommalla sitä ei ole hankittu, työllä, meikäläinen painaa sen verran töitä. Asunto ja auto ja tykötarpeet, ne pitää olla, jos meinaa pärjätä, ja onko siinä mitään paha, perkele, rikollista se ei ainakaan ole, vaikka maksat veroja ja sitten potkitaan kiitokseksi päähän.”³⁶⁴

³⁶¹ Siekkinen 1973, 144–145.

³⁶² Paronen 1971, 22.

³⁶³ Ruuth 1977, 35.

³⁶⁴ Siekkinen 1973, 233–234.

Lapsenruokko ja koulutushysteria saavat runsasta kritiikkiä

”On tää yks saatanan systeemi, nielee ihmisen elävänä ja paskantaa tunkiolle!”³⁶⁵

Tarinoiden maskuliininen näkökulma tulee korostuneesti esille työläishahmojen ja julkisten palvelujen suhteessa. Järjestelmässä on tiettyjä piirteitä, jotka työläishahmojen kokemuksissa eivät näyttäydy positiivisessa valossa. Koska analyysini on korostuneesti työelämään liittyvien ilmiöiden tutkimista, en lähde syvällisemmin analysoimaan perhe-elämään liittyviä sosiaalisia rakenteita. On kuitenkin syytä nostaa yksi tietty sosiaalirakenne, joka vaikuttaa voimakkaasti työläishahmojen mielikuviin suomalaisesta sosiaalijärjestelmästä. Tämä keskeinen rakenne on lakisääteinen lapsesta maksettava elatusapu³⁶⁶, niin sanottu *lapsenruokko*.

Maskuliinisten työläishahmojen maailmassa ei lapsenruokkoon suhtauduta hyvällä. Lähes poikkeuksetta työläishahmojen mielikuvissa lapsenruokko on riistämiseen verrattava velvollisuus, jonka kautta syystä tai toisesta eronneen pariskunnan naisosapuoli voi kostaa ex-miehelleen. Samuli Parosen teoksessa *Huone puutalossa* lapsen huoltajuuskiistat saavat inhorealistisia piirteitä. Tarinassa riihimäkeläinen Jussi joutuu käytännössä ostamaan lapsensa ex-vaimoltaan, jolle oikeus oli määrännyt lapsien huoltajuuden, mutta joka ei todellisuudessa halunnut pitää lapsiaan:

”[Jussi] oli ostanut Vesan sen äidiltä sen jälkeen kun ne erosivat ja lapset menivät oikeudessa muijalle. Sille ne olivat pelkkänä haittana, mutta se olisi vienyt ne pelkästään ilkeyttään Ruotsiin mennessään; yhden vaihtoi kuitenkin rahaan. Ne tekivät jonkinlaisen kauppakirjan Vesasta. Muija olisi myyny toisenkin lapsista, mutta Jussilla ei ollut kahta autoa.”³⁶⁷

Jussin tapaus on työläiskirjallisuuden puitteissa ainutlaatuinen. Yleisimmissä tapauksissa ongelmat liittyvät elatusavun maksuvaikeuksiin. Ay-toimittaja Ale näkee työssään tapauksia, joissa lapsen elatusmaksut vievät miehet lähelle taloudellista konkurssia:

”[Elatusvastuussa olevia] kavereita ei [viranomaiset] uskonut sittenkään vaikka ne näyttivät tilinauhojaan, joissa oli elatusmaksujen jäljiltä kaksikymppiä viikolle, niitä ei uskonut vaikka yksi selitti maksavansa kaksikymmentävuotiaasta pojasta koska se opiskeli yliopistossa, ei uskonut vaikka seisoi vieressä kun se soitti kesäkuussa viranomaisille ja sanoi että poika on mennyt kesätöihin ja ansaitsee enemmän kuin hän. Viranomaiset ilmoittivat että maksakaa vain, se on jo uudelleen koulussa ennen kuin päätös tulee.”³⁶⁸

³⁶⁵ Nieminen 1972, 238.

³⁶⁶ Yksinhuoltajuus ja elatusvelvollisuus = Yksinhuoltaja huolehtii lapsesta ilman toisen vanhemman tukea. Vaikka lapsi elää yksinhuoltajan kanssa, molemmat vanhemmat ovat vastuussa lapsen elatuksesta. Jos muualla asuva vanhempi ei huolehdi lapsen elatuksesta vanhempien vapaamuotoisen sopimuksen perusteella, lapselle voidaan kunnan sosiaalitoimen avulla vahvistaa elatusapu. Vahvistaminen voidaan tehdä myös tuomioistuimen päätöksellä, jos vanhemmat eivät kykene sopimaan asiasta.

http://www.suomi.fi/suomifi/suomi/palvelut_aiheittain/perhe_ja_sosiaalipalvelut/lastenhoito/yksinhuoltajuus_ja_elatusvelvollisuus/index.html. Viitattu 19.4.2013.

³⁶⁷ Paronen 1971, 12.

³⁶⁸ Ruuth 1977, 418.

Alen omakohtaiset kokemukset lapsenruokosta ovat katkeria. Ale ei edes halua nähdä erossa ex-vaimolle jääneitä tyttäriään, koska *ilman niitä hän olisi tonnia rikkaampi joka kuussa kaksitoista vuotta eteenpäin*³⁶⁹. Helsinkiläisellä rakennustyömiehellä Ronkkosella tunne on vastaavanlainen:

*”[...] mulha on iso tyttö ja poika, helvetti, isot lapset. Mäön maksanu seittemänkymppiä molemmista, kohta viis vuotta saatana. Ja jos mulla joskus hinnat on jääny maksamatta vähäks aikaa, ni heti alko työlaitoksella uhkailu [...] Perkeleen huora [viittaa ex-vaimoonsa], se on henkilökunnan päällikkönä tossa tekstiilitalossa ja hankkii enemmän kun mä”*³⁷⁰

Lopputilin rakennustyömaalta saatuaan Ronkkonen nauttii ex-vaimonsa kiusaamisesta: *”Mutta nyt [ex-vaimo] ei mahda mulle mitään. Mä otin työttömyystodistuksesta valokopion ja lähetin huoltoämmille. Jumalauta mää oikein nautin. Ne ei pääse mistään kiinni, ei oo tuloja, mää voin todistaa.”*³⁷¹ Lapsenruokon tapauksessa on hyvä pysähtyä miettimään sitä, miten niinkin positiivinen peruseriaate, kuin lapsen yksinhuoltajan taloudellisen aseman turvaaminen, voi aiheuttaa suuren epäoikeudenmukaisuuden tunteen.

Myös toinen modernin yhteiskunnan peruseriaate, koulutuksen asema pienen kansakunnan elinvoimaisuuden takaajana, saa työläistarinoissa kritiikkiä osakseen. Koulutus on yhteiskunnallisen nousun tae ja ilman ammattitaitoa on vaarana jäädä hyvinvoinnin ulkopuolelle. Ay-toimittaja Ale on huolissaan suomalaisen sekatyömiehen asemasta:

*”Tää aika on vähän semmosta, tää maa porvaristuu semmosta vauhtia että siitä on oksat pois. Sen huomaa siitäkin että jokainen rupee hoitamaan omia asioitaan, porukka toisensa jälkeen kiskastaan ylemmäs, niinku keskiluokkaan, sillä tavalla rintama murenee, ammattitaidottomat ja koulunkäymättömät joutuu maan ja sandaalin väliin [...] Perinteelliset duunariammatit joutuu ahtaalle, ne jää vähemmistöön.”*³⁷²

Yhteiskunta ei anna armoa myöskään vanhoille käytännön kautta oppineille ammatinharjoittajille. Alansa ammattilaisille, joilla ei ole virallisen koulutuksen kautta hankittua pätevyyttä. Näin käy lappeenrantalaisen Heksa Lundin hammasteknikkona toimineelle isälle, jonka uudet lakiasetukset vievät konkurssiin. Uudessa laissa sanottiin, että hammasteknikon virkaa sai hoitaa vain vähintään keskikoulun suorittaneet kansalaiset. Heksan isä ei ollut käynyt kuin vanhakantaisen kiertokoulun. Hän menetti toimilupansa, eikä asiaa auttanut hänen neljänkymmenen vuoden kokemus alalta.³⁷³

³⁶⁹ Ruuth 1977, 450.

³⁷⁰ Nieminen 1972, 63.

³⁷¹ Nieminen 1972, 63.

³⁷² Ruuth 1977, 393.

³⁷³ Nieminen 1973, 105–107.

”Kansakoulun käyneille [ei] riitä edes paskankaan käreä tällaisena aikana”³⁷⁴, toteaa eräs tapauksesta kuullut vaneritehtaantyöntekijä. Ay-toimittaja Ale ymmärtää suomalaisen koulutuspolitiikan ongelman myös toisella tavalla:

*”Ale sanoo että meidät on kiihotettu kouluhysterisiksi väärällä tavalla, sieltä saa paperin ja paperilla viran, ja tästä seuraa sitten että jokaista kynnelle kykenevää koulutetaan raivokkaasti ja lopulta ne eivät saa koulutustaan vastaavaa hommaa. Se vasta turhauttavaa on kun filosofian maisteri ajelee trukkia.”*³⁷⁵

Suomalainen markkinatalous siis ensiksi hylkää vanhakantaiset ilman virallista tutkintotodistusta toimineet ammattilaiset ja lopuksi ylikouluttaa nuoremman sukupolven niin, että koulutus menettää yhteiskunnallisen merkityksensä. On merkittävää, että työläiskirjailijat eivät suhtaudu ristiriidattomasti edes perusajatukseen koulutuskeskeisestä yhteiskunnasta. Vielä suurempaa kritiikkiä saa osakseen sosiaalivaltion perusedellytys, korkea veroaste. Tämäntapaista yhteiskuntakritiikkiä löytyy varsinkin Alpo Ruuthin teoksesta *Nousukausi*.

Ay-toimittaja Ale näkee työssään Suomen työväestön ahdingon

Ay-toimittaja Ale Mäenpään tarinassa *koulutushysterian* arvosteleminen on vain alkutilanne kokonaisvaltaiselle järjestelmäkritiikille. Ale haastattelee tarinan aikana lukuisia työläisiä ympäri Etelä-Suomea. Kaikkialla haastattelussa kumpuaa perustyytymättömyys suomalaiseen järjestelmään. Niin ay-liike, suomalainen verottaja, eduskunnan edesauttama inflaatio kuin epäoikeudenmukainen sosiaalitoimikin saavat runsasta ja paikoittain myös raivokasta kritiikkiä.

Vanha kommunistinainen, Vieno Saari, on yksi Alen haastattelemissa työläishahmoista. Itse asiassa Vieno Saaren pitkä haastattelu on koko teoksen yksi laajimmista ja kokonaisvaltaisimmista yhteiskunta-analyyseistä. Kun Ale kysyy mielipidettä nyky-Suomen ongelmiin, alkaa Vienon kiihkeä monologi:

*”Että mikäkö ottaa päähän. Vähän kaikki täällä Suomessa ottaa päähän, vähän on mikä ei ota. Hinnat nousee päivä päivältä eikä kukaan tee mitään ja herrat senkun neuvottelee tai on neuvottelevinaan. [...] oletkos poika koskaan nähny yhdenkään herran sanovan uutisissa tai töllössä että hyvin menee, oikein hyvin menee, voitot senkus kasvaa ja voidaan hyvin. Eihän se semmonen vetele. Työmiehen se on kehuttava vaikka leivänkannikka kädessä että hyvin menee, kun laulussakin sanotaan että Suomen kansa on vähään tyytyvä; niin kun taas se herra, sen vaimo pistelee sitä parsinneulalla persauksiin että sais siitä esille kärsineemmän ilmeen kun se sanoo että niin huonosti menee ettei huonommin voi mennä mutta siitä huolimatta pannaan toiminta kolminkertaseks ens kuussa.”*³⁷⁶

³⁷⁴ Nieminen 1973, 107.

³⁷⁵ Ruuth 1977, 316.

³⁷⁶ Ruuth 1977, 88.

Myös Alen katkeroitunut vuokranantaja Unto on samoilla linjoilla. Untolle suomalainen politiikkaa on pelkkää ulkomaankaupan taseen puolustamista kansalaisia hyväksikäyttäen:

”Joka helvetin hetki ne huutaa mitä mikin maksaa ja miten vaikuttaa ulkomaankauppaan ja taseeseen. Niin saatana, kaikki tässä maassa on tehty ulkomaankauppaa varten, ei tässä maassa käydä kauppaa ihmisiä varten. Meidän pitäis kulkea perse paljaana että voidaan myydä edullisemmin kuin kilpailijamaissa, että voidaan muka investoida [...] Ja sitten niitten investoinnit maksetaan meillä veroina ja hintoina.”³⁷⁷

Unto mukaan korkea veroaste on suomalaisen yhteiskunnan suurin synty. Keskustellessaan Alen kanssa lisäveroista Unto hermostuu:

*”Tämä maa on päin persettä, niin on päin persettä että verotuskin on päin persettä. Verot senkun nousee ja kaikenlaista loista elätetään ja jokainen on mankumassa valtiolta rahaa, mehän se maksetaan, me veronmaksajat. Näin lehestä kun ne jakoi apurahoja kaiken maailman taiteelle. Kuka on sanonu että meidän täytyy maksaa jollekin taiteilijalle.
— Ne on pieniä maksuja, Ale puolustaa.
— Ei ne ole pieniä kun siihen lisätään urheilijat ja papit ja muut loiset. Ei ne ole pieniä, lapustahan sen näet. Me maksetaan siitakin että englantilaiset saa voita tai tansanialaiset ohraa kaljaansa”.*³⁷⁸

Unton mukaansa suomalainen holhousyhteiskunta riistää kielloillaan ja rajoituksillaan suomalaiselta työläiseltä kaiken nautinnon. Unton mielestä *”ne on valmiita kieltämään kaiken meiltä kuuliaisilta veronmaksajilta, viinan ja kaljan ja tupakin ja kahvin ja läskin ja nykyään jo naimisenkin.”³⁷⁹* Samalla Unto muistuttaa, että juuri *me*, tavalliset kansalaiset, maksamme *kaikenmaailman munuaiskoneet ja keskussairaalat, me maksetaan filosofian maisterit ja lääketieteen kapitulantit*³⁸⁰. Ainoa mikä jää jäljelle on työ. Unton manaa: *”Jos niitten kiellot otetaan todesta niin mitä jää jäljelle, sanoppa Aleksi-poika. Jällelle jää pelkkä työ ja siitakin porvarit kirjottaa, että teho on liian pientä ja että työtä sitä vaan lisää koko ajan. Siinä on sitten iloa ja torvisoittoa.”³⁸¹* Unton katkeran monologin lopettaa tunteisiin vetoava yhteenveto:

”Minä olen nääs saanu yhteiskunnalta kolme kirjaa ja sitten muutaman pännän ja kumin ja ne opetti mulle että tässä maassa on Pielinen niminen paikka, johon mä sitten tutustuin ilman kouluakin, kun olin niitten pussia puolustamassa torrakka olalla³⁸². Kakstoista vuotiaasta mä olen maksanu veroa ja tapellu kaks sotaa turhan takia. Minä kuule Aleksi väitän, että olen maksanu ainakin kaks kantitaattia pitämään itteäni kädestä.”³⁸³

³⁷⁷ Ruuth 1977, 206-207.

³⁷⁸ Ruuth 1977, 206.

³⁷⁹ Ibid.

³⁸⁰ Ruuth 1977, 207.

³⁸¹ Ruuth 1977, 206.

³⁸² Viittaa toiseen maailmansotaan.

³⁸³ Ruuth 1977, 207.

Myös Alen tyttöystävän, siivoojana työskentelevän Marjan, kyynisyys yhteiskuntaa kohtaan on huomattavaa. Kyynisyys kasvaa, kun Marjan työpaikkansa viedään kilometrien päähän pois Helsingistä. Tämä pakottaa Marjan ottamaan lopputilin ja kiroamaan kaupungin politiikan, joka vie sekä ihmiset että työpaikat kaupungin keskustoista pois:

*”Kaupungin politiikka on läpeensä mätää, tehtaat muuttaa pois, menee kehän laitaan ja pitkin metsiä, ihmiset muuttaa pois ja pitkin metsiä ja konttoreita tulee tilalle. Konttorit varmaan maksaa paremmat verot kuin tehtaat ja ihmiset, muuten koko homma on järjetön tai lahjottu”.*³⁸⁴

Myös parlamentaarisen vasemmiston, joka hallituksesta käsin tekee epäsuosittuja verouudistuksia, nähdään epäonnistuneen. Alen kantakapakan vakiasiakkaat toivovat oikeistolaista Kokoomusta Suomen hallitukseen:

*”[...]Kokoomusta tarvittaisiin hallituksessa sisäpoliittisista syistä. Jollei sitä oteta pian hallitukseen siitä tulee lähivuosina suurin puolue, sen kannatus kasvaa päivästä toiseen, koska meillä on tulossa verokatastrofi. Mutta eihän vasemmisto sitä näe, se kiiruhtaa uudestaan ja uudestaan puolustamaan veroja sosiaalisilla perusteilla, mutta ihminen, joka ei tällä hetkellä sairasta kiroaa kun pussista viedään kohta puolet”.*³⁸⁵

Ale itse analysoi korkeaa verotusta sosiaalivaltion perusdilemman kautta: *”Kun tehdään sosialistinen turvallisuus kapitalistiseen maahan, se maksaa, ja kun valtiolla ei ole kunnan tuloja tai mahdollisuuksia ohjalla rahavirtoja oikeisiin paikkoihin niin joltainhan ne rahat on revittävä.”*³⁸⁶

Ale kohtaa tarinassa kymmeniä suomalaisen yhteiskuntaan eri tavoin pettyneitä palkansaajia. Heille kaikille yhteistä on jonkinasteinen omakohtainen pettymys taloudellisessa nousukiidossa olevaan valtioon. Suurimmalla osalla Alen haastattelemissa työläisistä on antipatioita sekä kapitalismia että vasemmistolaista puoluepolitiikka ja ammattiyhdistysliikettä kohtaan³⁸⁷. Toisin sanoen Alen haastattelemissa toimijoiden joukko ei tunne elävänsä hyvinvoivassa valtiossa. Vaikka hekin ovat päässeet nauttimaan uudesta elintasosta, ei elintason suhteellinen nousu ole tehnyt heistä suomalaisen yhteiskuntamallin kannattajia. Päinvastoin pohjoismaiseen hyvinvointivaltioon kuuluvat ilmiöt, erityisesti korkea veroaste, ovat näiden henkilöhahmojen näkökulmasta korostuneen negatiivisia asioita. Korkea veroaste tuottaa myös epäoikeudenmukaisuuden tuntoa, koska työläishahmot kokevat olevansa yhteiskunnan menestyksen sijaiskärsijöitä. Menestyksen hedelmät korjaa heterogeeninen ja vaikeasti määriteltävä porvarien joukko, joista työläishahmoilla

³⁸⁴ Ruuth 1977, 194.

³⁸⁵ Ruuth 1977, 313.

³⁸⁶ Ruuth 1977, 308.

³⁸⁷ Näistä antipatioista enemmän tutkimuksen luvussa 5.

ei ole hyvää sanottavaa. Tarinoissa suomalainen kapitalismi on suomalaisen porvarieliitin, ei tavallisen palkansaajan, yhteiskuntajärjestelmä.

4.2. Monimuotoista vihaa porvarieliittiä kohtaan

*”Työmies on arvokkain henkilö yhteiskunnalle. Herrat ei tee muuta kuin varastaa ja laiskottelee.”*³⁸⁸

Sosiaalitieteiden tohtori Johannes Kanasen analyysi suomalaisesta poliittisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä painottaa 1970-luvun puolessavälissä tapahtunutta muutosta, jossa korkeamman päätösvaltan ulkopuolella oleva kansa ja tätä päätösvaltaa käyttävä eliitti alkoivat vieraantua toisistaan selvemmin kuin ennen. Tämä muutos tapahtui yleismaailmallisen öljykriisin välittömien ja välillisten seurausten yhteydessä. Kananen vuonna 2011 tarkastetussa väitöskirjassaan väittää 1970-luvun puolenvälin olleen vedenjakaaja suomalaisessa poliittisessä elämässä. Tällöin toisen maailmansodan jälkeinen kollektiivinen ajatusmaailma korvautua ja tilalle tuli yksilöllisyyttä painottava ajatusmaailma. Samalla Kanasen mukaan Suomessa tapahtui selvä ja uudenlainen rajaveto niin sanotun kansan ja eliitin välillä.³⁸⁹ Työläistarinoissa Kanasen teesi kansan ja eliitin ristiriidasta on korostuneesti esillä. Tosin työläistarinat kertovat aikakaudesta ennen 1970-luvun puolenvälin taloudellista taantumaa.

Ristiriita eri osakulttuurien, päällimmäisenä työväenluokan ja heterogeenisen ylä- ja keskiluokan, välillä on tarinoissa usein esillä. Työläiskirjailijat luovat syvän vastakkainasettelun palkansaajan ja suomalaisen kaupporvariston välille. Suurimman ryöpytyksen saa epämääräinen kapitalistien, porvarien ja herrojen ryhmittymä. Tähän yhteiskuntaryhmään identifioituu suomalaisen kapitalismin huonot puolet. Työläishahmot tekevät selvän ja ylitsepääsemättömän rajauksen riistettyihin palkansaajiin, *meihin*, sekä kapitalistiseen riistäjien luokkaan, *niihin*.

Työttömäksi joutunut helsinkiläinen kommunistihitsari Vehkjärvi syyttää herroja valehtelusta: *”Tässä on nyt ne herrojen lupaukset jatkuvasta mestasta [työpaikasta]. Se on se luu kourassa minkä kapitalisti työmiehelle on aina syöttänyt.”*³⁹⁰ Alpo Ruuthin *Nousukaudessa* taas julistetaan: *”[...] työnantaja se vasta täydellinen roisto on, hinnat nousee jatkuvasti, ja liksoja ei nosteta ja koko ajan kuitenkin sanotaan, että ne on nuo palkkakustannukset, jotka hinnan nousut aiheuttaa.”*³⁹¹ Tamperelainen sosialidemokraatti Artturi luokittelee suomalaisen järjestelmän edelleen

³⁸⁸ Sinkkonen 1968, 143.

³⁸⁹ Kananen 2011, 274–276.

³⁹⁰ Nieminen 1972, 6.

³⁹¹ Ruuth 1977, 52.

luokkayhteiskunnaksi: ”Kapitalisti oli kuitenkin vielä kapitalisti ja työläinen käskyläinen. Työn ja pääoman välinen ristiriita pysyi ja vaikutti”.³⁹²

Ruuthin tarinassa pureudutaan suomalaisen vapauden ideaan. Helsinkiläisessä ravintolassa analysoidaan palkkatyöläisen asemaa yhteiskunnassa: ”Ihmiset kulkee elämänsä kapitalistin renkinä sanomatta koskaan poikki puolista sanaa ja sitten ne puhuu järjestä, pahimmin hurahaneet puhuvat siihen päälle vielä vapaudesta.”³⁹³ Myös vankilasta vapautunut lappeenrantalainen Eino analysoi sitä, minkälainen on se vapaus, jota länsimainen markkinatalous palkansaajalle tarjoaa:

” [...] mikä on se [palkansaajan] vapaus? Onko sitä vapautta? Sä käyt jossain tehtaalla tai bykkalla töissä ja touhuat hitosti, mutta aina on taustalla joku kuka käyttää sua jatkuvasti hyväkseen [...] Mä tarkotan sitä, että aina on taustalla kuitenkin jonkunlainen möhömaha kytiksessä, mikä mättää liiviinsä sun reuhtomises tulokset, olit sä nyt töissä sitten ihan missä hyvänsä, aina on sama juttu. Ei ole muuta kun voimakkaamman oikeus ja rahamiehen vapaus. [Rahamiehet] täällä lait on tehny, ketkä täällä omistaakin. Ja tottakai ne sellasen lain on siitä sorvannu, mikä takaa niille sen rosvoomisen oikeuden, suojaa niitä siinä... Jos minä meen, [...] ja puhallan nälissäni maitopuodista ranskiksen, mä en alta kymmenen kuukauden selviä³⁹⁴ [...] Mutta kun trokari vie eläkemummolta leipäpalan suusta, että saa siltä vuokrat rahat, se saa siitä Valkosen Ruusun ritarinmerkin, jos oikein hyvin sattuu vielä tammenlehvän kanssa ja ruusupuskan kainaloon, ja joku toinen samanlainen pitää vielä puheen sille. Ja ne ei jää koskaan kiinni. Niille tää laki turvaa oikeuden siihen. Se on sitä omaisuuden suojaa nääs täällä.”³⁹⁵

Kasvottomalle omistajaluokalle ei työläishahmoilta sympatiaa löydy. Poliittisesti sitoutumaton omaneduntavoittelija, sekatyömies Ristonen, näkee poliitikot suurina roistoina, joitten kravattivarastolla köyhä eläisi puoli vuotta³⁹⁶. Samalla Ristonen vetää selvän rajavedon suomalaisen porvarin ja puolustuskyvyttömän työväenluokkaisen nuoren välille: ”Puhui Suomen porvari [...] mitä tahansa johtajantaudeista ja muista helvetin stresseistään, se ei koskaan ole niin turvaton kuin esimerkiksi ujo ja vielä ammattiaan taitamaton työläinen jolla ei ole koulusivistystä eikä muutakaan lahjaa rahankeruuseen.”³⁹⁷

Työläishahmojen mielikuvissa porvarit ja herrat ovat kylmiä riistäjiä, jotka esimerkiksi ovat laskeneet sen, että palkansaajaa kannattaa pitää ajoittain työttömänä, jotta työläinen tekisi tuntia kohden enemmän töitä.³⁹⁸ Sama ajattelumalli on lappeenrantalaisen rakennustyömiehen teoriassa, jonka mukaan suomalainen työttömyys johtuu ”pääomapiirien taktiikasta seisotta rahaa, kunnes

³⁹² Holappa 1976, 43.

³⁹³ Ruuth 1977, 38.

³⁹⁴ Viittaa ehdonalaisessa olevan henkilön saamaan tuomioon näpistyksestä.

³⁹⁵ Nieminen 1973, 197–198.

³⁹⁶ Salama 1968, 14.

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ Nieminen 1976, 223.

tyhmä kansa alkaa äänestää kokoomusta.”³⁹⁹ Helsinkiläinen rakennustyömies taas ajattelee kausityöttömyyden johtuvan siitä, että pääomapiirit kostavat Suomen kansalle sen, että äänestivät vasemmistoemmistöisen eduskunnan ja samalla nostivat kommunistit hallitusvastuuseen vuonna 1966.⁴⁰⁰

Konkreettista epäoikeudenmukaisuuden tunnetta tuottaa erilaiset julkiset palvelut, joissa työläishahmot kokevat syrjintää. Lappeenrannasta Helsinkiin muuttanut Riku yrittää turhaan saada kaupungin vuokra-asuntoa. Rikun kertaa kokemuksiaan vuokra-asuntojen hakuprosessista: ”[...] on ollu hakemus sisällä kaupungin asuntoon, ja minä tiijän kymmeniä kaupungin herroja mitkä on tällä välin saanu asunnon, sieltä niin, johtajamiehiä. Herrat täällä jakaa kaiken keskenään. On tää sellanen susien nurkkakunta.”⁴⁰¹ Jyväskyläläiset Aulis ja Sinikka taas pohtivat sitä, pääseekö heidän lapsensa lastenseimeen⁴⁰² vasta sitten, kun kaikilla kunnaninsinöörien lapsilla on hoitopaikat. Aulis pohtii asiaa: ”Ei se niin maailman varma asia ole. Jahka siellä neuvotellaan. Ja harr... kitaan. Onko kaikilla kunnan insinöörien perillisillä jo päivähoitopaikkapaikka.”⁴⁰³

Joskus vastakkainasettelu luodaan huumorin kautta, kuten keskisuomalaisen sahalla työskentelevien miesten teoriassa siitä miksi vesisade on olemassa: ”Niinhän ne sanoo, että se on sadekin kapitalistien metkuja, ruostuttaa köyhien ihmisten autot. Niillä kun ei ole varaa ostaa autoilleen talleja. Herrojen tallit taitavat olla remontissa kun ei ole herunut vettä reiluun kuukauteen.”⁴⁰⁴

Tamperelainen sosialidemokraatti Jaakko Sinivirta korostaa työväenluokan ja niin sanotun suomalaisen yläluokan eroja:

”Ne [suomalaisen yläluokan jäsenet] tarvitsevat niitä kaikkialla, tunnusmerkkejä, jotka osoittavat, että ovat eri maata, eri luokkaa ja kastia. Täälläkin, kun työläisillä on autot ja kesämökit, niin yläluokan täytyy keksiä jotain hienompaa. Ne hankkivat purjeveneitä, rivitaloasunto täytyy olla vähintään, tai oma talo ja siinä uima-allas. Se on helvetin kallista turhuutta, me sen maksamme, sinä ja minä, eivät he itse tuota mitään ja heitä on tässä pienessä maassa liian paljon, kokonainen armeija yhteiskunnallisia loisia.”⁴⁰⁵

On kuitenkin muistettava, että työläiskirjallisuudessa esiintyy myös kannanottoja, joissa korostetaan suomalaisen yhteiskunnan tasa-arvoistavaa kehitystä. Esimerkiksi tamperelainen Artturi Salmela pohtii suomalaisen keski- ja työväenluokkaisen toimijan eroja:

³⁹⁹ Nieminen 1976, 205.

⁴⁰⁰ Nieminen 1972, 56.

⁴⁰¹ Nieminen 1976, 143.

⁴⁰² Lastenseimi = lasten päiväkodin pikkulastenostosta aik. käytetty nimitys.

⁴⁰³ Siekkinen 1973, 135.

⁴⁰⁴ Siekkinen 1973, 89.

⁴⁰⁵ Holappa 1976, 78–79.

”Kirjoitettiin, että säätykiertoa tapahtui Suomessa nopeammin kuin entisissä feodaalivaltioissa, joissa säilyi sitkeähenkinen yläluokka. Suomessa työmiehen koulutettu poika hyväksyttiin herrasväkeen, paitsi korkeimmalle huipulle, suomenruotsalaisten suurrikkaitten ja kuihtuvien aatelisperheitten seurapiireissä. Vähän alempana tasa-arvo oli loikannut eteenpäin [...] Työmies pukeutui melkein samalla lailla kuin herra. Päinvastoin. Herra yritti olla yhtä huoleton kuin hän kuvitteli työmiehen olevan: kaulus auki, kevyt pusero tai villapaita ja sen hihat ylhäällä kyynärpäihin asti. Työmies taas luuli, että tuollainen huolettomuus juuri oli nykyaikaista herraskaisuutta ja jäljitteli niin hyvin kuin osasi herrojen huoliteltua huolettomuutta.”⁴⁰⁶

Työläishahmoilla on suuria periaatteellisia ja konkreettisia ongelmia niin sanotun suomalaisen eliitin kanssa. Tarinoissa kuvataan syvä ristiriita poliittista ja taloudellista valtaa käyttävän yläluokan sekä omassa suppeassa elinympäristössään vaikuttavan kansan välille. Ei ole yllättävää, että työläishahmojen mielikuvissa keskiluokka sekä porvaripuolueet ovat epäsuosittuja. Työväenluokkaisten ja enimmäkseen vasemmisto-orientoituneiden työläishahmojen luonnollisena vastavoimana toimivat yritysomistajat, oikeistopoliitikot sekä työnjohtajat. Katkeruutta aiheuttavat myös omat lähimmäiset, jotka suomalaisessa yhteiskunnassa ovat valinneet toisin kuin työläishahmot. Tämä tulee korostuneesti ilmi vanhemman työlässukupolven suhteessa koulutettuihin lapsiinsa.

Vanhat katkerat työläishahmot ovat kasvattaneet lapsistaan herroja

”Ensin tehdään pennuista herroja ja sitten niillä on oikeus hävetä omia vanhempiaan.”⁴⁰⁷

Vanhojen vasemmistopoliittisten aktiivien katkeruutta ei tuota niinkään nuorten yleinen aatteettomuus, vaan omien lapsiensa prioriteetit, joista ensimmäinen ei ole perinteisen työväenliikkeen etujen ajaminen. Jyväskyläläisen metallivalimon enemmistökommunistien aktiivi Matti Kivimaa kiroaa puolueosaston kokouksessa: *”Ei tule pojat mitään. Missä teijän pentunne on? Jokainen meikäläinen muksu, joka tulee ylioppilaaksi menee ja unohtaa että meitä on koskaan ollutkaan. Ja vanhemmat on ylpeitä lapsistaan. Jumalauta.”⁴⁰⁸* Samaisella valimolla työskentelevä sosialidemokraatti Veikko Hakkarainen pettyy opiskelijatyttärensä, jonka akateemisen vasemmistolaisuuden täyttämä mieli ei ymmärrä teollisuustyöntekijöiden todellisuutta:

⁴⁰⁶ Holappa 1976, 264.

⁴⁰⁷ Sinkkonen 1968, 90.

⁴⁰⁸ Siekkinen 1976, 42.

”— Kävi kotonaan taas [Veikko Hakkaraisen tytär]... rahaa pyytämässä, Veikko sanoi katkerasti.

— [Työtoveri vastaa] *Likkasko? Taija olla se opiskelukaan ihan ilmaista.*

— *Minä siitä sen ilmasuuvesta. Mutta tiijätkö sinä mitä se mulle sano? Minun tyttö, tiijätkö? [...]*

— *No?*

— *Ensin pyyti rahaa ja sitten haukku pikkuporvariks, minut. Minut perkele!*

— *Mitäs sanoit? [...]*

— *Mitäs siinä osaa mitään sanoa. Tai sanonhan minä. Ensin suutuin, löin nyrkin pöytään. Minun nenän alle elä tule saetta pitämään, minä sanoin. Enkä antanu rahaa. Perkele. Minusta ei tule isoa eikä pientä porvaria. Laitat mukulas kouluun, kasvatat ja elätät naimakuntosta aikuista naista ja ne tulee ja alkavat haukkua. Kuule sinä.”⁴⁰⁹*

Suomen sisällissodan lapsena häviäjien puolella kokenut betoniraidoittaja Eino Helminen ei voi ymmärtää oman jälkipolvensa ajatuksenjuoksua, kun he ylioppilaina vievät ruusuja vapauttajille⁴¹⁰, toisin sanoen oikeistolaisten pystyttämälle vapaussodan muistomerkillä. Helmiselle henkisesti kova paikka oli myös tilanne, jossa hänen oppikouluikäiset lapset eivät enää lähteneetkään mukaan työväen vappumarssille.⁴¹¹ Niin Matti Kivimaan, Veikko Hakkaraisen kuin Eino Helmisenkin tilanteessa katkeruutta tuottaa omien lapsiensä väheksyvät asenteet itselleen tärkeitä aatteita kohtaan, mutta myös tunne siitä, että sosiaalisesta noususta nauttivat lapset häpeävät tai unohtavat työväenluokkaiset vanhempansa.

Yksi katkerimmista työläishahmoista on yksinäinen helsinkiläisen maalaamon siivooja Annu. Köyhissä oloissa eläneen ja raskasta työtä tehneen yksinhuoltaja Annun suurin unelma oli koulutuksen kautta tarjota lapselleen mahdollisuuden parempaan elämään kuin hän itse on elänyt. Annu halusi, että siitä [lapsestaan] tulisi herra⁴¹². Hän jatkaa katkerasti:

”[...] ja herra siitä on tullutkin. Se on nyt maisteri. Ja hyvissä naimisissa. Mutta missä mä olen! Kato tätä kämppää ja mua! Tää kämppä on samanlainen kun kaksikymmentä vuotta sitten mutta mun naamani on sata vuotta vanhempi. Ja nuo vanhat paskat huonekalut! Jumalauta jos mä en olis tehnyt töitä, mutta mä olen tehnyt, ja rankasti. Mutta minkä takia? En ainakaan itteni takia. Irmelin [Annun lapsen] takia mä olen kaiken tehnyt. Mä en sano tätä siksi että mä haluaisin Irmeliltä jotain takaisin mutta mä haluaisin että mulle ei tehtäs niinkuin tehdään.

Sä et usko kuinka mun rintaani joskus ahdistaa kun mä ajattelen miten kaikki nykyisin on. Mä kelpaan kyllä pesemään tyttäreni lattiaa ja sen insinöörin [tyttären aviomiehen] hienoja paitoja mutta siinä se sitten onkin! Mulle ei anneta yhtään sen enempiä arvoa kuin jollekin palkalliselle siivoojalle. Ja mä en ota enkä saa mitään maksua työstäni mitä mä teen herrasväen hyväksi. Ja olenhan mä sentään äiti sille tytölle!

[...] Ne [Annun tytär ja hänen aviomiehensä] ovat jättäneet mut ihan yksin. Ihan yksin.”⁴¹³

⁴⁰⁹ Siekkinen 1976, 17–18.

⁴¹⁰ Siekkinen 1974, 89.

⁴¹¹ Siekkinen 1974, 104.

⁴¹² Sinkkonen 1968, 90.

⁴¹³ Ibid.

Annun tarinassa sukupolvien välinen kuilu kuvataan todella syväksi. Annulle elämänsä uhraaminen lapsen hyvinvoinnin eteen ei ollut tuonut omalle kohdalleen mitään hyvää. Päinvastoin Annu kokee lapsensa häpeävän köyhää työläisäitiään. Lapsen ja äidin elämät olivat vieraannuttaneet heidät toisistaan. Samantapainen suhtautuminen on helsinkiläisen ay-toimittaja Alen maaseudulla asuvalla isällä, joka kyynisesti toteaa lapsistaan: ”Niin ne vaan vanhukset unohtuu omiin oloihinsa. Hyvä jos sitten hautajaisiin tuutte.”⁴¹⁴

Tarinoissa omat lapset tuottavat työläishahmoille katkeruutta. Lapsien siirtyminen yliopiston kautta valkokaulustyöläisiksi tai akateemisiksi älyköiksi tulee tarinoissa esille usein vanhempien ja lasten vieraantumisenä toisistaan. Vanhemmat työläishahmot näkevät lapsensa häpeävän työväentaastaansa ja unohtavan vanhempansa. Vanhemmalle työläspolvelle omat lapset saattavat olla enemmän kiinnostuneita suomalaisen kapitalismin tai akateemisen uusvasemmistolaisuuden kehityksestä kuin oman perheensä hyvinvoinnista.

4.3. Työläishahmojen enemmistö ei haikaile reaalisosialismin perään

”- Miksi Venäjän pitää olla tuommoinen?
- Sen takia, kun se ei osaa hallita.”⁴¹⁵

1940-luvun lopun tilanne, jolloin Itä-Euroopan maat yksi toisensa jälkeen julistautuivat kansandemokratioiksi, oli ollut suomalaisen enemmistön kannalta äärimmäisen huolestuttava. Suomalainen demokratia selvisi kuitenkin 1940-luvun lopun paineessa, vaikka Neuvostoliitosta tuli myös Suomessa vahva sisäpoliittinen vaikuttaja.⁴¹⁶ Konkreettisenä esimerkkinä tästä oli 1980-luvulle asti mediassa valinnut itsesensuurin kulttuuria. Varsin harvoin Neuvostoliiton toimia kritisoitiin julkisessa mediassa.⁴¹⁷

Vuosikymmenien kuluessa suhtautuminen Neuvostoliittoon muuttui ratkaisevasti. Vielä 1960-luvun alussa Neuvostoliitto nähtiin suuren enemmistön silmissä vaarallisena ja ikiaikaisena vihollisena, mutta 1960-luvun lopulle mentäessä suhtautumiseen oli tullut uusia vivahteita. Varsinkin yliopistopiireissä neuvostomyönteisyys oli käsin kosketeltavaa. Lisääntyvä taloudellinen yhteistyö ja matkailu sekä muuttunut sisäpoliittinen ympäristö⁴¹⁸ muokkasivat Suomen ja Neuvostoliiton

⁴¹⁴ Ruuth 1977, 376.

⁴¹⁵ Siekkinen 1978, 116.

⁴¹⁶ Kalela 2008, 207–208.

⁴¹⁷ Suomela 2004, 412.

⁴¹⁸ Toisin sanoen suomalaisten kommunistien nostaminen salonkikelpoiseksi hallituskumppaniksi, Neuvostoliiton luottamus Urho Kekkoseen ja ulkopolitiikan suvereenina johtajana sekä SDP:n positiivisempi suhtautuminen Neuvostoliittoon. Kalela 2008, 211–212.

suhdetta positiivisempaan suuntaan. 1970-luvun voidaankin katsoa olleen Suomen ja Neuvostoliiton naapurisuhteiden kulta-aikaa.⁴¹⁹

Kuten edellä on tullut esille, monen työläishahmon mielikuvissa suomalainen yhteiskunta on kaukana täydellisestä. Itse asiassa suurelle osalle yhteiskunta näyttäytyy vähintäänkin keskeneräisenä järjestelmänä, jossa toisaalta palkansaajia ja toisaalta yksityisyrittäjiä riistetään. Riippuu näkökulmasta onko tämä riistäjä ylikansallinen kapitalistinen järjestelmä vai holhoava ja raskaasti verottava yhteiskunta. Yksinhuoltaja naisen asema kuvataan lähes absoluuttista köyhyyttä lähentelevänä. Samalla työläishahmot uskovat Suomen olevan suhteellisen selväpiirteinen luokkayhteiskunta, jossa omistavaluokka ja poliittinen eliitti voivat kirjaimellisesti riistää työväenluokkaisia toimijoita. Länsieurooppalaisessa vapaakauppakehityksessä koetaan olevan vanhan orjajärjestelmän uusi alku. Paikoittain järjestelmäkritiikki on niin voimakasta, muidenkin kuin intomieleisesti neuvostokommunismiin uskovien piirissä, että ajatus sosialistisesta vallankumouksesta luulisi nauttivan suurta kannatusta työläishahmojen keskuudessa. Erityisesti aikakautena, jolloin Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysuhde kukoisti.

Reaalisosialismin tai latinalaisamerikkalaisen vallankumouksen vaihtoehtoon uskoo kuitenkin vain harva työläishahmo. Vallankumousta, tai vuoden 1918 tapaista kapinaa, pidetään esimerkiksi helsinkiläisten enemmistökommunistien keskusteluissa järjettömänä ajatuksena, josta kukaan ei haaveile, mutta josta puhutaan paljon.⁴²⁰ Työläishahmojen mielikuvissa Euroopan kansandemokraattiset valtiot ja varsinkin Neuvostoliitto näyttäytyvät hyvinvoinnin näkökulmasta selvästi jälkeenjääneiltä valtioilta. Huomionarvoista on, että edes vasemmistolaiset, itseään kommunisteiksi tai sosialisteiksi kutsuvat, työläishahmot eivät näe eurooppalaisia kansandemokratioita esimerkillisinä valtioina.

Neuvostoliiton poliittisia ja taloudellisia toimia arvostellaan rankasti. Esimerkiksi Neuvostoliiton 1930-luvulla tapahtuneissa poliittisissa vainoissa sanotaan tapetun *enemmän kommunisteja kuin Suomesta koskaan löytyy*⁴²¹. Moskovassa käyneen kommunisti-toimittaja Nylundin mukaan Neuvostoliitossa ”*tavarasta on pulaa, ja leipäpula, se oli säännöstelty. Kaupoissa oli semmosia lappuja että ostakaa yksi tai kaksi limppua että muillekin jää.*”⁴²² Venäjää kuvaillaan *perkeleen kieroutuneeksi valtioksi*⁴²³ ja eräs jyväskyläläinen työläishahmo toteaa Moskovan metron siivoojilla

⁴¹⁹ Neuvostoliiton ja Suomen suhteesta 1960- ja 1970-luvuilla enemmän mm. Pernaa, Ville 2008: *Ystävyyspolitiikan aika: Suomi Neuvostoliiton naapurina*, Kostiainen, Auvo 2004: *Suomalaiset matkailijat löytävät idän* & Vihavainen, Timo 2004: *Muuttuva menneisyys – purkautuva viholliskuva ja historiankirjoitus*.

⁴²⁰ Ruuth 1977, 438.

⁴²¹ Siekkinen 68.

⁴²² Ruuth 1977, 73–74.

⁴²³ Salama 1971, 101.

olevan ”niin helvetin huonot palkat, että niillä ei ole edes kenkiä. Ne käärii jalkansa sanomalehteen.”⁴²⁴ Lappeenrantalainen hitsari Riku taas analysoi kansandemokraattista byrokratiaa ja sen kurjistavaa vaikutusta: ”Mut pyrokratia [...] Se systeemi. Sen rattaat nielee niin paljon hintaa et kansalle ei riitä mitään, se saa kävellä perse paljaana. Senhä näkee itäblokin elintasosta.”⁴²⁵

Useaan otteeseen suomalainen yhteiskunta saa kehuja verrattuna sosialistisiin maihin. Lappeenrantalaiset rakennustyömiehet keskustellessaan Vietnamin sodasta toteavat: ”Onneksi meidän järjestelmä pelaa.”⁴²⁶ Työläishahmot pitävät suomalaista sosiaalilainsäädäntöä kehittyneenä⁴²⁷ tai jopa yhtenä maailman parhaista⁴²⁸ ja palkkatasoa melkoisen korkeana⁴²⁹. Jyväskyläläinen sosialidemokraatti Sinikka Ketola vertaa Suomen ja Neuvostoliiton kehitystä: ”Jos me verrataan samalla lailla lukuja vuoden seitsemäntoista ja vuoden seitsemänkymmentä niin kuin Neuvostoliitto tekee, niin meidän ei tarvitse hävetä yhtään.”⁴³⁰ Vaikka työläishahmo periaatteessa kannattaisikin sosialismia⁴³¹, kuten jyväskyläläisellä sahalla työskentelevä Kari, ei Neuvostojärjestelmän katsota olevan edistyksellisempi kuin Suomen markkinavetoinen järjestelmä. Karin mukaan: ”Venäjän systeemejä tänne on turha yrittää. Piruako me siitä hyödytään, ei mitään. Samaan siellä pyritään kuin täälläkin, ihmisille asuntoja, vaatteita, autoja, elintasoa, sitä se on pojat, elintasoa, mutta meillä se on jo, Suomessa.”⁴³²

Neuvostoliitossa useaan otteeseen vierailnut ay-toimittaja Nylund ymmärtää taas kerran, että verrattuna neuvostojärjestelmään suomalainen oikeusvaltio toimii: ”En halua että täällä tulee semmoista että mennään vessaan puhumaan ja pannaan vesi juoksemaan tai sitten puhutaan ulkona puistossa.”⁴³³ Myös Suomen Sosialidemokraattinen Puolue saa tunnustusta länsimaisen demokratian nimissä. ”Demareista vielä, niin tommonen länsimainen työväenpuolue on välttämätön täällä, melkonen turva. Muuten ois taatusti kommarit vallassa.”⁴³⁴, toteaa eräs poliittisesti sitoutumaton lappeenrantalainen.

Kovinkaan suurta suomettumista ei työläishahmojen kommentoissa voi aistia, vaan Neuvostoliitto nähdään ongelmallisena jättiläisenä, jonka kansalaisten arkiset ongelmat tiedostetaan. Lappeenrannasta Helsinkiin siirtynyt rakennustyömies Riku pohtii reaalisosialismin suhdetta

⁴²⁴ Siekkinen 1978, 127.

⁴²⁵ Nieminen 1972, 56.

⁴²⁶ Nieminen 1976, 73.

⁴²⁷ Ruuth 1977, 73–74.

⁴²⁸ Siekkinen 1978, 132.

⁴²⁹ Ruuth 1977, 73–74.

⁴³⁰ Siekkinen 1978, 132.

⁴³¹ Siekkinen 1973, 234.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Ruuth 1977, 73–74.

⁴³⁴ Nieminen 1976, 77.

työläisen omaisuuteen. Kinastelleessaan materialistisesti hyvin elävän jyrkän linjan kommunistin, Vehkjärven, kanssa Riku kysyy:

”Sullon autot, osakkeet ja pelit, ja vaikkei sulla aina riitä duuniakaan⁴³⁵, ni säot pystyny ne ittelles järkkäämään. Eik se todista mitään? Sä elät kapitalistisysteemissä niiku kapitalisti elää. Luulet sä et sä oisit saanu noi kaikki kamat ittelles jos täällä ois kommunistimeininki?”⁴³⁶

Rikun väittelykumppanin Vehkjärven persoona on tyyppiesimerkki dogmaattisesta ja intomielisestä kommunistista, joita tarinoissa luonnollisesti esiintyy. Vehkjärvi ei kyseenalaista reaaliosialismin toimia eikä marxilaisuuden peruseriaatteita. Vehkjärven sanoin: *”Marxin opeista mä en [...] ole löytäny mitään, mitä mä en vois sellaisenaan hyväksyä. Se sisältää vaan oikeudenmukaisuuden, sen kaavan, ja se riittää mulle.”⁴³⁷*

Työläistarinoissa esiintyy useita Vehkjärven tapaisia dogmaattisia kommunisteja. Tamperelainen kommunisti ylistää *neuvostonuorison korkeaa moraalialia⁴³⁸* ja eräs helsinkiläinen kommunisti kieltää täysin mahdottomuutena sen, että Neuvostoliitossa olisi prostituutiota⁴³⁹. Samaiselle kommunistille *Marx, Engels, Lenin ja tietenkin myös Stalin edustivat ehdotonta ajattelun auktoriteettia, [inhimillisen] tietämyksen huippu⁴⁴⁰*. Jyväskyläläinen betonirauhoittaja Eino Helminen taas ei hyväksy Varsovan liiton arvostelemista Tšekkoslovakian vuoden 1968 kansannousun aikana.⁴⁴¹ Monet työläishahmot eivät voi käsittää järkevien, mukavien ja maanläheisten tuttaviansa intomielistä neuvostomyönteisyyttä. Esimerkiksi helsinkiläinen sekatyömies Ristonen kuvailee erästä työtoveriaan:

”Terävä kaveri, nokkela puheissaan, hyvä ammattimies, parhaita kirvesmiehiä mitä olen nähnyt ja minä näen keneltä se homma käy, iloinen mukava vaimo ja kaksi herttaista lasta, tietoa päässä melkein kuin pienellä oppineella, mutta jotain mielipuolisen puolinaista ja käsittämätöntä koko miehen ajatuksissa [...] kun puhe meni Neuvostoliittoon, heitti häränpyllyä loppukin hänen käytännön järjestään.”⁴⁴²

Vaikka dogmaattisia kommunisteja löytyy monista tarinoista, ovat he työyhteisöissään vähemmistöä ja altavastajia. Eläköityvän Eino Helmisen tapauksessa koko hänen perheensä on hänen dogmaattista käsitystään vastaan, osa lapsista jopa aggressiivisesti.⁴⁴³ Toisin sanoen laajasta järjestelmäkritiikistä huolimatta ylivoimaisesti suurin osa työläishahmoista ei näe reaaliosialismia

⁴³⁵ Rakennusosalalla kausityöttömyys talvella vaivasi myös yleisen nousukauden aikana. Siipi 1967, 228.

⁴³⁶ Nieminen 1972, 58.

⁴³⁷ Ibid.

⁴³⁸ Holappa 1976, 239.

⁴³⁹ Sinkkonen 1968, 42.

⁴⁴⁰ Sinkkonen 1968, 33.

⁴⁴¹ Siekkinen 1974, 184.

⁴⁴² Salama 1968, 11.

⁴⁴³ Siekkinen 1974, 184.

parempana vaihtoehtona verrattuna pohjoismaiseen versioon markkinataloudesta. On huomionarvoista, että ne toimijat, jotka uskovat Neuvostoliiton erinomaisuuteen, ovat kaikissa tutkimuksessa käytetyissä teoksissa pieni vähemmistö.

Yhteenveto

Työläishahmojen näkökulmasta Suomi ei ole ihannevaltio. Tarinoissa tulee esille ajatus suomalaisen yhteiskunnan keskeneräisyydestä. Vaikka Suomi on onnistunut parissa vuosikymmenessä nousemaan agraaripainotteisesta periferiasta suhteellisen teollistuneeksi ja sosiaalipoliittisesti edistyneeksi valtioksi, ei mikään tavoite ollut vielä täysin toteutunut. Suomi oli selvästi keskeneräinen valtio. Toisaalta esimerkiksi kova verotus, epäoikeudenmukaiset sosiaalitoimet ja sosiaalivaltioon kuuluva byrokratia saavat osan työläishahmoista pitämään Suomea epäonnistuneena ja epätasa-arvoa tuottavana yhteiskuntana. On huomionarvoista, että jopa työyhteisöjen sosialidemokraatit näkevät suomalaisen yhteiskunnan vähintäänkin epävalmiina kokonaisuutena, vaikka heidän oma puolueensa on ollut merkittävä yhteiskunnan reformien toteuttaja. Katkeruus yhteiskunnan taloudellista eliittiä kohtaan on paikoittain jopa raivokasta. Osansa tästä saavat jopa vanhemman työläissukupolven lähimmäiset, omat lapset. Yhteiskunnan rakenteet tuottavat pahoinvointia konkreettisesti esimerkiksi lapsenruokojen välityksellä. Henkisesti alistava kapitalistinen järjestelmä on perusteiltaan vääränlainen monelle työläishahmolle. Varsinkin yksinasuvat naiset kuvataan järjestelmän hylkääminä. Suomi kuvataan miesten valtiona.

Yhteiskuntakriitikistä huolimatta suurin osa työläishahmoista ei toivo neuvostomallista sosialismia Suomeen. Suomalainen markkinatalous, kaikista puutteistaan huolimatta, on kuitenkin siedettävämpi kuin reaaliosialismi. Suomalaiselle kapitalismille annetaan tunnustusta järjestelmänä, jonka avulla kansalaisten absoluuttinen elintaso on noussut. Tämä suurimman osan työläishahmoista on pakko myöntää, vaikka muuten yhteiskunta mielletäisiinkin alistavan ja rikkaan kapitalistielitiin sortovaltiona. Tutkielmani seuraavassa osiossa keskityn tarkemmin suomalaiseen työväenliikkeeseen. Siihen hajanaiseen poliittiseen liikkeeseen, jonka on katsottu olevan aikakautta määrittävä, ja samalla työläishahmoja kaikkein lähimpänä oleva, aatesuunta.

5. TYÖLÄISHAHMOT JA TYÖVÄENLIIKE

Kuten todettua, sotien päätyttyä Suomen poliittinen elämä koki täyskäännöksen sekä sisä- että ulkopoliittisesti. Kommunistien toiminnan salliminen loi Suomeen tilanteen, jossa kaksi voimakasta vasemmistolaista liikettä taistelivat työkansan äänistä. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa vasemmisto saavutti maanvyöry voiton ja sai yhtä vaille puolet edustuspaikoista. Kommunistien hallitsema vaaliliitto SKDL sai vain yhden edustajan vähemmän kuin maltillista vasemmistoa edustanut SDP. Suomeen syntyi kolmen suuren, SKDL:n, SDP:n ja Maalaisliiton, hallitus. 1930-luvun voimatekijä, suomalainen oikeisto, oli joutunut syrjään vallasta.⁴⁴⁴

Uusi vasemmistopainotteinen hallitus ei kuitenkaan kestänyt. Jo vuonna 1948 hallitus hajosi, jolloin SKDL syrjäytettiin vallasta. Tästä alkoi lähes 20 vuoden jakso, jolloin suuria äänisaaliita kaikissa vaaleissa saaneet kommunistit pidettiin päätäntävällän ulkopuolella. Konkreettista valtaa kommunisteilla oli vain muutamissa maalaiskunnissa ja eräissä ammattiliitoissa. SDP aloitti määrätietoisen taistelun kommunisteja vastaan jo vuoden 1946 aikana, josta seurannut negatiivinen ja aggressiivinen kamppailu työväenliikkeen sisällä osoitti todellisia laimenemisen merkkejä vasta 1960-luvun lopulta alkaneen hallitusyhteistyön aikana.⁴⁴⁵

Kun analysoidaan 1960–1970-lukujen poliittista todellisuutta, on tärkeä ymmärtää suomalaisen politiikan keskeiset ilmiöt 1950–1960-luvuilla. Näinä vuosikymmeninä suomalainen poliittinen elämä niin ammattiyhdistysliikkeessä kuin puoluepolitiikassakin oli voimakkaiden vastavoimien taistelukenttää. 1950-luvun vastakkainasettelu huipentui vuoden 1956 yleislakkoon, joka heikensi merkittävään yhteiskunnalliseen asemaan nousseen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön, SAK:n, sekä SDP:n vaikutusvaltaa vuosikausiksi. Lakon jälkeisessä hajaannuksen tilassa sosialidemokraattinen leiri jakaantui Väinö Tannerin, Rafael Paasion ja Väinö Leskisen johtamaan enemmistöön ja SDP:n entisen puheenjohtajan Emil Skogin ja Aarne Simosen ympärille muodostuneeseen uuteen puolueeseen. Uuden puolueen nimi oli varsin kuvaava, Työväen ja pienviljelijöiden sosialidemokraattinen liitto, TPSL. Se oli laitavasemmistoa kosiskeleva liike, joka söi enemmistö sosialidemokraateilta vaikutusvaltaa puoluepolitiikassa ja varsinkin ammattiyhdistysliikkeessä.⁴⁴⁶

Hajaannuksen poliittiset seuraukset olivat kokonaisvaltaiset. Aina 1930-luvun lopulta asti SDP oli toiminut suurimassa osassa Suomen hallituksia. Vuoden 1959 alussa SDP:n enemmistö jäi kuitenkin oppositioon, josta se nousi hallitusvastuuseen vasta vuonna 1966. Samalla

⁴⁴⁴ Mylly 2008, 151–152.

⁴⁴⁵ Eskelinen 1966, 189–190 & Kalela 2008, 208.

⁴⁴⁶ Meinander 1999, 328–329.

ammattiyhdistysliike hajosi kahdeksi keskusjärjestöksi, TPSL:n hallitsemaan vanhaan SAK:hon ja SDP:n enemmistön organisoimaan uuteen Suomen Ammattijärjestöön, SAJ:hin. Ammattiyhdistysliikkeen hajaannus jatkui käytännössä koko 1960-luvun.⁴⁴⁷

1960–70-luvuilla SDP:n puheenjohtajana toimineen Rafael Paasion mukaan sosialidemokraattisen puolueen hajaannus oli aikanaan suomalaisen poliittiseen historiaan voimakkaimmin vaikuttanut tapahtuma. Paasion analysoi kysymyksen olleen ennen kaikkea oikeistolaisen ja vasemmistolaisen sosialidemokratian välisestä linjariidasta.⁴⁴⁸ TPSL:lle oli tilausta sosialidemokraattisen liikkeen sisällä, koska enemmistöläisten johto oli hyvin epäsuosittu Neuvostoliitossa.⁴⁴⁹ SDP:n ja Neuvostoliittoon suhde muuttui rakentavammaksi itse asiassa vasta Rafael Paasion puheenjohtajakaudella 1960-luvun puolessavälissä.⁴⁵⁰ SDP:n hajaannuksen merkittävydestä kertoo jotain myös se, että oikeistolaiseksi mielletty *Uusi Suomi* -lehti analysoi 1970-luvun lopun 40-vuotisjuhlajulkaisussaan SDP:n hajaannuksen olleen ratkaiseva poliittinen ilmiö sodan jälkeisessä sisäpolitiikassa.⁴⁵¹

SDP:n ja ammattiyhdistysliikkeen hajaannuksen voidaan katsoa kasvattaneen Maalaisliiton, vuodesta 1965 Keskustapuolueen, vaikutusvaltaa suomalaisen yhteiskunnan keskeisenä vaikuttajana. Maalaisliiton vahvaa asemaa 1960-luvun alussa kuvasti myös Urho Kekkosen presidenttiys. Kekkonen astui Suomen presidentin virkaan samana päivänä kuin yleislakko alkoi vuonna 1956. Viran alkuaikoina Kekkonen asema tasavallan ykkösmiehenä oli kaikkea muuta kuin vakaa ja aina 1960-luvun alkuun asti Kekkonen joutui taistelemaan niin poliitikkojen kuin kansalaistenkin hyväksynnän puolesta. Ulkopoliittiset kriisit, suotuisa talouskasvu ja Neuvostoliiton kanssa muodostunut ystävyysuhde muurasivat kuitenkin Kekkonen aseman suomalaisten henkisenä isänä ja varsinkin 1970-luvulle mentäessä Kekkonen oli vakiinnuttanut asemansa poliittisten puolueiden yläpuolella olevana kansakunnan johtajana.⁴⁵²

Rafael Paasiota mukaillen voidaan sanoa, että vuoden 1958 eduskuntavaaleista lähtien Maalaisliitto/Keskustapuolue hallitsi Suomea periaatteessa yksinvaltaisesti vuoteen 1966 asti, jolloin uudelleenyhdistynyt SDP sai SKDL:n ohella merkittävän vaalivoiton.⁴⁵³ Huolimatta Kekkonen asemasta 1960-luvun loppupuolella Keskustan hegemonian voidaan katsoa romahtaneen. Suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutos ja Maalaisliitosta eronneen Veikko Vennamon

⁴⁴⁷ Kallio 1982, 43.

⁴⁴⁸ Paasio 1980, 95–96.

⁴⁴⁹ Meinander 1999, 328–329.

⁴⁵⁰ Kalela 2008, 211–212.

⁴⁵¹ Juhlajulkaisun luvussa Vesikansa 1987: *Linjojen etsintää*.

⁴⁵² Roos J.P: *Kun Suomi putosi puusta: Suomi 1970-luvulla*.

<http://www.mv.helsinki.fi/home/jproos/70-luku.htm>. Viitattu 7.5.2013.

⁴⁵³ Paasio 1980, 117.

populistinen Suomen Maaseudun Puolue rapauttivat Keskustan ydinkannatusta. 1970-luku olikin selvästi vasemmiston, populistisen SMP:n ja keskustaoikeistolaisen Kansallisen Kokoomuksen nousun aikaa. Vuosikymmenen loppupuolella kävi yhä selvemmäksi, että varsinkin Kokoomus oli onnistunut luomaan profiilin yrittäjäystävällisenä, mutta hyvinvointivaltiota kannattavana sosiaalisen markkinatalouden puolueena.⁴⁵⁴ Konkreettisesti Kokoomuksen poliittisen nousun tähtihetki tapahtui kuitenkin vasta vuonna 1987, jolloin yli kaksikymmentä vuotta oppositiossa ollut puolue pääsi hallitusvastuuseen.

1960-luvun loppu ja 1970-luku olivat kuitenkin ennen kaikkea vasemmiston poliittisen vaikutusvallan huippuaikaa. Vuonna 1966 loppui kaksikymmentä vuotta kestänyt kommunistien poliittinen eristäminen. SKDL pääsi Suomen hallitukseen yhdessä SDP:n, Keskustapuolue, ja TPSL:n kanssa. Kansanrintamakoalitio toistui usein aina 1980-luvulle asti. Kommunistien nostaminen hallitusvastuuseen kuvastaa uutta tapaa varmistaa valtion sisäinen turvallisuus. Jorma Kalelan mukaan tämä tarkoitti näkemystä, jonka mukaan *ristiriidat vahvistavat yhteiskunnan toimintakykyä ja kiinteyttä, kun ne tunnustetaan ja institutionalisoidaan*⁴⁵⁵.

1960-luvun lopulla, jolloin SDP oli onnistunut uudistamaan paikkansa valtakunnan johtavana puolueena, oli Suomen Kommunistinen Puolue, SKP, ja samalla sen hallitsema vaaliliitto SKDL joutuneet hajaannuksen tilaan. Konkreettinen hajaantumisprosessi alkoi vuodesta 1966, jolloin maltillinen ammattiyhdistysliike valtasi Aarne Saarisen johdolla SKP:n puheenjohtajuuden.⁴⁵⁶ Tämä hajaannus on populaarin 1970-luvun tutkimuksen yksi keskeisimpiä ilmiöitä. Dogmaattista neuvostomyönteisyyttä painottavat vähemmistöläiset ja *eurokommunismien*⁴⁵⁷ aatteen sisäistäneet enemmistöläiskommunistit loivat 70-luvulle aatteelliseen peruslähtökohdan, jonka kautta suomettumiskeskustelu lähti liikkeelle. Tämä jakolinja koski niin kommunistista puoluepolitiikkaa kuin ammattiyhdistysliikettä.

1960-luvun lopulta lähtien laitavasemmistolaisuuden suurimpia kysymyksiä on ollut se, kuinka suhtautua SKDL:n hallitusvastuuseen hallituksissa, joiden aikana valtaosa suomalaisista köyhistä pienviljelijöistä menettivät elinkeinonsa, Suomi integroitiin vahvemmin länsieurooppalaiseen vapaaseen markkinatalouteen ja SKDL:n poliittisten vastavoimien, SDP:n, Kokoomuksen sekä SMP:n, suosio näytti pysyvän vakaana. SKDL:n nouseminen salonkikelpoiseksi kumppaniksi

⁴⁵⁴ Vasemmistolaista talouspolitiikkaa Kokoomus oli haastanut jo 1950-luvun lopulla uudistuneesta puolueohjelmasta lähtien, jossa ajatus sosiaalisesta markkinataloudesta oli vahvasti esillä. Borg 1965, 101–102.

⁴⁵⁵ Kalela 2008, 209.

⁴⁵⁶ Kalela 2008, 211.

⁴⁵⁷ Eurokommunismi = 1960-luvulla Länsi-Euroopassa syntynyt ja etenkin 1970-luvulla vaikuttanut poliittinen liike, joka pyrki kehittämään kommunismista muodon, joka sopi länsimaiseen demokratiaan. Liike sai alkunsa Italian, Espanjan ja Ranskan kommunistisista puolueista. Eurokommunismien on usein katsottu olevan vastavoima Neuvostoliiton hegemoniselle asemalle kommunistisen liikkeen henkisenä johtajana.

hallitusvastuuseen muuttikin suomalaisen äärivasemmiston toimintaa merkittävästi.

Työläishahmojen joukosta löytyi runsaasti itseään kommunisteina pitäviä, mutta vain harva kommentoi hallituksessa olevien SKDL:n ja SKP:n jäsenien toimintaa myönteisesti. Tarinoissa eräs rakennustyömies esimerkiksi ihmettelee tilannetta, jossa hän joutuu osoittamaan mieltään omaa puoluettaan vastaan, joka istuu yhdessä porvareiden kanssa hallituksessa.⁴⁵⁸ Samainen rakennustyömies problematisoi kommunistien 1966 alkaneen hallitusvastuun: ”*Onko ne pari ministerinsalkkua niin ny makeita, ettei niitä naamoja voi sieltä vetää, hämärtämästä puolueen todellista tehtävää.*”⁴⁵⁹ Samaa pohtii vanha rautatietyöläinen, jonka kansanrintamapolitiikka oli pettänyt. ”[...] *olis sitä luullu parissa vuodessa jotain aikaansaatavan, kun vielä siellä sentään on noita vasemmistotemokraatteja, tai mitä perkeleitä ne ny on*”⁴⁶⁰, pohtii vanhus ja samalla jatkaa SKDL:n ministerien olevan ”*niin toisarvoisilla paikoilla että tulee mieleen että oliko se hallitukseen meno ollenkaan tarpeellista.*”⁴⁶¹

1970-luvun aikana myös SDP:n rooli koki muutoksen. 1960-luvun lopulta lähtien uudelleenehnyt ja valtavia äänisaaliita lähes kaikissa vaaleissa saanut SDP nousi valtionhoitaja asemaan. Samalla pitkään SDP:n vaikutusvaltaan vaikuttanut ongelmallinen suhde Neuvostoliittoon normalisoitui. SDP:n 1950-luvulta alkanut paitsioasema oli historiaa.⁴⁶² Vuoden 1966 jälkeen SDP joutui luopumaan hallitusvastuusta vasta vuonna 1991⁴⁶³. Työläistarinoissa ei muistella kuin hetkittäin sitä lamaanunutta ja hajonnutta SDP:tä, joka aina 50-luvun yleislakosta asti oli joutunut sisäisiin taisteluihin niin puoluepolitiikassa kuin ay-liikkeen sisällä. SDP oli ennen kaikkea se suhteellisesti eniten valtaa haalinut organisaatio, jota vastaan kommunistiset voimat mittelivät niin työpaikoilla kuin valtakunnallisella tasolla.

5.1 Työläisyhteisöjen puoluepoliittiset erimielisyydet

Kuten tutkimuksessa on tullut ilmi, työläishahmot ovat poliittisesti varsin heterogeeninen joukko ja työläishahmojen aktiivinen vasemmistolaisuus ei ole itsestäänselvyys. Itse asiassa tutkimusaineiston työläishahmoista enemmistö suhtautuu politiikkaan intohimottomasti ja vieroksuen. Työtoverin poliittisuus saattaa olla jopa absurdi asia, jota ei loogisesti pysty selittämään. Helsinkiläinen puoluepoliittisesti sitoutumaton hitsari Riku ei esimerkiksi pysty ymmärtämään miksi hänen kollegansa on kovanluokan ay-kommunisti: ”*Miksihän se on komari? Riku mietti. Miehellä autot,*

⁴⁵⁸ Niemien 1976, 232.

⁴⁵⁹ Ibid.

⁴⁶⁰ Salama 1978, 472.

⁴⁶¹ Ibid.

⁴⁶² Kalela 2008, 211.

⁴⁶³ Lukuun ottamatta muutamaa lyhytaikaista virkamieshallitusta 1970-luvun lopulla.

osakkeet, lapset oppikoulussa, vaimo valtionvirassa jossain.”⁴⁶⁴ Rikulle työtoverin ääri vasemmistolainen poliittisuus tuntuu taistelulta omaa materialistista hyvinvointiaan vastaan.

Poliittinen intohimo onkin modernille työläishahmolle ennen kaikkea moraalinen tai omasta henkilöhistoriasta kumpuava valinta. Hitsari Riku summaa asian seuraavasti: ”*Helvetin historia tehnyt jokaisesta sen mikä nyt sattuu olemaan. [Poliittisuus] Juontaa juurensa jostain isäukon idealismista, vai mistä helvetistä?*”⁴⁶⁵ Tamperelainen sosialidemokraatti Jaakko Sinivirta näkee vasemmistolaisuuden toisin. Jaakon mukaan: ”*Ei ollut lopulta kovin tärkeää, kumpaan työväenpuolueeseen kuului, jos oli selvillä päämäärästä ja toimi sen hyväksi.*”⁴⁶⁶ Jaakon äidille perheen intomielinen sosialidemokratia oli *isän perua niin kuin tauti, josta ei päässyt eroon*⁴⁶⁷. Myös puolueettomuus periytyy. Puolueeton rakennustyömies Ristonen näkee oman poliittisen passiivisuuden kumpuavan omasta perheestä: ”*Nämä [poliittiset] asiat yleensä menevät sukupolvelta toiselle, isäukko ei ollut koskaan kuulunut mihinkään puolueeseen, enkä minäkään osannut olla kovin poliittinen.*”⁴⁶⁸

Tarinoissa työyhteisöjen poliittisuus nousee usein keskeiseen asemaan, joten on syytä syventyä työläishahmojen ja puoluepolitiikan suhteeseen. Vasemmistolainen elämäkatsomus on tarinoissa voimakkaasti läsnä. Työväenliike on romaaneissa monimuotoinen, jakaantunut ja ongelmallinen poliittinen voima, jossa heterogeeninen sosialismin aate, dogmaattinen kommunismi ja enemmän tai vähemmän vasemmistolainen sosiaalidemokratia vaikuttavat romaanihenkilöiden ajatusmaailmaan ja käyttäytymismalleihin. Vasemmiston ulkopuolisia poliittisia voimia ei tarinoiden työyhteisöissä juurikaan esiinny.

Tarinoiden työläisyhteisöissä aatteelliset eroavaisuudet ovat voimakkaasti läsnä. Kommunistien, sosialidemokraattien ja vasemmistoa vierastavien henkilöiden välillä on ainaisia kiistoja siitä mihin Suomi valtiona ja yhteiskuntajärjestelmänä on menossa. Eri poliittisten tahojen kinasteluissa käytetään varsin perinteistä retoriikkaa, jossa sosialidemokraatteja syytetään oikeistolaisuuteen kurottautuvasta luokkapetturuudesta ja kommunisteja haukutaan kateellisiksi ja ahneiksi Neuvostoliiton lakeijoiksi. Eri aatesuuntien kinastelussa retoriikka on värikästä. Tampereella sosialidemokraatteja syytetään esimerkiksi *kelvottomasta palkkapolitiikasta ja luokkasopuulusta, joka syövytti työväenliikkeen taistelutahdon ja teki ennalta tyhjäksi yhteiskunnan laadulliset*

⁴⁶⁴ Nieminen 1972, 52.

⁴⁶⁵ Nieminen 1976, 227.

⁴⁶⁶ Holappa 1976, 82.

⁴⁶⁷ Holappa 1976, 8.

⁴⁶⁸ Salama 1968, 10.

*muutokset*⁴⁶⁹. Kommunistimielinen Aulis Tervanen taas puuttuu sosialidemokraattien yhteiskunnallisiin motiiveihin:

*”Sosialidemokraatit kasvattavat lapsensa herran pelkoon. Ne haluaa lapsistaan viisaita ja menestyviä. Laulavat kansainvälistä ja pelkäävät milloin Neuvostotasavaltojen perkeleelliset panssarit vyöryvät Suomeen. [Sosialidemokraateilta] puuttuu vallankumous. Niiltä puuttuu hohto. Laiton toiminta. Puuttuu sankaruus.”*⁴⁷⁰

Sosialidemokraattien syyttäminen yhteiskunnan ongelmista saa joissain tarinoissa jopa absurdeja piirteitä. Esimerkiksi tamperelaisen kiihkomielisen kommunistin mukaan *”suomalalaisten suurkaupunkien nuorisogangsterit jatkoivat revisionistista tai pikemminkin sosialidemokraattista tarinaa.”*⁴⁷¹ Hänen syyttää SDP:tä jopa *pikkupoikien juopottelusta ja kolmetoistavuotiaitten tyttöjen naimavalmiudesta*⁴⁷². Kaikki tämä oli *järjestelmän vika ja järjestelmästä olivat vastuussa työväenluokan petturit*⁴⁷³ eli sosialidemokraatit.

Helsingin rakennustyömaalla hitsari Riku taas syyttää kommunisteja *sokeasta uskosta*⁴⁷⁴ Neuvostoliiton pyyteettömään hyvyteen. Tämä usko rinnastetaan uskonnolliseen herätykseen. Samaa mieltä on jyvaskyläläinen Sinikka, jonka mukaan: *”Kateudesta suurin osa kommunisteja on sitä mitä ne on, viha ne pistää liikkeelle. Samanlaisia uskovaisia kuin muutkin.”*⁴⁷⁵ Tamperelainen sosialidemokraatti Artturi Salmela summaa ikiaikaisen vastakkainasettelun seuraavasti:

*”Nykyisin rakennettiin sosialidemokraattien ja kommunistien välille riitoja pikkuasioista ja niin oli tehty aina. Työväenliikkeessä oli aina tapeltu pikkuasioista. Kommunistit olivat roistoja, sosialidemokraatit porvareitten kätyreitä. Sellaista nalkutusta oli kuultu melkein vuosisata.”*⁴⁷⁶

Aina työläistarinoissa vasemmistolainen vastakkainasettelu ei pysy perinteisissä raameissa, joissa sosialidemokraatit ovat sovittelevia ja kommunistit radikaaleja työväenluokan edustusmiehiä. Joissain tarinoissa sosialidemokraatit ovat aggressiivisia toimijoita ja kommunistit lähellä työnantajaosapuolta. Esimerkiksi jyvaskyläläisessä metallivalimossa työnjohtajaksi ylennetty kommunisti, Onni Hannikainen, näyttäytyy vanhemmanpolven sosialidemokraatille, Veikko Hakkaraiselle, työantajaa palvovana nöyristelijänä, jonka suurin pyrkimys on saada valimo toimimaan tuottoisasti ylitöitä ja tehokkuutta korostaen. Hakkarainen syyttää

⁴⁶⁹ Holappa 1976, 133.

⁴⁷⁰ Siekkinen 1973, 147–148.

⁴⁷¹ Holappa 1976, 238.

⁴⁷² Ibid.

⁴⁷³ Ibid.

⁴⁷⁴ Nieminen 1972, 58.

⁴⁷⁵ Siekkinen 1973, 154.

⁴⁷⁶ Holappa 1976, 105.

työnjohtajakommunisti Onnin olevan omanedun tavoittele, joka on unohtanut työväenluokan: ”Kuule sinä Onni, kenenkä selekä se on täällä nöyrytnyt, mitä. Kuka se on kuule semmonen mies, joka kehu kovasti olevansa kommunisti ja kuluki selekä mutkalla kun vaan herralle haiskahti. Sanopa sinä Onni [...] onko se mukava tuo valakonen kypärä⁴⁷⁷ kommunistin päässä⁴⁷⁸”

Poliittiset erimielisyydet eivät kuitenkaan estä ystävyysuhteiden, saati romanttisten, suhteiden syntyä. Jyväskyläläisessä metallivalimossa työskentelee pariskunta, jossa vaimo on vähemmistökommunisti ja mies poliittisesti sitoutumaton.⁴⁷⁹ Tampereella kommunisti Antti Ranta, sosialidemokraatti Jaakko Sinivirta sekä diplomi-insinööri Martti Siren ovat lähimpiä ystäviä.⁴⁸⁰ Keijo Siekkisen kahdessa teoksessa, *Naisen mies* sekä *Reinon veljenpoika*, kuvataan sosialidemokraattisen naisen ja kommunistisen miehen suhdetta. Kaiho Niemisen tarinoissa taas vasemmistoa vierastavat päähenkilöt ystävystyvät ay-kommunistien kanssa.⁴⁸¹

Jyväskyläläisessä valimossa sosialidemokraattinen ay-veteraani Veikko Hakkarainen ja valimon toinen ay-aktiivi, pääluottamusmies ja kommunisti Matti Kivimaa, ovat yhdessä ay-liikkeen tuki ja turva. Kivimaa jopa myöntää, että sosialidemokraatti Hakkaraisen kanssa on usein helpompi tulla toimeen kuin oman hajaantuneen puolueen. Kommunistien keskinäisistä riidoista Kivimaalla ei ole positiivista sanottavaa: ”*Tapellaan jos tapellaan ja tapellaan sitten kunnolla [...] Jos me ollaan Hakkaraisen kanssa pystytty sopimaan, niin ei pitäis olla omien kanssa vaikeuksia*”⁴⁸²

Tyypillistä tarinoissa on, että poliittisesti samanhenkisillä yksilöillä on enemmän ongelmia keskenään kuin muiden poliittisten ryhmien jäsenten kanssa. Varsinkin kommunistit ovat toistensa kiihvaimpia arvostelijoita.⁴⁸³ 1970-luvun populaariin historiikirjoituksen lempilapset, vähemmistökommunistit, jäävät tarinoissa kuitenkin sivuosaan. Jyväskyläläisen ay-kommunistin suhde vähemmistöläiseen kulttuurivasemmistolaisuuteen, ennen kaikkea suosittuun poliittiseen laululiikkeensä⁴⁸⁴, on kaunainen. Laululiikkeen tapahtumia Armas kuvaa *sinipaitaisten sarvikuonokulttuurilaulajien konserteiksi*⁴⁸⁵. Armaksen näkökulmasta *vähemmistöläiset kiilusilmät*

⁴⁷⁷ Valkoinen kypärä viittaa työnjohtajien asusteeseen.

⁴⁷⁸ Siekkinen 1976, 15.

⁴⁷⁹ Siekkinen, Keijo 1976: *Raskaat miehet*.

⁴⁸⁰ Holappa, Pentti 1976: *Pitkän tien kulkija*.

⁴⁸¹ Nieminen, Kaiho: *Lovistoori* (1972) & *Valtakunta* (1976).

⁴⁸² Siekkinen 1976, 115.

⁴⁸³ Esim. Sinkkonen, Lassi 1968: *Sumuruisku* & Siekkinen, Keijo 1976: *Raskaat miehet*.

⁴⁸⁴ Siekkinen 1976, 37.

⁴⁸⁴ 1970-luvulla suureen suosioon nousi vanhaa työväenlauluperinnettä, latalaisamerikkalaista vasemmistolyriikkaa ja modernia rytmimusiikkia yhdistellyt uuden aallon poliittinen laululiike, jossa aikansa nuoret ja kuuluisat kulttuuriradikaalit esittivät dogmaattiseen kommunismiin kallellaan olevia protestilauluja, niin sanottua Agit Proppia. Varsinkin levy-yhtiö Love Records oli laululiikkeen kannalta olennainen. Lisää aiheesta mm. Rantanen, Miska 2005: *Love Records 1966-1979 : tarina, taiteilijat, tuotanto*.

⁴⁸⁵ Siekkinen 1978, 133.

*eivät osaa laulaa, heiltä puuttuu tunne ja kaikki sen mukana*⁴⁸⁶.

Monessa tarinassa vähemmistöläisiä ei edes mainita. Suurimman roolin he saavat ay-toimittaja Ale Mäenpään tarinassa. Ale kokee omakohtaisesti kommunistisen liikkeen hajaannuksen, kun hän joutuu ammattiliiton puoluehajaannuksen hampaisiin. Alen työpaikalla kommunistisen liikkeen hajoamisuhka on todellinen:

*”Alekin laukkaa edestakaisin pää kolmantena jalkana ja hokee että tilanne on vaikeampi kuin koskaan, puolue alkaa olla jo hajoamiskypsä, ne [Vähemmistö- ja enemmistökommunistit] syyttävät toisiaan jatketusta herjaamisesta ja on sanottu että rakennusliitto hajoaa ja se taas johtuu siitä että keväällä ovat vaalit. Silloin työväenjärjestöt ovat usein hajoamassa kun tulee vaalit”.*⁴⁸⁷

Keijo Siekkisen *Raskaissa miehissä* taistolaisnaista ja ay-aktiivia Liisa Saarista arvostetaan ja pelätään. Tarinassa enemmistökommunisti Matti Kivimaa pohtii kommunistisen puolueen jakaantumista: *”Kivimaan Matti oli istunut ja miettinyt, mitä tapahtuu kun kommunistit hajoaa kahteen ryhmään. Hän ja Liisa alkavat vetää, eri suuntiin? Se oli helvetin ikävää ihan sen takia, että Saarisen Liisa oli jämäkkä nainen”*⁴⁸⁸. Siekkisen tarinassa valimon enemmistökommunistit tekevät yhteistyötä vähemmistöläissiiven kanssa, koska molemmat puolet näkevät Liisa Saarisessa hyvän vastavoiman sosialidemokraatteja vastaan. Joskus kommunistien hajaannus saa aikaan absurdeja ja huvittavia kuvauksia politiikan arjesta. Esimerkiksi ay-toimittaja Ale kuvailee erästä kommunistien kokousta seuraavasti:

*”[Kokouksessa] vähemmistö on enemmistö ja enemmistö on vähemmistö ja vähemmistön vähemmistö olis halunnu tehdä jotain sopimuksia paikkojen edes jonkinlaisesta kohtuullisesta jakamisesta mutta vähemmistön enemmistö saneli vähemmistön vähemmistölle selvät pasmat, jonka jälkeen enemmistölle joka niin kuin jo sanoin oli kokouksessa vähemmistönä, sille jäi sitten aktiivisen seuraamisen osa. Ja puheita pidettiin tuhkatiheään. Jokainen pyrkyri pääsi vuorollaan todistamaan laajaa lukeneisuuttaan, käytävällä oli paremmin, siellä kuulee aina miten asiat todella ovat. Enemmistö tulee jakautumaan kahteen osaan, joista toinen liittyy vähemmistöön jolloin siitä tulee enemmistö, toiset taas olivat kuulleet että vähemmistöllä on kolme siipeä.”*⁴⁸⁹

Kaiken kaikkiaan poliittiset jakolinjat ovat työläistarinoissa hyvin häilyviä ja suurimmat viholliset löytyvät usein omista aatetovereista. Tutkimuksessani käytetyt työläistarinat antavat varsin hyvin nykyiseen historiankirjoitukseen sopivan kuvan aikakauden poliittisuudesta ja varsinkin vallitsevasta ristiriidasta, joka välittyi toisaalta populaarin ja äänekkään vähemmistökommunismin ja toisaalta aikakauden konsensuspolitiikan kesken. Tarinoissa tulee esiin se

⁴⁸⁶ Ibid.

⁴⁸⁷ Ruuth 1977, 332.

⁴⁸⁸ Siekkinen 1976, 37.

⁴⁸⁹ Ruuth 1977, 347.

enemmistökommunistien ja sosialidemokraattien välinen yhteistyön ilmapiiri, joka antoi kasvualustaa niin SMP:n oikeistosävytteiselle maalaisprotestille kuin taistolaisten äärivasemmistolaiselle neuvostomyönteisyydelle.

Työläishahmojen protesti päättäjiä vastaan ei purkautu Veikko Vennamon kautta, kuten maaseudulla. Itse asiassa Vennamon SMP on tarinoissa hyvin harvoin esillä. SMP myönnetään toki olevan maaseudun köyhien poliittisen vieraantumisen populistinen tuote, joka syntyi kun Keskustan ja SKDL:n maineet pienviljelijän puolustajina romahtivat hallitusvastuun myötä.⁴⁹⁰ Toisaalta työläishahmojen näkökulmasta SMP on fasistinen ja vaarallisesti johtajakeskeinen puolue, jonka politiikka on *pahimman luokan neuvostovastaisuutta*⁴⁹¹. Käytännössä kaikki oikeistopuolueet ovat työläishahmoille yksiselitteisen vastenmielisiä.

Keskustapuolue taas on työläiskirjallisuudessa ohitettu lähes täysin. Alpo Ruuthin *Nousukaudessa* Keskustan aikeille lähteä ay-politiikkaan mukaan hieman naureskellaan ja jätetään omaan arvoonsa. Toisaalta samassa teoksessa muistellaan, että Keskusta oli mukana hallituksessa, joka sääti pakettipeltoasetuksen. Toisin sanoen Keskustan vastuu *pienviljelijän tappajana* tulee Ruuthin tarinassa esille.⁴⁹² Myös presidentti Kekkonen persoona on hyvin harvoin työläiskirjallisuudessa esillä. Pekka Holapan *Pitkän tien kulkijassa* presidentin roolia edustuksellisen demokratian yläpuolella arvostellaan. Tarinassa presidentin aktiivinen rooli hallitusneuvotteluissa sai aikaan paheksuntaa: ”*Presidenttihän puuttui asiaan [hallitusneuvotteluihin] tavalla, jota oli kummasteltu. Hän veti kommunistit hallitukseen jyrkemmän siiven vastarinnasta piittaamatta ja puuttui samalla kommunistien sisäisiin asioihin niin että maamme arvokkaat idänsuhteet taisivat vahingoittua.*”⁴⁹³

5.2. Työläishahmot ja akateeminen vasemmisto

Maalaispuolueita ja presidenttiä suuremman roolin tarinoissa saa kaupunkien akateeminen vasemmisto. Luonnollisesti urbaanit työläisyhteisöt eivät ole yhteiskunnasta erillisiä ihmisryhmiä. Tarinoissa työläishahmojen kokemukset ja mielikuvat itsestään ja omasta elintasostaan vertautuu usein yhteiskunnan muihin jäseniin. 1960-luvulta lähtien suomalainen yhteiskunta oli maailmanhistoriallisesta näkökulmasta murroksessa, jossa valtava määrä nuoria aikuisia siirtyy työelämään. Samalla elinkeinoelämän rakennemuutoksesta johtuen suurempi osa ikäluokista koulutautui pidemmälle kuin ennen.⁴⁹⁴ Sosiologi Tommi Hoikkalan mukaan suurten ikäluokkien kokemuksesta on tyypillistä koulukokemusten merkityksellisuuden korostaminen. Siksi kuulu

⁴⁹⁰ Ruuth 1977, 36.

⁴⁹¹ Ruuth 1977, 36.

⁴⁹² Ruuth 1977, 410.

⁴⁹³ Holappa 1976, 39.

⁴⁹⁴ Nevala 2008, 88–109.

niin sanottujen oppikoululaisten ja kansakoululaisten välillä on syvä.⁴⁹⁵ Luonnollisesti työläishahmot kuuluvat suurimmaksi osaksi jälkimmäiseen ryhmään.

Pauli Kettusen mukaan suurien ikäluokkien paine muutti suomalaista koulutusjärjestelmää. Sodan jälkeinen ilmapiiri ja toivo paremmasta elintasosta sai vanhemmat yli yhteiskuntarajojen panostamaan lastensa koulutukseen. Varsinkin 1950-luvulta lähtien yhä useampi lapsi kävi keskikoulun ja oppikoulun. Tämä oli looginen kehitys, koska työmarkkinoilla näytti avautuvan yhä enemmän työpaikkoja koulutetulle väestölle. 1960-luvulle mentäessä koulutuspolitiikasta oli tullut kiinteä osa hyvinvointiajattelua. Lopullinen korkeakoulujen massoittuminen alkoi kuitenkin vasta 1960-luvun toisella puoliskolla, jolloin erityisesti presidentti Kekkonen painostuksesta Suomen korkeakoululaitos laajeni ympäri maakuntia. Tällöin korkeakoulujen kehittämisen lähtökohdaksi kirjattiin opiskelumahdollisuuksien lisääminen perustamalla uusia korkeakouluja.⁴⁹⁶

Suurten akateemisten massojen sisältä kumpusi uudenlainen vasemmistolainen elämäkatsomus. Tämä ilmiö korosti osaltaan politiikan muuttumista entistä enemmän eettiseksi ja moraaliseksi kannanotoksi. Työläistarinoissa kuilu akateemisen nuorison ja vanhemman työväenluokkaisen ay-aktivismin välillä ei ole ylitsepääsemätön. Tamperelainen sosialidemokraattiveteraani Artturi Salmela pitää akateemista sosialidemokratiaa positiivisena asiana:

”Nämä nuoret toverit [akateemiset sosialidemokraatit] minä toivotan tervetulleiksi puolueeseen, vaikka oppineita ovatkin, maistereita ja tohtoreita. Kyllä me heitä tarvitsemme, ei kai meidän pidä jättää kaikkea oppia ja tietoa kapitalistien käyttöön. He uskaltavat sanoa asiat halki ja usein selvemmin kuin me vanhemmat, ja he tietävät, he ovat lukeneet läksynsä, ja heidän puheensa osuvat porvareihin. Olen minä sen verran porvarilehtiä seurannut ja olen ymmärtänyt, minkä tähden ne yhtä mittaa parhaavat nuorta oppinutta väkeä, joka liittyy työväenpuolueeseen. Porvarit pelkäävät niitä. Minä ymmärrän sen ja kyllä muutkin työväenliikkeen ihmiset ja työläiset varsinkin sen ymmärtävät.”⁴⁹⁷

Kommunistiveteraani Matti Kivimaa myöntää, että 70-luvun kuluessa yhä enemmän akateemisia nuoria osallistuu vappumarsseille ja työväenliikkeeseen.⁴⁹⁸ Tämä ei kuitenkaan Kivimaan mukaan automaattisesti tarkoita kommunistisen työväenliikkeen kannalta eteenpäin menoa, koska oppineet nuoret ovat valinneet väärä oppiaineita:

⁴⁹⁵ Hoikkala 2008, 87–88.

⁴⁹⁶ Kettunen & Simola (toim.) 2012, 205–206.

⁴⁹⁷ Holappa 1976, 43–44.

⁴⁹⁸ Siekkinen 1976, 43.

”[...] kuka niitä patisti opiskelemaan oikeita aineita, niitä joita tarvittiin [politiikassa]? Ei kukaan. Humanisteja oli ja yhteiskuntatieteilijöitä ja kesken opiskelunsa jättäneitä mutta juristeja, ekonomeja, talousmiehiä, insinöörejä ja agronomeja ei ollut edes vähän. Teologeja alkoi olla enemmän. Ei niitä saa muuten kuin kouluttamalla, ei niitä voi ostaa, ei riitä raha. Toiset pystyy maksamaan enemmän.”⁴⁹⁹

Myös jyvaskyläläinen ay-aktiivi, betoniraidoittaja Eino Helminen, katsoo nuorison olevan päällisin puolin hyvällä, mutta naivilla, asenteella viemässä vasemmistolaista työväenliikettä eteenpäin:

”Tämän päivän koululaiset ja nuoret ovat jotenkin enemmän selvillä ja reilummin mukana kaikessa toiminnassa. He tuovat pelkäämättä julki ajatuksensa. Yliopistolaisten kanssa olen viime aikoina joutunut jonkun kerran tekemisiin ja heissä on koko joukko sellaisia, jotka katselevat asioita työmiehen näkövinkkelistä tai ainakin yrittävät katsoa. [...] Nämä opiskelijat ovat tietävämpiä kuin me, osaavat teorioitaan, joista me emme aina ymmärrä paljonkaan. [...] Huonoa tuossa nuorten tietämisessä on, että he näyttävät monet pitävän tätä poliittisia puolta jonakin ajatuspelinä. Rämäpäisyydessään he helposti puhuvat sellaista, jota ei haluaisi kuulla ihmisiltä, jotka sanovat katsovansa maailmaa työmiehen kannalta. Hyvää tahtoa heillä varmasti on mutta usein heiltä tuntuu puuttuvan vissi tietämys tosiasioista. [...] Sellainen ajatustapa, että elämä on pelkkää opintokerhon pitoa ja ajatuspeliä voi käydä ajan mittaan hankalaksi. Tämä elämä on meikäläisille totisinta totta, ja tasaisella uurastamisella saadaan parannuksia. Lauluilla ja teorioilla ei sillä tavalla rakenneta kuin kovalla työllä [...] Laulut ja huvitukset ovat väliin paikallaan mutta lauluista me emme elä.”⁵⁰⁰

Tarinoissa esiintyvä nuori työläissukupolvi on henkisesti varsin kaukana 60-luvun kulttuuriradikalismista. Yhdysvalloista Suomeen rantautunut kapitalismia ja kulutusyhteiskuntaa kritisoinut hippiliike, yliopistojen radikaalit tai uusi vallankumouksellinen rockmusiikki eivät työläishahmojen arjessa nouse keskeiseen asemaan. Esimerkiksi vain parissa työläistarinassa esiintyy hippejä. Eräät helsinkiläiset hipit rähisivät *levypajatson vierellä*⁵⁰¹ ja Lappeenrannassa *hippilauma meuhasi kioskin edessä*⁵⁰². Tarinoiden ainoa työtätekevä hippi oli vanhempi sympaattinen juoppo jyvaskyläläisessä metallivalimossa.⁵⁰³ Toisaalta ajan henkeen tyypillisesti kuulunut seksuaalinen vapautuminen on työläishahmojen elämässä korostuneesti esillä. Ehkäisy ja abortit ovat tarinoissa olennainen osa modernia maailmaa.

Akateemisiin vasemmisto-opiskelijoihin työläishahmoilla on varsin etäinen kosketuspinta, vaikka opiskelijaradikaaleja esiintyy useammassa tarinassa. Helsinkiläinen ay-aktiivi ja kommunisti Antti Halme näkee akateemisen vallankumouksellisuuden epäorganisoiduna ja pikkuporvarillisena: ”Pikkuporvarithan lähtee tekemään kumousta yleensä tunnekuohussa. Kun kapitalisti ei takaakaan sitä mitä se on siltä odottanut, lähdetään tekemään vallankumousta ilman eväitä ja ilman tietoa, ja

⁴⁹⁹ Ibid.

⁵⁰⁰ Siekkinen 1974, 97–98.

⁵⁰¹ Nieminen 1972, 36.

⁵⁰² Nieminen 1976, 184.

⁵⁰³ Siekkinen 1973, 161 & 172.

siitähän tuskin muuta seuraa kun paljon ääntä ja ankara krapula.”⁵⁰⁴ Toisin sanoen Halme ei usko akateemisesta ja keskiluokkaisesta taustasta kumpuavan vallankumouksellisuuden tuovan kovinkaan merkittävää edistystä työväenliikkeen näkökulmasta.

Nuoremmilla työläishahmoilla suhtautuminen oman sukupolvensa muihin jäseniin on korostuneen yksilöllistä. Esimerkiksi jyväskyläläisen metallivalaja Pentti Saarisen suhde opiskelijoihin on lähes vihamielinen: ”Pena ihmetteli, että miksi helvetissä sivistyneet ja lukeneet naiset halusivat puhua hänen kanssaan. Tämä ei ollut ensimmäinen kerta. Kapakoissa hän varsinkin tahtoi joutua sellaiseen naisseuraan, joka puhui hepreaa ja halusi katsella hänen känsiään”⁵⁰⁵

Pentti Saarinen ei voinut sietää akateemisten naisten kiinnostusta häntä kohtaan. Saarisen mielestä keskustellessaan akateemisten naisten kanssa vakavista asioista, katsoivat naiset häntä *kuin apinaa, joka on jotakin oivaltanut*⁵⁰⁶. Tarinoissa usealla työläishahmolla on puolisonaan opiskelija. Kahden erilaisen elämäntilanteen yhteensovittaminen ei aina ole helppoa. Kahdessa työläistarinassa nousee opiskelijan ja työläishahmon suhde keskiöön: Kaiho Niemisen teoksessa *Valtakunta* ja Keijo Siekkisen teoksessa *Reinon veljenpoika*.

Marja ja Jaskan luokkarajat ylittävä suhde

Kaiho Niemisen Valtakunnassa keskeisessä roolissa ovat kaksi lappeenrantalaista nuorta, suhteellisen varakkaasta perheestä tuleva ja apteekkariksi Helsingissä opiskeleva Marja sekä rakennusalalta työttömäksi joutunut työväentaustainen Jaska Nykänen. Heidän välilleen syttyy kesäromanssi, joka lopulta vie heidät yhteisasuntoon Helsinkiin. Nuoren pariskunnan tarinassa keskeiseksi nousee opiskelijoiden henkisesti ja taloudellisesti rankka elämä. Marjan todistelee Jaskalle, että opiskelijan elämä Helsingissä ei ole kovinkaan ruusuista:

”[Opiskelijat] joutuvat johonkin psykiatrin hoitoon tai ratkeevat ryyppäämään... Useimmin sellasia, jotka on vuosia pyöriny siellä [yliopistolla] ja eivät valmistu. Siihen tietysti vaikuttaa muukin. Jotkut on joutunu kieppumaan vuosia kavereitten nurkissa, kun ei löydy kämppää. Tai löytys kai jos niillä ois rahaa millä pystys maksamaan sellaset vuokrat. Ja kai niistä puolet näkee melkein nälkää, ainakaan ei pysty syömään kunnolla. [...] niistäkin, jolla on rahaa vaikka miten, on moni just niitä kun tarvis kipeesti kasvatusneuvolaa”⁵⁰⁷

Työttömänä rakennusmiehenä Jaska ei pysty täysin vakavissaan sisäistämään opiskelijoiden ahdinkoa. Hänen näkökulmastaan on ennen kaikkea lohdullista kuulla, että myös akateemisissa

⁵⁰⁴ Nieminen 1976, 282–283.

⁵⁰⁵ Siekkinen 1976, 33.

⁵⁰⁶ Siekkinen 1976, 35.

⁵⁰⁷ Nieminen 1976, 90.

piireissä on ongelmia.⁵⁰⁸ Jaskalle Marjan henkiset paineet tenttien kanssa ovat epäuskottavia⁵⁰⁹, mutta Marjalle opiskelijaelämä on yhtä henkistä painetta, jossa itse opiskelu tuntuu usein toivottoman turhalta ajan haaskaukselta.⁵¹⁰

Opiskelujensa ohella Marja kiinnostuu sosialismista, marxismista ja kommunismista. Jaskaa tämä oudoksuttaa. Jaska huomasi, että Marja ”oli kevään mittaan alkanut puhua aina vain enemmän työväenluokasta, tuloeroista, imperialismista; entinen säälin ja myötätunnon sävyttämä asenne kaikkiin vähempiosaisiin oli nyt muuttunut politiikanpuhujien yleiskieleksi, saanut samalla reippaan annoksen paatosta höysteeksi.”⁵¹¹ Jaskan mielessä nousee kysymys siitä, onko Marja hänen kanssaan vain siksi, että Marja haluaa nähdä miten työväenluokkaisen Jaskan lopulta Helsingissä käy.⁵¹² Toisin sanoen onko Marja Jaskan kanssa vain siksi, että saa tieteelliselle työväenaatteelleen konkreettisen esimerkitapauksen? Jaskan epätasa-arvoista asemaa Marjaan nähden korosti myös se, että hän joutui asumaan Marjan vuokralaisena Helsingissä.

Tarinassa akateemisen vasemmistolaisen suhde työväenluokkaiseen toimijaan on ristiriitoja täynnä. Jaskalle Marjan ajatukset työväenaatteesta ovat vain teoriaa ilman käytäntöä: ”Onhan [Marja] opetellut Marxin teorit paremmin kuin minä, mutta käytännön kokemusta sillä ei silti ole päivän päivää. Ja käytännössä jokainen duunarin nainen saa illalla viereensä väsyneen miehen.”⁵¹³ Jaskan ja Marjan välille syttyy riitoja esimerkiksi Marjan kommentoimissa Rakennustyöläisten liiton johtoa oikeistolaiseksi.⁵¹⁴ Jaskan näkökulmasta olisi naurettavaa, jos rakennustyömiesten luottamusmielien olisi juostava korkeakoululle neuvoa kysymään⁵¹⁵. Kaksi erilaista työväenliikkeen maailmaa eivät kohtaa pariskunnan ajatusmaailmassa.

Lopulta Marja viipyy yhä pitempään iltaan opiskelutovereidensa kanssa ulkona.⁵¹⁶ Jaska tekee oman päätöksensä ja lähtee asunnosta. Jaskan mielikuvissa Marjan elämä on helpompaa ilman, että tarvitsee selittää miksi seurustelee työläisen kanssa. Kyynisesti Jaska ajattelee, että Marjalla on jo kymmeniä proffaperheen peruisia jannuja⁵¹⁷ pitämässä seuraa, joiden kanssa Marjan on helpompi miettiä, miten he pystyisivät pelastamaan Jaskan tapaisia työläisiä kapitalistin kynsistä.⁵¹⁸

⁵⁰⁸ Ibid.

⁵⁰⁹ Nieminen 1976, 97.

⁵¹⁰ Nieminen 1976, 144.

⁵¹¹ Nieminen 1976, 153.

⁵¹² Ibid.

⁵¹³ Nieminen 1976, 216.

⁵¹⁴ Nieminen 1976, 236–237.

⁵¹⁵ Nieminen 1976, 237.

⁵¹⁶ Nieminen 1976, 239.

⁵¹⁷ Nieminen 1976, 264.

⁵¹⁸ Nieminen 1976, 265.

Armaksen ja Sinikan akateemiset rajat ylittävä suhde

Toinen akateemiset rajat ylittävä suhde esiintyy Keijo Siekkisen teoksessa *Reinon veljenpoika*, jossa jyvaskyläläisellä entisellä sekatyömiehellä ja nykyisellä matkamuihistotehtaan iskulauserunoilijalla, Armas Ketolalla, on suhde Tampereella opiskelemaan Sinikkaan. Armas, Sinikka ja heidän pieni lapsensa Anu asuivat 1960-luvun lopulla Sinikalle myönnettyssä opiskelijoiden perheasuntolan yksiössä. Armas oli töissä sekatyömiehenä rakennustyömailla ja Sinikka opiskeli Tampereen yliopistossa. Armakselle tilanne oli sietämätön, koska opiskelijoiden elämäntyyli erosi merkittävästi Armaksen omasta. Myös Armaksen ja Sinikan tarinassa opiskelijat kuvataan henkisesti ongelmalliseksi joukoksi. Armas kuvailee opiskelijoiden mielenterveysongelmia:

”Minä olisin halunnut tulla hulluksi ja heittäytyä holhottavaksi niin kuin muutamille opiskelevaisille kävi aina keväisin. Yksi psykologi vei vaatteensa pelastusarmeijaan ja keinui uimahousuisillaan päiväkaudet lastenkeinussa ja toinen pesi pommisuojaa ja epäili että pattereista vuotaa kaasua huoneisiin ja kävi tarkistamassa meidänkin yksiön.”⁵¹⁹

Armaksen henkilökohtaiset ongelmat eivät liity kuitenkaan opiskelijoiden mielenterveyteen, vaan omaan mustasukkaisuuteen. Armas kuvaa elämäänsä opiskelijan mustasukkaisena työläismiehenä seuraavasti:

”Minä kantelin lautoja rakennuksilla ja Sinikka luki, hyssytteli Anua ja luki ja kävi luennoilla ja seminaareissa ja joskus jäi istumaan iltaa ja joskus tuli kotiin mukanaan riehakas sakkimaan toivoja ja yhden kerran sattui sitten niin, että Sinikka ei tullutkaan kotiin, vasta aamulla tuli ja minä olin valvonut koko yön, ja minuun iski semmoinen mustasukkaisuuden puuska, että otin rokulipäiviä töistä päästäkseni yllättäen kotiin keskellä päivää tai menin ravintolaan, jossa opiskelijat istuivat [...] uskoin, että Sinikalla on liuta sänkykavereita ja menetin monta sataa, kun yritin jälestää olemattomia rakastajia.”⁵²⁰

Armaksen suhde akateemiseen ääriivasemmistoon on kaunainen. Hänen näkökulmasta on *saatanan helppoa niiden*⁵²¹ *paiskoa revolutsioonin ilmaan, kun ei ole mistään muusta väliä, kunhan saa opintolainan menemään*⁵²². Ay-kommunistina Armas ei voi hyväksyä laululiikkeen ja akateemisen vähemmistön hajottavaa vaikutusta kommunistisen liikkeen sisällä. Toisaalta Sinikan näkökulmasta Armaksen asenne on teennäinen eikä työväenluokkainen ammatti ole itseisarvo. Sinikka kyseenalaistaakin työmiespuolisonsa ajatuksen opiskelijoiden hedonistisista motiiveista:

”Sinä uhoat sekatyömiehyyttäsi ja kuvittelet, että sinä olet ainoa oikea. Aika paljon pistät tienestistäsi menemään viinaan. Ja enemmän monet opiskelijat puurtavat kuin sinä. Minäkin. Kesät ja osan talvea olen ollut töissä, hoitanut Anun ja sinun kampeesi ja yrittänyt valmistua. Ja niin tekevät monet muut, kuule. Ei kaikki ole herrojen kakaroita, jotka isänsä

⁵¹⁹ Siekkinen 1978, 119.

⁵²⁰ Ibid.

⁵²¹ Viitaa akateemisiin vähemmistökommunisteihin.

⁵²² Siekkinen 1978, 133.

kukkarolla täällä elelee. Niitä on vähän. Suurin osa joutuu pihistämään koko opiskelu aikansa ja kun valmistuvat, niin on velat niskassa. Samaan aikaan joku samanikäinen vetää vaikka hanttihommissa kohtuullista palkkaa ja jos asuu kotonaan, niin kuin aika monet eikä maksa kotiinsa mitään, niin sellaisilla on ruhtinaalliset olot. Ja ovat muka työläisiä. Minä sanon, että monet on täysiä paskamaheja. Oikeita pikkuporvareita jotka raakkuvat proletaaraisuuttaan ja ovat kateita ihmisille, jotka yrittävät hankkia tietoja.”⁵²³

Sinikan ja Armaksen suhde päättyy tarinassa eroon. Työläiskirjallisuudessa akateemisten ja työväenluokkaisten yksilöiden suhteet ovat korostuneen ongelmalliset. Vaikka taloudellisesti opiskelijan ja työläisen elämät eivät eroa ratkaisevasti, on elämäntyylyissä ylitsepääsemättömiä ristiriitoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että nuori työläissukupolvi olisi täysin 60-luvulta alkaneen kulttuurimurroksen ulkopuolella. Esimerkiksi vapautunut seksuaalielämä, naisten avoin alkoholinkäyttö sekä auktoriteettien kyseenalaistaminen kuuluivat myös nuoren työlässukupolven piiriin.

Sukupolvien väliset jännitteiden lisäksi suurten ikäluokkien sisällä on jännitteitä. Jos suuria ikäluokkia haluaa kutsua sukupolveksi, ei tämä sukupolvi ole kovinkaan yhtenäinen. Työläishahmojen suhde koulutettuihin ja keskiluokkaisiin ikätovereihinsa on useassa tarinassa läsnä. Yleinen teema on työläishahmojen ay-liikkeestä kumpuavan vasemmistolaisuuden erot akateemiseen uusvasemmistolaisuuteen. Akateemiset vasemmistolaiset ovat kiinnostuneita työläisistä lähes ihmisarvoa loukkaavalla tavalla, jossa työläinen on ennemminkin teoreettisen marxismin konkreettinen esimerkki kuin yksilö. Toisaalta myöskään ruohonjuuritasolta yhteiskunnan huipulle nousseet työväenliikkeenjohtajat eivät saa synninpäästöä. Työläistarinoissa vasemmistoeliitti on monessa mielessä lähellä porvarieliittiä.

5.3. Vasemmistolainen eliitti ei kerää työläishahmoilta sympatiaa

Lähtökohtaisesti työläishahmot eivät voi hyväksyä suomalaisen työmarkkinaeliitin konsensuspolitiikkaa. Toisin sanoen tarinoissa tulee esille voimakasta kritiikkiä siitä, että työväenliikkeen johtajat ovat lähentyneet liiaksi oikeistoa ja työnantajaosapuolta. Myös kansanrintamapolitiikka on tuottanut pettymyksen. Eräs rautatietyöntekijä ei usko kommunistien ja sosialidemokraattien hallitustyön auttavan työväenliikettä, vaan ennemminkin korruptoituneen vasemmistoeliitin pyrkimyksiä:

”Luulin minä sen ny vähän paranevan kun saatiin toi työväenhallitus, mutta paskan marjat. Puhheet on kyllä ruusunpunaisia mutta asiat pidetään kaikissa saatanan komiteoissa ja lautakunnissa että saavat nostaa palkan niin monesta paikasta kun vaan suinkin kehtaavat ja osaavat pimittää.”⁵²⁴

⁵²³ Siekkinen 1978, 133.

⁵²⁴ Salama 1978, 472.

Vanha kommunistinainen Helsingistä, Vieno Saari, uskoo, että *osa työväenjohtajista on ollu aina semmosia että pelkää paljon enemmän työläisiä kuin porvareita ja ne menettää yönensakin lakkojen takia*⁵²⁵. Hän ei voi ymmärtää sopimusyhteiskuntaa, jossa työläinen ja porvari ovat kompromissihakuisia liittolaisia:

*”[Työnantajaosapuoli] valehtelee että kaikki on muka samassa veneessä ja yksinkertaisimmat on jo ruvennu uskomaan. Ennen sentään tiedettiin, missä seisoo porvari ja missä työläinen, mutta nyt on jo sellaisia työläisiäkin jotka ymmärtää niin kauhean hyvin porvareita. [...] niin ne [työnantajat] tarjoo alarajan mukaan ja kun nämä työväenedustusmiehet saa sitten niiltä kymmenen penniä enemmän ja tulee meille intoilemaan, ne tanssii STK:ssa riemusta.”*⁵²⁶

Ay-liikkeen keskusjärjestön eliitti, niin sanotut SAK:n herrat, saavat osakseen Vienon epäluulot. Hän arvostelee ay-liikkeen ja varsinkin SAK:n toimintaa antaessaan haastattelua ay-lehteen:

*”[...] ja sitten on kaikenpäällä tämä keskusjärjestö [SAK]. Sen napamiehet kehuu ensin että onpa tullu järjestö voimakkaaks ja kun joku kysäisee että koskas sitä voimaa käytetään, niiltä menee heti löysät housuun ja ne rupee selittämään ettei sitä voimaa sen jälkeen enää ole jos sitä käytetään. Mihin se siinä häviää. Mutta kai ne sitten saa kerskua kapinetissa herraystävillään että mulla on takana kolmesataa tuhatta ja mulla kohta miljoona*⁵²⁷, *kun vaan pysyisivät hiljaa.”*⁵²⁸

On huomionarvoista, että SKDL:n ja SDP:n edustavat työläishahmoille eduskunnassa, ay-liikkeen johdossa ja kunnanvaltuustoissa samaa valtaa, kuin oikeistolaiset toimijat. Ay-puolella esimerkiksi Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliiton johtoa kuvaillaan *roistoiksi ja loisiksi*⁵²⁹. Tarinoissa varsinkin Suomen Kommunistisen Puolueen jäsenet olivat etuoikeutettua eliittiä monella työpaikalla.

Lassi Sinkkosen helsinkiläistarinassa *Sumuruisku* lauttasaarelaisen korjaamon johtajat ovat SKP:n eliittiä ja korjaamon omistavat neuvostoliittolaiset rahoittajat. Työyhteisönä maalaamo toimii kuitenkin samoilla periaatteilla kuin mikä tahansa sosiaalisessa markkinataloudessa toimiva yksityisyrittäjä. Toisin sanoen korjaamon ensisijainen prioriteetti on tehdä voittoa yrityksen omistajille. SKP:n jäsenyys rinnastetaan porvarilliseen hyvä veli -kerhoon, jonka jäsenyydellä oma asema työyhteisössä on turvattu. SKP:n omistama Sirola-opisto kuvataan *Korjaamon pamppujen yliopistoksi*⁵³⁰. Kuvaavaa on, että tarinassa vähiten palkansaajaa ymmärtävä kommunisti on

⁵²⁵ Ruuth 1977, 91.

⁵²⁶ Ruuth 1977, 88.

⁵²⁷ Viittaa ammattiliiton jäseniin.

⁵²⁸ Ruuth 1977, 93.

⁵²⁹ Ruuth 1977, 32.

⁵³⁰ Sinkkonen 1968, 108.

maalaamon sosiaalijohtaja. Sosiaalijohtaja ja muu maalaamon kommunistinen työnjohto kuvataan tarinassa negatiiviseen sävyyn. Sirolan kauppalinjan käyneet työnjohtajat riistävät palkansaajaa aivan samalla logiikalla kuin kuka tahansa kauppakorkeakoulun käynyt esimies, mutta nyt riisto verhoillaan toveruuden ja solidaarisuuden retoriikan alle.⁵³¹

Tarinan päähenkilö, maalari Heinonen, pääsee korjaamon työnjohtajien lähipiiriin, mutta tekee itsensä tarkoituksella sisäpiirissä ulkopuoliseksi. Heinosen ei halua joutua pelaamaan suomalaiseen eliittiin pesiytynyttä arvovaltapeliä. Heinonen itse ajattelee ylennyksestään seuraavasti: *”Muihin työnjohtajiin suhtauduin edelleenkin pidättyvästi. Loppujen lopuksi oli vain hyvä etten veljeillyt heidän kanssaan liiaksi. He voisivat jonain päivänä ottaa minut hampaisiinsa, enkä minä ollut erityisemmin ihastunut siitä mahdollisuudesta.”*⁵³²

Toisaalta työläistarinoissa tulee esille arjen realiteetit. Esimerkiksi kommunisteja vierastavat vanhemmat saattavat hyväksyä lapsensa äärivasemmistolaisen aatteen, koska ymmärtävät, että kommunistieliittiin pääsy tietää varmaa ja varsin tuottoisaa virkaa. Jyväskyläläisen Saaran alempaan keskiluokkaan kuuluvat vanhemmat hyväksyvät alun shokin jälkeen tyttärensä hingun päästä SKP:n jäseneksi sekä parisuhteen kommunistisen peltisevän kanssa:

”Peltisevän Saara on älykäs ja rohkea nainen. Hänen isänsä on Jyväskylän pieniä lakanakauppiaita ja Saaralta katkeaa suhteet kotiinsa, kun hän nai [kommunisti] Peltisevän, liittyy puolueeseen ja menee Sirola-opistoon. Kun he ovat Moskovassa, vanhemmat alkavat sulaa ja Saaran isä ajattelee, että tyttärestä saattaa kumminkin tulla jotakin merkittävää, sillä eihän kaikki kommunistit sentään pääse Moskovaan opiskelemaan, ura kuin ura kunhan se on mahdollinen.”

Kommunistien pyyteettömään työhön köyhien ja alistettujen kansalaisten hyväksi ei tarinoissa uskota. Sosialidemokraattisesta perheessä kasvanut jyväskyläläinen Sinikka Tervanen uskoo kommunistien olevan ennen kaikkea omaa etujaan ajavia poliitikkoja muiden poliitikkojen joukossa. Tällöin se mihin poliittiseen puolueeseen kuuluu menettää merkityksensä:

”Mutta entä jos ne [kommunistit] rikastuu, eikö ne retkuta toista kun siihen tulee tilaisuus. Joskus tuntuu, kun lukee niiden lehtiä, että ne luottaa enemmän propagandaan kuin ihmisiin, ihan niin kuin ne kuvittelisi että ei tavallinen ihminen mitään ymmärrä, että sitä pitää opettaa. Niin kuin kaikki muutkin, puhuvat puolueistaan, puolue puolue. Ihmisistä ei puhuta kuin vaaleja ennen. Silloin luvataan, me teemme, me teemme, vain me teemme! Ja vaalien jälkeen sanotaan, että ei me yksin voida mitään tehdä, ihmisten pitää olla mukana tekemässä. Mitä ne sitten lupaa tekevänsä. Lopettaisivat koko touhun ja antaisivat ihmisten tehdä niin kuin ne lystää. Onko siinä eroa kuka meitä käskää, vai saataisko me joskus sanoa itsekin mitä me halutaan. Eikä sitä sillain osaa ajatella että joku porho olisi pahempi ihminen kuin joku

⁵³¹ Sinkkonen 108–109.

⁵³² Sinkkonen 1968, 248.

muu.”⁵³³

Kyllästyminen julkiseen poliittisen keskusteluun on käsin kosketeltavaa. Joillekin vasemmistososialisteiksi itseään kutsuville toimijoille kommunistien puoluepoliittinen hajaannus on samantekevää julkisuuspelejä. Esimerkiksi eräs Hannu Salaman romaanihahmoista tokaisee:

”Samantekevää oli mitä melkasivat, sama kuka oli niskan päällä kulloinkin, oliko [enemmistökommunistien] Saarinen tappion tiellä vai [vähemmistökommunistien] Sinisalo nousussa. Viimeinen puhdistus oli ollut jäsenkirjan kieltäminen tunnistetuilta maolaisilta⁵³⁴. Saatanan kissanhännänvetäjät, minkä tähden niitten kaikkien pitää aina olla niin perkeleen oikeassa ja muitten väärässä.”⁵³⁵

SKP:n puheenjohtajan, enemmistökommunistisen Aarne Saarisen, ja vähemmistöjohtajan, Taisto Sinisaloon, keskinäinen julkinen riitely näyttäytyy työläistarinoiden näkökulmasta huvittavana. Jyväskyläläisessä metallivalimossa on kyllästytty kommunistisen liikkeen hajaannukseen. ”Ei mua helpota yhtään lukee, jostain kun [Aarne] Saarinen sanoo että luokkataistelu on kärjistynyt tai [Taisto] Sinisalo sitten sanoo että se on kärjistynyt paljon enemmän kun Saarinen sanoo”⁵³⁶, toteaa eräs metallivalaja.

Tamperelaisen kansanedustaja Antero Vintturin tapaus

Myös Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen sisällä jako ruohonjuuritason aktiiveihin ja puolue-eliittiin on syvä. Pentti Holapan *Pitkän tien kulkijassa* tamperelaiset sosialidemokraattiset ammattiyhdistysaktiivit huomaavat pettymyksekseen, että eduskuntaan valittu entinen toveri, kansanedustaja Antero Vintturi, on Helsingissä muuttunut oman edun tavoittelijaksi. Puolue-eliittiin pääsy oli riviaktiivin näkökulmasta epäilyttävää:

”Paljon painoi sekin, ettei Vintturi ollut lahjomattoman maineessa.. Mistä tulivat kymmenettuhannet markat vaalikampanjaan? Sitä ihmeteltiin ja jotkut tiesivät kertoa, ettei rahojen alkuperä ollut Vintturille kunniaksi. Mitä lupauksia Vintturi oli antanut vastineeksi? Tässä pahassa maailmassa ei jaettu seteleitä ilmaiseksi.”⁵³⁷

Tamperelaisen ay-veteraani Artturi Salmelan palopuhe sosialidemokraattien puolueosaston kokouksessa alleviivaa sitä vastakkainasettelua, joka julkisuudessa yhdyntyneenä ja voimakkaana esiintyneen sosialidemokraattisen työväenliikkeen sisällä myllersi 1970-luvun alussa:

⁵³³ Siekkinen 1973, 154.

⁵³⁴ Suomessa oli pieni sosialistinen ryhmittymä, jotka identifioivat itsensä maolaisiksi, Kiinan kommunistisen johtajan Mao Zedongin mukaan.

⁵³⁵ Salama 1971, 113.

⁵³⁶ Siekkinen 1976, 158.

⁵³⁷ Holappa 1976, 51.

”Kyllähän me tiedämme, ketkä suurimmalla äänellä huutavat, että ottakaa rosvot kiinni. Ne ovat emärosvoja itse [viittaa kansanedustaja Vintturiin]. Jakavat virkapaikkoja keskenään ja tekevät kauppoja porvareitten kanssa pienistä vastapalveluksista näet, eikä aina niin pienistäkään. Eivätkä ne edes häpeä sitä, niiden mielestä se on älykästä ja ne ajattelevat, että joka ei omasta edustaan huolehdi on vain tyhmyri tai teeskentelijä. Niiden mielestä kunnialliset ihmiset vasta huijareita ovatkin. Minä olen kuullut tällaisia puheita omin korvin, enkä vain kerran vaan usein ja silloin minä olen hävennyt sitä että olen samassa puolueessa heidän kanssaan. Mutta toisaalta minä olen tiennyt etteivät he ole sosialidemokraatteja, eivät niitä todellisia, vaan suuren eläimen harha-askeleita tai ulosteta, vaikka ovatkin usein niskan päällä ja etualalla häpäisemässä Suomen Sosialidemokraattista Puoluetta kansan silmissä.”⁵³⁸

Itse kansanedustaja Vintturi on suomalaisen sopimussyhteiskunnan, niin sanotun konsensusyhteiskunnan, tuote. Hänen pyrkimys on selittää puolueensa ruohonjuuritoimijoille, että modernissa Suomessa ei voi tehdä päätöksiä kuuntelematta muita:

”Vintturi varoitti itsetyytyväisyyden vaaroista. [SDP:ssä] esiinnyttiin joskus siinä hengessä, että sosialidemokraattisella puolueella, tällä paljon puhutulla demokraattisella sosialismilla oli avaimet kaikkiin suomalaisen yhteiskunnan ongelmiin. Tuollainen ajattelu oli jyrkässä ristiriidassa kansanvaltaisen työväenliikkeen parhaitten perinteiden kanssa. Me olimme joutuneet tekemään kompromisseja ja joutuisimme tekemään niitä vastakin. Jos me emme niihin suostuisi, niin me putoaisimme ja putoaisimme korkealta.”⁵³⁹

Vasemmistoeliitin ja ruohonjuuritason ay-aktiivisuuden vastakkainasettelu on näkyvästi esillä työläistarinoissa. Eduskunnassa niin SKDL:n kuin SDP:n kansanedustajat ilmentävät työläishahmoille samaa päättävää, korruptoivaa ja alistavaa valtaa kuin porvaripuolueiden edustajat. SKP:n jäsenkirjan omistavat toimijat näyttävät työyhteisöissä eliittinä, joille tavallinen työläinen on alisteinen. Myös ay-liikkeessä toimivat työväenjohtajat nähdään epäilyttävässä valossa tekemässä kompromisseja kompromissien perään työnantajaosapuolen kanssa. Työläistarinoissa välittyy vahva tunne siitä, että se suhteellisen pieni ja eksklusiivinen joukko päättäjiä, jotka todella tekevät sopimuksia suomalaisessa sopimussyhteiskunnassa, eivät nauti äänestäjensä luottamusta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ay-liike tai poliittisen puolueet nähtäisiin kokonaisuudessaan korruptoituneena ja epäonnistuneena joukkovoimana. Tutkimukseni seuraavassa osiossa keskityn kuvaamaan ja analysoimaan työläishahmojen kokemuksia ja käsityksiä omasta etujärjestötoiminnastaan, suomalaisesta ammattiyhdistysliikkeestä.

⁵³⁸ Holappa 1976, 43–44.

⁵³⁹ Holappa 1976, 39.

5.4. Ammattiyhdistysliike

Moderni ammattiyhdistystoiminta sai muotonsa Englannissa, Saksassa ja Ranskassa 1800-luvulla. Toiminta rantautui myös Pohjoismaihin verrattain aikaisessa vaiheessa ja jo 1900-luvun alussa Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa valtakunnalliset työehtosopimukset olivat säädelleet työmarkkinoita. 1920–1930-lukujen aikana pohjoismainen työväenluokasta kumpuava ay-liike oli vakiinnuttanut asemansa voimakkaana poliittisena voimana.⁵⁴⁰ Suomessa työnantajat ja työntekijät olivat järjestäytymättömiä vielä 1800-luvulla.⁵⁴¹ 1900-luvullakin Suomi oli, pääosin poikkeavan historiansa takia, erikoistapaus Pohjoismaisessa kontekstissa, koska keskusjohtoinen ay-liike pidettiin poliittisessa paitsiossa aina toiseen maailmansotaan asti.⁵⁴²

Kuten todettua, toisen maailmansodan yhteiskunnalliset järjestykset ulottuivat myös suomalaisiin työmarkkinoihin. Tällöin työmarkkinaosapuolten etujärjestöt saivat vahvan aseman vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen. Asemiaan vahvisti ennen kaikkea Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK sekä suuret työntajaliitot, ennen kaikkea Suomen Työntajain Keskusliitto STK.⁵⁴³ Sosiaalipoliittisesti jo *tammikuun kihlaus* vuonna 1940 loi uudenlaisen ajattelutavan siitä, mille pohjalle Suomen yhteiskuntapolitiikkaa tulisi rakentaa. Tammikuun kihlauksessa STK tunnusti ammattiliitot ja SAK:n tasavertaisiksi neuvottelukumppaneiksi työmarkkinoita koskevissa kysymyksissä.⁵⁴⁴ Esimerkiksi pitkäaikaisen SDP vaikuttaja Erkki Tuomiojan mukaan tämän jälkeen ei paluuta työnantaja vetoiseen 1930-luvun järjestelmään enää ollut.⁵⁴⁵ Tapio Bergholm taas korostaa hyvinvointivaltion ensiaskelina työehtosopimusjärjestelmän läpimurtoa vuosina 1945–1947.⁵⁴⁶

Toisen tasavallan Suomea voidaan pitää etujärjestöjen yhteiskuntana, jossa niin työntajien, työntekijöiden kuin maataloustuottajien edustajien ristiriitaiset vaatimukset ja vaikeat kompromissit muuttivat suomalaista yhteiskuntaa rajusti. Vastakkainasettelut eri eturyhmien välillä olivat aggressiivisia vielä pitkälle 1960-luvun puolelle asti esimerkiksi neuvotteluissa eläkkeistä ja sairausvakuutuksista.⁵⁴⁷ Kun tutkitaan 1960-luvun lopun työmarkkinailmapiiriä, on palattava analysoimaan vuoden 1956 yleislakkoa ammattiyhdistysliikkeen näkökulmasta. Historiantutkija Päivi Uljas on kutsunut yleislakkoa *yhteiskunnan rytminvaihdoiksi*.⁵⁴⁸

⁵⁴⁰ Bergholm 2001, 5.

⁵⁴¹ Waris 1970, 7.

⁵⁴² Bergholm 2001, 5.

⁵⁴³ Mylly 2008, 151–152.

⁵⁴⁴ Niemelä 1993, 88.

⁵⁴⁵ Tuomioja, Erkki 2002: *Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipoliittikka Suomen suunnannäyttäjänä*.

<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1077&category=2> . Viitattu 11.9.2012.

⁵⁴⁶ Bergholm 2007, 15.

⁵⁴⁷ Kalela 2008, 213–224.

⁵⁴⁸ Uljas 2012, 144.

SAK julisti siis yleislakon ensimmäinen päivä maaliskuuta 1956. Lakon perimmäinen syy oli sodan jälkeisen hintasäännöstelyn loppuminen, joka johti elinkustannusten selvään nousuun. Lakon tavoite oli saada 12 markan yleiskorotus palkkoihin. Lakko oli sodan jälkeisen etujärjestöpainotteisten ja negatiivissävytteisen työmarkkinailmapiirin viimeinen vaihe. Esimerkiksi yleislakkoa väitöskirjassaan tutkineen Tomi Mertasen mukaan sotien jälkeisenä aikakautena suomalaista taloutta oli vinouttanut sääntelyjärjestelmä, jonka takia taloudellinen päätäntävalta oli siirtynyt voimakkaasti valtiolta etujärjestöille. Työmarkkinajärjestöt olivat useaan otteeseen uhkailleet laajoilla lakoilla, mutta lakon uhka oli aina purkautunut valtiovallan ja työmarkkinaosapuolen myönnytyksiin. Vuonna 1956 Suomen kansainvälisen aseman parantuessa ja Neuvostoliiton välittömän ulkopoliittisen uhan hälventyessä valtiovallalla ei ollut enää tarvetta myötäillä ammattiyhdistysliikettä.⁵⁴⁹

Lakon aikana vasemmistolainen työväenliike muutti muotoaan. Kommunistit hetkellisesti lähentyivät sosialidemokraatteja, mutta samalla sosialidemokraattien maltillinen puoluejohto ja SDP:n radikaalit ay-aktiivit erkanivat toisistaan.⁵⁵⁰ Lakko päättyi kolmen viikon jälkeen työntekijäosapuolen voittoon. Tosin inflaatio söi palkankorotukset lähes välittömästi. Lakolla oli pitempiaikaisia vaikutuksia varsinkin SDP:n vaikutusvaltaan ay-liikkeessä.⁵⁵¹ Lakon jälkeen kommunistien ja sosialidemokraattien ristiriidat muodostuivat uudelleen liian suuriksi, jotta hedelmällinen yhteistyö olisi ollut mahdollista.⁵⁵²

Yleislakko johdatti ammattiyhdistysliikettä ja keskusjärjestö SAK:ta harjoittamaan uudenlaista sopimuspolitiikkaa, jonka voidaan nähdä olevan alkusysäys 1960-luvun lopun konsensushakuiselle työmarkkinailmapiirille. SAK alkoi enenevässä määrin kiinnostua sosiaalipolitiikasta, jolloin aktiivinen ja aggressiivinen työmarkkinapolitiikka jäi sivuun.⁵⁵³ Tapio Bergholmin mukaan 1960-luvun alussa vakiintuneet STK:n ja SAK:n luottamukselliset ja yhteistyöhaluiset neuvottelusuhteet olivat ensimmäinen vaihe kohti suomalaista sopimusyhteiskuntaa.⁵⁵⁴ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että hajaannuksen kausi olisi ollut positiivinen ilmiö ammattiyhdistysliikkeen näkökulmasta. Yleislakon jälkeen alkoi noin kymmenen vuoden ajanjakso, jolloin reaalipalkkojen nousu oli etenkin työntekijöiden näkökulmasta melko hidasta. Samalla palkansaajien järjestäytymisaste jopa

⁵⁴⁹ Mertanen 2004, 334.

⁵⁵⁰ Mertanen 2004, 334–345.

⁵⁵¹ Lisää 1950-luvun poliittisesta tilanteesta esim. teoksessa Uljas, Päivi 2012: *Hyvinvointivaltion läpimurto: Pienviljelyhegemonian rapautumisen, kansalaisliikehdinnän ja poliittisen murroksen keskinäiset suhteet suomalaisessa yhteiskunnassa 1950-luvun loppuvuosina* & Bergholm, Tapio 2007: *Sopimusyhteiskunnan synty II: Hajaannuksesta tulopolitiikkaan*.

⁵⁵² Mertanen 2004, 338–339.

⁵⁵³ Mertanen 2004, 341.

⁵⁵⁴ Bergholm 2007, 17.

aleni ja palkkasopimuksissa siirryttiin takaisin yksilöllisten palkkapolitiittisten linjausten suuntaan. Tämä kaikki muuttui 1960-luvun loppuun mentäessä.⁵⁵⁵

1960-luvun lopulla yleislakossa kärjistynyt vastakkainasettelu niin SDP:n sisällä, SDP:n ja kommunistien välillä sekä työmarkkinaosapuolten kesken, osoitti hiipumisen merkkejä. Jos puoluepolitiittisesti kommunistien pääseminen hallitusvastuuseen vuoden 1966 jälkeen ja SDP:n sisäinen eheytyös muuttivat vasemmiston roolia, niin ammattiyhdistysliikkeen uudeksi merkkipaaluksi voidaan nostaa vuosi 1968, jolloin ensimmäinen tulopoliittinen kokonaisratkaisu, niin sanottu *Liinamaa I*⁵⁵⁶, vei suomalaisen etujärjestötoimintaa uudelle linjalle.

Sopimuksen solmivat valtio, työmarkkinajärjestöt sekä maataloustuottajat ja se sisälsi hinta-, vero- ja sosiaalipoliittisia toimenpiteitä. Tulopoliittisen kokonaisratkaisun, niin sanotun tupon, perimmäinen kansantaloustieteellinen tarkoitus oli taistella hinta- ja palkkainflaatiota vastaan uudella tavalla ja samalla turvata Suomen kansainvälinen kilpailukyky rajoittamalla palkankorotukset vastaamaan tuottavuuden nousua. Aikaisemmista säätelymalleista tupo poikkesi siinä, että se oli tarkoitettu pysyväksi tavaksi ohjata kansantulon jakautumista ja näin ollen luoda ennustettavuutta työmarkkinoille.⁵⁵⁷ Kun tupon yhteyteen säädettiin työntekijän oikeus vähentää ammattiliittomaksu verotuksesta, tuli ammatillisesta järjestäytymisestä äänioikeuteen verrattava työntekijän perusoikeus. 1970-luvulla tämä niin sanottu ammattiyhdistyskansalaisuus loi tilanteen, jossa toimihenkilöt ja virkamiehet järjestäytyivät voimakkaasti. Samalla ay-liikkeen aatteellisuus ja poliittisuus vähenivät.⁵⁵⁸

Hallitusyhteistyö ja ammattiyhdistyksen konsensushenki oli tuonut sosialidemokraatit ja enemmistökommunistit lähemmäksi toisiaan kuin koskaan toisen valtakunnan aikana. Vanhemmat työläishahmot muistavat kuitenkin 1950-luvun ja 1960-luvun alun vasemmistolaisen hajaannuksen. Ay-toimittaja Alen haastattelema helsinkiläinen kommunistiveteraani Vieno Saari muistelee hajaannuksen aikaa. Kun Ale kysyy siitä mitä mieltä vanha työläisnainen on yhteistyökykyisestä ay-liikkeestä, vastaa Vieno seuraavasti:

”Mitäs minä, en ainakaan pahoillani. Kyllä minä muistan sen ajan kun tapeltiin keskenämme verissäpäin ja porvari katsoi vierestä. Vaikka en minä temoista [sosialidemokraateista] hirveästi pidäkään niin täytyy sitä sen verran sopua olla ettei [työväen]liikettä hajoteta. Tosin me ei olla sitä koskaan hajotettukaan. [SDP] sen aina tekee kun meillä menee hyvin tai silloin kun ne tappelee keskenään. Minä luulen että yleislakon ne alotti kun ne halusi kostaa Kekkoselle, mene ja tiedä. Viiskymmentäluku oli huonoa aikaa kumminkin ja silloin jo ennen

⁵⁵⁵ Karisto, Takala & Haapola 1998, 76–78.

⁵⁵⁶ Liinamaa 1 –sopimus sai nimensä silloisen valtakunnansovittelijan Keijo Liinamaan mukaan.

⁵⁵⁷ Bergholm 2007, 382–383.

⁵⁵⁸ Kalela 2008, 209–210.

yleislakkoa menttiin alamäkeä että pää tärisi, kyllähän sitä menttiin lakon jälkeenkin, taidettiin mennä vielä lujempaa, kun ne rupesi ryppyilemään keskenään eikä saavutuksia pystytty suojaamaan [...] Mutta oli se hajaannuksen aika kovaa aikaa, kaks ensimmäistä vuotta meni niin ettei sanottu edes päivää vaikka samassa ruokalassa syötiin.”⁵⁵⁹

Työläishahmojen suhde eheytyneeseen ja voimansa tunnossa olevaan ammattiyhdistysliikkeeseen on ensisijaisesti positiivinen. Ay-liike ja sen paikallisosastot ovat tarinoissa toistuvasti esillä ja usein ammattiyhdistysliikkeen aktiivit ovat tarinoiden pääosissa.⁵⁶⁰ Kaiho Niemisen tarinoissa Rakennustyöväenliitto on korostuneen voimakas etujärjestö, joka omalla toiminnallaan pystyy muun muassa järjestämään satojen työttömien rakennustyömiesten mielenosoituksen eduskuntatalon pihalle⁵⁶¹ ja koko Helsingin laajuisen rakennustyömaiden seisauksen⁵⁶² sekä saamaan naistyöntekijää ahdistelleen työnjohtajan eroamaan⁵⁶³. Niemisen tarinoissa rakennusmaiden luottamusmiehinä toimineet Vehkjärvi⁵⁶⁴ ja Antti Halme⁵⁶⁵ esiintyvät nuorten päähenkilöiden henkisinä mentoreina, lähes sosialistisen realismin ihanteisiin kurkottavina työläissankareina. Antti Halme ja Vehkjärvi näyttäytyvät lahjomattomina työväenliikkeen edustajina, joita ei niin puolue-eliitti kuin työmaan johtokaan pysty pehmentämään.

Vehkjärvi on *kommunisti, hitsareiden luottamusmies voimalaitostyömaalla, jyrkän linjan miehiä, muuten mukava heppu*⁵⁶⁶, joka vilpittömästi pyrkii edistämään kollegoidensa tietämystä esimerkiksi siitä, miten työttömyysjaksojen aikana haetaan työttömyyskorvauksia.⁵⁶⁷ Antti Halme taas näyttäytyy työväenpuolustajana, jota eräs rakennustyöläinen kuvailee seuraavasti: *”Kun ajattelee Antin luonteenlaatua, mies kuin laupias Samarianäijä, samalla kivenkova kommunisti luottomies ja ay-pukari samassa muotissa.”*⁵⁶⁸ Halme on korostuneesti suomalaisen sopimussyhteiskunnan tuote, jonka retoriikkaan ei kuulu väkivaltainen kumouksellisuus.⁵⁶⁹ Halmeen käsitys ay-liikkeen toiminnasta on realistinen. Kun hänen työtoverinsa tuskastuu ainaiseen työttömyyden pelkoon ja ajattelee *panna ranttaliksi*⁵⁷⁰, on Halmeen asenne torjuva:

”Riippuu siitä mitä sillä ranttaliks panolla meinaa. Käytännön touhua tarttee aina, ja tiukassa paikassa kovatkin otteet. Mutta tuskin tässä mihinkään barrikaadiromantiikkaan tarttee hairahtua, meillä nyt riittää arkistakin kokemusta sen verran molemmilla. Asiat voi

⁵⁵⁹ Ruuth 1977, 91.

⁵⁶⁰ Erityisesti teoksissa Ruuth, Alpo 1977: *Nousukausi*, Siekkinen, Keijo 1976: *Raskaat miehet* ja Holappa, Pentti 1976: *Pitkän tien kulkija*.

⁵⁶¹ Nieminen 1972, 207–216.

⁵⁶² Nieminen 1976, 221.

⁵⁶³ Nieminen, Kaiho 1973: *Tavallinen Impi*.

⁵⁶⁴ Nieminen, Kaiho 1972: *Lovistoori*.

⁵⁶⁵ Nieminen, Kaiho 1976: *Valtakunta*.

⁵⁶⁶ Nieminen 1972, 52.

⁵⁶⁷ Nieminen 1972, 53–54.

⁵⁶⁸ Nieminen 1976, 281.

⁵⁶⁹ Nieminen 1976, 282.

⁵⁷⁰ Ibid.

*ottaa reaaililta pohjalta, kun ottaa selkoa omista tavoitteistaan.*⁵⁷¹

Keijo Siekkisen teoksessa Raskaat miehet konkreettinen luottamusmiesten kautta harjoitettava ay-toiminta kuvataan arkiseksi puurtamiseksi. Jyväskyläläisen metallivalimon pääluottamusmiehen, kommunisti Matti Kivimaan, arki palkansaajan etujenvalvojana on puuduttaa: ”Kymmenen vuotta [Matti Kivimaa] oli kulkenut ja ravannut, istunut satoja tunteja kinastelemassa, milloin kymmenpennisestä tai saippuoista pesutiloihin tai jostakin isommasta jutusta.”⁵⁷²

Työväestöä elinoloja parantaneet reformit mielletäänkin ensisijaisesti ammattiyhdistysliikkeen konkreettisen toiminnan ansioksi. Ay-liike saa kiitosta parannuksista keskiuomalaisella sahalla, jossa ”Koneet on suojattuja, ei ne syö työntekijöitä. Siitä on tehty sopimus, ammattiliitot pistäneet sopimuksia paperille. Siellä pitää olla sirkkelin päällä suoja ja koneet pitää seisottaa jos niitä puhdistetaan ja mitä niitä on.”⁵⁷³ Helsinkiläinen siivooja kiittää ammattiliittoaan *siitäkin vähästä että taistelut meille lomaltapaluurahan*⁵⁷⁴. Työläishahmot ovat hyvin tietoisia oikeuksistaan. Esimerkiksi helsinkiläisessä talvisaikaan jäätävän kylmässä maalaamossa tiedostetaan lakipykälä, joka määrää työpaikalle tietyn lämpötilan. Maalarit ymmärtävät myös sen, että he voivat valittaa tilanteestaan ammattientarkastajalle, jos *ne saatanan akuankat* [työjohtajat] *ei korjaa tätä tilannetta*⁵⁷⁵. Maalarit uskovat lain voimaan. Heille *laki on kova sana*⁵⁷⁶.

Ay-liikkeen painostuksesta toteutetut uudistukset nähdään työväenluokan omaksi ansioksi, jolloin tunne omasta henkilökohtaisista vaikutusmahdollisuuksista on voimakas. Valtiolliset tai kunnalliset tukitoimet eivät saa vastaavanlaista kiitosta. Kokonaisuudessaan työläishahmojen mielikuvissa ammattiyhdistysliike on poliittinen voima johon luotetaan kun taas valtio ja sen toimet nähdään enneminkin ylhäältäpäin tulevana holhouksena. Varsinkin tarinoiden vanhemmalla työläispolvella on tunne siitä, että he itse ovat olleet mukana painostamassa päättäjiä ja muuttamassa Suomen yhteiskunnallisia oloja. Esimerkiksi jyväskyläläiselle ay-veteraanille, Eino Helmiselle, aikojen paraneminen on alleviivatusti työväenliikkeen ansiota:

”Jos olemme [ay-aktiiveina] paljon tehneet, niin paljon on muuttunutkin. Jotkut sanovat että aika muuttuu, että muka kaikki tulee tavallaan itsestään ajan kanssa. He eivät näy ymmärtävän että jotakin siinä ajassa on tehtykin. Reilut kymmenen vuotta taaksepäin asemamme⁵⁷⁷ oli paljon heikompi mitä se on tänään. Pieniä parannuksia on tullut lyhyessä ajassa melkoinen määrä ja se on alkanut näkyä sitten itse kunkin olemisessa. On tapahtunut

⁵⁷¹ Nieminen 1976, 282–283.

⁵⁷² Siekkinen 1976, 74.

⁵⁷³ Siekkinen 1973, 99.

⁵⁷⁴ Ruuth 1977, 148.

⁵⁷⁵ Sinkkonen 1968, 94–95.

⁵⁷⁶ Sinkkonen 1968, 98.

⁵⁷⁷ Viittaa työväenliikkeen hajaannukseen.

hyvänlainen harppaus parempaan meidänkin oloissa ja siitä on syytä olla tyytyväinen. [...] Minun käytännön käsitys on, että pienistä parannuksista sitä on lähdettävä ja oloja parannettava, ja kun aika tulee korjata asiat kunnolla niin ne korjataan. Siihen asti sitä on pohjustettava näillä pienillä asioilla, jotka joillekin tuntuvat olevan turhan mitättömiä. Minulle ne eivät ole.”⁵⁷⁸

Eino Helmisen arvostama *pieniin asioihin keskittyminen* on myös tarinoissa ay-liikkeen suurin ongelma.

Ammattiyhdistysliikkeen varjopuoli

Työläistarinoissa tulee esille 2000-luvun vasemmistolaiselle työväenliikkeelle tuttu periaatteellinen ongelma siitä, mikä työväenliikkeen rooli on yhteiskunnassa, jossa sen historialliset perusvaatimukset ovat toteutuneet, ja jossa työväen kansanliike on muovautunut osaksi byrokraattista työmarkkinajärjestelmää. Tamperelainen sosialidemokraatti Artturi Salmela kyseenalaistaa ammattiyhdistysliikkeeseen pesiytyneen etujärjestömaisyyden. Poliittisen liikkeen keskeisimmäksi tehtäväksi on noussut saavutettujen etujen puolustaminen:

”Artturi nauroi tyhmyydelle. Riideltiin palkankorotuksista. Pitikö vaatia korotusta markka vai viisikymmentä penniä tunnilta? Mentäisiinkö kahdenkymmenen pennin tähden yleislakkoon? Sanottiin, että ammattiyhdistysliike sai taistella vain palkoista tai muista työehdoista eikä puuttua politiikkaan. Se oli erehdys. Vuonna yhdeksäntoistasataa ja viisi hankittiin sentään suurlakolla yleinen ja yhtäläinen äänioikeus ja olisi saatu enemmänkin elleivät suomalaiset porvarit olisi liittoutuneet tsaarinvallan kanssa työläisiä vastaan. Niin ne tekivät aina, isänmaanystävät, hakivat apua ulkomailta, jos omat voimat eivät riittäneet. Nolla viisi taisteltiin kuitenkin jostain sellaisesta, joka saatiin ja joka pysyisi. Nyt tapeltiin penneistä, ne tuuli vei.”⁵⁷⁹

Myös ay-toimittaja Ale näkee ammattiyhdistysliikkeen aatteettoman etujärjestömaisyyden ongelmana:

”Semmosta keskiluokkaisuutta ilmenee jo liitoissakin, ei panna enää painoa taistelulle, luullaan että jollekin ryhmälle kuuluu jonkun ihmeindeksin mukaan johonkin toiseen ryhmään verrattuna niin ja niin paljon parempi liksa. Se on porvarin voitto kun taistelulta viedään merkitys ja yhteiskunta porrastetaan johonkin palkkaindeksiin.”⁵⁸⁰

Ammattiyhdistysliikkeen palkkapolitiikka, eli Artturi Salmelan mukainen *penneistä tappeleminen* ja ay-toimittaja Alen ajattelumallissa yksioikoinen *palkkaindeksin* tarkkailu, näkyy tarinoissa työläisen suhteessa omaan työyhteisöönsä. Artturi Salmela ymmärsi, että ammattiyhdistysliikkeen työmarkkinavalta oli osittain silmänlumetta. Hän ei uskonut viralliseen SDP:n

⁵⁷⁸ Siekkinen 1974, 133–134.

⁵⁷⁹ Holappa 1976, 105–106.

⁵⁸⁰ Ruuth 1977, 393.

työmarkkinaretoriikkaan, jossa todetaan, että *työvoiman hinnan määräisivät toisaalta markkinatilanne ja toisaalta työväenliikkeen taistelutahto, joka pakotti työnantajat ylimääräisiin myönnytyksiin*⁵⁸¹. Artturin mukaan ay-liikkeen aikaansaamat jatkuvat palkankorotukset eivät lisänneet palkansaajan hyvinvointia:

*”Saatiin [palkkaa] viisikymmentä penniä tunnilta enemmän kuin työnantajat tarjosivat, saatiin ehkä markka, mutta ne*⁵⁸² *ottivat sen takaisin, aina, hintoja korottamalla. Se oli nähty vaikka kuinka monta kertaa. Niillä oli ote valtiokoneistoon ja jos ei ollut, niin ne järjestivät sellaisen työttömyyden että tuntui.*”⁵⁸³

Artturi Salmelan näkökulmasta työmarkkinakonsensus ei palvellut palkansaajaa. Myös vähemmistökommunistien keskuudessa sopimusyhteiskunta, jossa tulopoliittisilla kokonaisratkaisulla työmarkkinajärjestöt yhdessä valtion kanssa hakevat kompromisseja kompromissien perään työelämää koskevissa sopimuksissa, nähdään lähes luokkapetturuutena. Helsinkiläisen nuoret kommunistit jyrähtävät siitä, miten *työväestöä petetään tupo-pelillä*⁵⁸⁴. Toisaalla, jyvaskyläläisellä metallivalimolla, vähemmistökommunistit propagoivat tulopoliittisia kokonaisratkaisuja sekä enemmistökommunisteja ja SDP:tä vastaan esimerkiksi työläisille jaettavalla monisteella, jonka otsikko on *Tulopelin*⁵⁸⁵ *hihakortit ja SAK:n kommunistit*⁵⁸⁶:

”Monisteessa esitettiin vääjäämättömästi kuinka enemmistöläisten kommunistien hommana oli olla SAK:ssa sosialidemokraattien takapiruna ja vetää hihasta tarvittavat sopuisat kortit ja näyttää iloista naamaa proletaareille ja sanoa: koittakaa pojat kestää.”⁵⁸⁷

Vallasta sivussa olevat ay-aktiivit ovat luonnollisesti kriittisiä ay-liikkeen ja varsinkin keskusjärjestön toimintaa kohtaan. Vanhemmat liiton jäsenet eivät aina ymmärrä tai halua ymmärtää kuinka pitkälle ammattiyhdistysten valta tosiasiallisesti ulottuu. Kapitalistiksi haukuttu ay-toimittaja Ale joutuu selittämään ay-toiminnan reunaehtoja markkinataloudessa vihaiselle työläisnaiselle, jonka työpiste muutettiin kilometrien päähän kantakaupungista:

*”Kapitalismista ei muuta kuin että me eletään siinä. Katos Vieno, täällä mennään sinne missä edullisemmin tuotetaan, sille me voidaan aika vähän, kun liitto ei ole työnantaja. Ei me sillekään mitään voida jos joku sanoo ettei sitä huvita enää pyörittää pajaa. Ei me sitä siihen voida pakottaa.”*⁵⁸⁸

⁵⁸¹ Holappa 1976, 106.

⁵⁸² Viittaa työantajaosapuoleen.

⁵⁸³ Holappa 1976, 106.

⁵⁸⁴ Ruuth 1977, 250.

⁵⁸⁵ Tulopeli viittaa tulopoliittiseen kokonaisratkaisuun.

⁵⁸⁶ Siekkinen 1976, 162.

⁵⁸⁷ Ibid.

⁵⁸⁸ Ruuth 1977, 290.

Kommunistiselle työläisnaiselle selitykset eivät kelpaa ja hän haukkuu Alea ja kaikkia enemmistökommunisteja *korruptoituneiksi saastoiksi* ja uhkaa liittyä tämän takia taistolaisiin.⁵⁸⁹ Myös työläisnaisen sairas mies, niin ikään kommunisti, pitää Alen tapaisia nuoria ammattiyhdistysmiehiä ”*pilipali-ihmisinä ja nykypyrkyreinä, jotka keskittyvät keksimään toisistaan teräviä solvauksia ja tappelemaan keskenään ja unohtavat vahtia työnantajan viidettä kolonnaan*⁵⁹⁰ *ovien ulkopuolella.*”⁵⁹¹

Ammattiliittojen toimintaa kyseenalaistaa myös politiikkaa vierastavat henkilöhahmot. Ay-toimittajien haastattelema Helsingin lähistöllä sijainneen ruukin suomenruotsalainen työntekijä ei luota omaan liittoonsa:

”[Suomenruotsalainen työläinen] *vastaa niin nopeasti ettei [ay-toimittaja] Karjalainen pysy mukana.*

- *Mitä se yrittää sanoa? Ale kysyy.*

- *Jotain siihen suuntaan, että mikä hitto se liittokin on, meidät [ruukin työntekijät] on unohdettu tänne omiin oloihin ja ala on alipalkattu.[...]*

Mies puhuu taas ja Karjalainen yrittää tankkaillen selittää, etteivät kaverit [ruukin työntekijät] voi ymmärtää miksi täytyy maksaa kalliita liittomaksuja kun vastapainoksi ei saa yhtään mitään. Ale yrittää sanoa väliin että kyllä nyt yhtään saa, mutta Karjalainen sanoo että mies lyö vetoa siitä ettei liitossa edes tiedetä heidän olemassaolostaan.”⁵⁹²

Lappeenrantalainen rakennustyömailla työskennellyt Timppa kyseenalaistaa ay-liikkeen todellisen voiman. Kausityöttömyyden riivaaman rakennusalan etujärjestöstä Timpalla ei ole hyvää sanottavaa. Hänen näkökulmastaan Rakennustyöväenliiton ay-aktiivit saisivat tehdä edes ”*jotain, vaikka kapinan perkele, muttei muuta kun kytätään ja anotaan, menisköhän porvari pyytämällä polvilleen.*”⁵⁹³

Myöskään luottamusmiehet eivät aina saa osakseen pelkkää ylistystä. Alen haastattelema Helsingin ulkopuolisen tehtaan työntekijä haukkuu luottamusmiehen, joka ”*ei tee mitään vaikka joku kaveri on työntänyt jalkansa puristimen väliin ja siitä tuli kuin majavan pyrstö.*”⁵⁹⁴ Jyväskyläläisellä sahalla taas kyseenalaistetaan luottamusmiehen motiivit toimia luottamustehtävässä: ”*Saattoihan olla myös niin, että oli yleinen käytäntö, että luottamusmiehet edustivat silloin tällöin myös ikään*

⁵⁸⁹ Ruuth 1977, 290–291.

⁵⁹⁰ Viides kolonna = Sanonta, jolla tarkoitetaan salaista ryhmää, joka toimii valtiota tai organisaatiota vastaan sen sisäpuolelta, yleensä jonkin ulkoisen vihollisen hyväksi.

⁵⁹¹ Ruuth 1977, 299.

⁵⁹² Ruuth 1977, 19–20.

⁵⁹³ Nieminen 1976, 25.

⁵⁹⁴ Ruuth 1977, 25.

kuin työnantajan valvovaa silmää.”⁵⁹⁵ Saman sahan entinen luottamusmies, Taisto, ei saa kiitosta työstään palkansaajan oikeuksien puolustajana:

”Taisto, laiha poika oli luottamusmiehenä. Oli se. Urakoissa oli ollut vähän tarkistamista. Taisto laitettiin asialle, sanottiin että vie kymmenen pennin terveiset, kymmenen penniä joka laadulle lisää. Se istui toista tuntia konttorilla ja tuli takaisin ja vaikeroi. Ei suostuttu, Taisto sanoi. Istutaan sitten, miehet sanoivat. Taisto oli vonganut että ei nyt voi, että saha menee tappiolla muutenkin, ja laskekaa nyt kuinka paljon se kymmenpenninen lisää kustannuksia. Että ei ole helppoa heilläkään”⁵⁹⁶ .”⁵⁹⁷

Tarinoissa suuri osa haja-asutusalueiden työväestöstä on välinpitämättömiä koko työväenliikettä kohtaan. Esimerkiksi ay-toimittaja Alen haastattelemat pienen metallipajan työntekijät maaseudulla identifioivat itsensä ennemmin maanviljelijöiksi kuin metallialan ammattilaisiksi. Heille SAK on ennen kaikkea maanviljelijöiden vihollinen, jonka mielestä *ruuankin pitäisi olla ilmasta*⁵⁹⁸. Metallipajalla sosiaalitulat ovat ala-arvoiset ja Ale ay-kollegoineen pyrkii aktivoimaan pajan työntekijät painostamaan työnantajaa parannuksiin. Työntekijät eivät kuitenkaan tästä innostu. Yksinkertainen selitys on, että metallipaja on lakkautusuhan alla ja työntekijät pelkäävät työpaikkojensa puolesta, jos asettuvat vaatimaan uudistuksia. Työntekijöille omien etujen ajamista tärkeämpää on työpaikan säilyttäminen. Tämä saa Alen kollegan suuttumaan: *”Mitä helvettiä meitä tänne asti hissattiin kun kukaan ei ole valmis tekemään mitään, emme me voi teitä sylissä kantaa.”*⁵⁹⁹

Metallipajan työntekijöille Ale ja hänen kollegansa ovat kaupunkilaisia kommunistiagitaattoreita, joita ei kylällä tarvita, vaan mieluummin ammattiyhdistyksen *kokopäiväpalkalla olevat rettelöitsijät voitaisiin vierä ryssään*⁶⁰⁰.⁶⁰¹ Myös Alen Helsingin lähiseudulla asuva, asentajana työskentelevä ja Veikko Vennamo ihailtava⁶⁰², isä on ottanut talonpojan asian omakseen. Alen isän yleinen hämmästyksen aihe on se kuinka *talonpojan syöjiä löytyy vaikka minkälaisista piireistä*⁶⁰³. Raivoa tuottaa varsinkin SAK, joka on hänen mukaansa *kaiken pahan alku ja juuri*⁶⁰⁴. Ale tyytyy hieman huvittuneena kysymään isältään: *”Mikä talonpoika sä olet, asentajamies.”*⁶⁰⁵

⁵⁹⁵ Siekkinen 1973, 127.

⁵⁹⁶ Viitta työnantajaosapuoleen.

⁵⁹⁷ Siekkinen 1973, 166.

⁵⁹⁸ Ruuth 1977, 234.

⁵⁹⁹ Ruuth 1977, 232.

⁶⁰⁰ Ruuth 1977, 243.

⁶⁰¹ Ruuth 1977, 231–234.

⁶⁰² Ruuth 1977, 60.

⁶⁰³ Ruuth 1977, 58.

⁶⁰⁴ Ibid.

⁶⁰⁵ Ibid.

Heinonen ja Ristonon - ay-liikkeen ulkopuoliset työläishahmot

Kuten todettua jako poliittisesti aktiiveihin ja passiiveihin työläisiin on tarinoissa usein esillä. Joillekin nuorille työläishahmoille aatteettomuus tarkoitti jäämistä työyhteisössä ulkopuoliseksi. Helsinkiläinen maalari Heinonen ja sekatyömies Ristonon jättäytyivät omaehtoisesti työyhteisön ulkopuolella.⁶⁰⁶ Heinosen tapauksessa maalaamon henkilökunnasta suuri osa on SKP:n jäseniä. SKP:n ulkopuolisena Heinonen ei päässyt eikä halunnutkaan päästä mukaan sisäpiiriin. Heinonen halusi vain maksimoida työnsä taloudellisen tuoton ja pysyä erossa politiikasta: *”Halusin olla omissa oloissani niin paljon kuin mahdollista. Ja tulinnan toimeen omillani, miksi minun piti hakea epävarmaa tukea kaiken maailman juonittelijoilta. Tunsin itseni tietenkin yksinäiseksi, mutta olihan minulla sentään perhe”*⁶⁰⁷.

Rakennuksilla työskentelevä sekatyömies Ristonon ei halunnut olla mukana politiikassa. Hän näkee yksinäisyytensä johtuvan poliittisesta passiivisuudestaan:

*”Työkavereitten kanssa en yhtä lukuunottamatta veljeilyt, jouduin olemaan erossa heidän porukoistaan koska en ollut sosdemi enkä kommunisti. Ammattiyhdistyksessä minä olin kun oli pakko, mutta kumpaankaan työväenpuolueeseen ei tietenkään ollut pakko liittyä. Enkä olisi liittynyt vaikka olisi kysyttykin, sen verran minuun on tarttunut porvarillista hapatusta koulun, omien lukemisieni ja osalta kodinkin yhteistuloksena, että vallankumous, tulipa se tai jätettiin tekemättä, ei minulle kovin paljon merkitse”*⁶⁰⁸

Ay-aktiivit, varsinkin kommunistit, näyttäytyivät Riistoselle ahdistavilta oman edun tavoittelijoilta, joiden ahneutta oli kuitenkin jossain suhteessa pakko ihastella:

*”Ja ne [ay-kommunistit] eivät yleensä puhuneet muusta kuin palkasta ja minulla sitä oli mielestäni tarpeeksi, toisin kai kuin sillä kommunistisella kirvesmiehellä joka sai noin neljä kertaa enemmän kuin minä. Se tässä niin suhteetonta olikin kun useat kommarit olivat ammattimiehiä joilla oli helvetinmoinen palkka ja ne sitten huusivat koko ajan lisää. Mutta mitä minä sitä olisin käynyt arvostelemaan, se ei minulle kuulunut, ja itse sain mielestäni aivan kylliksi. Kerran vain huomautin näistä palkkauksen epäkohdista näin sekamiehen näkövinkkelistä katseltuna ja muuan isopalkkainen timpuri huusi heti: ”Ai sä meinaat että pyydät palkanalennusta, meidän viisaustohtori jumalauta.” Se sai naurunrähäkän aikaan työmaaruokalassa ja minä vaikenin ettei olisi tullut isompaa konfliktia. Mutta helvetin hyvin ne [kommunistit] osas puolensa pitää, varmasti siinä kuin isommatkin, halusivat osansa kakusta, ja mitä siinä sitten pahaa: hyvä aika, taloa nousi ympäri kaupunkia.”*⁶⁰⁹

Ristonon perimmäinen ongelma ei ole ammattiyhdistysliikkeessä itsessään, vaan rakennusalan ay-aktiiveissa. Ristonon luokkatietoisuuden viimeiset rippeet karisivat, kun rakennustyömaiden

⁶⁰⁶ Sinkkonen 1968, 108 & Salama 1968, 10.

⁶⁰⁷ Sinkkonen 1968, 248.

⁶⁰⁸ Salama 1968, 10.

⁶⁰⁹ Ibid.

vanhemmat aktiivit ja jopa luottamusmies, joka oli tähän asti ollut *asiallinen mies*, nauroivat ja pilkkasivat Ristosta hänen kiihkottoman poliittisen asenteensa takia.⁶¹⁰ Ristonen olisi *ilman muuta* ollut kommunisti jos *useimmat työmailla tapaamat kommunistit eivät olisi olleet niin yksioikoisen kommunistisia*⁶¹¹.

Yhteenveto

Työläishahmot voidaan jakaa kahteen selvästi toisistaan eroavaan leiriin: poliittisesti aktiiviset sekä poliittisesti passiiviset työläiset. Poliittisesti aktiiviset ovat järjestäen vasemmistolaisia. Vasemmistolaisuus on työyhteisöissä hyvin heterogeeninen joukko enemmän tai vähemmän sosialistisia sosialidemokraatteja, dogmaattisia vähemmistökommunisteja sekä kompromissihakuisia enemmistökommunisteja. Ristiriidat eri poliittisten ryhmien välillä on tarinoissa esillä, mutta usein poliittiset ryhmittymät ovat myös yhteisvoimin työnantajaa vastaan. Vähemmistökommunistit eivät nauti tarinoiden työyhteisöissä suurta kannatusta eikä heidän dogmaattinen suhtautuminen Neuvostoliittoon saa muiden poliittisten ryhmittymien sympatioita.

On olennaista huomata, että perinteinen jakolinja maltillisten sosialidemokraattien ja radikaalien kommunistien välillä ei ole tarinoissa absoluuttinen totuus. Vasemmistolaiset aatteet ovat monimuotoisia kokonaisuuksia ja työläishahmojen arjessa stereotyyppiset yleistyksiset menettävät merkityksensä. Tällöin yksilöiden luonteenpiirteet nousevat esiin. Toisin sanoen työväenliike on heterogeeninen joukkovoima ja samalla valtava makrotason ilmiö, jota ei voi ymmärtää rajallisten tyyppiesimerkkien kautta. Sosialidemokraatit saattavat olla työyhteisöjen radikaaleja reformisteja kun taas kommunistit saattavat lähennellä työnantajaosapuolen intressejä. Usein oma taloudellinen ja sosiaalinen etu ajaa aatteen ohi.

Tarinoissa korostuu palkkatyöyhteiskunnassa toimivien palkansaajien ristiriitaiset halut ja motiivit. Voidaankin sanoa, että sopimustyöyhteiskunnan peruseriaate kaikkia osapuolia tyydyttävistä kompromisseista on myös yhteiskunnan kuva. Millään yksittäisellä ajatusmallilla ei ole työväestön keskuudessa hegemonista asemaa. Käytännössä vain yksi teema yhdistää heterogeenisen työläishahmojen joukon: suomalaisen eliitin vieroksuminen. Valta kuvataan korruptoivana voimana, joka tekee entisistä tovereista luokkapettureita. Niin kommunistinen kuin sosialidemokraattinenkaan eliitti ei nauti työläishahmojen luottamusta.

Kokemus vallan korruptoivasta vaikutuksesta ei ole kuitenkaan hävittänyt työläishahmojen luottamusta ammattiyhdistysliikkeeseen. Ay-liike nähdään ensisijaisesti positiivisena asiana, joka

⁶¹⁰ Salama 1968, 12.

⁶¹¹ Salama 1968, 14.

on osaltaan ollut luomassa Suomesta palkansaajan näkökulmasta parempaa yhteiskuntaa. Ay-liike on myös vastavoima kasvottomalle valtiovallalle. Ay-liike ei saa kuitenkaan varauksetonta ihailua, vaan tarinoista löytyy henkilöhahmoja, jotka näkevät ammattiyhdistykset joko turhana, voimattomana tai liian vasemmistolaisena ilmiönä. On korostettava, että usein myös henkilökemiat vaikuttavat siihen, miten työläishahmot kokevat tietyn aatteen tai poliittisen järjestötoiminnan kokonaisuudessaan. Poliittinen toiminta ei ole muusta sosiaalisesta kanssakäymisestä ulkopuolella oleva ilmiö, vaan normaalit sosiaaliin kanssakäymisiin liittyvät lait pätevät myös politiikassa. Jos henkilökemiat eivät kohtaa, on järjestötoiminta lähtökohtaisesti negatiivisempi ilmiö.

Tähän mennessä tutkimukseni on keskittynyt kuvaamaan aktiivisesti työelämässä toimivien työläishahmojen kokemuksia ja käsityksiä arkisesta työelämästä. Työelämän arkeen kuuluu vahvasti kokemus materialistisesta hyvinvoinnista, joka realisoituu velan avulla hankittuun omaisuuteen⁶¹². Materialistisen hyvinvoinnin alta löytyy kuitenkin suuri määrä negatiivisia kokemuksia muun muassa henkilökemioiden, oman psyykeen, politiikan, perheen tai suomalaisen sopimusyhteiskunnan osalta. Tarinoissa on tullut korostuneesti ilmi niin sanotut tavallisen kansalaisen ja suomalaisen eliitin vieraantuminen toisistaan.

Nämä negatiiviset kokemukset eivät kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että työelämässä aktiivisesti mukana oleva terve työläishahmo elää yhteiskunnassa, jossa sen jäsenillä on ennennäkemättömät mahdollisuudet elää tasapainoinen ja ennalta suunniteltu elämä⁶¹³, ja jossa jokaisella kansalaisella on ainakin teoreettinen mahdollisuus vaikuttaa omaan yhteiskunnalliseen asemaansa eri etujärjestöjen kautta. Toisaalta inhimillisiin yhteisöihin liittyy aina myös sattumanvaraisuutta sekä elämäntilanteiden ei-toivottuja muutoksia. Tutkimukseni viimeinen analyysiosio keskittyy palkansaajaan, joka on joutunut, tai päässyt, työelämän ulkopuolelle.

⁶¹² Lue asunto, auto & muut kulutushyödykkeet.

⁶¹³ Tulevaisuuden uskoa kuvaa tyypillisimmin työläishahmojen alttius ottaa asuntolainaa, jonka lyhentäminen vaatii vuosikausien systemaattista taloudenpitoa.

6. ELÄMÄ TYÖELÄMÄN ULKOPUOLELLA

Suomen valtiollinen sosiaalipolitiikka on aina toisesta maailmansodasta asti pyrkinyt aktiivisesti vähentämään elämäntilanteeseen liittyvien muutosten vaikutusta yksilön perustoimentuloon. Varsinkin 1960-luvulta lähtien pohjoismaisen universalismin⁶¹⁴ ajatukseen nojaava sosiaalivaltion rakentaminen on ollut suomalaisen julkisen vallan keskeinen agenda. Yksi sosiaalivaltion päätavoitteista on luoda järjestelmä, jossa jokainen kansalainen pysyy aktiivisena kansalaisena elämäntilanteesta riippumatta. Käytännössä tämä tarkoittaa julkisen vallan tuottamia palveluja sairaille, eläkeläisille, perheellisille sekä työttömille.⁶¹⁵ Näin myös vähävaraisimmat suomalaiset pystyvät kohottamaan elintasoaan ja pysymään aktiivisina kuluttajina. Sosiaalisten tulonsiirtojen katsottiinkin takaavan kulutustavaroiden tuotannolle vakaat markkinat sekä tasoittavan taantumien vaikutuksia talouteen.⁶¹⁶

Työläistarinoissa lukuisat työläishahmot joutuvat arvioimaan suhdettaan näihin valtiovallan tuottamiin palveluihin. Lähes jokaisessa tarinassa sivutaan sosiaalipoliittisia toimia. Erityisesti eläkkeet ja työttömyys ovat tarinoissa läsnä. Työläishahmojen asenteet ja kokemukset liittyvät vahvasti heidän omaan elämäntilanteeseensa. Luonnollisesti esimerkiksi konkreettinen työttömyyden kokemus, sairaudet tai lähestyvä eläkeikä muuttavat suhtautumista kyseisiin ilmiöihin.

6.1. Työläishahmojen kokemuksia ja käsityksiä työttömyydestä

1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun Suomessa työttömyysluvut olivat hyvin alhaalla. Koko aikakauden ajan työttömyysprosentti oli reilusti alle 5 % työvoimasta, joka tarkoitti käytännössä lähes täystyöllisyyttä. Aina toisesta maailmansodasta saakka suomalaisen työllisyyspolitiikassa täystyöllisyyden tavoite oli ollut yleisesti hyväksytty.⁶¹⁷ Toisin sanoen nykykäsitettä pitkäaikaistyöttömyys ei reaalipolitiikassa käytetty. Työläistarinoissa, muiden kuin rakennustyömiesten kohdalla, työttömyys on epätyypillinen kokemus. Esimerkiksi maalari Heinosen parin kuukauden työttömyysaika ihmetellään. ”Mitenkäs [työt] pääsivät sieltä Vanhastakaupungista niin loppumaan vaikka syksy on ollut tavallista vilkkaampi”⁶¹⁸, kysyy eräs Heinosen uusista työtovereista.

⁶¹⁴ Universaalilla tarkoitetaan sosiaalipoliittista logiikkaa, joka tarjoaa sosiaalisia etuuksia, ainakin teorian tasolla, kaikille kansalaisille. Käytännössä tämä tarkoittaa tasaetuuksia ja usein pienituloisten suosimista. Universalismin on usein katsottu haastavan ansiosidonnaisen sosiaalipoliittisen logiikan. Yksi harvoista sosiaalipoliittisista toimista, joka on yhä edelleen Suomessa universaalietuus, on lapsilisä. Anttonen & Sipilä 2000, 58–59 & 71.

⁶¹⁵ Suomalaisesta 60-luvun sosiaalipolitiikasta esim. Urponen 1994, 228–257.

⁶¹⁶ Kallio 1982, 42.

⁶¹⁷ Kalela 1989, 165.

⁶¹⁸ Sinkkonen 1968, 25.

Vaikka suomalaisen valtiovallan intresseissä oli pitää Suomi täystyöllistettynä, ei suhdannevaihteluiden aiheuttamaa kausityöttömyyttä kyetty estämään. Kausityöttömyyttä oli hoidettu mantraan ”*ei avustusta, vaan työtä*”⁶¹⁹ luottaen hätäaputoiden avulla. Toisin sanoen työ oli velvollisuus ja se, joka ei työtä tehnyt, ei ollut oikeutettu myöskään toimeentuloon.⁶²⁰ Ensimmäiset siirtotyömaat, niin sanotut hätäaputyömaat, oli perustettu jo 1800-luvulla. Tällöin tavallista oli, että tie- ja kanavatöitä tehtiin hätäaputoiminä, joilla pyrittiin turvaamaan köyhien ihmisten elanto. Tämä perinne jatkui Euroopassa pitkälle 1900-luvun puolelle ja varsinkin 1930-luvun pula-aikoina läntisessä maailmassa hätäaputyömaat olivat yleisiä. Toisen maailmansodan jälkeen Suomesta tuli kuitenkin erikoisuus, jossa tämä niin sanottu työlinja, toiselta nimeltään *lapiolinja*, työttömyydenhoidossa jäi pysyväksi ilmiöksi. 1940–1950-luvulla työttömyys oli vielä alleviivatuksi maaseudun ongelma.⁶²¹ Kriittisimpinä vuosina 1950-luvulla lapiolinjalla työskenteli lähes 100 000 työtöntä. Lapiolinjaa kritisoitiin, sillä sen ei nähty edesauttavan uuden teknologian käyttöönottoa esimerkiksi tietöissä. Sen sijaan suosittiin runsaasti ihmistyövoimaa työllistävää työtapaa.⁶²²

1950–1960-lukujen vaihteessa asenteet muuttuivat. Tällöin Suomeen säädettiin ensimmäiset yleiset lait rahallisen työttömyyskorvaukseen siirtymisestä.⁶²³ Osaltaan työttömyyskorvaukseen siirtymistä tuettiin, jotta kansainvälisesti avoimempi talous saisi maaseudun työttömän liikaväestön siirtymään ulkomaanviennin kannalta tärkeän teollisuuden työvoimaksi. Näin ollen valtiolta pyrki omalta osaltaan viestittämään toimeentulon löytyvän ennemminkin kaupungeista kuin maaseudulta. Kuitenkin vasta taantumavuosien 1966–68 aikana rahalliset työttömyyskorvaukset yleistyivät. Samalla työttömyyteen muodostui moderneja piirteitä eli työttömyys muuttui yhä enemmän kaupunkien ja taajamien ongelmaksi.⁶²⁴

1960- ja 1970-luvuilla Suomeen vakiintui lopullisesti uusi näkemys työttömyydestä. Työttömyyttä ei enää nähty yhteiskuntarauhaa vaarantavana ilmiönä, vaan ennemminkin osoituksena työmarkkinoiden toimimattomuudesta. Näin ollen työttömyys oli korostuneesti taloudellinen, ei poliittis-ideologinen, ongelma. Tällöin tärkeää oli, että työttömyys ei vaarantanut pysyvästi yksilön työkykyä. Työkyvyn säilyttämiseen tarvittiin sekä rahallista tukea että koulutusta. Vanha työttömyystöihin perustunut järjestelmä oli auttamattomasti vanhentunut.⁶²⁵

⁶¹⁹ Kalela 1989, 166.

⁶²⁰ Kettunen 1997, 123.

⁶²¹ Nenonen 1994, 177–181.

⁶²² Urponen 1994, 220.

⁶²³ Nenonen 1994, 177–181.

⁶²⁴ Nenonen 1994, 177–181 & Kalela 1989, 180-181 & 189.

⁶²⁵ Kalela 2008, 206.

Työläishahmot ja lapiolinja

Hätäaputyöjärjestelmää käytettiin Suomessa kuitenkin aina 1970-luvun alkuun asti. Työläishahmoilla ei ole tästä järjestelmästä positiivista sanottavaa. Keski-suomalainen Aulis Tervanen kuvailee kokemuksiinsa hätäaputöistä varsin yksioikoisesti: *"Syksyllä pääsi hätäaputöihin. Tehtiin uutta tietä kaupungista itään. Kotia päin kaikki mitä tehtiin. Tammikuussa loppui se ilo, kivien haravoiminen."*⁶²⁶ Lappeenrantalainen alkoholisti Heksa Lund on kiitollinen äidilleen, ettei hän ole joutunut *kuokkimaan Mäntyharjun soita*⁶²⁷. Joillekin työläishahmoille *Mäntyharjun suot* ovat konkreettinen pelote. Esimerkiksi lapsista maksettavien elatusmaksujen takia talousvaikeuksissa oleva helsinkiläinen rakennustyömies Valtonen valittaa: *"Perkele, mullakin lapsenruokot rästissä [...] Jumalauta kahesta toukasta*⁶²⁸, *vuoden rästit. Mäntyharjuun ne passittaa ellei tuohta muka löydy."*⁶²⁹

Helsingissä asuvalle hitsarille, Riku Kohoselle, tarjotaan töitä siirtotyömaalta, mutta vanhentunut malli ei Rikulle kelpaa. Työ siirtotyömaalla luo Rikulle nykyistä termiä mukaillen kannustinloukun, jossa työn tekemisestä saatu rahallinen hyötö olisi pienempi kuin ay-kriisikassan työttömyysavustukset.⁶³⁰ Rikun kommunisti ystävä Vehkjärvi luonnehtii siirtotyömailla työskenteleviä *kapitalistin orjatyövoimaksi*⁶³¹. Lapiolinja saa kiihkeää kritiikkiä myös Lassi Sinkkosen teoksessa *Sumuruisku*, jossa päähenkilö, maalari Heinonen, pohtii työttömyyttä ja vanhentunutta työllisyystyömallia:

"Muutaman viikon kuluttua [työttömälle] putoaa yllättäen postilaatikkoon lappu, jossa ilmoitetaan että töitä on. Työllisyystöitä jossain helvetin korvessa. Korpeen pitää tehdä tie. Mikä onni! Tietä tiettömille, työtä työttömille. Sillä lailla. Mies Helsingistä lähetetään Kuhmoon tai ainakin Tampereen korkeudelle lapiomaan santaa tai kaatamaan isoisia honkia. Lähetetään nukkumaan haiseviin parakkeihin, erotetaan perheestään, sysätään vieraaseen ja vierastavaan ympäristöön. Lyhyesti sanottuna hänestä aletaan tehdä mielisairasta.

*[...] Viimeistään tässä vaiheessa totaalinen vitutus iskee mieheen kuin mieheen. Alemmuudentunteet ja kiukku repivät jo ennestään huonoja hermoja. Ja jos talossa on liuta sikiöitä*⁶³², *ovat ainekset valmiina Suomalaiseen Murhenäytelmään. Tapetaan kaikki ja mennään itse mukana. Helvetissä tavataan!"*⁶³³

Kaiken kaikkiaan siirtotyömaiden kautta hoidettu hätäaputyö oli vanhentunut malli työttömyyden hoidossa, eikä sitä esiinny kovinkaan usein työläistarinoissa.

⁶²⁶ Siekkinen 1973, 37.

⁶²⁷ Nieminen 1973, 77.

⁶²⁸ Viittaa kahteen lapseensa.

⁶²⁹ Nieminen 1972, 133.

⁶³⁰ Nieminen 1972, 138.

⁶³¹ Nieminen 1972, 139.

⁶³² Viittaa lapsiin.

⁶³³ Sinkkonen 1968, 8.

Työttömyyden henkinen ja konkreettinen taakka

Työttömyys on eniten toistuva sosiaalipolitiikkaa sivuava teema tutkimuksen työläistarinoissa.⁶³⁴ Työnmenetyks on suurimmalle osalle työläishahmoja elämän suurimpia pelkoja, osaksi identiteetin menetyksen, osaksi taloudellisen ahdingon takia. Monelle työttömyys on ennen kaikkea henkinen taakka. Esimerkiksi helsinkiläiselle auton asentajalle, Haajaselle, irtisanominen amerikkalaisen autofirman koeajajan ammatista oli suuri shokki, jonka ”vaikutusta Haajasen sielunelämään on vaikea kuvata. Lähellä totuutta ollaan ehkä, jos sanotaan hänen hetkeksi luhistuneen.”⁶³⁵ Haajasen kohdalla suomalaisen työelämän raadollisuus näkyy konkreettisella tavalla. 50-vuotias Haajanen oli liian kallis ja liian vanha työntekijä. Tätä Haajanen itse ei kuitenkaan pystynyt käsittämään:

”[Haajasen mieleen] ei tietysti hetkeksikään pujahtanut ajatus, että hän saattoi olla tai että häntä saatettiin pitää liian vanhana tehtävänsä. Lisäksi hänen palkkansa oli melkoinen. Vuosi toisensa perään siihen oli karttunut indeksilisää ym. korotusta. Johdolla oli siis hyvät syyt potkia kallis mies pellolle ja säästyä eläkkeen ja muun riesan maksamisista. Mutta Haajanen ei tajunnut asioiden tätä puolta, vaan suri kohtaloaan ja ihmetteli maailman epäoikeudenmukaisuutta.”⁶³⁶

Jyväskyläläinen pariskunta, Aulis ja hänen raskaana oleva vaimonsa Sinikka, joutuvat suunnittelemaan tulevaisuuttaan Auloksen epävarmojen työmahdollisuuksien kautta. Sahalla työskentelevä Aulis suhtautuu kyynisesti työn pysyvyyteen: ”Mutta enhän minä edes tiedä, kuinka kauan sahalla piisaa töitä. Se voi olla että syksyllä saa siirtyä näyteikkunatarkkailijaksi taas välillä. Sitten joutaa lämmitellä kotia ja kaita lasta.”⁶³⁷ Auloksen epävarmuus töistä pakottaa nuoren pariskunnan asumaan vanhassa ja epäkäytännöllisessä puutalossa, eivätkä he pääse toteuttamaan yhteistä unelmaansa modernista kerrostaloasunnosta.⁶³⁸

Toimittaja Ale Mäenpään mielipide työttömyydestä on varsin karu. Tyttarelleen hän selittää työstä ja työttömyydestä: ”[...] ihmisen pitäis pitää duunistaan. Ilman duunia ihminen ei tule toimeen ja siitä tulee velto ja saamaton ja ne ihmiset joilla ei ole duunia, ne itkee sitä onnettomuutta joka päivä.”⁶³⁹ Myös helsinkiläinen maalari Heinonen kuvaa sitä, miten Helsingissä asennoidutaan työttömyyteen. Yksi perustyyppejä tuhlaa rahansa alkoholiin. Toinen taas:

⁶³⁴ Kuten todettua, osaksi työttömyyden teema on korostuneesti esillä siitä syystä, että suuri osa tarinoiden päähenkilöistä on rakennusosalalla, jossa talvinen kausityöttömyys oli todellista myös nousukauden aikana. Siipi 1967, 228.

⁶³⁵ Sinkkonen 1968, 223.

⁶³⁶ Sinkkonen 1968, 224.

⁶³⁷ Siekkinen 1973, 135.

⁶³⁸ Siekkinen 1973, 134–135.

⁶³⁹ Ruuth 1977, 35.

”[...] rupeaa pihistelemään. Hän kieltäytyy tupakasta, elokuvista, jopa ylettömästi television katselemisesta säästääkseen sähköä. Päivät hän viettää sängyssä lukien ja mietiskellen epänormaalia elämäntilannettaan, tai sitten hän vetelehtii kaupungilla ja häpeää kotiin menemistä.”⁶⁴⁰

Heinosen oma kokemus työttömyydestä ei ole kovinkaan dramaattinen. Hänen henkilökohtainen pelastuksensa oli *ansaitseva vaimo, jolla oli hyvät hermot ja uskoa huomiseen*⁶⁴¹. Samaa todetaan toisesta helsinkiläisestä työttömästä, joka *ei kyllä eläs, ellei se asus isävainansa osakkeessa ja eukko kävis töissä ja hankkis kuuttasataa kuussa*⁶⁴². Eräälle helsinkiläiselle työttömällä edes vaimon apu ei auta pitkittyneen työttömyyden aikana: *”Enhän minä ole saanut kuuteen viikkoon markkaakaan. Muijan tienesteillä on koitettu minkä koitettu [...] kuusi viikkoa ilman tuloja kun syödäkin pitäisi ainakin joka toinen päivä.”*⁶⁴³ Helsingissä rakennusalalla työskentelevälle Ristoselle työttömyys ei ole elämän tai kuoleman kysymys. Laiskaksi itseään kuvaileva Ristonen haluaa pysyä työelämässä vain, jotta *”ei aina tarvitse olla auki tai ruokavelkaa tai vuokravelkaa, jotka ovat hermostuttavia asioita.”*⁶⁴⁴

Työttömyys ja perheen tuki

Työttömyyden sattuessa kohdalle työläishahmojen elämässä on kaksi ensisijaista taloudellista ja sosiaalista tukiverkkoa, ammattiyhdistysliikkeen kriisikassa sekä perhe. Perheen huoli työttömästä on monesti käsin kosketeltavaa. Esimerkiksi lappeenrannasta työttömyyttä pakoon Helsinkiin muuttavan Jaskan äiti muistuttaa: *”Jos siellä [Helsingissä] sattuu työttömyyskausia, voithan sinä [Jaska] tulla tänne oleksimaan”*⁶⁴⁵. Perheen tuki ei kuitenkaan tarinoissa aina ole yksioikoisen positiivista. Esimerkiksi rakennusmies Ristosen tapauksessa työttömyyden koittaessa ensimmäinen ajatus oli pyytää isältä töitä. Tämä ei kuitenkaan ollut mieluinen ratkaisu, koska: *”Hän [Ristosen isä] olisi kuitenkin vittuillut routa porsaan-tyyliin, ja minun olisi ollut pakko hymyillä mukana, muutoin olisin saanut ottaa merimiesreppuni ja painella seuraavalla linjurilla takaisin.”*⁶⁴⁶ Raskaana oleva helsinkiläinen Liisa taas ei kehtaa kertoa vanhemmilleen taloudellisista ongelmista, koska hänen miehensä on työttömänä.⁶⁴⁷

Toisaalta perheen taloudellinen apu saattaa olla hyvinkin vastentahtoista. Esimerkiksi lappeenrantalaisen alkoholisoituneen Heksa Lundin suhde vanhempiinsa on hyvin kieroutunut.

⁶⁴⁰ Sinkkonen 1968, 8.

⁶⁴¹ Sinkkonen 1968, 9.

⁶⁴² Nieminen 1972, 131.

⁶⁴³ Salama 1978, 474.

⁶⁴⁴ Salama 1968, 7.

⁶⁴⁵ Nieminen 1976, 132.

⁶⁴⁶ Salama 1968, 66.

⁶⁴⁷ Nieminen, Kaiho 1972: *Lovistoori*.

Heksa oli, aina kun juomisiltaan kykeni, töissä hammasteknikko isänsä apulaisena. Isä oli luvannut Heksan äidille pitää huolta tuhlaripojastaan:

”[Heksan äiti] oli painostanut ja saanut [Heksan isän] tekemään suullisen sopimuksen siitä, että se hoitaa [Heksan] juoksevat rahajuttunsa niin pitkään kuin ryypytuuri kestää ja pistää vielä viikoittain taskurahaa käteen, ”jos mies pystyy joskus edes työhommissa olemaan”.
[Heksan isä raivoaa] Minä elätän jatkuvasti viittä kakaraas ja kahta akkaas, ja ihme on tosi, ettei se kolmas ole vielä tullu osinkojaan vaatimaan. Ja sinä selviät viikossa pariks päiväks työntekoon, tulet vielä jumalauta viinarahoja kyselemään!”⁶⁴⁸

Samantapainen riippuvuus suhteeseen omiin vanhempiinsa on Hannu Salaman alter egolla, tamperelaisella kirjailijalla Harri Salmisella, jonka luovan kirjoitustyötä ja vakinaisesta työelämästä vapaata elämäntyyliä rahoittavat osin valtion apurahat, mutta useimmiten myös isänsä tuki. Salminen saakin kuulla kunniansa äidiltään: *”Se oli häpiä että olit ylleensä isäs elätettävänä, täys mies. Menisit nyt sen avuksi työhön, ei se sinulta olisi paljon vaadittu kun muutonkin oot laiskana. [...] Ei tarvithis niitä apurahojakaan kerjällä kun tekisit kunnan työtä.”⁶⁴⁹*

Ay-liikkeen kriisikassat ja työnvälitys

Kokemukset työnvälitystoimistoista on tarinoissa ristiriitaiset. Sekä helsinkiläinen Heinonen, lappeenrantalaiset Impi kuin jyvaskyläläinen Auliskin pääsevät työnvälityksen kautta takaisin töihin. Jopa vankilassa tuomion istunut lappeenrantalainen Eino pääsee *niinkun vahingossa*⁶⁵⁰ työnvälitystoimiston kautta töihin sellutehtaan laajennustyömaalle. Myös Jyväskylään maalta muuttaneen Seppo Suhosen kokemukset työnvälityksestä kuvataan yksinkertaiseksi ja tehokkaaksi: *”Seppo hyppäsi linja-autoon, käveli työnvälitykseen kaupungissa ja sai paikan valimolta ja asunnon vastaanottoasuntolasta.”⁶⁵¹* Toisaalta helsinkiläiselle Marjalle työnvälitystoimisto tuottaa erilaisen kokemuksen:

*”Joka kerran kun käy [työnvälitys]toimistossa toivoo ettei vain saisi ulkotöitä, kun tulee toimistosta ihmettelee ettei ole saanut minkäänlaista työtä. Sanovat että aika on hyvä ja on työvoimapulaa, sitä vain ei toimistossa huomaa ellei ole laivakokki tai joku ihmeen kaavaaja tai viinakassa”.*⁶⁵²

Ay-liike koetaan perheen ohella ensisijaiseksi turvaksi työttömyyden sattuessa. Ay-liikkeen kriisikassat helpottavat järjestäytyneen palkansaajan konkreettista arkea. Ay-jäsenyys nähdäänkin rationaalisena tapana suojautua työttömyyttä vastaan. Esimerkiksi lappeenrantalainen työttömyyden kokenut Impi ajattelee jäsenyyden tuovan suojaa: *”On siinä [ay-jäsenyydessä] kovat kyllä*

⁶⁴⁸ Nieminen 1973, 76.

⁶⁴⁹ Salama 1966, 34.

⁶⁵⁰ Nieminen 1973, 242.

⁶⁵¹ Siekkinen 1976, 64.

⁶⁵² Ruuth 1977, 298.

*jäsenmaksut ja noin, mutta työttömäksi jos jäät niin maksaa ne korvauksen*⁶⁵³, tiivistää Impi.

Mielenkiintoinen tilanne on myös lappeenrantalaisella monet talvet työttömänä eläneellä rakennusmies Timpalla, joka ei usko ammattiliittojen toimintaan. Kuitenkin Timpan, niin ikään rakennusalalla työskentelevä ay-aktiivi isä on joutunut usein auttamaan Timppaa rahallisesti. Timpan isä toteaaakin poikansa arvostellessa ay-liikkeen toimintaa: *”On se [rakennusliitto] kuule sen saanu aikaan aina, että samat korvausmarkat on pitänyt tässä yhen siivellä kelkkuvan sällinkin [viittaa Timppaan] leivänhajussa, monena talvena. Et ole ihan vielä nälkään kuollut*⁶⁵⁴. Työttömän Timpan apu onkin siis ollut välillisesti sekä ammattiyhdistysliike että oma perhe.

Ammattiyhdistyksen kassat ovat tarinoissa kuvattu korostuneen positiiviseksi asiaksi. Kriisikassat auttavat suurimassa hädässä. Inhimillisen elämän perustoimientulo on turvattu kun saa *edes niitä avustuspennejä*⁶⁵⁵, kuten vanhempi lappeenrantalainen rakennustyömies asian ilmaisee. Yksinkertaisesti kuvattuna työttömän on *”tultava toimeen pienellä työttömyysavustuksella tai ammattiliiton kriisikassalta saatavan avun turvin.*⁶⁵⁶ Toisaalta helsinkiläisen rakennustyömaan työntekijät korostavat, että liittoon kuuluvan poikamiehen taloutta ei työttömyys kaada.⁶⁵⁷

Ay-kommunisti Vehkjärvi muistuttaa, että työttömyysavustukset ovat ay-liikkeen aikaansaannos, joka liittyy myös kapitalismin logiikkaan. Palkansaaja oli pidettävä voimissaan, että se jaksaa tehdä työtä:

*”Ja se työttömyyskorvauskin, se on yks vaivainen etu mikä on saatu taistelluks itellemme. Ennen [porvarit] jako ilmasta hernesoppaa torinkulmalla. Ei ne ketään ihan nälkään tapa, tajuaa ne sen että jotain muruja on työmiehellekin syötettävä että kapitalistiyhteiskunta pystyy pelaamaan. Ne tarvii meitä kuule.”*⁶⁵⁸

Ammattiliittoon kuulumattomalle Impille työttömyys on täydellinen katastrofi, jota työtätekevä ei voi ymmärtää. Hän manaa opettajana työskentelevälle tutulleensa sitä mitä on todella olla työtön:

*”Säet o Veikko ollu koskaan työttömänä. Etkä sä o eläny vellillä ja näkkärillä kolmee viikkoo, ja ihan niin paikoillaan ja seinien sisällä kun ihminen voi, ja yksinäs vielä. Ja laskuja joka päivä kynnykset täys, eikä tuloa mitään [...] Ja aina sä haukuit niitä ammattiliittoiki... ja kaikkee niitä, Ne maksaa ees työttömillee, muttei mulle ees sieltä tuu mitää, kuen siellä o.”*⁶⁵⁹

⁶⁵³ Nieminen 1973, 246.

⁶⁵⁴ Nieminen 1976, 25.

⁶⁵⁵ Nieminen 1976, 191.

⁶⁵⁶ Sinkkonen 1968, 8.

⁶⁵⁷ Nieminen 1976, 248.

⁶⁵⁸ Nieminen 1972, 54.

⁶⁵⁹ Nieminen 1973, 157.

Kainuulainen köyhälistö Etelä-Suomessa

Jos lappeenrantalaisen Impin elämä on raskasta, on tarinoiden karuin kohtalo kuitenkin kaukaa Kainuusta Etelä-Suomeen matkustaneilla sekatyömiehillä. Heille työttömyys ja elämä suuressa kaupungissa eivät tuo onnea. Ay-toimittaja Ale tapaa työttömän kainuulaisen sairaalavuoteessa Helsingissä. Kainuulaisen tarina on Alen näkökulmasta hätkähdyttävä:

”Työtön on jostain Kajaanin takaa, tullut työttömyystöihin etelään jo kuusiseitsemän vuotta sitten. Työttömällä on ilmeisesti vaimo ja neljä lasta, vaikka hän tuskin muistaa perhettään, lasten nimiä ei lainkaan, hän on jo integroitunut järjestelmään. Ensimmäisinä vuosina hän lähetti tilistään kotiin melkein jokaisen pennin ja matkusti perheen luo aina kun oli mahdollisuus ja joskus silloinkin kun ei olisi ollut. Sitten käynnit ja rahanlähettäminen harvenivat, rahaa tarvitaan täälläkin ja siellä tulee vähemmällä toimeen. Hän ei voi mennä koskaan takaisin koska siellä ei ole töitä, eikä perhe voi tulla tänne koska hän ei viiden ensimmäisen vuoden aikana olisi sekatyömiehenä saanut asuntoa. Nyt jo saattaisi saadakin kunnan asunnon, mutta sitä ei työtön enää ajattele. Hän kävi viimeksi kotona joskus vuosi tai kaksi sitten jouluna.”⁶⁶⁰

Työläistä, joka ei kuulunut ammattiliittoon, ihmetellään: ”*Millä [järjestäytymätön työläinen] eli, kun mies ei saanut edes työttömyyskorvausta?*”⁶⁶¹. Helsinkiläinen rakennustyömies ja ay-aktiivi Antti Halme korostaa juuri työnperässä pääkaupunkiin muuttaneiden rakennustyöläisten ahdistavaa elämäntilannetta. Urbaaniin elämään tottunut rakennustyöläinen, joka ymmärtää kausityöttömyyden, on ammattiyhdistyksessä pitkäaikainen jäsen, ja jolla on elämässä esimerkiksi opiskelujen kautta sisältöä, ei Halmeen näkökulmasta ole ongelmallinen.⁶⁶²

Halme kantaa suurinta huolta juuri kaukaa Pohjois-Suomesta Helsingin rakennustyömaille tulleista nuorista miehistä, joille saattaa riittää työtä etelässä vain muutamaksi viikoksi kerrallaan. Eräiden Kainuusta tulleiden nuorten kohtalot eivät ole kadehdittavia. Neljän viikon töiden jälkeen alkaa pitkä kotimatka ja liian vähän aikaa ammattiliiton jäsenenä olleena he eivät saa avustuksia kriisikassasta. Ay-aktiivi Antti Halmeen näkökulmasta ongelmia tuottaa ennen kaikkea maalaisten juurettomuus: ”*Meinasin poikia mitä tuolta mailta jatkuvasti tulee, ei mitään yhteyttä ammattiosastoon enempi kuin muuallekaan. Yksin heppu äkkiä väsähtää kun mitään ei ole mistä kiinni pitää. Systeemi vaatii sitä sun tätä ja kourat on tyhjät, siinä menee äkkiä jalat pois alta.”⁶⁶³*

Kainuulaisten kohtalo eroaa merkittävästi kaupunkeihin integroituneiden työläishahmojen kohtaloista. Kainuulaiset ovat elinkeinorakenteen muutoksen sijaiskärsijöitä, joille suomalainen sosiaalipolitiikka ei turvaa perustoimentuloa. Työläistarinoiden kainuulaiset työskentelevät

⁶⁶⁰ Ruuth 1977, 458.

⁶⁶¹ Nieminen 1976, 112.

⁶⁶² Nieminen 1976, 249.

⁶⁶³ Nieminen 1976, 249.

poikkeuksetta rakennusalalla, jossa kausityöttömyys on ainainen ongelma. Kaiho Niemisen kuvaa teoksissaan *Valtakunta* ja *Lovistoori* rakennusalaa nuorten lappeenrannasta kotoisin olevien työläisnuorten näkökulmasta. Myös Niemisen nuoret joutuvat kokemaan sen, mitä on olla työttömänä nousukauden Suomessa.

Jaska Nykäsen ajatuksia ja kokemuksia kausityöttömyydestä

1960-luvun lopun rakennustyöläiset ovat erittäin huolissaan Suomen, ja erityisesti rakennusalan, työttömyydestä. Kaiho Niemisen tarinassa Valtakunta konkreettista kausityöttömyyttä joutuvat kokemaan Lappeenrannasta Helsinkiin muuttanut Jaska sekä helsinkiläisellä työmaalla Jaskan kanssa ystäväystynyt ay-aktiivi Antti Halme. Lappeenrannasta tarina ei anna elinvoimaista kuvaa. Paikkakunta ei tarjoa nuorisolle töitä, joten suuri osa lappeenrantalaisista nuorista suuntaa kohti etelää tai Ruotsia. Jaska pääty muuttamaan Helsinkiin. Tarinassa rakennusliiton järjestämässä kokouksessa eletään kriisitunnelmissa myös Helsingissä:

*”Maassamme on työttömiä neljäkymmentätuhatta ja määrä nousi viikoittain keskimäärin kahdella ja puolella tuhannella; kehityksen arvioitiin pahenevan siitakin. Työttömien kokonaismäärästä muodostivat rakennustyöläiset suurimman ryhmän, kymmenisen tuhatta, mikä on kaksi ja puoli kertaa enemmän kuin edellisvuotena samaan aikaan... Jaska kuunteli ja ajatteli lukuja: kymmeniätuhansia. [...] Luvut ei koskaan puhu puoltakaan totuutta, Jaska ajatteli. Neljäkymmentätuhatta voi olla perheitä. Keskimäärin kolme kertaa neljä tai sinne päin, on kaikkiaan sata ja kaksikymmentä tuhatta turhaa ja hätäistä. Ja yhdessäkin joskus on selvästi liikaa, jos sitä katselee tarpeeksi läheltä. ”... Rakennusalalla työttömyysprosentin arvioidaan kohoavan kolmeenkymmeneen”.*⁶⁶⁴

Jaskalle taloudelliset ongelmat alkaa, kun hän eroaa asuinkumppanistaan ja joutuu väliaikaisesti asumaan matkustajakodissa. Ero ajaa Jaskan juomaan runsaasti alkoholia ja tuhlaamaan lopputilistä saamansa rahat. Ammattiliiton kriisikassan ruuhkautuessa Jaska ei saa tarvittavia avustusrahoja.⁶⁶⁵ Jaska toteaa kyynisesti: ”Nyt tuli nälkä jollei hinnat⁶⁶⁶ tule huomenna.”⁶⁶⁷

Runsas alkoholinkäyttö vieraannuttaa hänet ystävästään, ay-aktiivi Halmeesta.⁶⁶⁸ Myös välinpitämättömyys kasvaa esimerkiksi vuokran suhteen: [Jaska] *valvoi kauan, ajatteli puolikuun vuokranmaksupäivää, se tuntui täysin yhdentekevältä. Pikku juttu. On täysin sama missä meikäläinen makailee, raavas jätkä.*⁶⁶⁹ Jaska ymmärsi myös sen tosiasian, että korvausrahat eivät tulisi riittämään vuokraan.⁶⁷⁰ Jaska kuitenkin selviää työttömyystalvesta osin ay-aktiivi Halmeen

⁶⁶⁴ Nieminen 1976, 235–236.

⁶⁶⁵ Nieminen 1976, 246.

⁶⁶⁶ Viittaa työttömyyskorvaukseen.

⁶⁶⁷ Nieminen 1976, 246.

⁶⁶⁸ Nieminen 1976, 265.

⁶⁶⁹ Nieminen 1976, 275.

⁶⁷⁰ Nieminen 1976, 277.

avustuksella. Vaikka talven työttömyyskausi oli jo takanapäin, ei rakennustyöntekijöiden usko vakituiseen työpaikkaan tulevaisuudessa ollut kovinkaan vahvalla pohjalla. Halme muistuttaa tulevasta: ”*Ei tätä hyvyttä loputtomiin kestä, sen tietää joku kenellä on muisti. Kunhan porvariruljanssi pääsee seuraavaan sääntöjen mukaiseen lamaan, meillä ne taas sen lystin maksattaa, muttei ne tällä työmaalla elätä siihenkään saakka*”⁶⁷¹.

Rakennustyömies Riku Kohosen elämä työttömänä Helsingissä

Lappeenrannasta Helsinkiin muuttaneen hitsari Rikun Kohosen yllättävä työttömyys vie Rikun ja hänen raskaan olevan vaimonsa Liisan talouden tiukoille. Työttömyyden alussa Rikun kokemukset ovat ahdistuneen negatiiviset: ”*Vuokran maksu kohta. Ne painaa perkele, vaikeudet.*”⁶⁷² Rikun huoli siitä saako vuokran maksettua tai tarpeeksi ruokaa raskaana olevalle vaimolleen, on käsin kosketeltavaa. Keski-ikäisen työläishahmon elintaso, johon kuuluvat niin oma asunto kuin autonkin, on Rikulle kaukainen unelma. Rikulle työttömän oleminen ei ole elämäntapa, vaan hänen ajatusmaailmaansa kuuluu työ. Epäonnistuneen työnhaun jälkeen Riku tokaiseekin raivostuneesti: ”*Mä tartten duunia! Kuka perkele ilman duunia elää!*”⁶⁷³

Karanteenin jälkeen rakennusliiton kriisikassan rahat antavat Rikulle ja hänen perheelleen taloudellisesti tarvittavaa tukea, jotta heidän ei tarvitse pelätä absoluuttista köyhyyttä. Riku toteaa työttömyyskorvauksen olevan *selvää tuolta ja sen saa kun syljeksii himassa kattoon*⁶⁷⁴. Työttömyyden pitkittyessä alkaa Rikun ahdistus kasvaa. Kuukausiin ei Riku saa kuin hyvin lyhyitä työpätkiä, jotka tuovat jonkinasteista merkityksen tuntoa elämään. Lopussa Rikun elämä on yksipuolista työnvälityksessä käyntiä ja kotona oleskelua, mikä kiristää Rikun ja hänen vaimonsa välistä suhdetta.⁶⁷⁵ Rikun asennetta kuvaa huudahdus vaimolleen: ”*Emmä enää oo ihmisenkään.*”⁶⁷⁶

Hitsari Rikun tarinassa kokemus työttömyydestä on kaksijakoinen. Toisaalta ammattiyhdistysliikkeen kriisikassan avustukset pelastavat Rikun ja hänen perheensä taloudelliselta katastrofilta. Absoluuttista puutetta ei perhe tarinassa koe, mutta henkisesti pitkittynyt työttömyys kuitenkin passivoi nuorta hitsaria. Ainainen työnvälitystoimistossa vieraileminen, avustusrahojen odottamien ja työnantajien torjunnat luovat Rikulle tunteen epäonnistumisesta perheen elättäjänä ja ihmisenä. Työttömyys onkin Rikulle ennen kaikkea henkinen kärsimys, jossa häneltä on riistetty

⁶⁷¹ Nieminen 1976, 316.

⁶⁷² Nieminen 1972, 46.

⁶⁷³ Nieminen 1972, 41.

⁶⁷⁴ Nieminen 1972, 134.

⁶⁷⁵ Nieminen 1972, 224.

⁶⁷⁶ Nieminen 1972, 234.

*elämän perustavimmat arvot, työ ja toimeentulo*⁶⁷⁷. Rikulle vaimo ja syntymässä oleva lapsi pitävät elämää kasassa. Rikun erään työttömän ja eronneen kollegan, Ronkkosen, kohtalo on erilainen. Työttömyyden pitkittyessä ja avioeron katkeroitettuna alkoholisoitunut Ronkkonen menettää lopullisesti kontrollinsa ja syrjäytyy yhteiskunnasta.⁶⁷⁸

Rikun toinen kollega, kommunisti ja ay-aktiivi, Vehkjärvi suhtautuu työttömyyteen tyystin toisin kuin Riku tai Ronkkonen. Vuosikymmenet rakennusalalla työskennelleelle Vehkjärvelle työttömyys antaa mahdollisuuden keskittyä täydellä voimalla järjestötoimintaan, propagoida kapitalismia vastaan ja järjestää joukkomielenosoituksia. Rikun näkökulmasta näyttää, että Vehkjärvi *niinkun nauttis siitä ettei duunia ole*⁶⁷⁹. Riku ymmärtää kollegaansa: ”*Työttömän luonnon pitäis olla kun Vehkjärven, joka ainoan tyypin jolla duunit on loppu – pitäis nauttia tilanteesta.*”⁶⁸⁰

Jyrkän linjan kommunistina Vehkjärven elämässä työttömyys on ensisijaisesti osoitus oman ajattelumallin oikeellisuudesta ja kapitalismin epäinhimillisyydestä sekä tilaisuus propagoida suomalaista *mätänevää yhteiskuntaa*⁶⁸¹ vastaan. Toisin sanoen poliittiselle toimijalle työttömyys näyttäytyy eri tavalla kuin nuorelle esikoistaan odottavalle miehelle. Toisaalta on muistettava, että Vehkjärven vaimolla on vakinainen virastovirka, joka mahdollistaa myös Vehkjärven suhteellisen huolettoman aktivismin. Vehkjärven tilannetta tarinassa parantaa myös hänen laajat ja hyvät suhteensa ay-liikkeeseen, josta hän hädän hetkellä saa tarvitsemaansa tukea. Tarinan lopulla Vehkjärvi pääsee poliittisten kontaktiensa kautta takaisin työelämään korjaamaan *jonku sosiaalis-kommunistis-ideologisen järjestölaiskan paskahuusiputkia siihen asti kun muualta mestaa*⁶⁸² *aukee*⁶⁸³.

6.2. Mielikuvat luovat kuvaa työttömästä sosiaalipummista

Kuten esimerkkitapauksista on tullut esille, suuri osa työttömistä työläishahmoista ei koe työttömyyttä taloudellisesti täydellisenä katastrofina. Jotkut jopa nauttivat tilanteesta. Vaikka 1960–70-lukujen vaihteessa suomalaisen sosiaalivaltion työttömyysturva oli vielä vajavainen, ei työttömyys tarkoittanut suoraa vajoamista absoluuttiseen köyhyyteen. Työtätekevien näkökulmasta työttömyysturva ei ollut yksiselitteisen positiivinen asia. Mielikuvien tasolla idea laiskasta työttömästä nauttimassa verovaroin kustannettuja sosiaalitukia, on tarinoissa usein esillä. Hyvän

⁶⁷⁷ Nieminen 1972, 216.

⁶⁷⁸ Nieminen 1972, 237–246.

⁶⁷⁹ Nieminen 1972, 51.

⁶⁸⁰ Nieminen 1972, 251.

⁶⁸¹ Nieminen 1972, 51.

⁶⁸² Viittaa työmahdollisuuksiin.

⁶⁸³ Niemien 1972, 225.

työllisyystilanteen vallitessa työttömät ryhmänä leimataan helposti tarinoissa sosiaaliturvien väärinkäyttäjiksi, niin sanotuiksi *sosiaalipummeiksi*.

Työttömyys näyttäytyy tarinoissa korostuneesti henkilökohtaisena kokemuksena. Työttömyyden kokenut ja sosiaalisista ongelmista kärsinyt työläishahmo suhtautuu eri tavalla sosiaaliturviin kuin elämässään työttömyyden välttänyt henkilöahmo. Työläistarinoissa nousee esiin asenteita, joita voidaan kuvata sosiaaliturvien varassa elävää tai työelämästä syystä tai toisesta ulkopuolella olevaa kansanryhmää negatiivisesti leimaaviksi. Esimerkiksi eräs rakennustyömies yksinkertaistaa sosiaalipoliittiset ongelmat: ”*Minusta ei ole ihan oikein, että yhteiskunta maksaa joittenkin vuokran [...] Kyllä vaan jokainen sais itse maksaa kulunsa.*”⁶⁸⁴ Betoniraidoittaja Eino Helminen taas pitää vääryytenä sitä, että miehet, jotka eivät ole elämässään tehneet töitä nimeksikään, saavat lähes yhtä paljon eläkettä kuin koko ikänsä työmailla raatanut betoniraidoittaja. Helmisen mielikuvissa työtä vieroksuva yksilö saa lähes samansuuruisen eläkkeen kuin pitkän uran tehnyt ammattilainen, jos eläkkeeseen lisätään kaikki *tukiosat ja lisät ja asumistuet*⁶⁸⁵.

Helsinkiläisen siivoja Marjan opettajaystävä taas uskoo, että työttömillä Suomessa saattaa olla jopa paremmat olot kuin työtätekevillä palkansaajilla. Marjan kysymykseen siitä, miksi työttömät sitten yleensä ottaen haluavat takaisin töihin, vastaa opettajaystävä yksinkertaisesti: ”*Pluffia.*”⁶⁸⁶ Asenteet saattavat olla hyvinkin raakoja, kuten helsinkiläisessä sairaalassa ay-toimittaja Alen kanssa makaavan teknikon mielipide samassa huoneessa olevasta työttömästä miehestä. Teknikon mielestä ”*loisia ei saisi päästää sairastamaan yhteiskunnan kustannuksella.*”⁶⁸⁷

Samaisen teknikon mukaan ”*saamattomuus on Suomen kansan helmasynti, kohta on työtönkin sitten jonossa kerjäämässä yhteiskunnan apua ja yhteiskunnan asuntoa.*”⁶⁸⁸ Alen on pakko vastata teknikolle: ”*[...] työtön saa sentään vähäsen yhteiskunnan apua teknikkoon ja sen kaltaisiin nähden. Te saatte aravaa, asuntolainoja, korkovähennyksiä ja muitakin verohelpotuksia. Näissä eduissa on vain se ero, ettei niitä haeta sosiaalitoimistosta.*”⁶⁸⁹ Alen kommentti kertoo paljon siitä, miten suomalainen sosiaalivaltio tuottaa arvostelmia eri sosiaaliturvien välillä. Saman kokonaisjärjestelmän eri osat tuottavat eri miellelyhtymiä. Kausityöttömän sosiaaliturva ja teknikon korkovähennykset liittyvät samaan ideaan kokonaisvaltaisesta sosiaalivaltiosta, mutta käytännön tasolla mielikuvat eivät liitä näitä toimia yhteen.

⁶⁸⁴ Paronen 1969, 127.

⁶⁸⁵ Siekkinen 1974, 9.

⁶⁸⁶ Ruuth 1977, 185–186.

⁶⁸⁷ Ruuth 1977, 454.

⁶⁸⁸ Ruuth 1977, 458.

⁶⁸⁹ Ibid.

Suomalainen sosiaalitoimi nähdään usein instituutiona, joka ei auta todellisessa hädässä olevia. Esimerkiksi riihimäkeläinen työtön joutuu hakemaan taloudellista apu sosiaalitoimesta. Hänen kokemuksessaan sosiaalitoimistossa ”*oli nuori mies joka oli palkattu heittelemään tarvitsijoita ulos. [...] se laitos itse nielee suurimman osan niistä rahoista.*”⁶⁹⁰ Myös helsinkiläisen lähiön köyhä nainen, Muhoska, saa henkilökohtaisesti kokea sosiaalivaltion ahdistavuuden. Sairasteleva nainen joutuu turvautumaan sosiaalihoitajan⁶⁹¹ apuun. Sosiaalihoitaja ei kuitenkaan näyttäyty tarinassa positiivisessa valossa. Muhoskan mukaan sosiaalihoitaja sanoi, että on rikos tehdä lapsia lähiöön.⁶⁹² Muhoskan kertomuksen mukaan sosiaalihoitaja jatkoi:

”[Sosiaalihoitaja] huusi minulle että ettekö tiedä että teidän koulussa on Suomen eniten jälkeenjääneitä lapsia. Että meidän lapset on apukouluasteella. Ja että meistä kenestäkään ei tule muuta kuin sosiaaliavustuksilla loisiva luokka. Meistä tulee muka valtion elättejä ja yhteiskunnan taakkoja.”⁶⁹³

Toisessa tapauksessa jyvaskyläläisestä sosiaalihuollosta kerrotaan ihmisarvoa alentava esimerkkitapaus. Betoniraudoittaja Eino Helmisen sosiaalihuollosta työskentelevä poika, Juhani, kertoo kokemuksistaan sosiaalihuollon ja sosiaalihoitoa tarvitsevan perheen välisestä suhteesta:

”Juhani kertoi tullessa hyvän jutun miten [sosiaalihuollosta] tehdään raportti tarkkailuun joutuneesta yhteiskunnallisesta yksiköstä, tässä tapauksessa se oli perhe [...] Ensin mennään keittiöön ja istutaan ja sitten tämä tarkkailija eli sosiaalihoitaja [...] johdattelee asiaan. Ihan totta, se kuuluu niiden käsikirjaan tämä johdattelu. Kysellään emännältä päivän tapahtumia ja ollaan kovasti kiinnostuneita. Samalla annetaan katseen kiertää emännän vaatteista huonekaluihin ja yleensä koko tuvan kuntoon. Sitten se raportti on kuulemma tämän näköinen: vaimon vaatteet olivat kuluneet mutta siistit. Tapeteissa näkyi lyijykynän jälkiä ja rasvaläiskiä mutta huoneet näyttivät suhteellisen siisteiltä muuten ja olivat siivotut. Asunnossa oli levysoitin ja levyjä, noin kymmenkunta, jotka olivat huolimattoman näköisesti pinossa. Levykansioita tai muita pitotelineitä ei näkynyt. Päällimmäinen äänilevyistä oli haljennut. Kirjahyllyssä oli kirjoja, romaaneja ja tietokirjasarja. Uudempaakin kirjallisuutta oli, muunmuassa Väinö Linnan Tunteimatont sotilas.”⁶⁹⁴

On huomionarvoista, että työläistarinoissa valtiovallan tuottamat julkiset palvelut nähdään poikkeuksetta negatiivisessa valossa. Suoraan ay-liikkeestä kumpuavaa toimintaa ei kyseenalaisteta yhtä radikaalisti. Varsinkin sosiaalitoimi kuvataan lähes ihmisarvoa väheksyvällä tavalla. Toisaalta hyvinvointivaltioideologiaan keskeisesti liittyvä universalismin periaate ei saa varauksetonta hyväksyntää edes idean tasolla. Esimerkiksi eräs riihimäkeläisessä katkera vanha mies pitää yksilöiden tasapäistämistä suurena yhteiskunnallisena virheenä:

⁶⁹⁰ Paronen 1971, 46.

⁶⁹¹ Sosiaalihoitaja = Eryityskoulutuksen saanut henkilö, joka avustaa sairaalapotilaita mm. kotiasioiden hoidossa ja sosiaalisissa ongelmissa.

⁶⁹² Ruuth 1977, 302.

⁶⁹³ Ibid.

⁶⁹⁴ Siekkinen 1974, 174.

”Pyrkiessään aineellisen hyvän lisäämiseen ja tasaamiseen jätää tasa-arvoisuudelle rakentuva sosiaalipolitiikka henkiset arvot. Se tappaa kristillisen lähimmäisenrakkauden ja yksilövapauden. Se rakentuu mahdottomuudelle koska se on valheellinen. Ihmisethän tekevät erilaista työtä, ovat taipumuksiltaan ja kyvyiltään erilaisia, ja yritykset viedä sivistystä kaikkiin kansankerroksiin ovat aina epäonnistuneet. Sellainen politiikka on, niin aineellisesti kuin henkisesti, erittäin vaarallista. Sen laajentaminen merkitsee aina vapauden riistoa.”⁶⁹⁵

Työtään vieroksuvat työläishahmot eivät näe jättäytymistä sosiaalihuollon varaan varteen otettavana vaihtoehtona työnteon sijaan. Lassi Sinkkosen *Sumuruiskussa* helsinkiläinen maalari, Aleksei Gurieff, haluaa vapautua alentavasta työstä saadakseen lukea ja luoda⁶⁹⁶. Gurieff on amatöörikirjailija, jonka unelma on jäädä vapaaksi kirjailijaksi. Hän ei kuitenkaan tiennyt miten tulla toimeen kun palkka tyrehtyisi: *”Päivän toisensa perään [Aleksei] pohti mutta ei keksinyt vapauttavaa ratkaisua.”⁶⁹⁷* Ajatus jättäytyä niin sanotuksi sosiaalipummiksi tai taiteelliseksi boheemiksi ei Alekseihin pohdinnoissa tule esiin. Toisaalta tutkimusaineistoni ulkopuolelle jääneissä Hannu Salaman ja Jorma Ojajarjun tarinoissa henkilöahmojen koko olemus liittyy ajatukseen yhteiskunnan ulkopuolisuudesta. Yhteiskunnan ulkopuolisuus on myös yksi keskeisistä teemoista Keijo Siekkisen teoksessa *Reinon veljenpoika*.

Jyväskyläläinen Kalervo kyseenalaistaa sosiaalijärjestelmän toimivuuden

”- Ei minusta [Kalervossa] ole mitään vikaa.

- Ei vikaa, niinkö. Mies on ollut kymmenen vuotta humalassa ja ei ole muuta tehnyt kuin silponut itsensä eläkekuntoon ja sinä tulet ja sanot, ettei ole mitään vikaa. Minä sanon sinulle [...] että ei ole miehestä selvänä eläjäksi, ei vaikka mitä lupaisi. Minä lupasin hädissäni kerran kolmen kuukauden palkan ja työpaikan mutta ei ollut kuin kolme päivää. Vanhaa krapulaa poika paranteli ja kun tutina alkoi, niin jo joi. Niin veljenpoika kun onkin, niin sanon sinulle ihan vilpittömästi, että mieli tekisi tappaa.”⁶⁹⁸

Tutkimusaineistossani on yksi henkilöahmo ylitse muiden, joka onnistuu kieroutuneella luonteenlaadullaan käyttämään suomalaista yhteiskuntaa, sekä samalla lähimmäisiään, vuosikaudet taloudellisesti hyväksi: jyväskyläläinen Kalervo. Hän on työläisperheen suuriin ikäluokkiin kuuluva ongelmalapsi. Kalervon todetaan jo nuorena alkoholistiksi ja psyykkisesti sairaaksi. Kalervon elämän sisällön täyttää viina, sen laiton myynti sekä ryöstöt.⁶⁹⁹ Hän ei onnistu eikä halua onnistua luomaan elämässään pitkäaikaisia työsuhteita, vaikka muun muassa hänen yksityisyrittäjä setänsä pyrkii auttamaan häntä työelämässä. Itsetuhoinen Kalervo kuolee nuorena alkoholistina, itse aiheutettuna invalidina ja varhaiseläkeläisenä 1970-luvun lopulla.

⁶⁹⁵ Paronen 1969, 169.

⁶⁹⁶ Sinkkonen 1968, 119.

⁶⁹⁷ Sinkkonen 1968, 119–120.

⁶⁹⁸ Nieminen 1978, 122.

⁶⁹⁹ Siekkinen 1978, 30.

Kalervon traagisessa elämäntarinassa olennaista on analysoida hänen suhdettaan yhteiskuntaan. Kalervo yritetään saada yhteiskuntakelpoiseksi niin työllisyyskursseilla⁷⁰⁰, vankilassa⁷⁰¹ kuin alkoholiparantolassakin⁷⁰². Sosiaalijärjestelmän toimet eivät kuitenkaan onnistu sopeuttamaan Kalervoa yhteiskuntaan, vaan hän elää elämäänsä työttömänä turvautuen perheensä, ystäviensä, vaimonsa ja sosiaalilautakunnan avustuksiin. Lopulta vuosien päämäärättömän ja kaaosmaisen elämän jälkeen Kalervo saa 70-luvun alussa virkamiespäätöksen, jossa hänet todetaan työkyvyttömäksi, invalidiksi ja eläkkeeseen oikeutetuksi kansalaiseksi.⁷⁰³

Kalervon elämä on täynnä ristiriitoja. Esimerkiksi lapsena Kalervo kantelee vanhemmistaan sosiaaliviranomaisille ilman todellista syytä vain, koska pitää sitä huvittavana.⁷⁰⁴ Alkoholiparantola ei onnistu hillitsemään Kalervon juomista, mutta kun hän itse päättää olla vuoden juomatta, onnistuu se helposti.⁷⁰⁵ Myös eläkkeeseen Kalervo suhtautuu hämmäntävästi. Heti varhaiseläkkeelle siirryttyään Kalervo innostuu ensimmäisen kerran elämässä työnteosta todella. Toisin sanoen Kalervo ei käyttäydy niin kuin sosiaalipalvelujen logiikka olettaa.

Mielenkiintoista Kalervon, jota tarinassa kutsutaan Nukeksi, elämässä on lopulta hänen paikkansa yhteiskunnassa eläkeläisenä. Itsensä invalidiksi humalassa telonut Kalervo saa enemmän eläkettä kuin vanha työmies, joka on tehnyt vuosikymmeniä raskasta työtä. Tarinassa tapaus selitetään seuraavasti:

*”[Kalervo] saa eläkkeen ja se on toista tuhatta markkaa kuukaudessa. [...] Hänellä on rahaa enemmän käytössä kuin koskaan ja kun seitsemänkymmentäkaksi syksyllä isä Ketola [Kalervon tuttava] täyttää kuusikymmentäviisi ja pääsee eläkkeelle, hän saa vähemmän kuin nukke, vaikka on tehnyt yli neljäkymmentä vuotta töitä, jos sota lasketaan mukaan. Isä Ketola tapaa Nuken seitsemänkymmentäkolme, kun hän on menossa kauppaan. Nukke pummaa isä Ketolalta pari tupakkaa ja kysyy, paljonko Onni saa eläkettä ja nauraa ja sanoo, että pientä on vanhojen miesten eläkkeet [...] Isä Ketola sanoo ja kertoo [...] että kyllä se on Nukke seonnut ja pehmennyt lopullisesti mutta sen isä Ketola tunnustaa, että Nukke on pystynyt haalimaan paremman eläkkeen kuin hän itse”.*⁷⁰⁶

Kalervoa voidaan pitää jonkinasteisena anarkistina, joka oppi elämänsä aikana käyttämään sosiaalijärjestelmää tehokkaasti hyväkseen. Kalervo oli koko ikänsä rikollinen ja yhteiskunnan sosiaalinen ongelmatapaus, jota niin lähimmäiset kuin sosiaalipalvelut, mukaan lukien vankila, yrittivät mukauttaa yhteiskuntaan. Kalervon täydellinen piittaamattomuus yhteiskunnan säännöistä

⁷⁰⁰ Siekkinen 1978, 111.

⁷⁰¹ Siekkinen 1978, 122.

⁷⁰² Siekkinen 1978, 127.

⁷⁰³ Siekkinen 1978, 128–129.

⁷⁰⁴ Siekkinen 1978, 34.

⁷⁰⁵ Siekkinen 1978, 164.

⁷⁰⁶ Siekkinen 1978, 129.

tai lähimmäistensä tunteista on kuitenkin niin vahva, että Kalervo elää lyhyen elämänsä vahvasti sosiaalivaltion sisällä, mutta kokonaisvaltaisesti omien sääntöjensä mukaan. Kalervo on niin sanottu sosiaalipummi, sanan konkreettisessa merkityksessä.

Yhteiskunnan tarjoama kuntoutuksen voidaan katsoa Kalervon kohdalla epäonnistuneen. Alkoholiparantola ei poistanut Kalervon alkoholiongelmia, työharjoittelut eivät luoneet Kalervolle motivaatiota työhön ja vankila ei pitänyt Kalervoa pois rikoksien tieltä. Sosiaalilautakunnan tuet eivät painostaneet Kalervoa järjestelemään elämäänsä, vaan enneminkin helpottavat Kalervon epäsäännöllisen elämän jatkumista. Kalervon tarina huipentuu varhaiseläkkeeseen, jonka voidaan katsoa olleen ruhtinaallinen verrattuna Kalervon yhteiskunnalliseen panokseen. Kalervon varhaiseläke sivuaa tutkimukseni viimeistä teemaa, vanhemman työläispolven siirtymistä eläkkeelle. Vanhemmille työläishahmoille eläke on usein negatiivisempi ilmiö kuin Kalervolle.

6.3. Kun työ loppuu – Työläishahmot vanhuuseläkkeelle

- ”- *Mitäs sait, kun eläkkeelle lähdit?*
- *Jaa että mitäkö sain? Kuukauden tilin.*
- *Eikö muuta, ei kunniakirjaa, ei kultakelloa, ei hopealusikkaa?*
- *Kuukauden tilin, niin, siinä kaikki.*”⁷⁰⁷

Kuten tutkimuksessa on tullut esille, työläishahmojen identiteetti on vahvasti sidoksissa työhön. Oli työläishahmo sitten poliittisesti aktiivinen idealisti tai keskiluokkaisesta elintasosta haaveileva hedonisti, kuuluu työ ja työn tekeminen vahvasti työläishahmojen arkiseen identiteettiin ja vain hyvin pieni joukko nuoria työläishahmoja⁷⁰⁸ kyseenalaistavat työnteon tärkeyden. Työläishahmojen suuri identiteetin murros tapahtuu, kun heidän konkreettinen suhteensa työhön muuttuu. Näistä työolosuhteiden muutoksista luonnollisin on siirtyminen aktiivisesta työelämästä eläkkeelle.

Suomen kansaneläkelaki säädettiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1937, mutta vasta 1950-luvun lopulla järjestelmästä tuli aidosti vanhuusköyhyyttä lieventävä. Vielä 1950-luvun alussa eläkeläisen todellisuus oli karu. Pelkkä eläke ei turvannut edes inhimillisen elämisen vähimmäisvaatimuksia. 1950-luvun alussa eläkeläisistä alkoi kuitenkin hahmottua oma nopeasti kasvava eturyhmä, jolla oli myös poliittista painoarvoa.⁷⁰⁹ Suomessa oli 1950-luvulla käynnissä voimakas poliittinen taistelu eläkejärjestelmän uudistamisesta, joka vuosikymmenen puolessavälissä päättyi Maalaisliiton ja SKDL:n ajamaan kaikille suomalaisille vanhuksille tasapuolisesti jaettavaan, universaaliin, kansaneläkejärjestelmään. Uuden lain piiriin kuuluivat kaikki vanhukset ja työkyvyttömät ja heille maksettiin rahallisesti tasasuuriset eläkkeet. Järjestelmä oli kuitenkin kallis ja kestämaton

⁷⁰⁷ Ruuth 1977, 370.

⁷⁰⁸ Ennen kaikkea Sinikka ja Aulis Keijo Siekkisen teoksessa *Naisen mies*.

⁷⁰⁹ Häggman 1997, 55–59.

varsinkin elinkeinorakenteen kiihtyvän rakennemuutoksen takia.⁷¹⁰ Jo 1960-luvun alussa kansaneläkejärjestelmää oli tarkistettava. Tällöin SDP:n ja Kokoomuksen ajama ansiosidonnainen eläkeratkaisu oli käytännössä ainoa realistinen vaihtoehto.⁷¹¹

Eläke nousee työläistarinoissa esille sekä taloudellisena että henkisenä ilmiönä. Joillekin eläkkeellä siirtyminen saattaa olla helpotus. Esimerkiksi vanha ay-aktiivi Artturi Salmela on onnellinen siitä, että eläkkeellä *ponnistusten aika oli ohi, saisi levätä*⁷¹². Toisaalta eläkkeellelähtö on henkisesti raskas elämänmuutos. Eläkkeelle siirtynyt helsinkiläisen Marjan äiti *itkeskeli keittiössä ja sano ettei ole mitään töitäkään*⁷¹³. Lappeenrannassa vanha työmies Heikkinen taas puhuu työstään rikkihappotehtaassa *niin kuin ei olisikaan toista vuotta eläkkeellä*⁷¹⁴.

Vanhuuden riivattu köyhyys

Työläishahmojen kokemukset eläkejärjestelmästä eivät ole ongelmattomia. Yhä edelleen kaupunkien kaduilla ja kaupoissa näkyy vanhoja köyhiä eläkeläisiä, joiden uskotaan ostavan koiranmakkaraa ruuakseen⁷¹⁵. Tampereella taas ”*valintamyymälöissä näki pieniä kumaraisia naisia, jotka poimivat ostokoriinsa puolen litran maitotölkin ja etsivät halvinta leipää.*”⁷¹⁶ Samalla sairaut leskeksi jääneet vanhukset joutuvat kokemaan konkreettista puutetta, johon sosiaalivaltion byrokraattiset rakenteet tuovat lisävaikeuksia.⁷¹⁷ Vanhuuden köyhyys koskettaa tarinoissa ennen kaikkea vanhoja naisia. Suuri osa sodan kokeneen sukupolven naisista oli elänyt elämänsä palkkatyön ulkopuolella maataloustyössä tai kaupungeissa kotiäiteinä. Jos aviomies kuoli ennen naista, saattoi naisen vanhuus taloudellisesti lähennellä absoluuttisen köyhyyden rajaa.⁷¹⁸

Vaikka lapsen velvollisuus elättää vanhempansa poistui Suomen laista vuonna 1970, olivat omat jälkeläiset yhä edelleen tärkeä tuki vanhenevien työläishahmojen elämässä. Tarinoissa tulee ilmi henkinen paine, jota nuorempi sukupolvi kokee työelämän ulkopuolella olevien vanhempiensa taloudellisesta tilanteesta. Pienellä kansaneläkkeellä ei aina tultu toimeen. Jyväskyläläisessä matkamuistoja valmistavassa tehtaassa työskentelevä Riston tapauksessa edes Riston isän ottama

⁷¹⁰ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 66–67.

⁷¹¹ Hannikainen & Vauhkonen 2012, 80–86 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 294–295..

⁷¹² Holappa 1976, 87.

⁷¹³ Ruuth 1977, 371.

⁷¹⁴ Nieminen 1976, 14.

⁷¹⁵ Ruuth 1977, 315.

⁷¹⁶ Holappa 1976, 76.

⁷¹⁷ Kaiho Niemisen *Lovistorissa* leskeksi jäänyt vanha nainen, joutuu riitelemään kuolleen miehensä jäljelle jääneistä verorästeistä maalaiskunnan tuomarin kanssa. Töihin ei vanha, haja-asutusalueella asuva, nainen enää kykene sydän- ja jalkasairauksien takia. Nieminen 1972, 117.

⁷¹⁸ Pentti Holapan *Pitkän tien kulkijassa* tamperelaisen vanhan naisen aviomiehen sydänkohtaus oli tappanut kuin *salama kirkkaalta taivaalta*. Naisen lapset olivat muuttaneet pois Tampereelta. Nainen poti suurta yksinäisyyttä. Tarinassa naisen ainoaksi lohduksi kuvataan kirkko, joka sekään ei tuottanut sosiaalisia kontakteja. Lopulta nainen kuvataan niin sosiaalisesti eristyneeksi, ettei hän osannut enää edes puhua. Holappa 1976, 76–77.

henkivakuutus ei auttanut perheen äitiä selviämään miehensä kuoleman jälkeen. Risto muistelee vakuutusta:

”[Riston isällä] oli henkivakuutus, jonka se oli ottanut joskus kahdeksantoista tai milloin. Saatiin viisikymmentäkuusi markkaa. Se oli iso vakuutus ja minä kysyin vakuutusherroilta, että miten se voi näin pieneksi mennä, niin ne näyttivät laskelmat. Siinä oli kaikki rahanmuutokset ja inflaatiot ja mitkä kaikki mukana ja isä oli koko ikänsä maksanut vakuutusmaksuja ja kuvitteli, ettei tule ainakaan maahanpanokuluja.”⁷¹⁹

Risto jäi aikuiseksi kasvettuaan köyhän äitinsä kanssa asumaan. Hänen omien sanojensa mukaan tämä tapahtui varsin huomaamattomasti:

”Minä jäin tähän jotenkin äidin nurkkiin. Veli lähti Työväenakatemiaan ja meni naimisiin. Kai minulla oli jonkinmoinen tunne, että äidistä on pidettävä huolta. Silloin kun oli hinku naimisiin, minä en mennyt ja sitten ei mitään hinkua tullutkaan. Enkä minä äidistä huolta pitänyt, äiti piti minusta. Kai minä jotenkin lässähdin tähän olemiseen”⁷²⁰.

Lappeenrantalainen vaneritehtaalla työskentelevän Impin tilanne eroaa Riston tilanteesta. Impin isä oli kuollut sydäntulppaan, jonka jälkeen hänen äitinsä oli jäänyt yksin maaseudulle ja *elellyt kansaneläkkeensä ja kanojensa turvin kyökin ja kamarin suuruudessa olossaan*⁷²¹. Toisin kuin Risto, Impi ei ollut jäänyt hoivaamaan äitiään vaan lähtenyt töihin Lappeenrantaan. Impi käy kerran kuussa katsomassa linja-automatkan päässä olevaa äitiään ja auttaa häntä rahallisesti. Impin elämässä ongelmia tuottaa äidin itsepäisyys yrittää kieltäytyä taloudellisesta avusta, vaikka on selvää, että äiti ei pärjää pelkällä kansaneläkkeellään. Impin mukaan hänen äitinsä *”tarvii noi markat kyllä. Miten se sillä eläkkeellään, mokomilla penneillä? Näyttää vaan remsseyttään täällä kun käydään... Ja tiesi hän sen, että muori eli sussinsuu tiukasti supussa kun itsekseni eleli.”⁷²²*

Helsinkiläisen maalaamon siivoajan, Annun, kokemukset omien vanhempiensa eläköitymisestä, ovat varsin karuja. Hän kertoo elämästään vanhempiensa hoitajana:

”[...] mä jouduin auttamaan muoria ja isäukkoa kun ne paskiaiset ei millään halunneet mennä kunnalliskotiin [...] niin. Ne ei menneet kunnantaloon vaan haisivat kotona ja kiukuttelivat mulle kaikesta. Mä en olis saanut mennä koskaan mihinkään muuta kuin istua illat niitten liepeissä ja passata niitä”⁷²³.

⁷¹⁹ Sinkkonen 1978, 48.

⁷²⁰ Siekkinen 1978, 51.

⁷²¹ Nieminen 1973, 65.

⁷²² Niemien 1973, 69–70.

⁷²³ Sinkkonen 1968, 87–88.

Annun elämän muutti uusi poikaystävä, Jalmari: ”[...] *mä tapasin Jalmarin. Se haki mut yhtenä päivänä pois sieltä löyhkäävästä talosta ja pisti muurin ja isän kunnalliskotiin*⁷²⁴. *Ensin mä itkin mutta Jalmari selvitti ettei mun tehtäväni ollut mädätä niitten vanhusten kanssa.*”⁷²⁵ Pohjoismaisen sosiaalivaltion yksi suurista tavoitteista oli siirtää perheen vastuuta valtiolle, jolloin yksilö saattoi suunnitella elämäänsä enemmän henkilökohtaisten määränpäiden ja unelmien kautta. Ajatus oli, ettei Annun tapaista tilannetta pääse tapahtumaan, jossa nuori nainen joutuu uhraamaan omat halunsa vanhempiensa takia.

Kuten tutkimuksessa on tullut esille, sosiaalivaltion perusajatus ei toteutunut kokonaisvaltaisesti, vaan perheet ovat köyhille, työttömille ja vanhoille työläishahmoille yhä edelleen tärkeä henkinen ja taloudellinen tukiverkko. Jopa vuosikymmenet ammattilaisena töitä tehneelle palkansaajalle eläkkeelle siirtyminen on iso askel tuntemattomaan. Tästä kertoo tutkimukseni viimeinen esimerkkitapaus, Keijo Siekkisen betoniraidoittaja Eino Helminen.

Betoniraidoittaja Eino Helmisen tapaus

Jyväskyläläinen Eino Helminen pohtii omaa suhdettaan eläkkeeseen. Tarinassa Helminen on juuri, 65-vuoden iässä, lopettamassa aktiivityöuraansa rakennustyömaiden betoniraidoittajana. Helmisen ensimmäinen kokemus eläkekeskuksen byrokratiasta on hämmentävä. Suurinta hämmennystä tuottaa keskuksen nuoren virkailijan neuvo lopettaa työt aikaisemmin kuin eläkeikä virallisesta täyttyy. Helmisen vaimo, Taimi, kysyykin oikeutetusta: ”*Työntekokos se sitten eläkettä pienentää?*”⁷²⁶ Helmisille eläkekeskuksen hämärä logiikka ruokkii pelkoa ja katkeruutta koko eläkkeelle jääntiä kohtaan.

Helmisen vaimo pelkää miehensä eläkkeelle lähdön tarkoittavan todellisia taloudellisia vaikeuksia. ”*Minä vaan sitä että miten tässä sitten pärjätään... Se on vielä se valtion velka joulukuussa maksussa ja ohan tuota muutakin menoa*”⁷²⁷, hän murehtii. Helmisten pelkona on köyhä vanhuus. Eläke muuttaa myös Helmisen perheen sukupuolirooleja. Helmisen vaimolla, Taimilla, oli edessään vielä monta työvuotta. Toisin sanoen vaimosta tuli perheen pääelättäjä. Taimille miehensä jääminen kotiin tuntuu oudolta. Hänen näkökulmasta tuntuisi vieraalta ”*nähdä ukkonsa luuttuamassa tai taikinaa vatkaamassa taikka istumassa kiikkustuolissa parsimassa sukkia isoilla känsäisillä kourillaan.*”⁷²⁸

⁷²⁴ Kunnalliskoti = Vanhahtava termi kunnan organisoimalle vanhaikodille.

⁷²⁵ Sinkkonen 1968, 88.

⁷²⁶ Siekkinen 1974, 9.

⁷²⁷ Siekkinen 1974, 58.

⁷²⁸ Siekkinen 1974, 81.

He uskovat ja toivovat koulutettujen lapsiensa auttavan heitä taloudellisen hädän hetkellä. Eino Helmisen suhde lapsiinsa on etäinen ja poliittisesti hyvin ongelmallinen. Helmiselle ahdistusta tuottaa ajatus siitä tilanteesta, että hän joutuu köyhänä eläkeläiskommunistina pyytämään keskiluokkaisilta lapsiltaan apua:

”Joskus hän [Eino Helminen] olisi halunnut päästä vähän lähemmäksikin puheissa poikien kanssa. Olivat he nyt mitä mieltä tahansa mutta hänen poikiaan he olivat kumminkin. Olisi ollut hyvä puhua siitäkin, että olisi sitten apua saatavissa jos kovin tiukille rupeaa menemään. Ei ollut enää kuin muutama vuosi, kun Taimikin olisi eläkkeellä... Semmoisesta puhuminen ei ottanut [...] luonnistuakseen. Se on sitten, jos se aika tulee eteen vaikeampaa puhuminen. Siinä on silloin kerjäämisen makua, vaan jos vaikka tajuaisivat puhumattakin. Niin minkä tajuaisivat? Että hän alkaa olla vanha, jos sen tajuaisivat, ettei tarvitsisi erikseen sitä mennä sanomaan.”⁷²⁹

Sekatyömiehenä, sementtimiehenä ja lopulta betoniraidoittajana aina 1930-luvulta alkaen työskennellyt Helminen saa eläkettä 500 markkaa kuukaudessa. Suomalaisen palkansaajan elintasoon verrattuna eläkkeen ei voida katsoa olevan runsas. Eino Helmisen katkera monologi kuvaa toisaalta sitä pettymystä, jota pieni eläke ikänsä työtä tehneen yksilön sisimmässä tuottaa ja toisaalta sitä ylpeyttä, jota kommunistisessa ammattiyhdistysliikkeessä pitkään vaikuttanut Helminen tuntee omaa poliittista liikettään kohtaan. Liikettä, joka on omalla toiminnallaan edesauttanut eläkejärjestelmän toteutumista:

”Olen tähän päivään tehnyt reilut kolmekymmentä vuotta rakennustöitä ja elättänyt perheeni ja rakentanut talon, taikka Taimin kanssa olemme tehneet yhdessä. Nyt on minun palkkani laskettu pyöreäksi viideksisadaksi markaksi kuukaudessa. Se on minun tuleva eläke. Turha minun on kieltää, että mokoma eläke pistää ajattelemaan katkerastikin, vaikka kuinka on tosiasia, että sekin vähä on meidän työmiesten oman työn tulos, meidän toiminnalla se on saatu aikaan. Siitä ei isoja aikoja ole, kun eläkettä ei ollut nimeksikään. Nyt on jo tuommoinen minunkin osalle ja vaikka se työhöni nähden tuntuukin pilkanteolta, niin tuokin vähä on ollut vaivan arvoinen. Viideltäkymmeneltä työvuodeltani tuleva eläkkeeni on kymmenen markkaa kuukaudessa tehtyä vuotta kohti. Se on siis niin laskettu. Jokaisesta vuodesta kymmenen markan palkinto. Näin vähäpätöistä meidän rakennusmiesten työ on tuolta kantilta. Me itse sanomme mielellämme tuota tuommoista selkänahan repimiseksi. Ne jotka osaavat teorioita puhua, sanovat tuota riistoksi. Minulle se on yksi lysti miksi tuota kaikkea nimitetään, kohta pääsen siitä itse oikein nauttimaan. Lahjaksi emme ole eläkkeitämme saaneet, siksi osaan omastanikin paremmin nauttia.”⁷³⁰

Omassa henkilökohtaisessa elämässään Eino Helminen oli nähnyt oman isoäitinsä vanhuuden lapsuudenkotinsa pienessä nurkkahuoneessa 1900-luvun alussa. Omasta isoäidistään Helminen kertoo seuraavasti:

⁷²⁹ Siekinen 1974, 182.

⁷³⁰ Siekinen 1974, 133–134.

”Kun minun äidinäitini kuoli, olin kymmenen tai yhdeksänvuoden ikäinen. Kukaan ei oikein osannut sanoa kuinka kauan mummo oli maannut kuolleena ennen kuin se huomattiin. Hänelle oli tehty oma nurkkaus tuvan perälle, tai ei sitä ollut vasiten tehty vaan hänet oli sinne puolittain unohdettu. Ruokaa hänelle vietiin sinne sängyn viereen ja sitten kun hän ei enää omin avuin päässyt saunaan, hänet vietiin kerran viikossa saunaan pesulle, kesällä joskus useammin. Silloin oli sellainen tapa ja vanhat ihmiset eivät halunneet itsekään olla kaikkien tiellä ja nähtävänä, vaan he menivät mieluummin johonkin syrjäiseen soppeen, jossa saivat rauhassa olla.”⁷³¹

Verrattuna oman isoäitinsä kohtaloon Eino Helminen oli elämäänsä tyytyväinen. Loppujen lopuksi Eino Helminen sai inhimilliseen elämään riittävää eläkettä, pystyi asumaan omassa, lähes velattomassa, asunnossaan vaimonsa kanssa ja hänellä riitti yhä intoa poliittisiin toimiin *rauhan puolesta*⁷³². Helmisen mielikuvissa 1970-luvun yhteiskunta oli edistyneempi ja parempia kuin hänen lapsuutensa tai nuoruutensa yhteiskunnat. Vaikka yhteiskunnalliset epäkohdat ja katkeruutta herättävän pieni eläke ahdistivat Helmistä, ei hän valittanut osaansa. Helminen ei myöskään kiitellyt yhteiskuntaa tai yhteiskunnallisia päättäjiä hyvästä työstä, vaan alleviivasi ruohonjuuritasolta lähtevän poliittisen etujärjestötoiminnan tärkeyttä yhteiskunnallisten olojen muutoksen toteuttajana. Ilman kansandemokraattista etujärjestötoimintaa ei Helmisen näkökulmasta olisi edes nykyisenlaisia eläkkeitä.

Vaikka Helminen ja hänen vaimonsa uskovat selviävänsä eläkkeidensä avulla, eivät he voi unohtaa myös sitä mahdollisuutta että heidän lapsensa joutuisivat auttamaan heitä taloudellisesti. Helmiset eivät voineet luottaa eläkkeiden riittävyyteen. Heidän onni oli loppujen lopuksi vanhemmistaan vieraantuneet, mutta varakkaat, lapset, jotka tarpeen vaatiessa tulisivat apuun. Betoniraidoittaja Eino Helmisen tarina on onnellinen, koska hän on onnistunut pääsemään eläkeikään ilman suurempia katastrofeja. Helmisen voidaankin katsoa kuuluneen ensimmäiseen sukupolveen, jotka terveinä pysyessään saivat viettää taloudellisesti itsenäisen ja pitkän eläkkeen.

Yhteenveto

Työläiskirjallisuus kertoo osaltaan tarinaa suomalaisesta sosiaalivaltiosta, jossa sosiaalisektorin kautta pyritään takaamaan kaikille yhteiskunnan jäsenille inhimilliseen elämään riittävä perustoimentulo. Tarinoissa tulee korostuneesti esille, että työelämän ulkopuolelle päätyneet työläishahmot eivät koe absoluuttista köyhyyttä. Suomalaisen yhteiskunnan taloudelliset turvaverkot ovat siis olemassa. Toisaalta nämä turvaverkot ovat ennen kaikkea oma perhe ja ammattiyhdistysliike. Sosiaalivaltion julkiset palvelut eivät saa tarinoissa tunnustusta. Itse asiassa julkiset sosiaalipalvelut mielletään yhä edelleen ennen kaikkea sosiaalisesti leimaavaksi köyhäinhoidoksi, johon turvautuvat yhteiskunnan epäonnistuneet yksilöt. Myös työläishahmojen

⁷³¹ Siekkinen 1974, 53.

⁷³² Siekkinen 1974, 6.

konkreettiset kokemukset sosiaalihuollosta ovat korostuneen negatiiviset. Kuten yhteiskuntajärjestelmän sekä puoluepolitiikan kohdalla, myös ylhäältä määritelty sosiaalissektori koetaan palkansaajaa alistavaksi järjestelmäksi. Kaikki yhteiskunnallinen kehitys on tarinoissa korostuneesti työväenliikkeen aggressiivisen taistelun ansiota. Kompromissihakuinen sopimusyhteiskunta ei saa osakseen tässäkään tapauksessa sympatioita.

Edes maailmanhistoriallisesti ainutlaatuinen eläkejärjestelmä ei saa varauksetonta kiitosta. Ansiotyön ulkopuolella elämänsä eläneille ja pelkkää kansaneläkettä saaville vanhuksille 1960–70-lukujen vaihde tarkoittaa yhä edelleen elämää, joka lähentelee absoluuttisen köyhyyden rajaa. Ansiosidonnaista eläkettä nauttiville eläkkeelle lähtö on monin verroin positiivisempi kokemus, mutta myös vanhojen palkkatyöläisten mielissä piilee pelko siitä, että eläkkeelle lähtö laskee elintasoja radikaalisti. Kokoikänsä työssä käyneelle ja Suomen puolesta sodat sotineelle vanhukselle reaalityöläisiin suhteutettuna pieni eläke saattaa tuntua pilkkanteolta. Tämä ei kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että 1960-luvun lopulta alkaen eläköityneet palkansaajamassat ovat Suomen, ellei peräti maailman, mittakaavassa ensimmäinen sukupolvi, jotka voivat elää verrattain vakavaraisen vanhuuden. Samalla logiikalla korvauslinjan kautta työttömyys ei enää tarkoittanut kansalaisen ammattitaitoa halveksivia hätäaputoita eikä varsinkaan konkreettista näläntunnetta, vaan enneminkin taloudellista niukkuutta ja henkistä painetta. Työläistarinoiden Suomi oli muuttunut vajavaiseksi sosiaalivaltioksi.

7. YHTEENVETO

1960-luvun alussa sosiaalipoliitikko Pekka Kuusi painotti, että Suomessa on ”havahduttava tajuamaan, että nykyaikainen yhteiskunta ei ole enää keskenään kamppailevien herrojen ja työmiesten, tuottajien ja kuluttajien, maalaisten ja kaupunkilaisten taistelutanner, vaan se on kansalaisten yhteisyitys.”⁷³³ Kuusen retoriikkaa sivuten hyvinvointivaltiota on usein kuvattu kansalliseksi projektiksi. Tälle projektille on annettu ainakin neljä tasoa. Ensimmäinen hyvinvointivaltio on moderni projekti, jonka syvät aatteelliset juuret voi löytää toisen maailmansodan kauhuista. Toisella tasolla hyvinvointivaltio on katsottu olevan poliittinen projekti, joka on Pohjoismaissa liitetty ennen kaikkea sosialidemokratiaan. Kolmanneksi hyvinvointivaltioprojekti on nähty sosiaalista turvallisuutta korostavien instituutioiden kautta. Pohjoismaisessa kontekstissa varsinkin voimakas valtio on ollut sosiaalisen oikeudenmukaisuuden takaaja. Neljännellä tasolla hyvinvointivaltio on ollut vahvan naisen projekti, jonka kautta naiset ovat hitaasti, mutta varmasti, taistelleet tasa-arvoisemman aseman niin koti- kuin työelämässään.⁷³⁴

Historiantutkija Pauli Kettunen kuitenkin kyseenalaistaa ajatuksen hyvinvointivaltioprojektista, koska projekti terminä viittaa johonkin, jolla on alku ja loppu, suunnittelija ja toteuttaja sekä kulut ja tulokset. Idea projektista edellyttää jotakin, joka oletetaan saatavan päätökseen.⁷³⁵ Hyvinvointivaltion kehitys ei täytä näitä projektin määritelmiä. Projektiajattelu sivuuttaa moderniin länsimaiseen valtioon olennaisesti kuuluvan ilmiön, edustuksellisen demokratian ja sitä kautta poliittisen päätöksenteon inhimillisyyden. Kettusen mukaan:

*”Kuva hyvinvointivaltiosta projektina jättää [...] sivuun tärkeitä puolia hyvinvointivaltiohistorian poliittisuudesta. Kulloinkin avointen vaihtoehtojen kirjo ja kamppailu katoaa näkyvistä. Niin ikään katoaa se, miten hyvinvointivaltion historiassa kietoutuvat toisiinsa tieto ja suunnittelu sekä eri intressien konfliktit ja kompromissit.”*⁷³⁶

Johdantoluvussa korostin realistisen kaunokirjallisuuden olevan oiva historiatieteen lähde, koska sen kautta saa niin sanottu toista tietoa, joka haastaa, kyseenalaistaa ja täydentää virallista, usein tilastoihin perustuvaa, tietoa. Suurelta osin työläistarinat kuvaavat yhteiskuntaa sivuten virallisen tiedon kautta saatuja tuloksia sekä aiempaa historiantutkimusta. Esimerkiksi työläistarinoiden kautta esiin tulleet kokemukset elintason kasvusta ja hyvinvointisairauksien yleistymisestä kulkevat rinta rinnan tilastollisten tosiasioiden kanssa. Tutkimukseni ei korvaa virallisen tiedon mantroja, vaan ennemminkin täydentää sitä kuvaa, mitä murroksen yhteiskunnasta on esitetty. Ennen kaikkea tutkimuksestani erottuu laaja inhimillinen näkökulma suuren suomalaisen murroksen keskellä.

⁷³³ Kuusi 1961, 25.

⁷³⁴ Kettunen, Pauli 2011: *Oliko hyvinvointivaltio projekti?*
<http://www.ennentjanen.net/4-01/kettunen.htm>. Viitattu 4.5.2013.

⁷³⁵ Ibid.

⁷³⁶ Ibid.

Pro gradu –tutkielmani korostaa näkemystä, joka hylkää modernin palkansaajamassan kollektiivisen tietoisuuden ja yhtenäisen arvopohjan olemassaolon. Työläishahmot ovat iältään, aatteiltaan, luonteenlaaduiltaan ja työtehtäviltään valtavan heterogeeninen joukko, jonka asennoituminen vallitsevaa palkkatyöyhteiskuntaa kohtaan on sen mukaista. Työläiskirjallisuus herättää omalla tavallaan eloon Kettusen esille tuomat yhteiskuntakehitykseen ja politiikkaan liittyvät realiteetit: poliittisten vaihtoehtojen kirjat, kamppailut sekä konfliktit ja kompromissit. Työläiskirjailijat kertovat realistisia tarinoita ajanjaksosta, jolloin suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan perusrakenteiden pystyttäminen oli käynnissä. Suomalainen yhteiskunta sai sosiaali- ja talouspoliittiset raamit, joiden perusta ei tänä päivänäkään ole muuttunut.

Työläistarinoissa ei ole sijaa kansallisille projekteille tai talvisodan hengelle, jonka avulla uutta uljasta palkkatyöyhteiskuntaa olisi rakennettu. Kirjailijat kertovat ennemminkin omakohtaisia tarinoita henkilöistä, jotka toimivat yhteiskunnanrakenteiden sisällä omista, individualistisista lähtökohdistaan. Kokemuksia ja käsityksiä suomalaisesta palkkatyöyhteiskunnasta on yhtä paljon kuin työläishahmojakin. Tutkimukseni aikana olen analysoinut noin 50 eri henkilöhahmon kautta sitä miten yhteiskunnan suuret modernit ilmiöt kuvataan aikansa työläiskirjallisuudessa. En ole pyrkinyt luomaan yleispätevää kuvaa suomalaisesta todellisuudesta, vaan antamaan eri näkökulmia siihen miten yksilöt käsittävät ja kokevat vallitsevat rakenteet.

On kuitenkin todettava, että työläiskirjallisuuden luoma yleiskuva suomalaisesta 1960–70-lukujen yhteiskunnasta poikkeaa stereotyyppisestä 60-lukulaisuudesta, johon liittyy olennaisesti muun muassa kulttuuriradikalismi, huumausaineet ja kansalaisjärjestöjen kautta tapahtuva maailmanparannus. Työlästarinoiden palkansaajat eivät ole kulttuuriradikalismin tuotteita, vaikka, paradoksaalista kyllä, itse työläiskirjailijat sitä osin edustavatkin. Tutkimukseni työläiskirjallisuus ei myöskään kuvaa suomettumisen ja vähemmistökommunistisen hegemonian ilmapiiriä. Luonnollisesti nämä todelliset ilmiöt ovat läsnä työläistarinoissa, mutta ne eivät määritä tarinoiden ilmapiiriä. Suomettuminen ja vähemmistökommunismi ovat ennemminkin kuriositeetteja arkeen laajemmin vaikuttavien ilmiöiden sisällä. Toisaalta aikakautta korostuneesti leimaavat piirteet, kokonaisvaltainen arjen murros ja yleinen yhteiskunnallinen edistys, ovat tarinoissa mukana. Kärjistäen voidaan sanoa, että työläishahmot elävät modernin ihmisen kaupunkielämää, joka on lähempänä 2000-lukua kuin 1960-luvun alkua.

Nykypäivästä käsin tarkasteltuna tasaisesti kohoavat tuotanto-, bkt- ja talousennustekäyrät ovat osoitus yhteiskunnan suhteellisen tasaisen varmastakin kehityksestä. Työläishahmot näiden edistyksellisten rakenteiden sisällä ovat kuitenkin kaikkea muuta kuin tasaisen varmasti eläviä,

loogisesti ajattelevia, aatteeseen sokeasti uskovia tai luottavaisesti tulevaisuuteen katsovia toimijoita. He eivät myöskään ole maaseudun dramaattisen rakennemuutoksen uhreja, aikakautensa marttyyrejä. Työläishahmoista kumpuaa se inhimillinen epäjohtonmukaisuus, Kai Laitisen sanoin *klassisten suomalaisten kansankuvauksien eetos*⁷³⁷, jonka kautta yhteiskunnallinen kehitys ja ajatus hyvinvoinnista suodatetaan. Työläistarinoissa kuvataan ristiriitoja, joita yhteiskunnan makrotason ilmiöt tuottavat.

Työläishahmot pääsevät nauttimaan kasvavasta elintasosta, mutta samalla uudet hyvinvointisairaudet, velallisen henkinen ahdistus ja henkilökohtaiset ongelmat tekevät elämästä sietämätöntä. Materiaalinen hyvinvointi on korostuneesti suomalaisen markkinatalouden aikaansaama ilmiö. Samalla markkinatalous ja kapitalismi ovat vasemmistomielisille työläishahmoille vastenmielisiä ilmiöitä. Toisin kuin 2000-luvulla, maailma tarjosi esimerkkejä myös toisesta elinvoimaisesta talousjärjestelmästä, reaalisosialismista. Inhimillistä epäjohtonmukaisuutta korostaa se, että enemmistö työläishahmoista ei näe suuren itäisen naapurin järjestelmää ihailtavana tai tavoiteltavana. Vaikka markkinatalous palveli niin sanottujen kapitalistien, porvarien, riistäjien, ylikansallisen pääoman ja työnantajien intressejä, ei reaalisosialismista ollut sen haastajaksi työläishahmojen mielissä. Työläishahmoista ei voi aistia suomettumista. He olivat realisteja.

Ristiriidat jatkuvat palkansaajan oman poliittisen toiminnan piirissä, työväenliikkeen sisällä. Historiallisesti suomalainen työväenliike on ollut hajanainen ja aina vuodesta 1918 asti käytännössä kahtia jakaantunut. Työläistarinoissa kahtiajako ei riitä kuvailemaan työväenliikkeen tilaa. Edes kolmeen, neljään tai viiteen osaan jakaminen ei kertoisi sitä, mitä palkansaajien poliittisessa joukkoliikkeessä tapahtuu. Tutkiessani ruohonjuuritason puoluepoliittista kenttää, nousee päällimmäiseksi mieleen Pauli Kettusen hyvinvointivaltioprojektin analyysi. Kun yhdessä puolueessa on vähemmistöläiset, enemmistöläiset, taistolaiset, eurokommunistit, puolue-eliitti, kansanedustajat, kunnanvaltuutetut, ammattiyhdistyseliitti, keskusjärjestön eliitti, ruohonjuuritason ay-aktiivit, akateemiset radikaalit, uusvasemmistolaiset ja järjestötoiminnasta ulkopuolella olevat aatekommunistit, ei ole vaikea yhtyä Kettusen määritelmään siitä, että lähtökohdiltaan yhteiskuntapolitiikka ei ole tietyn projektin eteenpäinviemistä.

Työläistarinoissa suomalainen konsensusyhteiskunta ei saa kannatusta. Luonnollisesti yhteiskunta, jossa talous- ja sosiaalipoliittiset ratkaisut tehdään monen hyvin eri lähtökohdista ponnistavan etujärjestön toimesta, ei koskaan tyydytä täydellisesti ketään. Vähiten se tyydyttää niitä, jotka kokevat olevansa täysin ulkopuolella päätäntävällästä, kuten tutkimuksen työläishahmoja.

⁷³⁷ Laitinen 1981, 597.

Vasemmistopuolueiden johto ja työmarkkinaeliitti kuvataan etäiseksi, lähes fiktiiviseksi, joukoksi päättäjiä, jotka rinnastetaan samaan kastiin oikeistolaisten poliitikkojen, talouseliitin ja työnantajaosapuolen kanssa. Johannes Kanasen painottama railo kansan ja eliitin välillä on syvä.

Koko yhteiskunta on työläistarinoissa kuvattu yhdeksi suureksi ristiriidaksi. Ammattiyhdistysliike saa kiitosta työelämän reformeista ja sen toimet kuvataan varsinkin työttömyyskassojen kautta elintärkeäksi. Toisaalta ay-liikkeen eliitin toiminta tai ruohonjuuritason henkilökemiat saattavat vieraannuttaa palkansaajat omasta etujärjestöstään. Luottamusmiehet kuvataan osin lähes messiaaniseksi palkansaajan puolustajaksi ja osin työnantajan talutusnuorassa kulkeviksi luokkapettureiksi. Kommunistit saattavat olla työmaan kiistattomia vasemmistijohtajia tai SKP:n kouluttamia porvaripyrykyreitä. Sosialidemokraatti saattaa unelmoida vallankumouksesta tai todistella suomalaisen hyvinvointivaltion erinomaisuutta.

Kaikesta ristiriitaisuudestaan huolimatta, voidaan työläistarinoista löytää jonkinasteinen suurempi suuntaviiva, joka määrittelee suomalaista palkkatyöyhteiskuntaa. Tarinoissa Suomi kuvataan valtiona, jossa on vähintäänkin siedettävä elää. Suomalainen hyvinvointi kyseenalaistetaan monesta eri näkökulmasta, mutta loppujen lopuksi yhteiskuntarakenteen itsessään luo mahdollisuudet toimia aktiivisena kansalaisena. Ammattityömies on tarinoissa varsin varakas, työttömyys ei aktualisoidu absoluuttisena köyhyytenä, eläkejärjestelmä on vajavainen, mutta antaa perusturvan. Suomalainen hyvinvointi tunnustetaan, vaikka samalla muistutetaan kapitalistisen järjestelmän riiston logiikasta, liiallisesta verotuksesta tai velallisen ihmisen ainaisesta paineesta. Työläiskirjallisuus sivuaa myös vaikeita inhimillisiä aiheita. Kaikki eivät hyvinvoinnista pääse osalliseksi. Erityisesti yksinasuvat naiset, kansaneläkkeellä olevat vanhuksat ja kaukaa Kainuusta etelään tulleet sekatyömiehet, ovat kuvattu yhteiskunnan väliinpuotoajiksi. Heille todellisuus konkretisoituu todellisena puutteena.

Loppujen lopuksi työläistarinoissa suomalainen yhteiskuntarakenteen kuvataan varsin yhtenevästi, jolloin valtavat kompromissien muokkaamat makrotason ilmiöt säätelevät suomalaisten yhteiskuntarakenteiden kokonaisvaltaisia muutosprosesseja. Palkkatyöyhteiskunta näyttäytyy työläishahmoille monimuotoisena ja moniongelmaisena kokonaisuutena. Nuori työläispolvi suhtautuu yhteiskuntaan eritavalla kuin vanhempi työläispolvi, mutta kaikille yhteistä on käsitys yhteiskunnan jonkinasteisesta kehityksestä. Joillekin vanhemmille työläishahmoille kehitys saattaa näyttää olevan raadollisempi kuin ennen, mutta yleisesti ottaen kaikki myöntävät aikakauden siedettävä perusluonteen. Vain harva unelmoi todellisesta vallankumouksesta.

Täydellinen suomalainen hyvinvointivaltio ei ole yhdenkään henkilöhahmon näkökulmasta. Sosiaalivaltion historiallinen tehtävä valtion korostuneesta roolista yksilön hyvinvoinnin turvaajana

ei tarinoissa tule korostuneesti esille, vaan yhä edelleen perhe on tärkeä, ellei tärkein, tukiverkko elämän sattumanvaraisuuden varalle. Mutta onko yhteiskunnan, jossa jo yhden osakulttuurin parissa on mitä moninainen yksilöiden kenttä, edes mahdollista olla täydellinen?

Työläishahmot ovat muun muassa kommunisteja, rakennustyöläisiä, sekatyömiehiä, työttömiä, metallivalajia, ay-aktiiveja, syrjäytyneitä, alkoholisteja, eläkeläisiä, helsinkiläisiä ja lappeenrantalaisia. Kun tähän listaan lisätään esimerkiksi kokoomuslaiset, maatalouslomitajat, keskustalaiset, vennamolaiset, porvarit, kauppiaat, virkamiehet ja rovaniemeläiset, saadaan vasta pieni otanta suomalaisen yhteiskunnan jäsenistä. 1960-luvun lopulta lähtien korostunut yhteistyö eri intressiryhmien välillä on luonut modernin suomalaisen palkkatyöyhteiskunnan. Samalla se on luonut tilanteen, jossa mikään ryhmä ei voi koskaan olla täysin tyytyväinen yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Työläiskirjallisuus kertoo omaa tarinaansa tämän yhteiskunnallisen todellisuuden syntyhetkistä.

8. JÄLKISANAT

Kuten tutkimuksessani on tullut useaan otteeseen esille, 1960-luvun lopulta kiihtynyt yhteiskunnan rakenteellisen murroksen on katsottu luoneen perustan nykyiselle suomalaiselle palkkatyöyhteiskunnalle. Kuitenkin suomalainen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja sosioekonominen todellisuus on muuttunut ratkaisevasti näiden neljänkymmen vuoden aikana. Itse asiassa radikaali muutos entiseen alkoi jo 1970-luvun puolessavälissä. Varsin nopeasti 1970-luvun kuluessa suomalainen todellisuus todella muuttui, kun talouden pitkään jatkunut varsin tasainen nousukausi päättyi, jolloin yleismaailmallisen öljykriisin⁷³⁸ jälkiseurauksina Suomeen iski voimakas taloudellinen taantuma ja toisen maailmansodan jälkeen ensimmäinen massatyöttömyyden kausi.⁷³⁹

Vielä suurempi murros tapahtui 1980–1990-lukujen vaihteessa, jolloin Suomi ajautui historiansa syvimpään lamaan. 1980-luvun teknologiateollisuuden ja niin sanotun kasinotalouden siivittäjä voimakas nousukausi päättyi vuosikymmenen lopulla alkaneseen finanssikriisiin sekä Neuvostoliiton hajoamiseen vuonna 1991. Täysmittainen lama 1990-luvun alussa romahdutti suomalaisen kansantalouden ja lopetti suomalaisen sosiaalivaltion laajenemisen. Tämän jälkeen Suomi on elänyt tilanteessa, jota voidaan kutsua hyvinvointivaltion purkamisen, uudelleenorganisoinnin tai alas ajamisen aikakaudeksi.⁷⁴⁰ Toisaalta sosiaalipolitiikan tutkija Raija Julkunen painottaa, että 1990-luvun lama oli julkisten palveluiden tuottaman sosiaalisen ja taloudellisen turvaverkon voimannäyte. Suomalaisen hyvinvointijärjestelmän peruspiirteet säilyivät yli laman:

”Eräänlainen puolivirallinen tulkinta suomalaisen hyvinvointivaltion kohtaloista 1990-luvulla on pähkinänkuoressa seuraava. Hyvinvointivaltio kantoi kansalaiset laman yli, eivätkä tuloerot kasvaneet. Taloudellisessa ahdingossaankin kunnat pyrkivät peruspalvelujen säilyttämiseen. Hyvinvointivaltion omat rakenteet säilyivät koskemattomina; entiset järjestelmät vain antavat nyt niukempia etuuksia.”⁷⁴¹

Samaan aikaan teollisuuden rakennemuutos, jossa teollisuustuotanto siirtyi hiljalleen halvemman tuotannon maihin, muutti suomalaisia työmarkkinoita. 1980-luvulla alkanut panostus kemian- ja korkean teknologiateollisuuteen tuotti kuitenkin tarpeeksi uutta teollisuutta, jotta Suomi selvisi ensimmäisestä rakennemuutoksesta. Suuri kunnia kuuluu 1990-luvun puolestavälistä asti Nokian

⁷³⁸ Vuonna 1973 alkaneen öljykriisin tausta on Lähi-idän öljyntuottaja maiden ja Yhdysvaltojen poliittiset ristiriidat, joiden vaikutuksesta raakaöljyn hinta kymmenkertaistui vuosien 1974–1979 välisenä aikana. Kuisma 2008, 17–18 & Karisto, Takala & Haapola 1998, 67–68.

⁷³⁹ Hjerpe 1988, 47–48. & Roos, J.P.: *Kun Suomi putosi puusta: Suomi 1970-luvulla*. <http://www.mv.helsinki.fi/home/jproos/70-luku.htm>. Viitattu 7.5.2013.

⁷⁴⁰ Anttonen & Sipilä 2000, 89–96.

⁷⁴¹ Julkunen, Raija 2001: *Hyvinvointivaltion suunnanmuutos*. <http://www.ennentjanyt.net/4-01/julkunen.htm>. Viitattu 7.5.2013.

matkapuhelinteollisuudelle, joka siivitti Suomen kansantalouden ennenäkemättömän taloudelliseen nousukiitoon 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun globalisoituvassa maailmassa.⁷⁴² Vuosituhannen vaihteen nousukausi ei kuitenkaan muuttanut asenteita sosiaalipolitiikkaan, josta kertoo myös se, että 2000-luvulla sosiaalipalvelujen alasajo ja uudelleenorganisointi ovat jatkuneet ja laman aikana muodostunut pitkäaikaistyöttömien reservi jäänyt pysyväksi ongelmaksi suomalaisen yhteiskunnan sisälle.⁷⁴³

Toisaalta yhteiskunnan perusrakenteet eivät ole muuttuneet radikaalisti. Yhä edelleen ammattiliitot ovat keskeinen toimija työmarkkinaratkaisuisissa ja tulopoliittisten kokonaisratkaisujen tyyppiset sopimukset ovat julkisessa keskustelussa esillä. On myös muistettava, että sosiaalipalvelut turvaavat edelleen, tosin heikommin kuin ennen, yksilön perusoikeudet inhimilliseen elämään. Työttömyysturva, sairausvakuutukset ja ansiosidonnaiset eläkkeet ovat yhteiskunnan sosiaalisia selkärankoja vielä 2000-luvullakin. Poliitikassa kompromissihakuisuuden jatkuminen mahdollistaa käytännössä minkä tahansa valtakolalition yhteistyön. Kulttuurin osalta 1960-luvulta alkanut kokonaisvaltainen vapautuminen on jatkunut kurottuen yhä uusiin ja radikaalimpiin ilmiöihin. Myös eurooppalainen integraatio on tiivistynyt Euroopan Unionin myötä historiallisesti.

Julkisessa ja yksityisessä keskustelussa viimeiset kolmekymmentä vuotta on problematisoitu ja kritisoitu niin työmarkkinajärjestöjen valtaa, suomalaisen julkisen palvelun tehottomuutta sekä liiallisen verotuksen vaikutusta työllisyyteen ja kansainväliseen kilpailukykyyn. Sosiaalipolitiikkaa on Suomessa syytetty aina 1950-luvulta asti negatiivisesta vaikutuksesta talouden dynaamisuuteen. Hyvinvointivaltiota syytetään muun muassa ihmistä passivoivasta vaikutuksesta, lahjakkaiden yksilöiden taitojen tukahduttamisesta, yleisestä tasapäästämisestä, liian kalliin sosiaaliturvaverkon ylläpitämisestä ja tehottomasta vanhustenhuollosta.⁷⁴⁴ Sosiaalipalveluja käyttävät ihmiset kritisoivat tukijärjestelmää sekä sosiaalitoimistojen lannistavaa ilmapiiriä.⁷⁴⁵ Ay-liikettä taas on kritisoitu globalisaation kannalta epäedullisesta politiikasta. Puhutaan suomalaisen palkkatyön kriisistä.

Historian näkökulmasta 2010-luku vaikuttaa korostavana ennen kaikkea hyvinvointivaltion, ja samalla palkkatyöyhteiskunnan, muodonmuutosta. Vain tulevaisuus näyttää mihin suuntaan suomalainen yhteiskunta lopulta ajautuu. Julkinen keskustelun kiihtyessä elinkeinoelämän rakennemuutoksen, finanssikriisin ja julkisen talouden alijäämän paineessa on olennaista sisäistää myös menneisyydessä käytyjä keskusteluja. Historiantutkija Markku Hyrkkänen korostaa vaihtoehtojen ymmärtämisen tärkeyttä:

⁷⁴² Kalela 2008, 275–277.

⁷⁴³ Julkunen 2004, 184–185.

⁷⁴⁴ Jousimaa 1987, 190–191 & Kuusi 1961, 9–10.

⁷⁴⁵ Esim. Roivainen, Irene, Heinonen, Jari & Ylinen, Satu 2011: *Köyhä byrokratian rattaissa*.

”Vaihtoehtojen ymmärtäminen ja selittäminen [...] on tarpeellista siksi, että toteutuneet vaihtoehdot voi tajuta vain tietämällä toteutumatta jääneet ja selittämällä, miksi ne eivät aktualisoituneet. Vaihtoehtoisuuden tajuaminen on historian ymmärtämisen edellytys.”⁷⁴⁶

Uskon, että modernin palkkatyöyhteiskunnan menneisyyden tutkiminen voi lisätä ymmärrystä niistä vaihtoehdoista, joita tulevaisuuden päättäjillä on käsissään. Pro gradu -tutkielmani on esimerkki siitä, miten realistista kaunokirjallisuutta voidaan käyttää historiatieteen lähteenä ja miten tämän kirjallisuudenlajin kautta voidaan löytää uusvanhoja näkökulmia yhteiskunnallisten kysymysten pohtimiseen. Uskon myös, että modernin sopimusyhteiskunnan alkuvaiheiden tutkiminen antaa mahdollisesti konkreettisia ratkaisumahdollisuuksia nykypäivän palkkatyöyhteiskunnan ongelmia silmälläpitäen. Niin eläkejärjestelmä, sosiaaliturva, ay-liikkeen rooli, perusteollisuuden asema kuin valtakunnallinen terveyskeskusjärjestelmäkin ovat uudelleenorganisoinnin tarpeessa. Onkin hyvä palauttaa mieleen miten näitä konkreettisia ilmiöitä on kuvattu ennen 1990-luvun lamaa. Voisiko paluu vanhaan olla joskus ajankohtaista? Ja mitä tällä vanhalla tarkoitetaan?

⁷⁴⁶ Hyrkkänen 2002, 13.

9. LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

I. LÄHDEKIRJALLISUUS

A. Työläiskirjallisuus

Holappa, Pentti 1976. *Pitkän tien kulkija*. WSOY, Porvoo.

Nieminen, Kaiho 1972. *Lovistoori*. Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino, Espoo.

Nieminen, Kaiho 1973. *Tavallinen Impi*. Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino, Espoo.

Nieminen, Kaiho 1976. *Valtakunta*. Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino, Espoo.

Ojajarju, Jorma 1970. *Amok*. KK kirjapaino, Helsinki.

Paronen Samuli 1969. *Tämä on huone 8*.

(Julkaistu novellikokoelmassa Paronen, Samuli 1969. *Tämä on huone 8*. Otava, Keuruu. Tutkimuksessa käytetty 1. delfiinipainosta vuodelta 1979)

Paronen Samuli 1969. *Rakentajia*.

(Julkaistu novellikokoelmassa Paronen, Samuli 1969. *Tämä on huone 8*. Otava, Keuruu. Tutkimuksessa käytetty 1. delfiinipainosta vuodelta 1979)

Paronen, Samuli 1971. *Huone puutalossa*. Otava, Helsinki.

Ruuth, Alpo 1967. *Naimisiin*. KK kirjapaino, Helsinki.

(Tutkimuksessa käytetty 2. painosta vuodelta 1979)

Ruuth, Alpo 1977. *Nousukausi*. KK kirjapaino, Helsinki.

(Tutkimuksessa käytetty 2. painosta vuodelta 1977)

Salama, Hannu 1966. *Minä, Olli ja Orvokki*. Otava, Helsinki.

(Tutkimuksessa käytetty 6. painosta vuodelta 1975)

Salama, Hannu 1968. *Joulukuun kuudes*.

(Teoksessa Salama, Hannu 1986. *Romaanit 3*. Otava, Helsinki)

Salama, Hannu 1969. *Tapausten kulku*. Otava, Keuruu.

Salama, Hannu 1971. *Lokakuun päiviä*.

(Teoksessa Salama, Hannu 1986. *Romaanit 3*. Otava, Helsinki)

Salama, Hannu 1978. *Töitäkin taas pitkästä aikaa*.

(Teoksessa Salama, Hannu 1984. *Novellit*. Otava, Keuruu

Alkuperäisesti julkaistu novellikokoelmassa Salama, Hannu 1978. *Kolme sukupolvea*)

Siekkinen, Keijo 1973. *Naisen mies*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä.

Siekkinen, Keijo 1974. *Betonirautoittaja Eino Helminen*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä.

Siekkinen, Keijo 1976. *Raskaat miehet*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä.

Siekkinen, Keijo 1978. *Reinon veljenpoika*. K.J. Gummerus Osakeyhtiön kirjapaino, Jyväskylä.

Sinkkonen, Lassi 1968. *Sumuruisku*. WSOY, Juva.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

A. Painettu tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino, Riika.

Alasuutari, Pertti 2007. *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Gaudeamus, Helsinki.

Alasuutari, Pertti 1996. *Toinen tasavalta*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Anttila, Anu-Hanna 2008. *Mökkeily*.

(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 – Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000. *Suomalaista sosiaalipolitiikkaa*. Vastapaino, Tampere.

Arminen, Ilkka 1999: *Kirjasodat*.

(Julkaistu teoksessa Lassila, Pertti 1999. *Suomen kirjallisuushistoria 3 – Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala)

Bergholm, Tapio 2012. *Kohti tasa-arvoa – Tulopolitiikan aika I*. Otava, Keuruu.

Bergholm, Tapio 2007. *Hajaannuksesta tulopolitiikkaan - Sopimusyhteiskunnan synty II*. Otava, Helsinki.

Bergholm, Tapio 2001. *SAK:n vuosisata*. Valkealan Painokarelia, Valkeala.

Borg, Olavi 1965. *Suomen puolueideologiat*. WSOY, Porvoo.

Eskelinen, Heikki 1966. *Itsenäisyytemme vuosikymmenet 1917–66*. Yhtyneet kuvalehdet, Helsinki.

Eskola, Matti, Kaurinkoski, Tuula & Turtilla, Kaarina 1998. *Suomen sivistyssanakirja*. Otava, Keuruu.

Erola, Jani & Wilska Terhi-Anna (toim) 2004. *Yhteiskunnan moottori vai kivirenki*. Kopijyvä Oy, Jyväskylä.

Hakkarainen, Pekka 2004. *Suuret ikäluokat ja päihdekulttuurin muutos*.

(Julkaistu teoksessa Erola, Jani & Wilska Terhi-Anna (toim) 2004. *Yhteiskunnan moottori vai kivirenki*. Kopijyvä Oy, Jyväskylä)

Hannikainen, Matti & Vauhkonen, Jussi 2012. *Ansioiden mukaan – Yksityisalojen työeläkkeiden historia*. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

Hannikainen, Matti 2008. *Lapionvarresta näyttöpäätteelle*.

(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 – Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)

Harjula, Minna 2007. *Terveysten jäljillä – Suomalainen terveystaloudellinen politiikka 1900-luvulla*. Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.

Heinonen, Visa 2005. *Kultainen 60-luku*.

(Julkaistu teoksessa Karisto, Antti 2005. *Suuret ikäluokat*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä)

Hjerpe, Riitta 1988. *Suomen talous 1860–1985. Kasvu ja rakennemuutos*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.

Hoikkala, Tommi 2008. *Suuret ikäluokat ja työ*.

(Julkaistu teoksessa Purhonen, Semi, Hoikkala, Tommi & Roos J.P. 2008. *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Esa Print Oy, Tampere)

Hyrkkänen, Markku 2002. *Aatehistorian mieli*. Vastapaino, Tampere.

- Hänninen, Sakari, Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) 2006. *Toinen tieto – Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Gummerus Kirjapaino Oy, Vaajakoski.
- Häggman, Kai 1997. *Suurten muutosten Suomessa. Kansaneläkelaitos 1937–1997*. Gummerus kirjapaino, Jyväskylä.
- Jokinen, Kimmo 1989. *Lukijalle ei saa valehdella. Totuudellisuuden vaatimus yhdistää suomalaista lukemiskulttuuria*.
(Julkaistu teoksessa Ihonen, Markku (toim.) 1989. *Kirjallisuuden kentillä – Kirjoituksia kirjallisuuden sosiologiasta ja reseptiosta*. Kirjapaino Hermes Oy, Tampere.
- Jousimaa, Kaarina 1987. *Näkökulma suomalaiseen yhteiskuntaan – Köyhäinhoitolehti-Huoltaja-Sosiaaliturva 1912–1987*. Gummerus Oy Kirjapaino, Jyväskylä.
- Julkunen, Raija 2004. *Hyvinvointivaltio ja sukupuoli*.
(Julkaistu teoksessa Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.) 2004: *Suomen kulttuurihistoria 4 - Koti, kylä, kaupunki*. Tammi, Helsinki)
- Junkala, Pekka 2005. *Oma tupa, oma lupa – rintamamiestalon*.
(Julkaistu teoksessa Halonen, Tero & Aro, Laura (toim.) 2005. *Suomalaiset symbolit*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä)
- Järvinen, Mikko 2003. *Muuttajien sopeutuminen kaupunkiin 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa maaltamuuttoromaaneissa*. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Kalela, Jorma 2008. *Hyvinvointivaltion rakentaminen, Perinteisen politiikan loppu & Suomi ja globalisaatio*.
(Artikkelit julkaistu teoksessa Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) 2008. *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Kalela, Jorma 1993. *Toteutumaton haave – neljäkymmentäluku suomalaisen hyvinvointivaltion historiassa*.
(Julkaistu teoksessa Haapala, Pertti 1993. *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tammerpaino, Tampere)
- Kalela, Jorma 1989. *Työttömyys 1900-luvun suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Kallio, Veikko 1982. *Muuttuva yhteiskunta*.
(Julkaistu teoksessa Tommila, Päiviö, Reitala, Aimo & Kallio, Veikko (toim.) 1982. *Suomen kulttuurihistoria III*. WSOY, Porvoo)
- Kananen, Johannes 2011. *Modern Societal Impulses and their Nordic Manifestations. On Emancipation and Constraint in Societal Development*. NordPrint Ltd, Helsinki.
- Karisto, Antti 2005. *Suuret ikäluokat kuvastimena*.
Julkaistu teoksessa Karisto, Antti (toim.) 2005. *Suuret ikäluokat*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Karisto, Antti, Takala, Pentti & Haapola, Ilkka 1998. *Matkalla nykyaikaan – Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. WSOY, Juva
- Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.) 2012. *Tiedon ja osaamisen Suomi – Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Kettunen, Pauli 1997. *Työjärjestys – Tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kettunen, Pauli 1994. *Työ ja riski*.
(Julkaistu teoksessa Parikka, Raimo (toim.) 1994. *Työ ja työttömyys*. Kirjapaino Like, Helsinki)
- Kortteinen, Matti 1982. *Lähiö – Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Keuruu.

- Kostiainen, Auvo 2004: *Suomalaiset matkailijat löytävät idän*.
(Julkaistu teoksessa Vihavainen, Timo (toim.) 2004. *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Kuisma, Markku 2008. *YYA-Suomesta Euroopan Unioniin*.
(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 - Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)
- Kuusi, Hanna 2005. *Työväestö 1960- ja 1970-lukujen suomalaisessa elokuvassa*.
(Julkaistu teoksessa Hannikainen, Matti (toim.) 2005. *Työväestön rajat*. Gummerus kirjapaino Oy, Saarijärvi.)
- Kuusi, Hanna 2004. *Viinistä vapautta – Alkoholi, hallinta ja identiteetti 1960-luvun Suomessa*.
Hakapaino Oy, Helsinki.
- Kuusi, Pekka 1961. *60-luvun sosiaalipolitiikkaa*. WSOY, Porvoo.
- Laitinen, Kai 1981. *Suomen kirjallisuuden historia*. Otava, Keuruu.
- Luoma, Väinö & Siipi, Jouko 1968. *Talous- ja sosiaalitiedon käsikirja*. Otava, Helsinki.
- Martikainen, Tuomo & Yrjönen, Risto 1991. *Vaalit, puolueet ja yhteiskunnan muutos*. Paino-Center Oy, Helsinki.
- Matson, Alex 1947. *Romaanitaide*. KK kirjapaino, Helsinki.
(Tutkimuksessa käytetty 3. painosta vuodelta 1969)
- Meinander, Henrik 1999. *Tasavallan tiellä - Suomi kansalaisodasta 2000-luvulle*. NordPrint, Helsinki.
- Mertanen, Tomi 2004. *Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa*. Jyväskylän University Printing House, Jyväskylä.
- Miettunen Katja-Maria 2009. *Menneisyys ja historiakuva - Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Saarijärven Offset Oy, Saarijärvi.
- Mylly, Juhani 2008. *Asutuspolitiikasta suureen muuttoon – pientila-suomen kuihtuminen*.
(Julkaistu teoksessa Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) 2008. *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Mäkelä, Matti 1986. *Suuri muutto 1960–70-lukujen suomalaisen proosan kuvaamana*. Otava, Keuruu.
- Nevala, Arto 2008. *Koulutuskumouksen kolme vaihetta*.
(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 - Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)
- Nenonen, Marko 1994. *Lapiolinjalla*.
(Julkaistu teoksessa Parikka, Raimo (toim.) 1994. *Työ ja työttömyys*. Kirjapaino Like, Helsinki)
- Niemelä, Heikki 1993. *Suomen sosiaaliturvajärjestelmien synty 1945–1990*.
(Julkaistu teoksessa Haapala, Pertti (toim.) 1993. *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Tammerpaino, Tampere)
- Paakkanen, Pirjo 1982. *Alkoholi suomalaisessa kaunokirjallisuudessa vuosina 1911–1912 ja 1972*.
(Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste No. 164. Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos, Helsinki)
- Paasio, Rafael 1980. *Kun aika on kypsä*. KK laakapaino, Helsinki.

- Paavonen, Tapani 2008. *Reunalta Keskiöön*.
(Julkaistu teoksessa Perna, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) 2008. *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Pajamäki, Osku 2007. *Ahne sukupolvi: suurten ikäluokkien perintö*. Gummerus Kirjapaino, Jyväskylä.
- Palmgren, Raoul 1989. *Kaupunki ja tekniikka Suomen kirjallisuudessa – Kuvauslinjoja ennen ja jälkeen tulenkantajien*. Mäntän Kirjapaino Oy, Mänttä.
- Palmgren, Raoul 1965. *Työläiskirjallisuus (Proletaarikirjallisuus) – Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsiteselely*. WSOY, Porvoo.
- Palomäki, Antti 2007. *Siirtoväen ja rintamamiesten asuttaminen*.
(Julkaistu teoksessa Haapala, Pertti & Toivo, Raisa Maria (toim.) 2007. *Suomen historian kartasto*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä)
- Peltonen, Matti, Kurkela, Vesa & Heinonen, Visa (toim.) 2003. *Arkinen kumous. Suomalaisen 60 luvun toinen kuva*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Peltonen, Matti 1988. *Viinapäätä kolerakauhuun*. Hanki ja jää Oy & Hakapaino Oy, Helsinki.
- Peltonen, Milla 2010. *Mainettaan monipuolisempi – 1970-luvun kotimaisen kirjallisuuden linjoja*.
(Julkaistu teoksessa Hypen, Kaisa (toim.) 2010. *1970-luku suomalaisessa kirjallisuudessa: poliittisen vuosikymmenen ilmiöitä*. Hansaprint, Vantaa)
- Peltonen, Milla 1998. *Jälkirealismi 1970-luvulla. Realismi ja postmoderni(smi)n haasteet*.
(Julkaistu teoksessa Lappalainen, Päivi (toim.) 1998. *Uudessa valossa - Kirjoituksia realismin kysymyksestä*. Unipaps, Turku)
- Peltonen, Ulla-Maija 2009. *Rajaton kokemus – Näkökulmia toiseen tietoon*.
(Julkaistu teoksessa Launis, Kati & Tikka, Marko 2009. *Työväki ja kokemus*. Vammalan kirjapaino, Sastamala)
- Penttilä, Saija 2006. *Identiteetin muutos – Suomalaisten osakulttuurien identiteettityö 1960-luvun modernisaatiossa*. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere
- Perna, Villa 2008. *Ystävyyspolitiikan aika: Suomi Neuvostoliiton naapurina*.
(Julkaistu teoksessa Perna, Ville & Niemi, Mari K. (toim.) 2008. *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Pihlaniemi, Kalle 2001. *Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa*.
(Julkaistu teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.) 2002. *Kulttuurihistoria - Johdatus tutkimukseen*. Karisto, Hämeenlinna)
- Poikolainen, Janne 2008. *Almost all you need is love – Hipit ja hippikulttuuri Suomessa*. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Purhonen, Semi 2008. *Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena*.
(Julkaistu teoksessa Purhonen, Semi, Hoikkala, Tommi & Roos J.P. (toim.) 2008. *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Esa Print Oy, Tampere)
- Rantanen, Miska 2005: *Love Records 1966-1979 : tarina, taiteilijat, tuotanto*. WS Bookwell, Porvoo.
- Rikama, Juha 2011. *Yksilö vastaan yhteiskunta*. Laatusana, Helsinki.
- Roivanen Irene, Heinonen, Jari & Ylinen, Satu 2011: *Köyhä byrokratian rattaissa*. Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala.

- Roos. J.P 1987. *Suomalainen elämä*. Karisto Oy, Hämeenlinna.
- Roos J.P. 1985. *Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla*.
(Julkaistu teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.) 1985. *J.P. Roos Elämäntapaa etsimässä*. Gummerus Oy, Jyväskylä)
- Saari, Juho 1994. *Kokonaisvaltainen, kiinteyttävä ja ihmiskeskeinen. Toteutuiko Pekka Kuusen 60-luvun sosiaalipolitiikkaa*.
(Julkaistu teoksessa Ahtiainen, Pekka, Rätty, Teuvo, Strömberg, John & Tervonen, Jukka (toim.) 1994. *Historia, sosiologia ja Suomi – Yhteiskuntatutkimuksen itseymmärryksen jäljillä*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Saarikangas, Kirsi 2008. *Rakennetun ympäristön muutos ja asumisen mullistus*.
(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 - Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)
- Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (toim.) 2004. *Suomen kulttuurihistoria 4 - Koti, kylä, kaupunki*. Tammi, Helsinki.
- Salokorpi, Asko 1984. *Kaupunkirakentaminen*.
(Julkaistu teoksessa Jutikkala, Eino, Tommila, Päiviö & Kallio, Rakel (toim.) 1984. *Suomen kaupunkilaitoksen historia 3 – Itsenäisyyden aika*. Kunnallispaino Oy, Vantaa)
- Siipi, Jouko 1967. *Ryysyrannasta hyvinvointivaltioon*. Tammi, Helsinki.
- Salasuo, Mikko 2004. *Huumeet ajankuvana – Huumeiden viihdekäytön kulttuurinen ilmeneminen Suomessa*. Gummerus, Saarijärvi.
- Salasuo, Mikko 2003. *Tajunnan kumous? – ensimmäinen huumeaalto*.
(Julkaistu teoksessa Peltonen, Matti, Kurkela, Vesa & Heinonen Visa 2003. *Arkinen kumous – Suomalaisen 60-luvun toinen kuva*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä)
- Snellman, Hanna 2008. *Suuri muutto Ruotsin lähiöihin*.
(Julkaistu teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.) 2008. *Suomalaisen arjen historia 4 - Hyvinvoinnin Suomi*. WS Bookwell Oy, Porvoo)
- Snellman, Hanna 1999: *Moottorisahavallankumous*.
(Julkaistu teoksessa Parikka, Raimo 1999. *Suomalaisen työn historiaa – Korvesta konttoriin*. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna)
- Sulkunen, Pekka & Falk, Pasi 1980: *Suomalainen humala valkokankaalla - Suomalaisen miehen myyttinen fantasia*. Sosiologia 17.
- Suomela, Julitta 2004. *Suomalaisten aikakauslehtien kuva Neuvostoliitosta*.
(Julkaistu teoksessa Vihavainen, Timo (toim.) 2004. *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita Prima Oy, Helsinki)
- Uljas, Päivi 2012. *Hyvinvointivaltion läpimurto*. Into Kustannus Oy, Helsinki.
- Urponen, Kyösti 1994. *Hyvinvointivaltio muotoutuu*.
(Julkaistu teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja & Urponen Kyösti (toim.) 1994. *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva – Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Varpio, Yrjö 1999. *Pohjantähden maa – Johdatusta Suomen kirjallisuuteen ja kulttuuriin*. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Varpio, Yrjö 1982. *Kirjallisuudentutkimus*.
(Julkaistu teoksessa Varpio, Yrjö (toim.) 1982. *Taiteentutkimuksen perusteet*. WSOY, Juva)

Varpio, Yrjö 1975. *Mäkelän piiri – Tutkimus tamperelaisesta kirjailijapiiristä (1946–1954) ja sen tuotannosta*. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Vesikansa, Jyrki (toim.) 1978. *Uusi Suomi - Etusivun Uutiset 1938–1978*. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino, Helsinki.

Vihavainen, Timo 2004: *Muuttuva menneisyys – purkautuva viholliskuva ja historiankirjoitus*. (Julkaistu teoksessa Vihavainen, Timo (toim.) 2004. *Venäjän kahdet kasvot – Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Edita Prima Oy, Helsinki)

Virtanen, Matti 2001. *Fennomanian perilliset – Poliittiset traditiot ja sukupolven dynamiikka*. Karisto Oy, Hämeenlinna.

Waris, Heikki 1970. *Työmarkkinajärjestöjen kehitys Suomessa*. (Julkaistu teoksessa Leskinen, Esko (toim.) 1970. *Työmarkkinajärjestöt*. Oy Weil + Göös Ab:n kirjapaino, Espoo)

B. Sähköinen kirjallisuus

Julkunen, Raija 2001: *Hyvinvointivaltion suunnanmuutos*.
<http://www.ennenjanyt.net/4-01/julkunen.htm>. Viitattu 7.5.2013.
(Ilmestynyt Ennen & nyt - Historian tietosanomissa 4/2001)

Kajanoja, Jouko 2008: *Hyvinvointivaltio oli käänkösvirhe*.
<http://uudistuva.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/net/170908122346pb>. Viitattu 7.5.2013.

Kettunen, Pauli 2011: *Oliko hyvinvointivaltio projekti?*
<http://www.ennenjanyt.net/4-01/kettunen.htm>. Viitattu 4.5.2013.
(Ilmestynyt Ennen & nyt - Historian tietosanomissa 4/2001)

Roos J.P: *Kun Suomi putosi puusta: Suomi 1970-luvulla*.
<http://www.mv.helsinki.fi/home/jproos/70-luku.htm>. Viitattu 7.5.2013.
(Ilmestynyt Kansallisfilmografian 70-lukua koskevassa osassa)

Tuomioja, Erkki 2002: *Pekka Kuusi ja 60-luvun sosiaalipolitiikka Suomen suunnannäyttäjänä*.
<http://www.tuomioja.org/index.php?mainAction=showPage&id=1077&category=2>. Viitattu 11.9.2012.
(Ilmestynyt JANUS - Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityöntutkimuksen aikakauslehdessä, 4/2002)

10. LIITTEET

LIITE 1: Yhteenveto primäärilähteinä käytettävistä työläishahmoista

Nimi	Ammatti	Paikkakunta	Suhde politiikkaan	Teos
Alexis Mäenpää	Toimittaja	Helsinki	Enemmistökommunistinen ay-aktiivi	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Marja Saari	Siivoaja	Helsinki	Passiivinen kommunisti	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Vieno Saari	Siivoaja/eläkeläinen	Helsinki	Kommunistinen ay-veteraani	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Heinonen	Maalari	Helsinki	Poliittisesti passiivinen	Sumuruisku (Lassi Sinkkonen)
Annu	Siivoaja	Helsinki	Poliittisesti passiivinen	Sumuruisku (Lassi Sinkkonen)
Riku Kohonen	Hitsari	Helsinki	Poliittisesti passiivinen	Lovistoori (Kaiho Nieminen)
Vehkjärvi	Hitsari	Helsinki	Kommunistinen ay-veteraani	Lovistoori (Kaiho Nieminen)
Ristonen	Rakennustyöläinen	Helsinki	Poliittisesti passiivinen	Joulukuun kuudes (Hannu Salama)
Antti Halme	Rakennustyöläinen	Helsinki	Kommunistinen ay-aktiivi	Valtakunta (Kaiho Nieminen)
Jaska Nykänen	Rakennustyöläinen	Lappeenranta/Helsinki	Poliittisesti passiivinen	Valtakunta (Kaiho Nieminen)
Marja	Hammaslääkäriopiskelija	Lappeenranta/Helsinki	Akateeminen vähemmistökommunisti	Valtakunta (Kaiho Nieminen)
Impi Huttunen	Vaneritehtaan työntekijä	Lappeenranta	Poliittisesti passiivinen	Tavallinen Impi (Kaiho Nieminen)
Heikki Lund	Työtön alkoholisti	Lappeenranta	Poliittisesti passiivinen	Tavallinen Impi (Kaiho Nieminen)
Jaakko Sinivirta	Metallityöläinen	Tampere	Sosialidemokraatti	Pitkän tien kulkija (Pentti Holappa)
Kalle Sinivirta	Metallityöläinen	Tampere	Sosialidemokraatti-veteraani	Pitkän tien kulkija (Pentti Holappa)
Artturi Salmela	Metallityöläinen	Tampere	Sosialidemokraatti-veteraani	Pitkän tien kulkija (Pentti Holappa)
Antti Ranta	Metallityöläinen	Tampere	Kommunistinen ay-aktiivi	Pitkän tien kulkija (Pentti Holappa)
Eino Helminen	Betoniraidoittaja	Jyväskylä	Kommunistinen ay-veteraani	Betoniraidoittaja Eino Helminen (Keijo Siekkinen)
Armas Ketola	Matkamuiستotehtaan työntekijä	Jyväskylä/Tampere	Kommunistihenkinen	Reinon veljenpoika (Keijo Siekkinen)
Sinikka Ketola	Opiskelija	Jyväskylä/Tampere	Sosialidemokraatti	Reinon veljenpoika

				(Keijo Siekkinen)
Kalervo (Nukke)	Työtön alkoholisti	Jyväskylä/Tampere	Poliittisesti passiivinen	Reinon veljenpoika (Keijo Siekkinen)
Aulis Tervanen	Sahatyöläinen	Jyväskylä	Kommunisti	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Sinikka Tervanen	Kirjastotyöläinen	Jyväskylä	Sosialidemokraatti	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Veikko Hakkarainen	Valimotyöläinen	Jyväskylä	Sosialidemokraattinen ay- veteraani	Raskaat miehet (Keijo Siekkinen)
Pentti Saarinen	Valimotyöläinen	Jyväskylä	Poliittisesti passiivinen	Raskaat miehet (Keijo Siekkinen)
Liisa Saarinen	Valimotyöläinen	Jyväskylä	Vähemmistökommunisti	Raskaat miehet (Keijo Siekkinen)
Matti Kivimaa	Valimotyöläinen	Jyväskylä	Enemmistökommunistinen ay-veteraani	Raskaat miehet (Keijo Siekkinen)

LIITE 2: Yhteenveto sekundäärilähteenä käytettävistä työläishahmoista

Sivuhenkilön nimi	Henkilokuva	Teos
Muhoska	Helsinkiläinen lähiöasukas	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Kaija	Helsinkiläinen lähiöasukas	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Alexis ”Ale” Mäenpään isä	Helsingin lähistöllä asuva asentaja	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Helsinkiläisen korjaamon porttivahti	1930-luvun pula-ajan kokenut vanha työläishahmo	Sumuruisku (Lassi Sinkkonen)
Helsinkiläinen vanha sekatyömies	1930-luvun pula-ajan kokenut vanha rakennustyömies	Lovistoori (Kaiho Nieminen)
Hippi	Jyväskyläläinen alkoholisoitunut sahatyöntekijä	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Paavo	Lappeenrantalainen rakennustyömies	Tavallinen Impi (Kaiho Nieminen)
Alma & Antton	Lappeenrantalainen vanhempi pariskunta, jotka omistavat kukkakaupan	Valtakunta (Kaiho Nieminen)
Hannu Salaman anonyymi alter ego	Helsinkiläinen vasemmistososialisti ja kirjailija	Lokakuun päiviä (Hannu Salama)
Heksa Lundin isä	Lappeenrantalainen hammasteknikko	Tavallinen Impi (Kaiho Nieminen)
Pehkonen	Jyväskyläläinen sahatyöntekijä	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Taisto	Jyväskyläläisen sahan entinen luottamusmies	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Pikku-Hilperi	Jyväskyläläinen sydänvikainen sahatyöntekijä	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Kari	Jyväskyläläinen työtä arvosta sahatyöntekijä	Naisen mies (Keijo Siekkinen)
Nylund	Helsinkiläinen kommunistinen ay- toimittaja	Nousukausi (Alpo Ruuth)
Olli Hannikainen	Jyväskyläläisen metallivalimon kommunistityönjohtaja	Raskaat miehet (Keijo Siekkinen)
Saara	Jyväskyläläinen keskiluokkaisesta	Reinon veljenpoika (Keijo Siekkinen)

	perheestä tuleva kommunisti	
Peltiseppä	Jyväskyläläinen kommunisti	Reinon veljenpoika (Keijo Siekkinen)
Risto	Jyväskyläläinen matkamuistotehtaan työntekijä	Reinon veljenpoika (Keijo Siekkinen)
Aleksei Gurieff	Helsinkiläinen maalari ja harrastelija kirjailija	Sumuruisku (Lassi Sinkkonen)
Haajanen	Helsinkiläisen maalaamon asentaja	Sumuruisku (Lassi Sinkkonen)
Harri Salminen	Tamperelainen kirjailija	Minä, Olli & Orvokki (Hannu Salama)
Pirkko	Tarjoilija	Pitkän tien kulkija (Pentti Holappa)

LIITE 3: Sekundäärilähdeluettelo

Kirjailija	Teos	Julkaisuvuosi
Hannu Salama	Minä, Olli ja Orvokki	1967
Hannu Salama	Tapausten kulku	1969
Hannu Salama	Lokakuun päiviä	1971
Hanny Salama	Töitäkin taas pitkästä aikaa (Novelli)	1978
Alpo Ruuth	Naimisiin	1967
Jorma Ojajarju	Amok	1970
Samuli Paronen	Huone puutalossa	1971
Samuli Paronen	Rakentajia (Novelli)	1969
Samuli Paronen	Tämä on huone 8 (Novelli)	1969